

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/PUBLIC LAW/ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

Միքայել Մելքումյան

Վարչական մարմինների կողմից պատճառված վնասի հատուցումը՝
որպես իրավունքի վերականգման միջոց 3

Պետրոս Վարդանյան

«Վարչական արդարադատություն» հասկացությունը և դրա էությունը 11

Քրիստինե Ալեքսանյան

Համարժեքությունը՝ որպես վարչարարության համաչափության սկզբունքի տարր..... 18

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL LAW AND
PROCEDURE/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС**

Տիգրան Մարկոսյան

Մնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության
նկատմամբ վերահսկողությունը..... 29

Մարիաննա Ստեփանյան

Անձի՝ «իր» իրավունքների հնարավոր խախտմամբ պայմանավորված իրավունքների
իրացումը քաղաքացիական դատավարությունում..... 37

Лилиана Сисакян

Субъекты права на аудиовизуальные произведения в соответствии с
законодательствами Российской Федерации и Республики Армения 47

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ/CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY/
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ**

Անդրանիկ Միմոնյան

Հանցագործությունների կանխարգելման խնդիրը քրեական վարույթ և օպերատիվ-
հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների փոխգործողության
համատեքստում..... 54

Արտակ Կրկյաշարյան

Զինծառայողների միջև փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնների
խախտման պատճառների հիմքում ընկած համահասարակական գործընթացները և
երևույթները..... 60

Արսեն Սարգսյան

ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը ստամբուլյան կոնվենցիային համապատասխանեցնելու հետևանքով առաջացած հիմնախնդիրներ..... 69

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Զարուհի Պապոյան

Բջջային սարքերի փորձաքննության և դրանց արդյունքում ստացված տվյալների ապացուցողական նշանակության հիմնախնդիրները 76

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 86

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/PUBLIC LAW/ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

ՄԻՔԱՅԵԼ ՄԵԼՔՈՒՄՅԱՆ
Վարչական դատարանի դատավոր

MIQAYEL MELQUMYAN
Judge of the RA Administrative Court

МИКАЕЛ МЕЛКУМЯН
Судья Административного суда РА

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ
ՀԱՏՈՒՑՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՎԵՐԱԿԱՆԳՄԱՆ ՄԻՋՈՑ**

**COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED BY THE ADMINISTRATIVE
BODIES AS A MEANS OF RESTORING THE RIGHT**

**ВОЗМЕЩЕНИЕ УЩЕРБА, ПРИЧИНЕННОГО АДМИНИСТРАТИВНЫМИ
ОРГАНАМИ, КАК СРЕДСТВО ВОССТАНОВЛЕНИЯ ПРАВА**

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 1-ին հոդվածով ամրագրված է իրավական պետության հիմնադրույթը, որի բաղադրիչներից է արդյունավետ իրավական պաշտպանությունը, ինչը նշանակում է, որ մասնավոր անձանց նկատմամբ պետությունը ստանձնում է երկակի պարտավորություն՝ մի կողմից երաշխավորում է նրանց իրավունքների պաշտպանությունն այլ սուբյեկտների հնարավոր ոտնձգություններից, մյուս կողմից՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք պետք է ունենան պետության ոչ իրավաչափ գործողություններից կամ անգործությունից պաշտպանվելու հնարավորություն:

Սահմանադրությունն ամրագրել է մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության բազմաշերտ համակարգ, և սահմանադրական բարեփոխումների համատեքստում վարչարարությամբ պատճառված վնասի փոխհատուցմանը տրվել է աննախադեպ առանցքային նշանակություն, քանզի այն դիտարկվել է նաև որպես պատշաճ վարչարարության ինքնուրույն բաղադրիչ:

Ընդ որում, իրավական պաշտպանությունը ոչ միայն ենթադրում է, որ հետագայում հնարավոր կլինի վերստուգել պետության գործողությունների կամ անգործության իրավաչափությունը, այլ նաև կվերականգնվի վարչարարության արդյունքում խախտված իրավունքը:

Վնասի հատուցման իրավունքն իր ամրագրումն է ստացել թե՛ միջազգային, թե՛ ներպե-

տական օրենսդրությամբ: Մասնավորապես, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայով (կից արձանագրություններով) սահմանվում են ոչ միայն հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, այլև՝ դրանց խախտման դեպքում արդարացի փոխհատուցման իրավունքն ու վերջինիս իրացման կարգը:

Իրավական պաշտպանության արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսվել է վարչարարության հետևանքով անձանց պատճառված վնասի հատուցման իրավական հնարավորություն՝ սահմանելով վարչական մարմինների պատասխանատվությանը վերաբերող այնպիսի իրավակարգավորումներ, որոնց միջոցով ապահովվում է անձանց խախտված իրավունքների վերականգնումը:

Աշխատությունը նվիրված է ինչպես ոչ իրավաչափ, այնպես էլ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հետևանքով իրավունքների վերականգնմանը:

Անդրադառնանք վարչարարությամբ պատճառված վնասի համար պատասխանատվության հիմքերին: Վարչարարությամբ պատճառված վնասի համար պատասխանատվության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվել են 31.12.2004 թվականին ուժի մեջ մտած «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) 7-րդ բաժնով:

Օրենքով սահմանված չէ վնասի հասկացությունը: Թեև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 6-րդ մասը սահմանում է, որ մեկ կողմի՝ մյուսի վարչական կամ այլ իշխանական ենթակայության վրա հիմնված գույքային՝ ներառյալ հարկային, ֆինանսական ու վարչական հարաբերությունների նկատմամբ քաղաքացիական օրենսդրությունը և այլ իրավական ակտերը չեն կիրառվում, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենսդրությամբ, այնուամենայնիվ, վնասի հասկացությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ տվյալ օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված սահմանմանը, քանի որ հանրային իրավունքը կարգավորող օրենսդրությունը չի սահմանում այն:

Վնասներ են իրավունքը խախտված անձի ծախսերը, որ նա կատարել է կամ պետք է կատարի խախտված իրավունքը վերականգնելու համար, նրա գույքի կորուստը կամ վնասվածքը (իրական վնաս), չստացված եկամուտները, որոնք այդ անձը կստանար քաղաքացիական շրջանառության սովորական պայմաններում, եթե նրա իրավունքը չխախտվեր (բաց թողնված օգուտ), ինչպես նաև ոչ նյութական վնասը:

Նշվածից հետևում է, որ օրենսդիրը տարբերակել է վնասների երկու տեսակ՝ նյութական և ոչ նյութական:

Անդրադառնալով ՀՀ Սահմանադրության 62-րդ հոդվածով նախատեսված իրավակարգավորումների բովանդակությանը՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «... հանրային իրավահարաբերությունների շրջանակներում պատճառված վնասը ենթակա է հատուցման որոշակի սահմանադրական սկզբունքներին համապատասխան, մասնավորապես.

1) յուրաքանչյուր ոք ունի վնասի հատուցման անվիճելի իրավունք բոլոր այն դեպքերում, երբ վնասը պատճառվել է վարչական մարմնի ոչ իրավաչափ գործողությամբ կամ անգործությամբ,

2) յուրաքանչյուր ոք իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման իրավունք ունի, երբ այն սահմանված է օրենքով,

3) վնասի հատուցման պայմանները և կարգը սահմանվում են օրենքով¹:

Որևէ պահանջ ներկայացնելու համար յուրաքանչյուր օրենք սահմանում է ձևական նախապայմաններ՝ այդ պահանջի կատարման համար իրավական հնարավորություն ստեղծելու և դրանով պաշտպանվող իրավունքի իրացումն ապահովելու համար²:

Օրենսդրությամբ, որպես ընդհանուր կանոն, սահմանվել է, որ վնասի հատուցում չի իրականացվում, քանի դեռ վարչական մարմնի իրավական ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը, որով անձին վնաս է հասցվել, սահմանված կարգով ոչ իրավաչափ չի ճանաչվել:

Նշված ընդհանուր կանոնից օրենսդիրը նախատեսել է նաև առանձնահատկություն՝ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի պարագայում (Օրենքի 109-րդ հոդված):

Այսինքն՝ օրենսդրությամբ նախատեսվել են ինչպես ոչ իրավաչափ, այնպես էլ իրավաչափ վարչարարության հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման ընթացակարգեր:

Վարչարարությունը ոչ իրավաչափ համարելու համար անհրաժեշտ է, որ հաստատվի իրավական ակտի, գործողության կամ անգործության ոչ իրավաչափ լինելը, ինչպես օրինակ՝ վիճարկվող նորմատիվ իրավական կամ վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու, վարչական ակտի առ ոչինչ լինելը, գործողությունը կամ անգործությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելու դեպքերում: Ընդ որում, վնասի հատուցման պահանջ ներկայացնելու համար էական նշանակություն չունի, թե իրավական ակտերի, վարչական մարմնի գործողության կամ անգործության ոչ իրավաչափ լինելու փաստը հաստատվել է վարչական, թե դատական կարգով, ինչ հայցատեսակի շրջանակում, բողոքի հիման վրա, թե վարչական մարմնի կամ դրա վերադասի նախաձեռնությամբ:

Միևնույն ժամանակ վնասի առկայությունը և վարչարարության ոչ իրավաչափ լինելը, որպես իրավաբանական փաստեր, բավարար չեն պատճառված նյութական վնասի հատուցման համար:

Վարչական մարմինների վարչարարության արդյունքում պատասխանատվության ծագման համար անհրաժեշտ պայման է նաև իրականացված վարչարարության և պատճառված վնասի միջև պատճառահետևանքային կապի առկայությունը:

Այսինքն՝ վարչական մարմինների պարտականությունների խախտման և վնասի պատճառման միջև պետք է լինի իրավական նշանակություն ունեցող պատճառահետևանքային կապ: Այսպիսով, վարչարարությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելը, դեռևս չի նշանակում, որ անձը վնասը կրել է հենց վարչարարության հետևանքով. անհրաժեշտ նախապայման է, որպեսզի վարչարարության և պատճառված վնասի միջև առկա լինի անմիջական պատճառահետևանքային կապ: Պատճառահետևանքային կապի հարցը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է դառնա առանձին գնահատման առարկա, և դրա առկայությունը որոշելիս էական պետք է համարվի այն, որ վնասի առաջացումը ոչ իրավաչափ վարչարարության անխուսափելի և անմիջական արդյունքն է: Հետևաբար, ոչ իրավաչափ վարչարարության և առաջացած վնասների միջև պատճառահետևանքային կապ կարող է առկա լինել, եթե վնասի առաջացումը հանդիսանում է իրականացված վարչարարության օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ և ուղղակի արդյունքը: Եթե բացասական հետևանքները կարող էին առաջանալ նաև առանց ոչ իրավա-

¹ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 17.12.2019 թվականի թիվ ՍԴՈ-1497 որոշումը:

² Տե՛ս Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի վերաբերյալ, Հ. Թովմասյան, Գ. Մուրադյան, Հ. Թորոսյան, Վ. Գրիգորյան, Վ. Պողոսյան, 2015 թ., էջ 234:

չափ վարչարարությամբ (իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև իրավաչափ վարչարարության), ապա դրանց միջև պատճառահետևանքային կապ չի կարող արձանագրվել:

Անդրադառնալով վարչարարությամբ վնաս պատճառած սուբյեկտի մեղքին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է. «Ինչ վերաբերում է ոչ իրավաչափ վարչարարություն իրականացրած անձի մեղքին, ապա հարկ է նշել, որ ելնելով վարչարարություն իրականացնող անձի գործառույթների բնույթից՝ վերջինիս կողմից իրականացված իշխանական գործողության արդյունքում անձին պատճառված վնասի հատուցման դեպքում վարչարարություն իրականացրած անձի մեղքը ենթադրվում է»³:

Օրենքով սահմանվել է նաև իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման ընթացակարգ: Իրավաչափ վարչարարության հետևանքով պատճառված վնասը ենթակա է հատուցման միայն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված դեպքերում, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ անձը վարչական ակտին վստահության իրավունք ունի: Այլ կերպ՝ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասը կարող է հատուցվել հետևյալ պայմաններից որևէ մեկի առկայության դեպքում.

- այդպիսի դեպքերը սահմանված են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքներով,

- անձը վարչական ակտին վստահության իրավունք ունի:

Օրենքով բացառվում է նաև Հայաստանի Հանրապետության կամ համայնքի բյուջեի միջոցների հաշվին իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցում այն դեպքում, երբ առկա է իրավունքի այլ սուբյեկտներից հատուցում ստանալու հնարավորություն: Այսինքն՝ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման հարցը քննարկելիս պետք է բացահայտվի, թե արդյոք առկա է իրավունքի այլ սուբյեկտներին վնասի պահանջի ներկայացման իրավական հիմքեր, որոնց առկայության դեպքում, վնասի հատուցման պարտականությունը չի կարող դրվել Հայաստանի Հանրապետության կամ համապատասխան համայնքի վրա:

Վնասի հատուցման եղանակով խախտված իրավունքների վերականգնումը:

Անձի խախտված իրավունքի վերականգնումը ենթադրում է այն բացասական հետևանքների վերացումը, որոնք անձի համար առաջացել են իրավունքի խախտման արդյունքում: Որպես կանոն, այդ բացասական հետևանքների վերացումը տեղի է ունենում մինչև իրավունքի խախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնմամբ: Սակայն, առանձին դեպքերում, մինչև իրավունքի խախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնումը կարող է օբյեկտիվորեն անհնարին լինել: Այս դեպքում, որպես խախտման արդյունքում վրա հասած բացասական հետևանքները վերացնելու իրավական միջոց, կարող է ծառայել անձի կրած վնասի դիմաց տրվող փոխհատուցումը: Այս իրավական դիրքորոշումն է արտահայտված նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) նախադեպային վճիռներով⁴:

Իրավունքների վերականգնման նույն տրամաբանությունը դրվել է նաև Օրենքով սահմանված վնասի հատուցման ընթացակարգում, ըստ որի՝ վնասի հատուցումն իրականացվում է վարչարարությամբ առաջացած հետևանքները վերացնելու կամ դրամական միջոցներով

³ Տե՛ս թիվ ՎԴ/1761/05/14 վարչական գործով Վճռաբեկ դատարանի 26.12.2016 թվականի որոշումը, կետ 4:

⁴ Տե՛ս Վասիլեսկուն ընդդեմ Ռումինիայի գործով, Vasilescu v. Romania, 1998թ. մայիսի 22-ի վճիռ, կետ 61:

հատուցելու եղանակով:

Օրենքի 98-րդ հոդվածով կարգավորվել են հետևանքների վերացման եղանակով վնասի հատուցման հետ կապված հարաբերությունները: Նշված նորմի համաձայն. «Եթե վնասը որևէ փաստացի դրության՝ ի վնաս անձի փոփոխության մեջ է, ապա պատասխանատվություն կրողը պարտավոր է վերացնել դրա առաջացրած հետևանքները՝ նախկին դրության, իսկ եթե դա անհնար կամ անարդյունավետ է, ապա դրան համարժեք այլ դրության վերականգնման միջոցով»:

Նշված իրավակարգավորումից հետևում է, որ հետևանքների վերացումը ենթադրում է հետևյալ երկու պայմաններից որևէ մեկի ապահովում.

- նախկին դրության վերականգնում,
- համարժեք այլ դրության վերականգնում:

Խախտված իրավունքների վերականգնումը պահանջում է խախտման արդյունքում տվյալ անձի համար առաջացած բացասական հետևանքների վերացում, ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (*restitutio in integrum*)⁵:

Օրինակ՝ այն դեպքում, երբ անձի իրավունքը խախտվել է վարչական ակտով, այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով, մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնումը, ենթադրում է այնպիսի վիճակի ստեղծում, որը գոյություն է ունեցել տվյալ վարչական ակտի բացակայության պայմաններում: Այսինքն՝ խախտված իրավունքի վերականգնումը հնարավոր է համապատասխան վարչական ակտի իրավական ուժը կորցնելու միջոցով:

ՄԻԵԴ-ը միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ «*restitutio in integrum*» սկզբունքի բովանդակությունը բացահայտել է «Պապամիկալոպոպոլոսն ընդդեմ Հունաստանի» գործով 1995 թ. հոկտեմբերի 31-ի վճռով, որի 34-րդ կետում դատարանը, մասնավորապես, նշել է. «Վճիռը, որով Դատարանն արձանագրել է իրավունքի խախտում, Պատասխանող պետությանը պարտավորեցնում է դադարեցնել իրավախախտումը և դրա հետևանքների դիմաց հատուցել այնպես, որ հնարավորինս վերականգնվի մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը»⁶:

Իրավունքի վերականգնման այս միջոցի կիրառման համատեքստում հատկանշական է «հնարավորինս» եզրույթի օգտագործումը, որը բովանդակային կտրվածքով, ըստ էության, նշանակում է, որ որոշ դեպքում հնարավոր չէ *ամբողջությամբ* վերականգնել նախկին իրավիճակը, իսկ որոշ դեպքերում՝ ընդհանրապես հնարվոր չէ, ըստ այդմ էլ՝ առավել լայնորեն կիրառվում է «just satisfaction» փոխհատուցման եղանակը:

Պատճառված վնասի հետևանքների վերացման ինքնուրույն տեսակ է հանդիսանում նաև համարժեք այլ դրության վերականգնումը: Խախտված իրավունքի վերականգնման այդպիսի միջոցը կիրառվում է այն դեպքերում, երբ նախկին դրության վերականգնումն անհնար է կամ անարդյունավետ:

Նախկին դրության վերականգնման արդյունավետության չափանիշ սահմանելով՝ օրենսդիրը ելել է նաև վնաս պատճառած սուբյեկտի շահերի պաշտպանության նկատառումներից:

⁵ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 15.07.2011 թվականի թիվ ՍԴՈ-984 որոշումը, կետ 7:

⁶ Տե՛ս **Papamichalopoulos and others v. Greece** (Article 50), 31 October 1995, Series A no. 330-B, §34:

Մասնավորապես, այդպիսի միջոց կարող է կիրառվել այն դեպքերում, երբ նախկին դրության վերականգնումը ենթադրում է անհամարժեք ավելի միջոցների վատնում: Նախկին դրության վերականգնման արդյունավետության հարցը կարող է գնահատվել ինչպես վսասի հատուցման դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի շրջանակներում, այնպես էլ դատարանի կողմից: Անարդյունավետության չափանիշը գնահատելիս, կարող են հաշվի առնվել վերականգնվող իրավունքի բնույթը, ծավալը, այն միջոցները և ժամանակահատվածը, որոնք պետք է ծախսվեն նախկին դրության վերականգնման համար, ինչպես նաև նույնաբնույթ այլ հանգամանքներ:

Յուրաքանչյուր դեպքում, եթե վարչական մարմինը կայացնում է ակտ, որով նախատեսվում է վերացնել վարչարարությամբ պատճառված վսասի հետևանքները՝ մինչև անձին վսաս պատճառելու պահը եղած դրությանը համարժեք այլ դրության վերականգնման միջոցով, ապա այդ ակտով պետք է հիմնավորի, թե ինչու մեծ ծախսեր, քան պատճառված գույքային վնասը:

Վսասի հատուցման եղանակներից է նաև դրամական միջոցներով հատուցումը:

Պատասխանատվություն կրողը վնասը հատուցում է դրամական միջոցներով, եթե հետևանքների վերացումը հնարավոր կամ բավարար չէ կամ հետևանքների վերացման համար անհրաժեշտ են ավելի մեծ ծախսեր, քան պատճառված գույքային վնասը:

Նշված կարգավորումից հետևում է, որ ի տարբերության համարժեք այլ դրության վերականգնման պայմանների (նախկին դրության վերականգնման անհնարինություն կամ անարդյունավետություն), դրամական փոխհատուցման եղանակով վսասի հատուցման համար սահմանվել են այլ պայմաններ: Դրանք են՝

- հետևանքների վերացումը հնարավոր կամ բավարար չէ.

- հետևանքների վերացման համար անհրաժեշտ են ավելի մեծ ծախսեր, քան պատճառված գույքային վնասը:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ դրամական փոխհատուցման պայմանները սահմանելիս օրենսդիրն օգտագործել է «հետևանքների վերացում» եզրույթը, որը ներառում է ինչպես նախկին դրության, այնպես էլ համարժեք այլ դրության վերականգնումը: Այսինքն՝ մինչև դրամական փոխհատուցման եղանակով վսասի հատուցման հարցի լուծումը, անհրաժեշտ է անդրադառնալ այն հարցերին, թե արդյո՞ք հնարավոր է վերականգնել նախկին կամ համարժեք այլ դրություն:

Նշված համատեքստում անհրաժեշտ է անդրադառնալ գործնականում վսասի հատուցման գործընթացում որոշ խնդիրների բացահայտմանը: Գործնականում հանդիպում են դեպքեր, երբ դրամական փոխհատուցման եղանակով նյութական վսասի հատուցման պահանջ է ներկայացվում վարչական մարմնին, իսկ, այնուհետև՝ դատարանին, որը մերժում է այդ պահանջն այն հիմնավորմամբ, որ պահանջը ներկայացվել է միայն վսասի դրամական հատուցման եղանակի կիրառման պահանջով, որպիսի դեպքում դատարանի իրավասությունը սահմանափակվում է դրա իրավաչափության գնահատման շրջանակներով, և դատարանը չի կարող վարչական մարմնին նման պահանջ ներկայացված չլինելու պայմաններում վերջինիս փոխարեն գնահատական տալ այն հարցին, թե արդյո՞ք տվյալ դեպքում առկա է եղել դրա-

⁷ Տե՛ս Դանիելյան Գ., Վարչական վարույթ և դատավարություն (ուսումնական ձեռնարկ), էլեկտրոնային տարբերակ, 2019, էջ 98, (<http://www.y-su.am>):

մական հատուցման եղանակի կիրառման հիմքը, թե ոչ, այսինքն՝ բացառել տվյալ դեպքում հետևանքների վերացման հնարավորության փաստը:

Գործնականում նման խնդիրներից խուսափելու նպատակով և իրավունքի պաշտպանության արդյունավետությունից ելնելով, անհրաժեշտ է վարչական մարմինն ներկայացնել վնասի հատուցման դիմում, իսկ նախկին կամ համարժեք այլ դրության վերականգնման հնարավորության, արդյունավետության, ծախսատարության հարցերը պետք է քննարկվեն վնասի հատուցման դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի շրջանակներում, և վարույթը եզրափակող վարչական ակտով որոշվի իրավունքի վերականգնման՝ վնասի հատուցման եղանակը: Վարչական ակտի հետ համաձայն չլինելու դեպքում, վերը նշված յուրաքանչյուր հանգամանք հնարավոր կլինի վիճարկել դատական կարգով:

Ինչպես արդեն նշվեց, փոխհատուցում նախատեսվում է ոչ միայն նյութական վնասի, այլ նաև ոչ նյութական վնասի համար:

Վարչարարությամբ պատճառված ոչ գույքային վնասի հատուցման հիմքերը և կարգը սահմանված են Օրենքի 104-րդ հոդվածով, որի առաջին մասի համաձայն՝ ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ ֆիզիկական անձի ազատությունը սահմանափակելու, նրա անձնական անձեռնմխելիությունը, բնակարանի անձեռնմխելիությունը, մասնավոր կամ ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունը խախտելու, նրա պատիվը, բարի համբավը կամ արժանապատվությունն արատավորելու միջոցով ոչ գույքային վնաս պատճառելու դեպքերում, այդ անձն իրավունք ունի պահանջելու դրամական միջոցներով հատուցում կամ առաջացած հետևանքների վերացում՝ պատճառված ոչ գույքային վնասի համարժեք չափով:

Հիշյալ դրույթի սահմանադրականությանն անդրադարձել է Սահմանադրական դատարանը՝ նշելով. «... «համարժեք չափ» եզրույթը համապատասխանում է ՀՀ Սահմանադրությանն այնպիսի սահմանադրաիրավական բովանդակությամբ, համաձայն որի՝ դիտարկվող եզրույթը, մինչև ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից համապատասխան կարգավորումների հստակեցումը և իրավակարգավորման բացի հաղթահարումը, ներառում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1 և 1087.2-րդ հոդվածներով սահմանված՝ «Ոչ նյութական վնասի դրամական հատուցման առավելագույն չափերը», ինչպես նաև համապատասխան չափանիշները, որոնք պետք է հաշվի առնի վարչական մարմինն անձին պատճառված ոչ նյութական վնասի դրամական հատուցման չափը որոշելիս»⁸:

Ոչ նյութական վնասի հատուցման իրավական խնդիրն անդրադարձել է նաև Վճռաբեկ դատարանը «... ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով ոչ նյութական վնասի հատուցման համար սահմանված են առավելագույն չափեր, որոնք կարող են գերազանցվել բացառիկ դեպքերում, եթե պատճառված վնասի արդյունքում առաջացել են ծանր հետևանքներ (օրինակ՝ առողջությանը ծանր վնաս): Ոչ նյութական վնասի հատուցման չափը որոշում է դատարանը՝ ողջամտության, արդարացիության (equitableness) և համաչափության սկզբունքներին համապատասխան՝ հաշվի առնելով ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանքի բնույթը, աստիճանը և տևողությունը, պատճառած վնասի հետևանքները, վնասը պատճառելիս մեղքի առկայությունը, ոչ նյութական վնաս կրած անձի անհատական հատկանիշները, ինչպես նաև այլ վերաբերելի հանգամանքներ»⁹:

⁸ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 07.11.2017 թվականի թիվ ՍԴՈ-1383 որոշումը, կետ 9:

⁹ Տե՛ս թիվ ԵԿԴ/3296/02/14 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 27.12.2017 թվականի որոշումը:

Այսպիսով, ոչ նյութական վնասի հատուցման չափը որոշելիս իրավասու մարմինները պետք է օժտված լինեն անհրաժեշտ հայեցողությամբ, քանի որ ոչ նյութական վնասը սպառիչ հաշվարկման կամ հստակ քանակական գնահատման ենթակա չէ, և հարկ է լինում հաշվի առնել տվյալ իրավիճակով պայմանավորված բազում անկանխատեսելի հանգամանքներ:

Annotation. Each person is guaranteed the opportunity to restore violated rights. The most relevant is the proper implementation of structures for the restoration of rights violated by administrative authorities. Compensation is subject to both material and non-material damage caused by administrative authorities.

Compensation for damage caused by administrative authorities is being implemented by submitting an application for compensation to the same administrative authority that caused the damage, by restoring the situation that existed before the violation of the law, restoring another equivalent situation or paying monetary compensation.

Аннотация. Каждому лицу гарантируется возможность восстановить нарушенные права. Наиболее актуальным является введение и надлежащая реализация структур по восстановлению прав, нарушенных административными органами. Возмещению подлежит как материальный, так и нематериальный ущерб, причиненный административными органами.

Возмещение ущерба, причиненного административными органами, происходит путем подачи заявления о возмещении ущерба в административный орган, причинивший ущерб, посредством восстановления положения, существовавшего до нарушения права, восстановления другого эквивалентного положения или выплаты денежной компенсации.

Բանալի բառեր – վնաս, հատուցում, իրավունք, խախտում, վերականգնում, վարչական:

Keywords: damage, compensation, right, violation, restoration, administrative.

Ключевые слова: ущерб, компенсация, право, нарушение, восстановление, административный.

Մ. Մելքումյան - Վարչական դատարանի դատավոր, էլ. հասցե՝ m.melqumyan@rambler.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 15.06.2021 թ., տրվել է գրախոսության 15.11.2021 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Գևորգ Դանիելյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 25.01.2022 թ.:

ՊԵՏՐՈՍ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
«Արդարադատության ակադեմիայի հայցորդ»

PETROS VARDANYAN
Applicant at the Public Administration Academy of the RA

ПЕТРОС ВАРДАНЯН
Соискатель Академии государственного управления РА

«ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴՐԱ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

THE CONCEPT OF “ADMINISTRATIVE JUSTICE” AND ITS ESSENCE

КОНЦЕПЦИЯ «АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВОСУДИЕ» И ЕГО СУТЬ

Վարչական արդարադատությունը դիտարկելով մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությամբ զբաղվող արդարադատության մյուս ինստիտուտների հետ գործարկման ժամանակագրական համեմատության մեջ՝ նկատելի է դառնում, որ այսօր այն դեռևս երիտասարդ է և առանձնանում է կարճատև իրավակիրառ պրակտիկայով: Չնայած դրան՝ իրավունքի տեսության մեջ «վարչական արդարադատություն» հասկացության բնորոշման վերաբերյալ սահմանումները և մոտեցումները բազմաթիվ են, երբեմն՝ իրարամերժ:

«Վարչական արդարադատություն» հասկացության բաղկացուցիչ մաս կազմող «վարչական» եզրույթը ծագել է Հին Հռոմում լատինական «administrate» տերմինից և նշանակում է կառավարում, ղեկավարում, իսկ հանրային կառավարման ոլորտում համապատասխան մարմինների և անձանց նկատմամբ՝ գործադիր-կարգադրիչ գործունեություն իրականացնող մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց համակարգ: «Արդարադատություն» եզրույթը՝ որպես լատիներեն «justitia» բառի թարգմանություն, ստուգաբանվում է իբրև օրինականություն, արդարություն, անաչառություն, իսկ այն իրականացնող մարմինների առումով՝ դատական մարմինների համակարգ¹: Դ. Մ. Չեչոտը, համեմատության մեջ դիտարկելով վերոնշյալ եզրույթները, գտնում է, որ դրանց միջև առկա են տարբերություններ ինչպես համապատասխան գործունեության բովանդակության, այնպես էլ դրանք իրականացնող մարմինների առումով²: Մեր կարծիքով, «վարչական արդարադատություն» ընդհանուր հասկացության բնորոշման հարցում «վարչական» եզրույթը բացահայտում է «արդարադատություն» եզրույթի տեսակը, կամ այլ կերպ ասած՝ ուղղվածությունը, որն էլ կարևոր հիմք է հանդիսանում վարչական ար-

¹ Տե՛ս *Нурболатов А.Н.*, Административная юстиция. Сравнительно-правовой анализ. Учебное пособие, Алматы, 2014, էջ 13:

² Տե՛ս *Чечот Д.М.*, Административная юстиция (Теоретические проблемы): Изд-во ЛГУ, Ленинград, 1973. էջ 27:

դարադատության հասկացության սահմանման մեջ անպայմանորեն, որևէ կերպ, անդրադառնալու և բացահայտելու այն իրողությունը, որ տվյալ արդարադատության տեսակն ուղղված է հանրային իշխանության մարմինների մասնակցությամբ ծագած վեճերի քննությանը:

«Վարչական արդարադատություն» հասկացությունը՝ որպես մեկ միասնական բառակապակցություն, իրավական բառապաշարում օգտագործվել է դեռևս նախորդ դարում՝ քաղաքագետ Լորդ Հյուվարթի «Նոր բռնապետությունը» գիտական տրակտատում³: XIX-XX դարերի ընթացքում վարչական արդարադատության կողմնակիցները պնդում էին, որ վարչական դատարանների անկախ գործունեությունը նույնքան անհրաժեշտ է պետության համար, որքան ընդհանուր իրավազրության դատարաններին⁴:

Ընդհանուր մոտեցման համաձայն՝ վարչական արդարադատության կարևորագույն բնութագրիչներից մեկն այն է, որ այն կարգավորում է հանրային իրավունքի վարչաիրավական և կառավարչական բնույթի այնպիսի վեճերը, որոնք ծագել են պետական կառավարման, գործադիր իշխանության, պետական և տեղական իշխանության մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից կառավարչական գործունեություն իրականացնելիս⁵: Այս առումով, հարկ է նշել, որ առանց հանրային իշխանության մարմինների կառավարչական գործունեության, ինչպես նաև առանց դրանց վերապահված գործադիր-կարգադրիչ գործառույթների իրականացման՝ չեն կարող ծագել վարչաիրավական հարաբերություններ, ինչի նկատմամբ էլ՝ իրականացվել վարչադատական հսկողություն: Ա. Բ. Ջելենցովը կարծում է, որ հենց դատական հսկողությունն է հանդիսանում վարչաիրավական բնույթի վեճի լուծման իրավական ձևը, որը, միաժամանակ, ապահովում է նաև դատավարության մասնակիցներ հանդիսացող հանրային իշխանության մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց դատավարական կարգավիճակի հավասարությունը⁶:

Ժամանակակից գիտության մեջ կարելի է հանդիպել նաև վարչական արդարադատության մասին այնպիսի մեկնաբանությունների, որոնց համաձայն՝ այն բնութագրվում է որպես դատական հսկողություն՝ հանրային իրավունքում օրինականության նկատմամբ: Ըստ Տ. Ս. Յացենկոյի՝ վարչական արդարադատության ինստիտուտի հիմնական բովանդակությունը հանրային իշխանության մարմինների (պաշտոնատար անձանց) գործողությունների օրինականության նկատմամբ իրականացվող դատական հսկողությունն է⁷: Նմանօրինակ մոտեցումներ են արտահայտել նաև գերմանացի իրավագետ Ա. Մերկլը և ֆրանսիացի իրավագետ Մ. Լեսաժը: Ա. Մերկլը վարչական արդարադատությունը դիտարկում է որպես վարչական իրավունքի ոլորտում գործող անկախ «գործադիր» մարմինների, ինչպես նաև տրիբունալների կողմից վարչական ակտերի օրինականության նկատմամբ իրականացվող իրավական վերահսկողության ձև⁸, իսկ Մ. Լեսաժը գտնում է, որ վարչական արդարադատության էու-

³ Տե՛ս The Right Hon Lord Hewart of Bury // The New Despotism. London: Ernest Benn Limited, 1929, էջ 44:

⁴ Տե՛ս Матузов Н.И., Коллизии в праве: причины, виды и способы разрешения // Изв. вузов. Правоведение, Санкт-Петербург, 2000, №5, էջ 53:

⁵ Տե՛ս Соловьева А.К., Концепция административной юстиции: материально-правовой аспект//Изв. Вузов, Правоведение, Москва, 1998, №4, էջ 54:

⁶ Տե՛ս Зеленцов А.Б., Административно-правовой спор: вопросы теории: монография, Москва, Изд, 2005, էջ 75:

⁷ Տե՛ս Яценко Т.С., Проблемы административной юстиции в Российской Федерации (организационно-правовые аспекты) // Административное право Российской Федерации. Проблемные вопросы развития отрасли правовой системы и преподавания курса: сборник статей / под общ. ред Салищевой Н.Г., Новгород, 1999, էջ 107:

⁸ Տե՛ս Merkl A., Teoría general del Derecho administrative, Mexico: Ed National, 1975, էջ 476:

թյունը քաղաքացու իրավունքները հարգելը և դրանք պաշտպանելու նպատակով վարչական դատարանների կողմից վարչական մարմինների ակտերը ստուգելն է⁹: Նշված դիրքորոշումներից կարող ենք հանգել այն հետևության, որ վարչական արդարադատության հիմնական առաքելություններից է հանրային իշխանության մարմինների կողմից իրականացվող վարչարարության՝ այդ թվում՝ դրանց կողմից ընդունված վարչական ակտերի և գործողությունների օրինականության նկատմամբ դատական հսկողությունը:

Արդյունքում, ներկայացված մի քանի բնորոշումների համադրությունից կարող ենք եզրահանգել, որ վարչական արդարադատության էությունն այն է, որ դրա շրջանակում, մի կողմից, հսկողություն է իրականացվում հանրային իշխանության մարմինների վարչարարության օրինականության նկատմամբ, մյուս կողմից՝ ապահովվում անհատների խախտված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը և վերականգնումը:

Եթե վարչական արդարադատության ինստիտուտը որոշակիորեն ուսումնասիրվել է արտասահմանյան երկրների իրավագետների կողմից, ապա նույնը չենք կարող ասել Հայաստանի Հանրապետության մասով: Թերևս, դրա հիմնական պատճառներից է Հայաստանի Հանրապետությունում ոչ վաղ անցյալում արդարադատության տվյալ ճյուղի առանձնացումն ու ներդրումը: Այս բնագավառում, որպես առավել խորքային ուսումնասիրություններ իրականացրած իրավագետի, կարելի է առանձնացնել Գ. Բ. Դանիելյանին, որն առաջարկել է նաև քննարկվող հասկացության վերաբերյալ իր բնորոշումը, համաձայն որի՝ վարչական արդարադատությունը քաղաքացու և հասարակական միավորումների իրավունքներն ու օրինական շահերը խախտող պետական կառավարման մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց օրենքին հակասող իրավական ակտերն ու գործողությունները (անգործությունը) բողոքարկելու դատավարական ընթացակարգն է¹⁰:

Տարբեր իրավագետների կողմից վարչական արդարադատության հասկացության վերաբերյալ տրված բնորոշումները միմյանց հետ ունեն ինչպես ընդհանրություններ, այնպես էլ՝ տարբերություններ: Որպես ընդհանրություններ՝ կարելի է առանձնացնել.

1. վարչական արդարադատությունը հատուկ դատավարական ընթացակարգերի միջոցով իրականացվող մասնագիտացված դատական հսկողություն է.

2. վարչական արդարադատությունն իրականացվում է հանրային իշխանության մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց միջև ծագած վեճերը լուծելու նպատակով՝ պաշտպանելով վերջիններիս իրավունքները և ազատությունները.

3. դատական հսկողության իրականացման օբյեկտ է հանդիսանում հանրային իշխանության մարմինների գործունեության օրինականությունը:

«Վարչական արդարադատություն» հասկացության վերաբերյալ նշված տեսաբանների կողմից առաջ քաջված բնորոշումներն ունեն առավել ընդհանրական բնույթ և քննարկվող հասկացությունը նրանց կողմից դիտարկված է միայն այս կամ այն տեսանկյունից: Ընդհանրական բնույթ ունեցող բնորոշումներից բացի՝ մասնագիտական գրականության մեջ կարելի

⁹ Տե՛ս *Лесаж М.*, Судебный контроль за администрацией во Франции, Советское государство и право, 1981, № II, էջ 106:

¹⁰ Տե՛ս *Դանիելյան Գ. Բ.*, Վարչական արդարադատության հասկացության բնորոշման նախադրյալները, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1 (112), Երևան, 2004 թ., էջ 19:

է հանդիպել նաև վարչական արդարադատության հասկացության՝ լայն (լատ. *Sensulato*) և նեղ (լատ. *Sensu stricto*) առումով սահմանումներին, որոնք թույլ են տալիս առավել բազմակողմանի նկարագրելու քննարկվող հասկացությունը: Ժամանակակից իրավաբանական գրականության մեջ երբեմն կարելի է հանդիպել նաև վարչական արդարադատության հասկացության համընդհանուր կամ այլ կերպ ասած՝ «ունիվերսալ» բնորոշման տեսակին:

Վարչական արդարադատության հասկացության՝ լայն առումով սահմանումը նպատակ է հետապնդում առավել համակողմանիորեն բացահայտելու նշված հասկացության բովանդակությունը՝ ընդհանրական կերպով ներառելով այն իրականացնող բոլոր մարմիններին, նրանց կողմից լուծվող վեճերի բնույթը, վեճի մասնակիցների կազմը, ինչպես նաև գործունեության նպատակը:

Ըստ Ա. Ա. Սոլովյովի և Ռ. Ա. Օպալյովի՝ մասնագիտական գրականության մեջ առավել տարածված է վարչական արդարադատության հասկացության՝ նեղ առումով սահմանումը¹¹: Նեղ առումով սահմանման դեպքում վարչական հսկողության հետ մեկտեղ վճռորոշ նշանակություն է տրվում հանրային իշխանության նկատմամբ իրականացվող դատական հսկողությանը, երբ հատուկ մասնագիտացված դատական մարմինները, ինչպես նաև (ըստ որոշ իրավագետների նաև) ընդհանուր իրավագործության դատարանները քննում են հանրային իշխանության դեմ ուղղված քաղաքացիների բողոքները հատուկ ընթացակարգով:

Համեմատության մեջ դիտարկելով վարչական արդարադատության հասկացության վերաբերյալ լայն և նեղ առումներով սահմանումները՝ կարող ենք նշել, որ նեղ առումով սահմանումներում որպես վարչական արդարադատություն իրականացնող մարմիններ են դիտարկվում միայն հատուկ մասնագիտացված դատարանները, քանզի լայն առումով սահմանումներում այն իրականացնողների շարքին են դասվում ընդհանուր իրավասության դատարանները, ինչպես նաև քվազիդատական մարմինները: Մեր համոզմամբ, նշվածի հաշվառմամբ, նեղ առումով սահմանումներն առավելապես կիրառելի են այն պետությունների համար, որտեղ նման գործունեություն իրականացնելու իրավասությամբ օժտված են միայն մասնագիտացված դատարանները, սակայն դրա՝ լայն առումով սահմանման մեջ պետք է անպայմանորեն տեղ գտնեն նման գործունեություն իրականացնող բոլոր մարմինները:

Վարչական արդարադատության հասկացության լայն և նեղ առումներով բնորոշումներից բացի՝ մասնագիտական գրականության մեջ կարելի է հանդիպել նաև դրա բնորոշման «համընդհանուր» կամ այլ կերպ ասած «ունիվերսալ» տեսակի առանձնացմանը: Այդպիսի սահմանման առանձնահատկությունը և նպատակն այն է, որ դրա միջոցով փորձ է արվում քննարկման առարկա դարձած հասկացությանը տալ այնպիսի բնորոշում, որը կարող է ներառել ոչ միայն նշված առումներով սահմանումներից որոշակի տարրեր, այլև այնպիսի հիմնական բաղադրիչներ, գործառույթներ, գործունեության ձևեր և մեթոդներ, որոնք ընդհանուր են կամ ունեն նմանություններ տարբեր մոդելներում: Նման սահմանման միջոցով փորձ է կատարվում նույնականացնել քննարկվող հասկացությունն՝ անկախ այն հանգամանքից, թե այս կամ այն պետությունում ինչպիսի առանձնահատուկ կառուցակարգերի միջոցով են իրականացվում հասկացության հիմքում ընկած գործողությունները¹²:

¹¹ См. Соловьев А.А., Опалев Р.А., Административная юстиция в зарубежных государствах: особенности функционирования отдельных институтов административного судопроизводства: моногр, Москва, 2017:

¹² См. Зеленцов А.Б., Административная юстиция, Общая часть, Москва, ЮНИТИ-ДАНА, 2017, էջ 89-96:

Վարչական արդարադատության հասկացության վերաբերյալ մեջբերված բնորոշումների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ընդհանրություններից բացի՝ դրանց միջև առկա են նաև որոշ տարբերություններ, ինչը թույլ է տալիս հետևություն անել, որ քննարկվող հասկացության վերաբերյալ, այնուամենայնիվ, առկա չէ մեկ միասնական ամբողջական սահմանում: Մեր համոզմամբ, մեկ միասնական ամբողջական սահմանման բացակայության պատճառներից է այն, որ տեսաբանների մեծամասնության կողմից քննարկվող հասկացության վերաբերյալ տրված բնորոշումներն իրենց բնույթով և նկարագրության ծավալներով դասվում են լայն կամ նեղ սահմանումներից որևիցե մեկին, որպիսի պարագայում չի կարող լինել մեկ միասնական սահմանում: Մեկ միասնական սահմանման բացակայության մյուս պատճառներից է հանդիսանում տարբեր պետությունների դատական համակարգերի և վարչական արդարադատություն իրականացնող մարմինների զանազանությունը. որոշ երկրներում դրանց մեջ ներառվում են նաև քվազիդատական մարմինները, որոշ երկրներում էլ, թեև վարչաիրավական բնույթի վեճերը լուծվում են՝ առաջնորդվելով այդ հարաբերությունները կարգավորող վարչաիրավական նորմերով, սակայն վարչական արդարադատությունն իրականացվում է ոչ թե հատուկ մասնագիտացված դատարանների, այլև ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից:

Բացի դրանից՝ քննարկվող հասկացության սահմանումներում կարելի է հանդիպել տարբերություններ այն մարմինների մասով, որոնց գործունեության օրինականության նկատմամբ դատական հսկողություն է իրականացվում վարչական արդարադատության միջոցով: Մի դեպքում, կարելի է հանդիպել «գործադիր իշխանության մարմիններ» բառակապակցությանը, մյուս դեպքում՝ «հանրային իշխանության մարմիններ», երրորդ դեպքում՝ «կառավարման մարմիններ և պաշտոնատար անձինք»: Կարծում ենք, որ նշվածներից առավել նպատակահարմար է «հանրային իշխանության մարմիններ և դրանց պաշտոնատար անձինք» ձևակերպման գործածությունը, քանի որ այն ներառում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համակարգը, սակայն մեկ կարևոր զուգակցմամբ՝ դրանց գործունեությունը պետք է իրականացվի հանրային իրավունքի բնագավառում:

Հարկ է նկատել, որ քննարկվող հասկացության սահմանումներում, որպես հանրային իշխանության մարմինների հակառակ կողմում գտնվող վարչաիրավական բնույթի վեճի մասնակցի՝ հանդիպում ենք «անհատ», «մասնավոր անձ», «ֆիզիկական և իրավաբանական անձ» ձևակերպումներին: Դրանցից առավել նպատակահարմար է վերջինի գործածությունը, քանի որ առաջին հերթին այն իրավաբանական գրականության մեջ առավելապես օգտագործվում է բնութագրելու իրավահարաբերության մասնակիցների կազմը, և երկրորդ՝ դրա օգտագործումը թույլ է տալիս առավել հանգամանալից ընդգծելու վարչաիրավական հարաբերության հակառակ կողմում գտնվող մասնակիցների շրջանակը:

Պետք է հաշվի առնել, որ վարչաիրավական հարաբերության հակառակ կողմում կարող են հանդես գալ նաև հասարակական միավորումները (դրանք ֆիզիկական և/կամ իրավաբանական անձանց միավորումներն են) և պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնք չեն կարող ընդգրկվել «ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ» ձևակերպման ներքո: Քանզի որոշ պետություններում, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետու-

թյունում¹³, վարչական արդարադատության իրականացման միջոցով, ի թիվս այլնի, կարող է լուծվել հանրային իշխանության մարմինների և պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջև ծագած՝ իրավասության վերաբերյալ կամ իրենց իրավունքները խախտող նորմատիվ իրավական ակտի հետ կապված վեճերը, որի պարագայում վարչական արդարադատության հասկացության բնորոշման մեջ անհրաժեշտ է միայն մի կողմի մասով գործածել «հանրային իշխանության մարմին» բառակապակցությունը, քանզի այդ մարմինը տվյալ կառավարչական իրավահարաբերությունում հանդես է գալիս իշխանական բնույթի լիազորություններով և իրավաբանական հավասարության բացակայությամբ «ղեկավարողի», իսկ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը՝ «կատարողի» դերում:

Հաշվի առնելով վարչական արդարադատության հասկացության վերաբերյալ վերը նշված մեջբերումները, դրանց միջև անցկացված համեմատականները, ինչպես նաև արդյունքում քննարկվող հասկացության բնորոշման համար վերհանված կարևորագույն և անքակտելի հատկանիշները՝ առաջարկում ենք այնպիսի բնորոշում, որը հնարավորինս կարող է ներառել դրանք և համապատասխանել Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգին: Ըստ այդմ՝

Վարչական արդարադատությունը մասնագիտացված դատարանների կողմից հատուկ դատավարական ընթացակարգերի միջոցով հանրային իշխանության մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց գործադիր-կարգադրիչ գործունեության օրինականության նկատմամբ իրականացվող դատական հսկողությունն է, որը կոչված է պաշտպանելու և վերականգնելու ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց, հասարակական միավորումների, ինչպես նաև պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց խախտված իրավունքները և ազատությունները:

Ներկայացված տարբերակը ներառում է քննարկվող հասկացության բնութագրության համար բաղկացուցիչ մասեր կազմող հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. վարչական արդարադատությունն իրականացվում է մասնագիտացված դատարանների կողմից: Նման մոտեցումը, թերևս, պայմանավորված է Հայաստանի Հանրապետության դատական համակարգի կառուցվածքային առանձնահատկությամբ, որը չի նախատեսում այլ դատական, մասնավորապես՝ քվադրիդատական մարմինների կողմից վարչաիրավական բնույթի վեճերը լուծելու հնարավորություն.

2. վարչական արդարադատությունն իրականացվում է հատուկ դատավարական ընթացակարգերի միջոցով: Դրա մասին են վկայում տարբեր պետությունների դատական համակարգերում վարչական դատավարության իրականացման առնչությամբ նախատեսված առանձին և հատուկ դատավարական կանոններն ու սկզբունքները.

3. վարչական արդարադատությունը հնարավորություն է ընձեռնում ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց, հասարակական միավորումներին կամ այլ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին և դրանց պաշտոնատար անձանց դատական կարգով վիճարկելու հանրային իշխանության մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից կայացված այնպիսի ակտերը, գործողությունները կամ անգործությունը, որոնք ընդունվել

¹³ Տե՛ս ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-139-Ն, ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1, ընդունված՝ 05.12.2013, 3-րդ հոդված:

կամ կատարվել են վերջիններիս գործադիր-կարգադրիչ գործունեության արդյունքում.

4. վարչական արդարադատության օգնությամբ հանրային իշխանության մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց նկատմամբ իրականացվող դատական հսկողությունը միտված է, մի կողմից, վերջիններիս գործունեության օրինականության նկատմամբ հսկողության իրականացմանը, իսկ մյուս կողմից՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց, հասարակական միավորումների, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց խախտված իրավունքների և ազատությունների վերականգնմանը:

Annotation. The article is dedicated to reveal the essence of the concept of administrative justice. The article presents both the views and perceptions of the concept discussed by well-known theorists, and the well-known approaches in the theory of law, the complex study and as analyses of which suggests a new definition of the concept.

Аннотация. Статья посвящена раскрытию сущности понятия «административное правосудие». В статье представлены как мнения, высказанные о концепции, так и представления, обсуждаемые известными теоретиками, а также различные подходы в теории права, комплексное изучение и анализ которых позволяет предложить новое определение рассматриваемой концепции.

Բանալի բառեր - վարչական արդարադատություն, դատական հսկողություն, մասնագիտացված դատարան, քվազիդատական մարմին, հանրային իշխանության մարմին, գործադիր-կարգադրիչ գործունեություն, պետական մարմին, տեղական ինքնակառավարման մարմին:

Keywords: Administrative justice, judicial control, specialized court, quasi-judicial body, public power body, executive-regulatory activity, state body, local self-government body.

Ключевые слова: административное правосудие, судебный контроль, специализированный суд, квазисудебный орган, орган государственной власти, исполнительно-распорядительная деятельность, государственный орган, орган местного самоуправления.

Պ. Վարդանյան - ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ, էլ. հասցե՝ petroslawyer@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 17.11.2021 թ., տրվել է գրախոսության 17.11.2021 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Է. Շաթիրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 25.01.2022 թ.:

ՔՐԻՍՏԻՆԵ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

KRISTINE ALEKSANYAN

PhD student at YSU Chair of Constitutional law

КРИСТИНЕ АЛЕКСАНИЯ

Аспирант кафедры конституционного права ЕГУ

ՀԱՄԱՐԺԵՔՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶՐՈՒՆՔԻ ՏԱՐԻ

ADEQUACY AS AN ELEMENT OF THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY OF ADMINISTRATION

ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ КАК ЭЛЕМЕНТ ПРИНЦИПА СОРАЗМЕРНОСТИ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ

Համարժեքությունը վարչարարության համաչափության սկզբունքի վերջին տարրն է: Լեգիտիմ նպատակը, հետապնդվող նպատակին հասնելու համար վարչական միջոցի պիտանիությունը, երբ օգտագործվում են ամենաքիչ սահմանափակող միջոցներ մարդու սահմանադրական իրավունքների սահմանափակման համաչափության անհրաժեշտ, սակայն անբավարար պայմաններն են: Վարչարարության համաչափության սկզբունքը նաև պահանջում է, որ վարչական միջոցները չհանգեցնեն մարդու իրավունքների ոչ համարժեք սահմանափակման:

Համաչափության սկզբունքի տարրերից համարժեքությունն իրավաբանական գրականության մեջ թերևս ամենաշատ քննադատվողն է, ինչը պայմանավորված է այս տարրի առավել արժեքային բնույթով: Սա էլ իր հերթին պայմանավորված է նրանով, որ համարժեքությունը կամ նեղ իմաստով համաչափությունը ներթափանցված է լեգիտիմության (հոգևոր-արժեքային) նկատառումներով՝ ի հակադրություն լեգալության (օրենքներին սուկ համապատասխանության)¹: Այս աշխատանքում մենք կներկայացնենք վարչարարության համաչափության սկզբունքի այս պահանջի էությունը, ինչպես նաև կփորձենք պատասխանել այս տարրի վերաբերյալ հիմնական քննադատություններին:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքը (այսուհետ՝ Օրենք) համաչափություն սկզբունքի այս տարրը նշելու համար օգտագործում է «չափավոր»

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր վարչական իրավունք, Հ. Թովմասյան, Օ. Լուխթերիանդ, Գ. Մուրադյան, Վ. Պողոսյան, Վ. Ռայմերս, Ռ. Ռուբեյ, Եր., Բավիղ, 2011, էջ 225:

րություն» եզրույթը: «Չափավոր» բառն առաջին իմաստով բառարաններում բացատրվում է «ըստ անհրաժեշտ չափի, հարկ եղածին չափ»², «հարկավոր եղածին չափ, անհրաժեշտ չափով»³: Այսպիսով, «չափավորություն» եզրույթն առավել շատ բնորոշում է անհրաժեշտության տարրի էությունը: Հավանաբար սա է եղել պատճառը, որ Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատարանը գործերից մեկում չափավորություն տարրը նույնացրել է անհրաժեշտության տարրի հետ՝ նշելով. «... չափավորության տարրը բնորոշվում է հետևյալ միտումով. չպատճառել ավելի մեծ վնաս, քան անհրաժեշտ է:»⁴: Սահմանադրության 78-րդ հոդվածը համաչափության սկզբունքի վերջին տարրը նշելու համար օգտագործում է «համարժեք» տերմինը՝ նշելով, որ սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է *համարժեք* լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը: Մենք ևս վարչարարության համաչափության սկզբունքի վերջին տարրը նշելու համար օգտագործելու ենք «համարժեքություն» եզրույթը, քանի որ այն ավելի շատ է բնորոշում այս պահանջի էությունը, քան չափավորություն եզրույթը:

Համարժեքության պահանջի էությունն այն է, որ պետք է գոյություն ունենա պատշաճ հարաբերակցություն նպատակին հասնելու արդյունքում ստացված օգուտների և այդ նպատակին հասնելու արդյունքում սահմանադրական իրավունքին հասցված վնասի միջև: Այսպիսով, վարչական միջոցի համարժեքության որոշումը պահանջում է հավասարակշռման իրականացում: Ռ. Ալեքսին համարժեքության գնահատման նպատակով իրականացվող «հավասարակշռումը» բնորոշում է որպես վերլուծական գործընթաց, որը սահմանափակող միջոցի նպատակը դնում է կշեռքի մեկ նժարի վրա, իսկ սահմանափակվող սահմանադրական իրավունքը՝ մյուսի վրա՝ միաժամանակ հավասարակշռելով այն օգուտը, որը ստացվել է պատշաճ նպատակից, այն վնասը, որը նա պատճառում է իրավունքին⁵:

Ա. Բարաքը, առանձնացնելով նպատակի իրականացման և իրավունքի սահմանափակման նժարները, առաջարկում է հավասարակշռման հետևյալ տարրերը. *պատշաճ նպատակը*, դրա իրականացումից ստացվող *օգուտը*, *հավանականությունը*, որ այն իսկապես կիրականացվի և սահմանափակվող *սահմանադրական իրավունքը*, այն *վնասը*, որ այն կրում է, և *հավանականությունը*, որ նման վնաս իսկապես տեղի ունենա⁶: Ռ. Ալեքսին առաջարկում է հավասարակշռման «Կշռի բանաձև»⁷, որի տարրերն են սկզբունքների վերացական կշիռը, սկզբունքների բավարարման և չբավարարման աստիճանները և դրանց հուսալիությունը⁸:

Այսպիսով, ինչպես Ռ. Ալեքսիի, այնպես էլ Ա. Բարաքի կողմից ներկայացված հավասարակշռման առաջին տարրը սկզբունքի (սահմանափակվող իրավունքի) և մրցակցող սկզբունք-

² Տե՛ս *Էդուարդ Բագրատի Աղայան*, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, «Հայաստան», 1976, էջ 1159:

³ Տե՛ս Հրաչյա Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Երևան, «Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն», 1969, էջ 133:

⁴ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատարանի 2021 թվականի փետրվարի 8-ի թիվ ՎԴ/3255/05/20:

⁵ Տե՛ս R. Alexy, “On Balancing and Subsumption: A Structural Comparison,” 16(4) Ratio Juris 433 (2003), F. Schauer, “Balancing Subsumption, and the Constraining Role of Legal Text” in M. Klatt (ed.), Rights, Law, and Morality h emes from the Legal Philosophy of Robert Alexy (Oxford University Press, forthcoming 2011):

⁶ Տե՛ս A. Barak, նշված աշխատ., էջ 348:

⁷ Տե՛ս R. Alexy (2007), The weight formula. In: Stelmach J, Bro`zek B, Zaluski W (eds) (Paulson SL, Bro`zek B Trans.), Frontiers of the economic analysis of law, vol 3. Jagiellonian Univ. Press, Kraków, էջ 25:

⁸ Տե՛ս Alexy R (2010) A theory of constitutional rights (Rivers J Trans.). Oxford University Press, Oxford, էջ 409:

քի (սահմանափակման նպատակ հանդիսացող իրավունքի և հանրային շահի) նշանակությունն (կշիռն) է, որը նշելու համար Բարաքն օգտագործում է «սոցիալական նշանակություն»⁹, իսկ Ռ. Ալեքսին՝ «վերացական կշիռ» եզրույթները: Սակայն, եթե Ալեքսին գտնում է, որ «շատ սահմանադրական սկզբունքներ չեն տարբերվում իրենց վերացական կշռով»¹⁰, և հաճախ այնպես է պատահում, որ «բախվող սկզբունքների վերացական կշիռները հավասար են»¹¹ և նման դեպքերում այն «կարող է անտեսվել, քանի որ այն ընդհանրապես ոչ մի դեր չի խաղում հավասարակշռման գործընթացում»¹², ապա Բարաքը գտնում է, որ «հավասար նորմատիվ կարգավիճակ ունեցող իրավունքները պարտադիր չէ, որ հավասար սոցիալական նշանակության իրավունքներ լինեն»¹³:

Համեմատական իրավական ուսումնասիրությունը հաստատում է այն ենթադրությունը, որ շատ իրավական համակարգեր ընդունում են այն մոտեցումը, ըստ որի՝ իրավունքները տարբերվում են իրենց նշանակությամբ¹⁴:

Նախքան այս հարցի վերաբերյալ մեր եզրակացության կառուցումն անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ կանադական իրավունքում դրա վերաբերյալ մոտեցման էվոլյուցիային: Օուքսի հանրահայտ գործով, որում Կանադայի գերագույն դատարանն առաջին անգամ հանգամանորեն վերլուծել է համաչափության սկզբունքը, սահմանվեց սահմանադրական բոլոր իրավունքների հավասար նշանակությունը: Սակայն, քիչ ուշ դատավոր Դիքսոնը, որը և հենց հեղինակել է Օուքսի որոշումը, մեկ այլ գործով նշեց. «Օուքսի մոտեցման կիրառումը կախված կլինի գործի հանգամանքներից, ներառյալ **այն շահերի բնույթից**, որոնց խոսքը վերաբերում է»¹⁵: Ճաքեր հայտնաբերվեցին Օուքսի «միասնական ճակատում»¹⁶. այն ենթարկվեց քննադատության: Եվ չնայած Օուքսը երբեք պաշտոնապես չմերժվեց Կանադայի գերագույն դատարանի կողմից, փոխարենն այն դարձավ հիմք, որն օգտագործվում է մի քանի տեսակի գործերի տարանջատման համար¹⁷: Ընդգծվեց, որ տարբեր իրավունքների հիմքում ընկած սկզբունքները կարող են տարբերվել իրենց կշռով կախված դիտարկվող հանգամանքներից:

Ելնելով վերոնշվածից՝ կարող ենք նշել, որ կանադական իրավունքի համակարգն ի սկզբանե ընդունում էր բոլոր իրավունքների հավասար նշանակությունը, որը, սակայն չկարողացավ ապահովել իր կիրառման արդյունավետությունը, և դատական պրակտիկայի զարգացումն ընթացավ այն ուղղությամբ, որ իրավունքները տարբերակվեցին իրենց նշանակությամբ:

Այս համատեքստում Սահմանադրության 78-րդ հոդվածը ևս սահմանում է, որ սահմա-

⁹ Տե՛ս *A. Barak*, նշված աշխատ., էջ 349:

¹⁰ Տե՛ս *R. Alexy* (2007) *The weight formula*. In: Stelmach J, Brożek B, Zaluski W (eds) (Paulson SL, Brożek B Trans.), *Frontiers of the economic analysis of law*, vol 3. Jagiellonian Univ. Press, Kraków, էջ 15:

¹¹ Տե՛ս նույն տեղում:

¹² Տե՛ս նույն տեղում:

¹³ Տե՛ս *A. Barak*, նշված աշխատ., էջ 361:

¹⁴ Այս մոտեցման թերևս ամենադասական օրինակն ամերիկյան իրավունքն է, որում այս տարբերությունը հիմք է երեք մակարդակներում վերահսկողության տարբերակման համար: Իրավունքների առաջին կատեգորիան վերաբերում է այն իրավունքներին, որոնք պահանջում են «խիստ վերահսկողություն»: Իրավունքների երկրորդ կատեգորիան «միջանկյալ վերահսկողության» իրավունքներն են: Երրորդ և վերջին կատեգորիան «նվազագույն վերահսկողության» կամ «ողջամիտ հիմքի վերանայման» կատեգորիան է:

¹⁵ Տե՛ս *R. v. Keegstra* [1990] 3 SCR 697, 738:

¹⁶ Տե՛ս *R. M. Elliot*, “The Supreme Court of Canada and Section 1 – The Erosion of the Common Front,” 12 *Queen’s L. J.* 277 (1987):

¹⁷ Տե՛ս *M. Rothstein*, “Justifying Breaches of Charter Rights and Freedoms,” 27 *Man. L. J.* 171 (2000):

նափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համարժեք լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության **նշանակությանը**: Սահմանադրական դատարանը 2020 թվականի հունիսի 12-ի թիվ ՍԴՈ-1546 որոշմամբ նշել է. «Համաչափության սկզբունքի վերջին՝ չորրորդ տարրը պահանջում է, որ օրենսդիրն իր կողմից ընտրված *պիտանի և անհրաժեշտ միջոցը* համեմատի սահմանափակվող հիմնական իրավունքի կամ ազատության **սահմանադրական նշանակության** հետ»:

Այսպիսով, ամփոփելով վերևում ներկայացված վերլուծությունը, գտնում ենք, որ բոլոր սահմանադրական իրավունքները, ունենալով նույն նորմատիվային կարգավիճակը, չունեն նույն սահմանադրական նշանակությունը:

Ինչ վերաբերում է այն դեպքերին, երբ որպես մրցակցող սկզբունքներ հանդես են գալիս մի կողմից սահմանադրական իրավունքը, մյուս կողմից հանրային շահը, ապա գտնում ենք, որ հանրային շահ համարվող ցանկացած արժեք չէ, որ կարող է արդարացնել սահմանադրական իրավունքների սահմանափակումը: Ավելին, գտնում ենք, որ վարչական միջոցի համարժեքության գնահատման փուլում սահմանադրական իրավունքներին պետք է տրվի ավելի բարձր կշիռ, քան հանրային շահ համարվող նկատառումներին: Մեր այս դիրքորոշումը բխում է նրանից, որ մարդու, նրա արժանապատվության, հիմնական իրավունքների և ազատությունների որպես բարձրագույն արժեքի ճանաչումը պետության կողմից սկզբունք է, որն ընկած է եղել նաև 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումների հիմքում¹⁸: Տեղին է հիշատակել նաև Սահմանադրական դատարանի 2020 թվականի հունիսի 12-ի թիվ ՍԴՈ-1546 որոշմամբ արտահայտած դիրքորոշումը, ըստ որի՝ համարժեքության փուլում սահմանափակվող հիմնական իրավունքը կամ ազատությունն *իր նշանակությամբ պետք է պահպանի իր գերակայությունը այն հանրային շահերի* նկատմամբ, որոնք պահպանելու նպատակով էլ օրենսդիրը դիմում է հիմնական իրավունքի կամ ազատության սահմանափակման: Վերջնարդյունքում դա նշանակում է, որ որևէ հիմնական իրավունքի կամ ազատությանը չմիջամտելը կամ այն երաշխավորելը, *կախված դրանց էությունից*, կանոն է, իսկ դրա սահմանափակումը՝ բացառություն, որը պետք է հիմնավորվի սահմանափակման յուրաքանչյուր դեպքում:

Ինչպես Ռ. Ալեքսին, այնպես էլ Ա. Բարաքն ընդունում են այն մոտեցումը, ըստ որի՝ հավասարակշռման ժամանակ պետք է գնահատել իրավունքի կամ հանրային շահի վերացական կշիռը: Բարձր գնահատելով երկու հեղինակների դերը համաչափության սկզբունքի ուսումնասիրության գործում, այնուամենայնիվ, կարծում ենք, որ այս հարցում նրանց դիրքորոշումը վիճելի է:

Ռ. Ալեքսիի սկզբունքների մասին տեսությունը հիմնված է Գերմանիայի Սահմանադրական դատարանի դատական պրակտիկայի վերլուծության վրա: Ժ. Սիկմանը, ամփոփելով համաչափության սկզբունքի վերաբերյալ գերմանական մոտեցումը, ևս նշում է, որ հավասարակշռման չափանիշը սկզբունքների վերացական կշիռն է¹⁹: Հանրային վայրերում ծխելու արգելքի համատեքստում կիրառելով Ռ. Ալեքսիի «Կշռի բանաձևը» և համեմատության մեջ դնելով տնտեսական գործունեության ազատության իրավունքն ու հանրային առողջության

¹⁸ Տե՛ս Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում (գիտազործնական հետազոտություն) / Գ.Բ. Դանիելյան, Վ.Ա. Այվազյան, Ա.Ա. Սանասյան, Եր., Հայրապետ հրատ., 2015, էջ 34:

¹⁹ Venice Commission, CDL-JU(2019)002, Report the principle of proportionality: a german perspective by Mr Jan Sieckmann, Strasbourg, 23 January 2019, էջ 7:

պաշտպանությունը՝ Սիկմանը նշում է. «Ինչ վերաբերում է վերացական կշռի գնահատմանը, ապա ինչպես տնտեսական գործունեության ազատության, այնպես էլ հանրային առողջության սկզբունքները մեծ նշանակություն ունեն: Այնուամենայնիվ, կարելի է պնդել, որ հասարակական առողջության պաշտպանությունը ավելի բարձր վերացական կշռ ունի, քան տնտեսական գործունեության ազատությունը: Քանի որ, ընդհանուր առմամբ, հաշվի չառնելով համապատասխան գործի կոնկրետ հանգամանքները և միջամտության համապատասխան աստիճանները, միշտ արդարացված է համարվում միջոցը, որը սահմանափակում է մասնագիտական ազատությունը, որպեսզի պաշտպանվի բնակչության առողջությունը ... Այնպես որ մենք կարող ենք հանրային առողջության վերացական կշռը գնահատել բարձր, իսկ տնտեսական գործունեության ազատությանը՝ միջին»: Գնահատելով սկզբունքների վերացական կշռը և դրանց կոնկրետ գնահատական տալով՝ Ժ. Սիկմանը, սակայն, շարունակում է. «Մյուս կողմից, ոչ մեկին չեն ստիպում այցելել բարեր կամ ռեստորաններ, որտեղ մարդիկ ծխում են: Սա ազդում է հետապնդվող նպատակի՝ բնակչության առողջության պաշտպանության կշռի վրա: Ճշմարտանման չի թվում ենթադրել, որ այս սկզբունքի կշռը բարձր է, եթե պաշտպանվող մարդիկ նախընտրում են չպաշտպանել իրենց: Ուստի «միջին» գնահատումը տեղին է թվում: Հետևաբար, վերացական կշռը երկու կողմերում էլ «միջին» է»²⁰: Նշենք, որ այս օրինակը վերցված է հենց Գերմանիայի Սահմանադրական դատարանի դատական պրակտիկայից: Դժվար չէ նկատել, որ Ժ. Սիկմանը նախ փորձեց որոշել մրցակցող սկզբունքների վերացական կշռը, սակայն գիտակցելով, որ այն չի արտահայտում իրերի իրական դրությունը, սկզբունքների կշռը գնահատեց՝ հաշվի առնելով կոնկրետ իրադրությունը, որում այդ սկզբունքները բախվում են:

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ հավասարակշռման ընթացքում մրցակցող սկզբունքների վերացական կշռների գնահատման հարցում տեսության և պրակտիկայի միջև կա խզում: Այսպես, եթե տեսության մեջ ընդունված մոտեցումն այն է, որ մրցակցող սկզբունքների կշռը պետք է գնահատվի վերացականորեն, ապա գործնականում սկզբունքների կշռի գնահատումն իրականում կրում է համատեքստային բնույթ: Պրակտիկան հանդես է գալիս տեսության իրավացիության ստուգման միջոց: Մենք հակված ենք այն մոտեցմանը, որ վարչական միջոցի համարժեքությունը որոշելիս չպետք է առաջնորդվել սկզբունքների, այն է՝ իրավունքների կամ հանրային շահի բացառապես վերացական կշռով, այլ պետք է հաշվի առնել նաև սահմանափակման համատեքստը՝ ընդունելով, որ կոնկրետ իրավունքը կամ ազատությունը կարող են ունենալ տարբեր արժեք՝ կախված համատեքստից: Բնականաբար, հավասարակշռման գործընթացում մրցակցող սկզբունքների նշանակությունը գնահատելիս պետք է անպայմանորեն հաշվի առնել նաև դրանց վերացական կշռը, ինչը սակայն չի նշանակում, որ նման գնահատումը պետք է կտրված լինի կոնկրետ վարչական գործի հանգամանքներից:

Հավասարակշռման հաջորդ տարրն ըստ Ա. Բարաքի ու Ռ. Ալեքսիի՝ համապատասխանաբար իրավունքին պատճառված վնասը և նպատակի իրականացումից ստացված օգուտը կամ մրցակցող սկզբունքների բավարարման և չբավարարման աստիճաններն են: Իրավունքին պատճառված վնասը գնահատվում է այնպես, ինչպես դա արվել է անհրաժեշտության

²⁰ Տե՛ս նույն տեղում:

փուլում: Համարժեքության փուլում այն համեմատության մեջ է դրվում նպատակի իրացման արդյունքում ստացված օգուտի հետ: Մրցակցող սկզբունքի բավարարման աստիճանը կամ ստացվող օգուտը որոշելիս կարելի է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, թե ինչ վնաս կկրեր այդ սկզբունքը, եթե չկիրառվեր ընտված միջոցը:

Սկզբունքների բավարարման և չբավարարման հավասարակշռում իրականացնելու համար Ալեքսին մշակել է Հավասարակշռման օրենքը (հետագայում «Հավասարակշռման առաջին օրենք» կամ «Հավասարակշռման նյութական օրենք»²¹), ըստ որի՝ «մեկ սկզբունքի չբավարարման կամ վնասի թույլատրելի մակարդակը կախված է մյուսի բավարարման կարևորությունից»²²: Օրենքը ձևակերպվում է այսպես. «Որքան մեծ է մեկ սկզբունքի չբավարարվելու կամ վնասվելու աստիճանը, այնքան մեծ է պետք է լինի մյուսի բավարարման կարևորությունը»: Սա հավասարակշռության օրենքն է, որն «արտացոլում է սկզբունքների՝ որպես օպտիմալացման պահանջների բնույթը, որոնց միջև ... չկա բացարձակ նախապատվություն»²³:

Հավասարակշռման վերջին տարրն Ա. Բարաքի բնորոշմամբ հասցվող վնասի և ստացվող օգուտի առաջացման հավանականությունը, կամ Ռ. Ալեքսիի բնորոշմամբ՝ սկզբունքների բավարարման կամ չբավարարման վերաբերյալ էմպիրիկ նախադրյալների հուսալիությունն է: Նշենք, որ միջոցի՝ նպատակին հասնելու ունակության հարցն արդեն իսկ քննարկվում է համաչափության պիտանիության փուլում: Այս փուլում վարչական մարմնից չի պահանջվում ընտրել այնպիսի միջոց, որը լիարժեք որոշակիությամբ կհասնի հետապնդվող նպատակին: Սակայն, այն թե ինչքանով է հավանական, որ ընտրված միջոցն արդյունավետորեն կնպաստի հետապնդվող նպատակի իրականացմանն արդեն գնահատման առարկա է դառնում համարժեքության փուլում:

Այս նկատառումների հավասարակշռումը Ռ. Ալեքսին անվանում է «Հավասարակշռման երկրորդ օրենք» կամ «Հավասարակշռման էպիստեմիկ օրենք», որն ասում է. «որքան շարժ է կշռում սահմանադրական իրավունքին միջամտությունը, այնքան ավելի շարժ պետք է լինի դրա հիմքում ընկած նախադրյալների որոշակիությունը»²⁴: Սահմանադրական դատարանը 2021 թվականի մարտի 26-ի ՍԴՈ-1586 որոշմամբ նշել է. «որքան ավելի ինտենսիվ է անձի հիմնական իրավունքի կամ ազատության սահմանափակումը, այնքան ավելի է մեծանում այդ սահմանափակումը հիմնավորելու բեռը»: Այսպիսով, ինչքան մեծ է վարչական միջոցի կիրառման արդյունքում իրավունքին միջամտության աստիճանը, այնքան բարձր պետք է լինի նպատակին հասնելու հավանականությունը:

Վերևում մենք ներկայացրեցինք հավասարակշռման՝ իրավաբանական գրականության մեջ առանձնացվող հիմնական տարրերը: Այժմ կանդրադառնանք այն հարցին, թե ինչպես է իրականացվելու հավասարակշռումը: Ռ. Ալեքսին առաջարկում է վերևում ներկայացված Կշ-ոի բանաձևը լրացնել՝ յուրաքանչյուր փոփոխականի արժեքներ տալով: Ռ. Ալեքսին հավանություն է տալիս սանդղակում կամ թվային արժեքների, կամ համադրելի գնահատականների՝ եռաստիճան սանդղակի օգտագործմանը, որոնք պետք է տրվեն բանաձևում առկա փոփո-

²¹ Տե՛ս R. Alexy (2003), Constitutional rights, balancing, and rationality. Ratio Juris 16(2), 131-140, էջ 135:

²² Տե՛ս նույն տեղում:

²³ Տե՛ս նույն տեղում:

²⁴ Տե՛ս R. Alexy (2007), The weight formula. In: Stelmach J, Brożek B, Zaluski W (eds) (Paulson SL, Brożek B Trans.), Frontiers of the economic analysis of law, vol 3. Jagiellonian Univ. Press, Kraków, pp 9-27, էջ 11:

խականներին²⁵:

Գնահատելով Ռ. Ալեքսիի ձգտումը՝ հնարավորինս օբյեկտիվ և կանխատեսելի դարձնել հավասարակշռման արդյունքը, այնուամենայնիվ գտնում ենք, որ հնարավոր և ընդունելի չէ իրականացնել հավասարակշռումը մաթեմատիկական ճշգրտությամբ: Նախ հավասարակշռման տարրերը չունեն հավասար դեր հավասարակշռման վերջնական արդյունքի որոշման հարցում: Իր ավելի ուշ աշխատանքներում, պատասխանելով իր սկզբունքների տեսության քննադատությանը, Ռ. Ալեքսին ևս նշում է. «վերացական կշիռները ... վճռորոշ չեն»²⁶: Բախման կոնկրետ դեպքում մի սկզբունքը, որը վերացականորեն ավելի «թեթև» է, այնուամենայնիվ կարող է լինել բախվող սկզբունքից ավելի «ծանր» և այդպիսով գերակշռել դրան: «Սկզբունքի կոնկրետ կշիռը կախված է այս սկզբունքին միջամտելու ինտենսիվությունից»²⁷, - բացատրում է նա: Այսպիսով, հավասարակշռման գործընթացում թերևս ամենաորոշիչ տարրն իրավունքին միջամտության աստիճանն է, այն է՝ իրավունքին հասված փաստը կամ իրավունքի չբավարարման աստիճանը: Այս մասին են վկայում նաև հենց Ռ. Ալեքսիի ներկայացրած հավասարակշռման երկու օրենքները, որոնցում որպես նախադրյալ սահմանվում է իրավունքին միջամտության աստիճանը:

Բացի դրանից՝ հավասարակշռման քննարկված տարրերը թեև կատարում են հիմնական դերը հավասարակշռման գործընթացում, սակայն չեն սպառում դրա ամբողջ ծավալը: Միջոցի համարժեքությունը որոշելու գործընթացում կարող են հաշվի առնվել նաև այլ հանգամանքներ, այդ թվում՝ նպատակի անհետաձգելիությունը, անհրաժեշտության փուլում ներկայացված այլընտրանքային միջոցը, որը թեև չունի նույն արդյունավետությունը նպատակի իրացման գործում, սակայն էականորեն քիչ է միջամտում իրավունքին, քան ընտրված միջոցը: Ա. Լանգի պատկերավոր բնորոշմամբ. «Խիստ համաչափության թեստը հանդես է գալիս որպես սպունգ, որը կլանում է պատշաճ նպատակների, պիտանիության և անհրաժեշտության թեստերի նկատառումները և համատեղում դրանք լրացուցիչ նկատառումներով»²⁸:

Այն, թե ինչպես է պետք է իրականացվի մրցակցող արժեքների հավասարակշռումը, լավագույնս կարելի է ներկայացնել գերմանական սահմանադրական իրավունքում հավասարակշռելու առավել վառ արտահայտված տեխնիկայի՝ «գործնական համաձայնեցում» կոչվող մեթոդի օրինակով, որը վերաբերում է երկու մրցակցող հիմնական իրավունքների միջև

²⁵ Օրինակ, իրավունքին միջամտությունը կարելի էր կամ որոշել եռաստիճան սանդղակի միջոցով՝ օգտագործելով «թեթև» (light, l), «միջին» (moderate, m) և «լուրջ» (serious, s) գնահատումները, կամ 20, 21 և 22 արժեքներով, այսինքն՝ համապատասխանաբար 1, 2 և 4: Նույնը հնարավոր է մրցակցող սկզբունքի բավարարման կարևորության դեպքում: Նույնը պետք է անել նաև այլ տարրերի հետ՝ սկզբունքի վերացական կշռի, մրցակցող սկզբունքի վերացական կշռի, և էմպիրիկ պատճառների հուսալիության (R) դեպքում: Եթե օգտագործել ենք եռաստիճան սանդղակ, ապա պատճառը և մրցակցող պատճառը պետք է համեմատել միմյանց հետ: Կշռային բանաձևում թվերը բաժանվում են իրար: Սկզբունքն ունի նախապատվություն, եթե գնահատականների միջև համեմատությունը հանգեցնում է s/l, s/m կամ m/l արդյունքների կամ 1-ից բարձր բաժանման գործակից: Այնուամենայնիվ, այն զիջում է մրցակցող սկզբունքին «s/l, s/m և m/l հանգամանքներում», կամ եթե գործակիցը պակաս է 1-ից, քանի որ այդ արդյունքները նշանակում են, որ վերլուծվող միջոցը անհամաչափ է նեղ իմաստով: Տե՛ս **R. Alexy** (2003), *Constitutional rights, balancing, and rationality*. *Ratio Juris* 16(2):131-140, էջ 136, **R. Alexy** (2010), *A theory of constitutional rights* (Rivers J Trans.). Oxford University Press, Oxford, էջ 410:

²⁶ Տե՛ս **R. Alexy** (2012), *Comments and responses*. In: Klatt M (ed), *Institutionalized reason : the jurisprudence of Robert Alexy*. Oxford University Press, Oxford, New York, էջ 329:

²⁷ Տե՛ս նույն տեղում:

²⁸ Տե՛ս **Kremnitzer, M., Steiner, Talya, Lang, Andrej**, *Proportionality in action : comparative and empirical perspectives on the judicial practice*, New York : Cambridge University Press, 2020, էջ 104:

հավասարակշռմանը: Ըստ այս մոտեցման՝ «անվերապահորեն երաշխավորված հիմնական իրավունքի տարբեր կրողների միջև և այդ հիմնական իրավունքի և Սահմանադրությամբ պահպանվող այլ օբյեկտների միջև հակամարտությունը պետք է կարգավորվի գործնական համաձայնության սկզբունքի հիման վրա, որը պահանջում է, որ հակամարտող իրավական դիրքերից ոչ մեկը նախընտրելի և առավելագույնս հաստատված չլինի, բայց դրանք բոլորը բերվեն առավելագույն պաշտպանական դիրքի»²⁹:

Այն, թե ինչպիսին պետք է լինի հավասարակշռման գործընթացի կոնկրետ արդյունքը՝ Բարաքը պայմանավորում նրանով, թե արդյո՞ք երկու նժարներում էլ սահմանադրական իրավունքներ են, թե նպատակի նժարին հանրային շահ է: Ըստ հեղինակի՝ առաջին դեպքում, երբ մեկ իրավունքի պաշտպանությունից ստացված օգուտների առավելագույն սոցիալական նշանակությունը հավասար է այլ իրավունքին հասցված վնասի կանխարգելման առավելագույն սոցիալական նշանակությանը վարչական հայեցողությունը պետք է մնա³⁰: Երկրորդ դեպքի համար, երբ մեկ նժարն իր մեջ կրում է հանրային շահերի համար ստացած բարիքի առավելագույն սոցիալական նշանակությունը, իսկ մյուսը՝ սահմանադրական իրավունքին հասցված վնասի կանխարգելման սոցիալական նշանակությունը, Բարաքը միանշանակ լուծում չի առաջարկում: Ալեքսիի դիրքորոշման վերլուծությունից կարող ենք եզրակացնել, որ միջոցը համարժեք որակելու համար հեղինակը պահանջում է, որ բոլոր դեպքերում ստացվող օգուտը գերակշռի հասցվող վնասին:

Ընդհանրացնելով վարչական միջոցի համարժեքության գնահատման մեր ուսումնասիրությունը՝ գտնում ենք, որ վարչական միջոցը կհամապատասխանի համաչափության այս չափանիշին, եթե նպատակի իրացման արդյունքում ձեռք բերվող օգուտը գերազանցում է իրավունքին պատճառված վնասը: Ի տարբերություն Ալեքսիի՝ մենք գտնում են, որ եթե միջոցի համարժեքության գնահատման արդյունքում պարզվի, որ ձեռք բերվող օգուտն ու պատճառվող վնասը հավասար են, ապա միջոցի ընտրությունն ու կիրառումը ամբողջությամբ վարչական մարմինը հայեցողության ոլորտում է, և վարչական մարմնի ընտրությունը պետք է հարգվի: Ընդ որում, ի տարբերություն Բարաքի, մենք գտնում ենք, որ այս մոտեցումը պետք է կիրառվի՝ անկախ մրցակցող սկզբունքները միայն իրավունքներ են, թե նժարի նպատակի կողմում հանրային շահ է: Մեր այս դիրքորոշումը պայմանավորված է նրանով, որ հավասարակշռման գործընթացում մենք արդեն իսկ քննարկման առարկա դարձրել ենք իրավունքի և մրցակցող հանրային շահերի կշիռները՝ իրավունքին տալով ավելի բարձր նշանակությունը, և ստացված արդյունքը հետևանք է նաև այդ կշիռների գնահատման: Միջոցը չի համապատասխանի համարժեքության պահանջին, եթե իրավունքին պատճառվող վնասն ավելին է, քան ձեռք բերվող օգուտը: Կարող ենք նշել, որ այս դեպքում ընտրված միջոցը համարժեք չէ հետապնդվող նպատակին: Անկախ հավասարակշռման արդյունքից, պետք է նկատի ունենալ, որ խնդրի լուծումը ոչ թե մրցակցող սկզբունքներից որևէ մեկի «ծանրակշիռ» լինելու մշտական պիտակավորումն է, այլ հակամարտության պահին դրանց հարաբերական կշիռն գնահատումն է:

Ավարտելով վարչարարության համաչափության համարժեքության պահանջի էության և կառուցվածքի ուսումնասիրությունը՝ այժմ կփորձենք պատասխանել իրավաբանական գրա-

²⁹ Տե՛ս BVerfGE 28, 243 [260]–[61], BVerfGE 52, 223 [247], [251]:

³⁰ Տե՛ս A. Barak, նշված աշխատ., էջեր 365-367:

կանության մեջ այս պահանջի, ավելի կոնկրետ՝ հավասարակշռման վերաբերյալ քննադատությանը: Չհավակնելով պատասխանել բոլոր քննադատություններին, մենք այս աշխատանքի շրջանակներում կփորձենք քննարկել առավել հիմնականները, որոնց անդրադարձը կօգնի էլ ավելի հստակ հասկանալ այս չափանիշի էությունը:

Քննադատությունը, որը ներկայացնում է Ս. Ցակիրակիսը, այն է, որ շահերի հավասարակշռումը հանգեցնում է իրավական անորոշության³¹: Այս փաստարկը, սակայն, համոզիչ չէ: Հավասարակշռումն ապահովում է լավագույն հնարավոր կանխատեսելիությունը ճկուն հիմնավորմամբ: Բոլոր հակամարտող շահերը հաշվի են առնվում հստակ և բացահայտ յուրաքանչյուր առանձին դեպքում՝ հավասարակշռելով դրանք հավասարակշռման օրենքի համաձայն: Այս մոտեցումը հանգեցնում է հավասարակշռության արդյունքների հետ կապված որոշակի անորոշության: Բնականաբար այն միշտ չէ, որ կանխատեսելի է: Բայց անորոշությունը հասցված է նվազագույնի: Մի կողմից հավասարակշռումն առաջարկում է փաստարկման ողջամիտ կառուցվածք մարդու իրավունքների վերաբերյալ գործերում: Այս կառույցը ուղղորդում է հիմնավորման գործընթացը և կանխում կամայականությունները:

Մյուս կողմից համարժեքության չափանիշի հետևողական և կայուն կիրառման ապահովումը չի սահմանափակվում միայն դրա կառուցվածքով: Ինչպես Օրենքով, այնպես էլ այլ օրենքներով նախատեսված գործիքակազմի ճիշտ օգտագործման պայմաններում վարչական մարմինը կարող է հասնել մրցակցող շահերի արդարացի և օբյեկտիվ հավասարակշռության ապահովմանը: Օրենքով նախատեսված այդպիսի գործիքներից են իրավական որոշակիության սկզբունքը, կամայականության արգելքի սկզբունքը (7-րդ հոդված), գործի հանգամանքներն *es officio* պարզելու պահանջը (37-րդ հոդված), պատշաճ վարչարարության իրավունքի տարրերը, հատկապես վարույթի մասնակիցներին լսելը (38-րդ հոդված):

Երբ վարչական մարմինը համաչափության սկզբունքի, տվյալ դեպքում՝ համարժեքության պահանջի կիրառման արդյունքում մարդու իրավունքների սահմանափակման կոնկրետ հարցում ձևավորել է որոշակի պրակտիկա իրավական որոշակիության և կամայականության արգելքի սկզբունքները վարչական մարմնից պահանջում է հավատարիմ մնալ սեփական պրակտիկային: Բացի այդ, համաչափության սկզբունքի պիտանիության չափանիշը վարչական մարմնին կաշկանդում է ոչ միայն նմանատիպ գործերով ձևավորված պրակտիկայով, այլ նաև վարչական մարմնի ընդհանուր քաղաքականության համատեքստով: Մյուս կողմից, գործի հանգամանքներն *ex officio* պարզելու պահանջի իրացումը և վարույթի մասնակիցներին լսելը վարչական մարմնին հնարավորություն են տալիս բացահայտելու բոլոր այն հանգամանքները, որոնք կարող են ազդեցություն ունենալ հավասարակշռման իրականացման վրա: Եվ եթե վարչական մարմնի պատշաճ կերպով հաշվի առնի այդ կարծիքներն ու առաջարկությունները, որոնք պետք է արտացոլվեն վարչական մարմնի վերջնական ակտի պատճառաբանական մասում, ապա կկարողանա հասնել քննարկվող շահերի պատշաճ հարաբերակցության հաստատմանը: Այս առումով, պատահական չէ այն հանգամանքը, որ բազմաթիվ մրցակցող շահերի համաձայնեցման առումով այնպիսի բարդ գործընթացում, ինչպիսին է շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատումը, օրենսդիրը «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» օրենքում նախատեսել է հանրային

³¹ Տե՛ս S. Tsakyrakis, նշված աշխատ., էջ 481:

լուծումներ և քննարկումներ անցկացնելու պահանջ:

Ամփոփելով վարչարարության համաչափության սկզբունքի համարժեքության տարրի ուսումնասիրությունը՝ կարող ենք առանձնացրել գիտագործնական նշանակություն ունեցող հետևյալ հիմնական եզրահանգումները.

- մարդու սահմանադրական իրավունքը սահմանափակող վարչական միջոցի համարժեքության գնահատումը պահանջում է հավասարակշռել մի կողմից սահմանադրական իրավունքի կշիռը (նշանակությունը), դրան միջամտության կամ վնասի աստիճանը, և հավանականությունը, որ վնասը կառաջանա, և մյուս կողմից մրցակցող իրավունքի կամ հանրային շահի կշիռը (նշանակությունը), դրանց բավարարման կամ ստացվող օգուտի աստիճանը, և հավանականությունը, որ օգուտն իրականում ձեռք կբերվի: Հանդիսանալով հավասարակշռման մեթոդի հիմնական բաղադրիչները՝ այս տարրերը, սակայն, չեն սպառում համարժեքության տարրի ամբողջ ծավալը: Համարժեքությունը գնահատելիս վարչական մարմինը կարող է հաշվի առնել նաև այն այլընտրանքային միջոցի ազդեցությունը, որն անհրաժեշտության փուլում չի ընդունվել, նպատակի անհետաձգելիության աստիճանը, ինչպես նաև համաչափության նախորդ փուլերի քննարկման ընթացքում բարձրացված այլ հանգամանքներ: Մրցակցող սկզբունքների կշիռը պետք է գնահատվի ոչ թե սուկ վերացականորեն, այլ հաշվի առնելով այն համատեքստը, որում դրանք բախվում են: Մրցակցող սկզբունքների կշիռը գնահատելիս մենք ելակետ ընդունեցինք այն մոտեցումը, որ սահմանադրական իրավունքները, ունենալով նույն նորմատիվային կարգավիճակը, չունեն նույն կշիռն ու նշանակությունը: Ինչ վերաբերում է իրավունքների և հանրային շահերի նշանակության գնահատմանը, ապա մենք ելնում ենք նրանից, որ սահմանադրական իրավունքները բոլոր դեպքերում ունեն ավելի բարձր կշիռ քան հանրային շահերը:

- Հավասարակշռման տարրերը չունեն նույն դերը վարչական միջոցի համարժեքության որոշման գործում: Գտնում ենք, որ հավասարակշռման արդյունքի վրա ավելի մեծ ազդեցություն ունի սահմանադրական իրավունքին միջամտության աստիճանը: Ավելին, հենց այս տարրն է որոշում մյուս տարրերին ներկայացվող պահանջների բովանդակությունը: Ըստ այդմ, ինչքան մեծ է իրավունքին միջամտության աստիճանը, այնքան ավելի վստահելի և հիմնավոր պետք է լինեն միջոցի կիրառումն արդարացնող հանգամանքները (ձեռք բերվող օգուտը, դրա նշանակությունը, առաջացման հավանականությունը):

- Մրցակցող սկզբունքների միջև հավասարակշռում իրականացնելիս վարչական մարմինը ոչ թե պետք է ելնի մեկ սկզբունքի առավելագույն բավարարման (չբավարարման) անհրաժեշտությունից, այլ պետք է փորձի հասնել այդ սկզբունքների միջև այնպիսի փոխզիջման ապահովմանը, երբ յուրաքանչյուր սկզբունք բերված կլինի տվյալ իրավիճակում հնարավոր առավելագույն պաշտպանության դիրքի:

- Պատասխանելով համարժեքության տարրի ոչ օբյեկտիվ և որոշակի լինելու քննադատությանը՝ գտնում ենք, որ մի կողմից համարժեքության ներկայացված կառուցվածքը, մյուս կողմից պատշաճ վարչարարության օրենսդրությամբ սահմանված պահանջների ճշգրիտ կատարումը կապահովեն այս պահանջի առավելագույն օբյեկտիվ և կանխատեսելի կիրառումը:

Annotation. The article is devoted to the study of the latest element of the principle of proportionality of administration - the element of adequacy. It presents the main elements of the adequacy assessment, namely, balancing, as well as the process of implementing balancing. The article also attempts to answer the main criticism concerning the element of

adequacy of the principle of administration.

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию последнего элемента принципа соразмерности администрирования – элемента эквивалентности. Мы представили основные элементы оценки эквивалентности, а именно балансирование, а также процесс реализации балансирования. В статье также делается попытка ответить на критические замечания, касающиеся элемента эквивалентности принципа администрирования.

Բանալի բառեր - վարչարարության համաչափություն, համարժեքություն, հավասարակշռում, սահմանափակում, սահմանադրական իրավունք, մրցակցող սկզբունքներ:

Keywords: proportionality of administration, adequacy, balancing, restriction, constitutional law, competing principles.

Ключевые слова: соразмерность администрирования, эквивалентность, балансирование, ограничение, конституционное право, конкурирующие принципы.

Ք. Ալեքսանյան - ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. հասցե՝ kristine.aleksanyan.95@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 06.06.2021 թ., տրվել է գրախոսության 06.06.2021 թ., երաշխավորվել է Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գևորգ Դանիելյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 25.01.2022 թ.:

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ / CIVIL LAW AND PROCEDURE /
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС**

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի
ասիստենտ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
իրավաբանական կլինիկայի դասախոս-կոորդինատոր,
Սնանկության գործով կառավարիչների որակավորման հանձնաժողովի անդամ,
Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի անդամ, ի.գ.թ.*

TIGRAN MARKOSYAN

*YSU, Assistant at the Chair of Civil Procedure,
YSU, Faculty of Law, Lecturer-Coordinator at the Legal Clinic,
Member of the Commission for the Qualification of the Bankruptcy Managers,
Member of the Competition Protection Commission of the RA, Candidate of Law*

ТИГРАН МАРКОСЯН

*Ассистент кафедры гражданского процесса юридического факультета ЕГУ,
Преподаватель-координатор юридической клиники юридического факультета ЕГУ,
Член Квалификационной комиссии управляющих по делам о банкротстве,
Член Комиссии по защите конкуренции РА, кандидат юридических наук*

**ՍՆԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՎ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**THE SUPERVISION OVER THE LEGALITY OF THE ACTIVITY OF
BANKRUPTCY MANAGERS**

**КОНТРОЛЬ ЗА ЗАКОННОСТЬЮ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УПРАВЛЯЮЩИХ ПО ДЕЛАМ О БАНКРОТСТВЕ**

Սնանկության վարույթի մասնակիցների շարքում սնանկության գործով կառավարչին վե-
րապահված է կենտրոնական դերակատարում¹: Դա պայմանավորված է այն իրողությամբ, որ
սնանկության ինստիտուտի նպատակների իրագործումն ուղղակիորեն կախվածության մեջ է

¹ Տե՛ս *Семенова Ю.В.*, Арбитражным управляющим - ключевая фигура в деле о банкротстве // Вестник Псковского государственного университета, Серия: Экономика, Право. Управление, 2017, էջեր 107-108:

գտնվում սնանկության գործով կառավարչի գործունեությունից²: Ընդ որում, իր գործունեության ընթացքում նա հանդես է գալիս դատարանի, պարտատերերի և պարտապանի միջև կապող օղակի դերում³՝ ապահովելով հավասարակշռություն պարտապանի և պարտատերերի շահերի միջև⁴:

Սնանկության գործով կառավարչի առջև դրված խնդիրների լուծումը ենթադրում է նրա լիազորությունների համարժեք ծավալ, որոնց պատշաճ իրականացման համար առաջնային նշանակություն ունի սնանկության գործով կառավարչի պրոֆեսիոնալիզմի բարձր մակարդակը⁵: Դա էր պատճառը, որ «Սնանկության մասին» օրենքում⁶ 12.12.2019 թ. ընդունված օրենքով⁷ կատարված փոփոխությունների հիմնական ուղղություններից մեկը հասցեագրված էր սնանկության գործով կառավարչի որակավորման և վերապատրաստման պահանջների արմատական բարելավմանը, քանի որ, ինչպես նշվում է այդ փոփոխությունների ընդունման հիմնավորման մեջ, Օրենքով սնանկության գործով կառավարչին ներկայացվող պարտադիր պահանջները բավարար չեն իրեն վերապահված գործառույթներն արդյունավետորեն իրականացնելու համար, իսկ նրա ստաժավորումը հանդիսանում է ոչ պարտադիր և հետապնդվող նպատակի ապահովման համատեքստում խնդրահարույց է թվում⁸:

Մյուս կողմից, սնանկության գործով կառավարչի լիազորությունների լայն շրջանակը պահանջում է նրա պատասխանատվության կապակցությամբ առանձնահատուկ ուշադրություն⁹: Այլ կերպ ասած՝ ոչ պակաս կարևոր է սնանկության գործով կառավարչի գործունեության օրինականության նկատմամբ արդյունավետ վերահսկողության համակարգի առկայությունը:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ տարբեր են ինչպես սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների շրջանակը, այնպես էլ վերահսկողության ծավալը:

Սնանկության գործով կառավարիչների նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների մեջ առաջին հերթին հիշատակման է արժանի դատարանը: Տարբեր երկրներում սնանկության գործով կառավարիչների գործունեությունը դատարանի կողմից վերա-

² Տե՛ս *Горб Е.Е., Симором С.Ю.*, Реализация Росреестром административно-правовых полномочий в отношении арбитражных управляющих // Власть и управление на Востоке России, Право, 2012, էջ 5, *Алферов В.Н.*, Разработка предложений по рейтинговой оценке деятельности саморегулируемых организаций арбитражных управляющих и соответствующих показателей для осуществления этой оценки // МИР (Модернизация. Инновации. Развитие), Экономика и бизнес, 2013, էջ 89:

³ Տե՛ս EBRD Assessment of Insolvency Office Holders. Review of the Profession in the EBRD Region, էջ 32 (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.insol-europe.org/download/documents/844>):

⁴ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱԴԴ/0100/04/17 սնանկության գործով 25.02.2020թ. որոշումը:

⁵ Տե՛ս EBRD Insolvency Office Holder Principles. EBRD Principles in Respect of the Qualifications, Appointment, Conduct, Supervision, and Regulation of Office Holders in Insolvency Cases, June 2007, էջ 3 (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.ebrd.com/documents/legal-reform/ebd-insolvency-office-holder-principles.pdf>), UNCITRAL, Legislative Guide on Insolvency Law, 2005, էջ 175 (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/05-80722_ebook.pdf):

⁶ Ընդունվել է 25.12.2006թ.: Ուժի մեջ է մտել 10.02.2007թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2007.01.31/7(531) Հոդ. 139: Այսուհետ նաև՝ Օրենք:

⁷ Ուժի մեջ է մտել 15.04.2020 թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2019.12.26/100(1553) Հոդ.1242: Այսուհետ նաև՝ Օրենքի փոփոխություններ:

⁸ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ http://www.parliament.am/draft_docs7/K-188_himnavorum.pdf:

⁹ Տե՛ս *Акева Н.О.*, Осуществление контроля (надзора) за деятельностью арбитражных управляющих на региональном уровне // Среднерусский вестник общественных наук, Право, 2015, էջ 147:

հսկողության ենթակա է տարբեր ծավալներով: Որոշ երկրներում, ինչպիսիք են օրինակ Բելգիան, Ռումինիան, Լեհաստանը, սնանկության գործով կառավարիչների ողջ գործունեությունը դատարանի ամենօրյա վերահսկողության ներքո է¹⁰: Ընդ որում, սնանկության գործով կառավարչի հաշվետվողականությունը հաճախ սահմանվում է ոչ թե պարտատերերի, այլ դատարանի առաջ¹¹:

Բազմաթիվ են դեպքերը, երբ սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնում են մի քանի մարմիններ: Այսպես, օրինակ, Հունգարիայում, Սլովենիայում, Էստոնիայում, Լատվիայում, Ուկրաինայում, Մակեդոնիայում, Մոլդովայում ոլորտի կարգավորման, վերահսկողության և պատասխանատվության ենթարկելու լիազորությունները վերապահված են նաև այլ սուբյեկտների¹²: Մասնավորապես, օրինակ, Ուկրաինայում և Մակեդոնիայում արդարադատության նախարարությունը սնանկության գործով կառավարիչների որակավորման և պատասխանատվության ենթարկելու իրավասությունները իրականացնում է 4 ինքնակարգավորվող կազմակերպությունների հետ համատեղ, որոնք ներկայացված են լինում կարգապահական հանձնաժողովում: Էստոնիայում արդարադատության նախարարությունը դատական կարգադրիչների և հավատարմագրային կառավարիչների պալատի հետ համատեղ ունի կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու իրավասություններ:

Մեծ Բրիտանիայում սնանկության գործով կառավարիչների որակավորմամբ զբաղվում է 5 մասնագիտական մարմին¹³, ինչպիսիք են, օրինակ, Ուելսի դիպլոմավորված հաշվապահների միությունը և անվճարունակության ծառայությունը, որը գործում է Գործարարության, էներգետիկայի եւ արդյունաբերական ռազմավարության նախարարության կազմում¹⁴:

Հայաստանի Հանրապետությունում սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու իրավասությամբ օժտված են երեք մարմիններ՝ սնանկության դատարանը¹⁵, Արդարադատության նախարարությունը և սնանկության գործով կառավարիչների ինքնակարգավորվող կազմակերպությունը¹⁶: Ըստ այդմ՝ վերահսկողությունը կարելի է բաժանել դատական, վարչական և ոչ պետական վերահսկողության տեսակների:

Դատական վերահսկողությունն ուղղված է սնանկության գործով կառավարչի լիազորու-

¹⁰ Сбн Несостоятельность (банкротство): Учебный курс. В 2 т. / Под. ред. д.ю.н., проф. С.А. Карелиной. Т. 1. – М.: Статут, 2019, էջ 822:

¹¹ Сбн ASSESSMENT OF INSOLVENCY OFFICE HOLDERS Review of the profession in the EBRD region (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395277239633&pagename=EBRD%2FContent%2FDownloadDocument>):

¹² Сбн հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395277239633&pagename=EBRD%2FContent%2FDownloadDocument>:

¹³ Сбн հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.gov.uk/government/publications/disciplinary-sanctions-against-insolvency-practitioners/common-sanctions-guidance>:

¹⁴ Сбн հետևյալ հղմամբ՝ https://en.wikipedia.org/wiki/Insolvency_Service:

¹⁵ Այսուհետ նաև՝ դատարան:

¹⁶ Օրենքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասը սնանկության գործով կառավարչի գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու իրավունք վերապահում է պարտատերերի խորհրդին, իսկ դրա ձևավորված չլինելու դեպքում՝ պարտատերերի ժողովին: Այդուհանդերձ, նման վերահսկողությունը այլ մարմինների գործունեությամբ եզրափակվելու, այսինքն՝ այսպիսի վերահսկողության արդյունքների սնանկության գործով կառավարչի համար ուղղակի հետևանքներ չառաջացնելու փաստով պարտատերերի խորհուրդը և ժողովը չեն դիտարկվել վերահսկողություն իրականացնող մարմինների շարքում:

թյունների խախտման բացահայտմանը և բացառմանը, ինչպես նաև նրա օրինական գործողությունների հաստատմանը¹⁷: Այն իրականացվում է կոնկրետ սնանկության գործի շրջանակում և դրսևորվում է տարբեր ձևերով, որոնց թվին են դասվում սնանկության գործով կառավարչի կողմից դատարանի առջև հաշվետվողականությունը, առանձին գործողությունները դատարանի հաստատմանը ներկայացնելը, սնանկության գործով կառավարչի գործողությունների (անգործության) վիճարկման հետ կապված բողոքների քննությունը, ինչպես նաև սնանկության գործով կառավարչի լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցումը:

Կարևոր է ընդգծել նաև, որ դատական վերահսկողությունը գերակայություն ունի մյուս մարմինների կողմից իրականացվող վերահսկողության նկատմամբ: Խոսքն այն մասին է, որ դեռևս չավարտված սնանկության գործին առնչվող նորմատիվ իրավական ակտերի հնարավոր խախտումների դեպքում համապատասխան լիազորությամբ օժտված է միայն դատարանը, իսկ մյուս մարմինները կարող են միայն վերաբերելի նյութերն ուղարկել դատարան: Բացի դրանից՝ Օրենքի 27.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ կարգապահական վարույթ հարուցող մարմինը չի հարուցում կառավարչին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ վարույթ, իսկ հարուցված վարույթը կարճում է, եթե դատարանը սնանկության գործի շրջանակում, անդրադառնալով կարգապահական պատասխանատվության կիրառման հիմք հանդիսացող հանգամանքին, հաստատել է դրա առկայությունը կամ բացակայությունը: Այսինքն՝ եթե որևէ հարցի դատարանը տվել է գնահատական, անկախ նրանից՝ դա դիտարկել է խախտում, թե ոչ, ապա հետագայում այդ հարցը այլ մարմինների վերահսկողության շրջանակներում չի կարող կրկին քննարկման առարկա դառնալ:

Սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ վերահսկողության հաջորդ տեսակը «վարչական» կամ Արդարադատության նախարարության կողմից իրականացվող վերահսկողությունն է, որը համեմատաբար նոր է հայրենական օրենսդրությունում: Այն ներդրվել է Օրենքի փոփոխությունների արդյունքում, որի համար, ըստ էության, հիմք են ծառայել հետևյալ հանգամանքները.

1. Սնանկության գործով կառավարիչների ինքնակարգավորվող կազմակերպության կողմից իրականացված վերահսկողության արդյունքները: Մասնավորապես, Օրենքի փոփոխությունների ընդունման հիմնավորման¹⁸ համաձայն. «Սնանկության կառավարչի գործունեության ընդհանուր վերահսկողությունը ներկայումս Օրենքը վերապահել է «Սնանկության կառավարիչների ինքնակարգավորվող կազմակերպությանը» (այսուհետ՝ Կազմակերպություն), որը դրա շրջանակներում ունի կարգապահական պատասխանատվություն կիրառելու իրավասություն: Այնինչ, իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս պնդել, որ նման վերահսկողությունը բավարար համարվել չի կարող: Մասնավորապես, Կազմակերպության ողջ գործունեության ընթացքում կառավարիչների նկատմամբ հարուցվել է 23 կարգապահական վարույթ, որից 6-ը կարգապահական հանձնաժողովի կողմից մերժվել է, 10-ը՝ կարճվել, 7-ով հարուցվել է կարգապահական վարույթ և կիրառվել է նկատողություն: Ընդ որում, կիրառված նկատողություններից չորսը տրվել են Կազմակերպության նկատմամբ

¹⁷ Стів Актуальные проблемы корпоративного права и арбитражного процесса: материалы ежегодной науч.-практ. конф. молодых ученых (г. Пермь, Перм. гос. нац. исслед. ун-т, 8 мая 2015 г.) / отв. ред. Д. Н. Латыпов, В.Г. Голубцов; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2015, էջեր 71-72:

¹⁸ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ http://www.parliament.am/draft_docs7/K-188_himnavorum.pdf:

սնանկության կառավարիչների ունեցած անդամավճարի հետ կապված պարտավորությունները չկատարելու համար: Միննույն ժամանակ, Արդարադատության նախարարություն պարբերաբար մուտքագրվում են բազմաթիվ դիմում-բողոքներ՝ սնանկության կառավարիչների գործունեության օրինականության բացահայտման խնդրանքով: Համապատասխան դիմումների ուսումնասիրության համար Արդարադատության նախարարությունը չունի բավարար լծակներ դիմումներում բարձրացված հարցերն իրավական առումով ուսումնասիրելու և վերջնական լուծում տալու համար այն պարագայում, երբ սնանկության կառավարիչների որակավորումն իրականացվում է հենց նախարարության կողմից»¹⁹:

2. Սնանկության ոլորտի քաղաքականությունը մշակող և իրականացնող պետական կառավարման համակարգի մարմինն Արդարադատության նախարարությունն է, որը, սակայն, չունի անհրաժեշտ տեղեկատվությանը հասանելիությունը: Այսպես, ըստ Օրենքի փոփոխությունների ընդունման հիմնավորման, «Արդարադատության նախարարությունն օժտված չէ համապատասխան լծակներով սնանկության ոլորտի վերաբերյալ համապատասխան տեղեկություններ հավաքագրելու ուղղությամբ: Արդարադատության նախարարության կողմից մի շարք հարցերի վերաբերյալ Կազմակերպությանը կատարված հարցումներին տրվել է պատասխան առ այն, որ այդ հարցումներին պատասխանելու հարցը պետք է քննարկվի Կազմակերպության ընդհանուր ժողովում, ինչի լիազորությամբ, սակայն, ընդհանուր ժողովն օժտված չէ ոչ օրենքով, և ոչ էլ Կազմակերպության կանոնադրությամբ»²⁰:

3. Շատ երկրներում պետական լիազոր մարմինն է իրականացնում կարգավորիչ գործառույթներ սնանկության ոլորտում, այդ թվում՝ ունի կառավարիչներին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու իրավասություն: Օրինակ՝ Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկի (EBRD) կողմից 2014թ. կատարված՝ 27 երկրների փորձի հիման վրա սնանկության կառավարիչների գնահատման վերաբերյալ զեկույցից²¹ պարզ է դառնում, որ այդ երկրներից մեծամասնությունում պետական մարմինները (նախարարությունների մակարդակով) կարող են կիրառել կարգապահական պատասխանատվության այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են նախազգուշացումը, գործունեության թույլտվությունը կասեցնելը և դադարեցնելը:

Շարադրվածին համապատասխան Օրենքի 27.1-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Արդարադատության նախարարությունը վերահսկողություն է իրականացնում սնանկության գործով կառավարիչների կողմից Օրենքի և այլ իրավական ակտերի պահանջների պահպանման նկատմամբ: Օրենսդիրը սահմանել է նաև Արդարադատության նախարարության կողմից իրականացվող վերահսկողության ձևերը, որոնք են.

1. Կարգապահական վարույթի իրականացումը.

2. Սնանկության գործով կառավարիչների կողմից իրենց գործունեության վերաբերյալ տարեկան հաշվետվողականությունը:

¹⁹ Ուշագրավ է, որ կառավարիչների ինքնակարգավորվող կազմակերպության կողմից իրականացվող վերահսկողության վերաբերյալ նման հարցեր բարձրաձայնվել են նաև Ռուսաստանի Դաշնությունում (տես, օրինակ՝ *Акаева Н.О.*, Особенности реализации функций по контролю (надзору) за деятельностью саморегулируемых организаций арбитражных управляющих// Вестник Саратовской государственной юридической академии, Право, 2015, էջ 195):

²⁰ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ http://www.parliament.am/draft_docs7/K-188_himnavorum.pdf:

²¹ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395277239633&pagename=EBRD%2FContent%2FDownloadDocument>:

Ընդ որում, եթե կարգապահական վարույթն ունի կոնկրետ բնույթ, այսինքն՝ սահմանափակված է վարույթի հարուցման հիմքերով, ապա սնանկության գործով կառավարիչների կողմից ներկայացվող հաշվետվությունները ընդհանուր բնույթի են և առաջին հերթին կոչված են ապահովել ոլորտում առկա իրավիճակի մասին անհրաժեշտ տեղեկատվություն: Մասնավորապես, Օրենքի 27.1-ին հոդվածի համաձայն՝ մինչև հաշվետու տարվան հաջորդող մարտի 1-ը սնանկության գործով կառավարիչը Արդարադատության նախարարություն է ներկայացնում իր գործունեության վերաբերյալ վիճակագրական բնույթի տարեկան հաշվետվություն, որը ներառում է տեղեկություններ կառավարչի կողմից վարվող գործերի, դրանց քանակի, այդ թվում՝ ֆինանսական առողջացման դեպքերի, ֆինանսական վերլուծությամբ իր կողմից հայտնաբերված կեղծ և կանխամտածված սնանկության հատկանիշների, իր աշխատավայրի և աշխատակիցների վերաբերյալ և այլ վիճակագրական տեղեկատվություն, որի մանրամասները և հաշվետվության ներկայացման կարգը սահմանված են Արդարադատության նախարարի 2020 թ. մարտի 12-ի «Սնանկության գործով կառավարչի և կառավարիչների ինքնակարգավորվող կազմակերպության կողմից Արդարադատության նախարարությանը ներկայացվող տարեկան հաշվետվությունների ձևերը և դրանց ներկայացման կարգը սահմանելու մասին» N 103-Ն հրամանով²²:

Սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ կարգապահական վարույթ իրականացնելու ձևով վերահսկողություն իրականացվում է նաև սնանկության գործով կառավարիչների ինքնակարգավորվող կազմակերպության կողմից²³: Նման հնարավորությունը մի կողմից բխում է ինքնակարգավորման գաղափարից, քանի որ, անդամակցելով այդպիսի կազմակերպությանը, սնանկության գործով կառավարիչը գիտակցված պատվիրակում է իր գործունեության նկատմամբ վերահսկողության իրավունքը և պատասխանատվություն է ստանձնում ինքնակարգավորվող կազմակերպության մյուս անդամների առջև²⁴: Մյուս կողմից, Օրենքի 26-րդ հոդվածի 5-րդ մասը սահմանել է սնանկության գործով կառավարիչների ինքնակարգավորվող գործունեության նպատակները, որոնց մեջ կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում իր անդամ սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության թափանցիկությանը և արդյունավետության բարձրացմանը նպաստելը:

Սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության թափանցիկության և արդյունավետության ապահովման առումով առանձնահատուկ նշանակություն ունեն սնանկության գործով կառավարչի մասնագիտական վարքագծի կանոնները²⁵: Դրանք Օրենքով սահմանված ընդհանուր կարգավորումներից և սկզբունքներից բխող դրույթներ են, որոնք ընդհանուր առմամբ պետք է արտացոլեն սնանկության գործով կառավարչի գործունեության լավագույն

²² Ուժի մեջ է մտել 15.04.2020 թ.: Տե՛ս ՀՀԳՏ 2020.03.20/10(678) Հոդ.66:

²³ Օրենսդիրը ներկայումս թույլատրում է մի քանի ինքնակարգավորվող կազմակերպությունների ստեղծման հնարավորություն, որը համապատասխանում է միջազգային փորձին: Օրինակ՝ Ուկրաինայում ներկայումս գրանցված են 7 ինքնակարգավորվող կազմակերպություններ (տե՛ս Sergiy Donkov: “Ukraine: Self-Regulation of Bankruptcy Trustees: Shall We Wait Or Have To Develop?”, 21 March 2019, Monday):

²⁴ Տե՛ս Актуальные проблемы корпоративного права и арбитражного процесса: материалы ежегодной науч.-практ. конф. молодых ученых (г. Пермь, Перм. гос. нац. исслед. ун-т, 8 мая 2015 г.) / отв. ред. Д. Н. Латышев, В.Г. Голубцов; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2015, էջեր 73-74:

²⁵ Տե՛ս Bankruptcy Supervision Agency and European Bank for Reconstruction and Development. Manual on the National Standards and Code of Ethics For Bankruptcy Administrators, Belgrade, 2010, էջ 7 (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <http://www.ebrd.com/downloads/legal/insolvency/manual.pdf>):

դրսևորումները, այս կամ այն իրավիճակում պատշաճ գործելու ուղղություններն ու սկզբունքները: Դա է պատճառը, որ օրենսդիրը այս կանոնների մշակման և կիրառման լիազորությունը վերապահել է սնանկության գործով կառավարիչների ինքնակարգավորվող կազմակերպությունը: Ասվածն էլ պայմանավորում է սնանկության գործով կառավարիչների ինքնակարգավորվող կազմակերպության և Արդարադատության նախարարության կողմից իրականացվող կարգապահական վարույթների տարբերությունները: Մասնավորապես, Օրենքի 27.2-րդ հոդվածի համաձայն՝ առաջինի կողմից իրականացվող վարույթի հիմք կարող է լինել սնանկության գործով կառավարիչների մասնագիտական վարքագծի կանոնների խախտումը, իսկ Արդարադատության նախարարության կողմից ենթակա են քննարկման սնանկության գործով կառավարչի կողմից իր լիազորություններն իրականացնելիս օրենքի կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջների խախտման հետ կապված հարցերը:

Շարադրվածի հիման վրա ակնհայտ է, որ սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ վերահսկողության օրենսդրական մակարդակում առկա տեսակները համակցության մեջ ունեն բավարար նախադրյալներ ոլորտում առկա թե անհատական, թե համակարգային բնույթի խնդիրները բացահայտելու և վերացնելու համար: Սակայն անվիճելի է, որ առկա համակարգի արդյունավետության մասին հնարավոր կլինի խոսել միայն այն դեպքում, երբ ներդրված վերահսկողության տեսակները գործնականում կունենան անշեղ և հետևողական կիրառում:

Այսպիսով, ներկայացված հետազոտության հիման վրա կարելի է անել հետևյալ հիմնական եզրահանգումները.

1. Առկա չէ սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ վերահսկողության համընդհանուր փարածում ունեցող մոդել և յուրաքանչյուր երկրում վերահսկողություն իրականացնող մարմինների շրջանակը, ինչպես նաև վերահսկողության ծավալը պայմանավորված են տվյալ երկրի իրավական համակարգի առանձնահատկություններով:

2. Հայաստանի Հանրապետությունում ներդրված է սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ մի քանի մարմինների կողմից վերահսկողության իրականացման համակարգ, որը ներառում է դատական, վարչական և ոչ պետական վերահսկողության տեսակները:

3. Սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ դատական վերահսկողությունը գերակայություն ունի վերահսկողության մյուս տեսակների նկատմամբ, քանի որ դեռևս չավարտված սնանկության գործին առնչվող նորմատիվ իրավական ակտերի հնարավոր խախտումների դեպքում համապատասխան լիազորությամբ օժտված է միայն դատարանը, իսկ դատարանի կողմից որևէ հարցին տրված գնահատականը վերահսկողության մյուս տեսակների շրջանակներում չի կարող կրկին քննարկման առարկա դառնալ:

4. Սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ վերահսկողության յուրաքանչյուր տեսակ իրականացվում է օրենքով կանխորոշված ձևերով և ընդգրկում է հարցերի ուրույն շրջանակ: Ընդ որում, եթե դատական և ոչ պետական վերահսկողության տեսակներին բնորոշ է կոնկրետ գործով սահմանափակվածությունը, ապա վարչական վերահսկողությունն ունի նաև ընդհանուր բնույթ:

5. Սնանկության գործով կառավարիչների գործունեության օրինականության նկատմամբ վերահսկողության բոլոր տեսակների միաժամանակյա առկայությունն ունի կարևոր նշանակություն սնանկության համակարգի արդյունավետ գործունեության և շարունակական զարգացման համար:

Annotation. The system of supervision over the activity of bankruptcy managers with its nowadays' content is comparatively new in the domestic legal system. The overall research of that institute is of major theoretical and practical significance.

The essence of the supervision over the legality of bankruptcy managers' activity is discussed in this scientific article, the types of supervision and the methods of their execution are examined and the correlation between different types of supervision are discussed as well – in the context of theoretical sources, domestic and international legislation, as well as international reports.

As a result, the author concludes that a system of supervision over the legality of bankruptcy managers' activity is established in Armenia - with several institutions conducting supervision, the simultaneous existence of types of which has a crucial meaning for the operation and continuous evolution of the bankruptcy system.

Аннотация. Система контроля за законностью деятельности управляющих по делам о банкротстве в современном содержании в отечественной правовой системе является достаточно новой, и ее комплексное изучение имеет большое теоретико-практическое значение.

В данной статье представлена сущность контроля за законностью деятельности управляющих по делам о банкротстве в контексте теоретических источников, анализа отечественного и зарубежного законодательства, а также международных докладов, анализируются виды контроля, способы их осуществления, а также обсуждается соотношение видов контроля.

В результате проведенного исследования автор приходит к заключению, что в Армении введена система контроля за законностью деятельности управляющих по делам о банкротстве со стороны нескольких органов, одновременное наличие всех элементов которой важно для эффективного функционирования и постоянного развития системы банкротства.

Բանալի բառեր – սնանկության գործով կառավարիչ, վերահսկողություն, դատական վերահսկողության գերակայություն, կարգապահական վարույթ, մասնագիտական վարքագծի կանոններ:

Keywords: bankruptcy manager, supervision, priority of judicial control, disciplinary proceedings, rules of professional conduct.

Ключевые слова: управляющий по делам о банкротстве, контроль, приоритет судебного контроля, дисциплинарное производство, правила профессионального поведения.

S. Մարկոսյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասիստենտ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի իրավաբանական կլինիկայի դասախոս-կոորդինատոր, Սնանկության գործով կառավարիչների որակավորման հանձնաժողովի անդամ, Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի անդամ, ի.գ.թ., էլ. փոստի հասցե՝ tigranmarkosyan@ysu.am:

Ներկայացվել է խմբագրություն 17.01.2022 թ., տրվել է գրախոսության 17.01.2022 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ղեկավարի ղեկավար, ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող, ի.գ.թ. Սերգեյ Մեդրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 25.01.2022 թ.:

ՄԱՐԻԱՆՆԱ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ
ՀՀ Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին
ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր,
Հայ-ռուսական սլավոնական համալսարանի հայցորդ

MARIANNA STEPANYAN
Judge of the Court of First Instance of Ararat and
Vayots Dzor Provinces of the Republic of Armenia,
Applicant at the Armenian-Russian Slavonic University

МАРИАННА СТЕПАНИАН
Судья Суда общей юрисдикции первой инстанции
Арагатского и Вайоцдзорского марзов РА,
соискатель Российско-армянского (Славянского) университета

**ԱՆՁԻ՝ «ԻՐ» ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԽԱԽՏՄԱՄԲ
ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱՑՈՒՄԸ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**EXERCISE OF RIGHTS CONDITIONED BY POSSIBLE VIOLATION OF
PERSON’S RIGHTS IN CIVIL TRIAL**

**ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ НЕКОТОРЫХ ПРАВ ЛИЦОМ С ВОЗМОЖНЫМ
НАРУШЕНИЕМ ЕГО ПРАВ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕДУАЛЬНОМ
ПРАВЕ**

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից բխում է, որ օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունքով օժտված է յուրաքանչյուր ոք, որը կենսագործվում է, երբ առաջ է գալիս այդ յուրաքանչյուրից որոշակի մեկի իրավունքների ու պարտականությունների որոշման՝ պաշտպանության հարցը:

Եվ՝ նախկին խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրությամբ, Ա գործող խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ նախատեսվում է յուրաքանչյուր ոքու՝ **իր խախտված** իրավունքները վերականգնելու ու անկախ և անաչառ դատարանի կողմից **իր գործի** արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

Սահմանադրության նշված հոդվածներում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելով քա-

ըաքացիական իրավահարաբերությունների իրացման համատեքստում՝ հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը՝ ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հողվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից, այն նորմատիվ իրավական ակտի դրույթներից, ի կատարումն որի ընդունվել է այդ ակտը, տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից՝ կարող ենք փաստել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի «ընդհանուր դրույթներ» բաժնի «հիմնական դրույթներ» գլխի «դատարան դիմելու իրավունքը» հողվածի տնօրինչականության սկզբունքի համատեքստում ի հայտ եկող օրենսդրի նպատակն է դատական պաշտպանության դիմելու իրավունքը վերապահել ոչ թե ցանկացած խախտման մասով, այլ այն խախտմամբ առաջացած իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության, որն առնչվում է կոնկրետ անձի, ով և ունի դատարան դիմելու իրավունք, ուստի անձը կարող է դատարան դիմել միայն իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար:

Այն բոլոր դեպքերում, երբ անձը (քաղաքացիական իրավահարաբերությունների մասնակիցը) գտնում է, որ խախտվել են իր իրավունքները և օրինական շահերը, օգտվելով տնօրինչականության իր իրավունքից, հայցադիմում կամ դիմում է ներկայացնում դատարան՝ իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար:

Հայցադիմում ներկայացնելն այն միջոցներից է, որն ուղղված է ապահովելու Սահմանադրության 3-րդ հոդվածով նախատեսված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը, այդ թվում՝ դրա տարրի՝ արդար դատաքննության իրավունքը:

Հայցադիմում ներկայացնելու անհրաժեշտությունն ի հայտ է գալիս առկա իրավունքը վիճարկելու կամ խախտելու դեպքում, երբ վեճի լուծման համար պետք է իրավասու մարմնի՝ դատարանի միջամտությունը, որը վեճի որևէ կողմում հանդես չի գալիս:

Առկա իրավունքը վիճարկելու կամ խախտելու դեպքերին ենթակա է ավելացման նաև իրավունքի ճանաչման դեպքը:

Հայցադիմումն իրենից ներկայացնում է այն դատավարական գործիքը, որով ենթակա է պաշտպանության իրավունքը: Ընդ որում, հայցի առարկայի բովանդակությունից է կախված հայցադիմումով պաշտպանվող իրավունքի կամ օրինական շահի տարբերակումը:

Հայցադիմումը իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված պահանջ է դատավարության մասնակիցներին, և այն վերականգնելու ու ճանաչելու պահանջ՝ պետությանը՝ ի դեմս դատարանի:

Օրինակ Էստոնիայի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածով նախատեսված է, որ դատարանը քննության է առնում քաղաքացիական գործը, եթե անձը դիմում է դատարան իր ենթադրյալ և օրենքով պաշտպանվող իրավունքների կամ շահերի պաշտպանության համար¹:

Էստոնիայի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ դատարանը կարող է մերժել հայցադիմումը վարույթ ընդունելը, եթե հայցը ներկայացվում է հայցվորի՝ օրենքով չպաշտպանվող իրավունք

¹ Տե՛ս, Էստոնիայի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրք, 3-րդ հոդված՝ ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ КОДЕКС (juristaitab.ee)

քի կամ շահի պաշտպանության համար կամ չի հետապնդում նպատակ, որով պետությունը պետք է տրամադրի իրավական պաշտպանություն կամ կա նպատակ, որի համար դիմում է հայցվորը, կարող է հասնել հայցադիմումի միջոցով²:

Ֆրանսիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 31-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայցադիմում ներկայացնելու իրավունքը պատկանում է ցանկացած անձի, ով ունի օրինական շահ հայցի բավարարման կամ մերժման հարցում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ օրենքը իրավունք է տալիս դիմել դատարան միայն նրանց, ում այն օժտում է պահանջ ներկայացնելու կամ վիճարկելու կամ որոշակի շահերի պաշտպանության իրավական կարգավիճակով³:

Ուկրաինայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի օրենսգրքով նախատեսված կարգով դիմել դատարան իր խախտված, չճանաչված կամ վիճարկվող իրավունքների, ազատությունների և շահերի պաշտպանության համար⁴:

Անձը հայցադիմում կամ դիմում ներկայացնելու միջոցով իրացնում է իր՝ որպես քաղաքացիական իրավահարաբերությունների սուբյեկտի իրավունքը՝ վերականգնելու այն իրավունքը, որն ըստ իրեն ունեցել է և/կամ ունի, սակայն այն խախտվել է և դրա վերականգնմանը հասնելու եղանակը դատական պաշտպանությունն է, իսկ միջոցը՝ դատական քննության ընթացքում իր իրավունքների կամ օրինական շահերի առկայության և դրանք խախտված լինելու փաստի ապացուցումը:

Հայցվորի՝ իր ենթադրյալ իրավունքի առկայությունը և դրա ենթադրյալ խախտումն այն իրավաբանական փաստերն են, որոնք հիմք են հանդիսանում դատարան դիմելու համար, սակայն ոչ միշտ է, որ այդ իրավունքն իրապես առկա է եղել կամ կարող է առկա է եղել, սակայն դատական պաշտպանության դիմելիս այն այլևս չկա:

Նման պայմաններում հարց է առաջանում, թե դատարանը երբ պետք է պարզի թե արդյոք առկա եղել է այդ իրավունքը, ինչ դատավարական գործիքակազմով և ինչ հետևանքներ կարող է առաջացնել նշված հարցի լուծումը:

Օրենսգրքը սահմանում է, որ եթե ներկայացված հայցադիմումը կամ դիմումը համապատասխանում է այն վարույթ ընդունելու պահանջներին, առկա չեն վերադարձման կամ մերժման հիմքերը, դատարանն այն պետք է ընդունի վարույթ:

Հայցվորը, հայցադիմում ներկայացնելով, այլ անձանց ևս ներգրավում է դատավարությանը, իսկ քաղաքացիական գործի հարուցման պահից հայցվորը և այն անձինք, ում հայցադիմումով հայցվորը տվել է որոշակի կարգավիճակ, այդ գործով դառնում են դատավարության մասնակիցներ, իսկ հարուցված գործն իրենցից յուրաքանչյուրի համար՝ դառնում է Սահմանադրությամբ նշված իր գործը:

Այսինքն՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված «իր գործ» եզրույթը համադրելով քաղաքացիական դատավարության կարգով արդար դատաքննության իրավունքի հետ, կարող ենք արձանագրել, որ իր գործը, նաև հայցվորի կամ դիմումատուի իր իրավունքների համատեքստ

² Տե՛ս, նույն տեղում, 371 հոդված

³ Տե՛ս, Ֆրանսիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի, 31-րդ հոդված <https://lawbook.online/protsess-zarubejnyih-grajdanskiy/razdel-56552.html>

⁴ Տե՛ս, Ուկրաինայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի, 3-րդ հոդված <https://meget.kiev.ua/kodeks/gpk/glava-1/>

տում, վերաբերում է դատավարության բոլոր մասնակիցներին: Հետևաբար, յուրաքանչյուրը, անկախ իր դատավարական կարգավիճակից, ունի Սահմանադրությամբ երաշխավորված իր գործի արդար դատաքննության իրավունք:

Սակայն արդյո՞ք արդար դատաքննության իրավունքը չի ենթադրում նաև իր իրավունքների և/կամ դրանց ակնհայտ առկա չլինելու պայմաններում քաղաքացիական գործ չհարուցելու կամ հարուցված քաղաքացիական գործի շրջանակում նման իրավունքի բացակայության պայմաններում գործի վարույթը կարճելու դատարանի պարտականությունը:

Օրենսգրքով, ինչպես նաև 1998 թվականին ընդունված և 1999 թվականին ուժի մեջ մտած և 2018 թվականին ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 90-րդ հոդվածով նախատեսված չէ հայցադիմումի ընդունումը մերժելու այնպիսի հիմք, որը կվերաբերեր այդպիսի պահանջ ակնհայտորեն ներկայացնելու իրավունք չունեցող անձի կողմից ներկայացվելու դեպքում այն քննության չառնելու օրենսդրորեն ամրագրված հիմքին:

Դատարանները, լինելով պետական մարմիններ, ունեն միայն այն լիազորությունները, որոնք նախատեսված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքով, ուստի մինչև գործի հարուցումը դատարանը, անգամ տեսնելով, որ անձն այդ իրավունքը չուներ, որը և խախտվել է ըստ իրեն, այն վարույթ չընդունելու իրավունք չունի:

Սակայն այդ դեպքում հարց է առաջանում, թե երբ պետք է պարզի դատարանն այդ հարցը, չէ որ ըստ էության քննությունն իրականացնելիս գործի վարույթը կարող է ձգձգվել երկար ժամանակ, ի սկզբանե իմանալով, որ հայցն անհիմն է, քանի որ ներկայացվել է ենթադրյալ խախտված այդպիսի իրավունք չունեցող անձի կողմից:

Ելնելով ներկայիս կարգավորումներից, այսինքն՝ նման կարգավորման բացակայության պայմաններում, դատարանը քաղաքացիական դատավարության վարույթում այդ հարցը պետք է պարզման առարկա դարձնի գործի քննության փուլում:

Ինչ դատավարական մեխանիզմների միջոցով, դատավարական ճիշտ փուլում է դատարանը պարզում այդ հարցը և ինչ դատավարական հետևանքներ կարող են առաջանալ:

Համաձայն Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ առաջին ատյանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում՝

- 1) պարզում է հայցի առարկան, հայցի փաստական և իրավական հիմքերը,
- 2) պարզում է պատասխանողի առարկությունների փաստական և իրավական հիմքերը,
- 3) պարզում է դատավարության մասնակիցների կազմը, լուծում է գործի քննությանն այլ անձանց ներգրավելու հարցը,
- 4) պարզում է վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, այդ թվում՝ կիրառելի իրավական նորմերը՝ չսահմանափակվելով գործին մասնակցող անձանց մատնանշած իրավական նորմերով,
- 5) լուծում է ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու հարցը,
- 6) պարզում է՝ հայցվորը պնդում է արդյոք իր պահանջները, պատասխանողն արդյոք ամբողջությամբ կամ մասնակի ընդունում է հայցվորի պահանջները, և գործին մասնակցող անձինք չեն ցանկանում արդյոք կնքել հաշտության համաձայնություն կամ վեճը լուծել հաշտարարության միջոցով՝ պարզաբանելով հաշտարարության էությունը,
- 7) գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկում է գործի լուծման համար նշանակություն

ունեցող փաստերի, այդ թվում՝ ապացուցման կարիք չունեցող փաստերի և ապացուցման ենթակա փաստերի շրջանակը,

8) գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկում է ապացուցման պարտականությունը նրանց միջև բաշխելու հարցը,

9) գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկում է նրանց կողմից ապացույցներ և դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ ներկայացնելու ժամկետը (...).

Ընդ որում, նշված հոդվածից բխում է, որ դատարանը պարզում է միայն հայցի առարկան, հայցի փաստական և իրավական հիմքերը, սակայն բաց է մնում այն հարցի պարզումը, թե արդյոք այն հայցի առարկան, որը ներկայացվել է անձի կողմից իր ենթադրյալ իրավունքների խախտման պաշտպանության համար, բխում է իր իրավունքի բովանդակությունից, որի խախտման կամ օրինական շահի պաշտպանության համար անձը դիմել է դատարան. դատավարության մասնակիցների կազմը պարզելու դատավարական գործողությունը չի պատասխանում այդ հարցին:

Ավելին, վերը նշված դատավարական գործողությունները կատարելուց հետո, համաձայն Օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի, դատարանը կայացնում է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում, որում, Օրենսգրքի նույն հոդվածի արդեն 3-րդ մասի համաձայն, պետք է սահմանվեն՝

1) գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերը,

2) ապացուցման կարիք չունեցող փաստերը,

3) ապացուցման ենթակա փաստերը,

4) գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձի վրա դրված ապացուցման պարտականությունը,

5) գործին մասնակցող անձանց կողմից ապացույցներ և դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ ներկայացնելու ժամկետը:

Գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերը պետք է բխեն հայցի առարկայից և դրա հիմքերից, ինչպես իրավական, այնպես էլ փաստական:

Ինչ պետք է անի դատարանն այն դեպքում, երբ տեսնում է կամ մյուս կողմը մատնանշում է, որ անձը, ով դիմել է իր իրավունքների պաշտպանության հայցով, չի ունեցել այդ իրավունքը մինչ դատական պաշտպանության դիմելը, այդ իրավունքը ենթադրյալ է, կամ եղել է, սակայն հայցադիմում ներկայացնելիս այն արդեն առկա չէ:

Օրենսգրքի նշված հոդվածների բովանդակությունից բխում է, որ նախնական դատական նիստի և ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշումները պետք է վերաբերեն հայցին ամբողջությամբ, քանի որ դրան է ուղղված հենց առաջին գործողության՝ հայցի առարկայի, հիմքի պարզման դատավարական գործողության կատարումը:

Սակայն ու՛ր է մնում այդ դեպքում անձի՝ իր գործի արդար դատաքննության իրավունքը, որքանով է այն կյանքի կոչվում, եթե երկար դատավարական գործողությունների կատարումից հետո, այդպես էլ չհաստատելով իր իրավունքի առկայությունը, դատարանը վճիռ կայացնի այդ իրավունքի բացակայության հիմքով, ու՛ր է մնում դատավարության մյուս մասնակիցների՝ ևս իր գործի արդար դատաքննության իրավունքը, ու՛ր է ողջամիտ ժամկետում գործի քննությունը, ինչու՞ գործը քննել ըստ էության, կատարել հայցի առարկային, հիմքերին վերաբերող դատավարական գործողություններ, եթե առաջնային պետք է պարզել հայցն ներկա-

յացնելու իրավունքի հարցը:

Չէ որ, ի վերջո, դատարանում գործը հարուցվում է իր իրավունքի մասին վեճի շրջանակներում:

Իր իրավունքի բացակայությունը, ըստ էության, նման օրենսդրական կարգավորումների պայմաններում, հաշվի առնելով հայցի առարկայի լրացման, ապացույցները ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելուց հետո ներկայացնելու հնարավորությունը, չի զրկում անձին դատարան դիմելու իրավունքից, սակայն իրավունքի բացակայությունը հաստատում է, որ անձը հայցադիմում ներկայացնելիս չի ունեցել իր այն իրավունքը, որը խախտվել է:

Պրակտիկ մի քանի օրինակ.

Ներկայացվել է ընդհանուր գույքից բաժինն առանձնացնելու հայցապահանջ:

Նման պահանջից «օգտվելու» դատավարական իրավունք ունի ընդհանուր սեփականության մասնակիցներից յուրաքանչյուրը:

Ենթադրվում է, որ ներկայացվել է այդպիսի պահանջ, ուրեմն հայցվորը սեփականատեր է, պարզապես առկա է վեճ, որի լուծման համար դիմում է դատական պաշտպանության, և նման գործերի մեծամասնության դեպքում պրակտիկայում չի վիճարկվում սեփականության մասնակից լինելու իրավունքը:

Պրակտիկայում լինում են նաև դեպքեր, երբ անձը, հիմքում դնելով ըստ իրեն իր սեփականության իրավունքը հաստատող ապացույցներ, ներկայացնում է այդպիսի պահանջ՝ իրականում չունենալով այն իրավունքը, որն ըստ իրեն խախտվել է:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայցի առարկան բաժինն առանձնացնել է, որի փաստական հիմքը սեփականատերը լինելն է, գույքը բաժանելու անհամաձայնության առկայությունը: Ուստի հայցի առարկայից և իրավաբանական փաստերի ամբողջությունից բխում է, որ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող և ապացուցման ենթակա փաստերն են՝

1. Հայցվորը վիճելի գույքի սեփականատերն է:
2. Առկա է գույքը բաժանելու հնարավորությունը:

Տրամաբանական է, որ բաժինն առանձնացնելու պահանջով դատարան հայցադիմումում կարող է ներկայացնել միայն գույքի սեփականատերը, սակայն ի՞նչ անել, եթե հայցադիմումին կից ներկայացված փաստաթղթերից չի բխում, որ հայցվորը գույքի սեփականատեր է և գործի քննության ընթացքում չի ներկայացվել սեփականատեր ճանաչելու պահանջ:

Արդյո՞ք դատարանը պետք է գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը պարզի, ապացուցման բեռն ամբողջությամբ բաշխի, քննի բոլոր միջնորդությունները (այդ թվում՝ փորձաքննություն նշանակելու), եթե գործի նյութերից ակնհայտ բխում է, որ հայցվորը վիճելի գույքի սեփականատերը չէ, արդյո՞ք դատարանը պետք է անտեսի այդ փաստը, որը և հիմք է հանդիսացել նման հայցով դիմելու համար, և դրան անդրադառնա միայն եզրափակիչ դատական ակտում:

Նյութական իրավունքի խախտման փաստը քաղաքացիական դատավարությունում տնօրինչականության սկզբունքի հիմքն է, սակայն դրա գնահատման փուլը ոչ թե գործի հարուցումն է, այլ գործի քննությունը, որը, ըստ իս, արդեն իսկ խախտում է անձի արդար դատաքննության իրավունքը, քանի որ իր իրավունքի՝ նման հայցի հարուցման համար, հարցի

քննությունը պատասխան է ստանում ոչ թե հարուցման փուլում, այլ հարուցումից հետո:

Վերջինս վկայում է այն մասին, որ օրենսդիրը, հայցադիմումի ընդունելիության փուլում նման հարցը քննարկան առարկա չդարձնելով, այն թողել է նյութական իրավունքի խախտման փաստի առկայության փուլում կատարվող գործողություն՝ տնօրինչականության իրավունքի առկայության հարցը պարզելու գործողությունը սահմանելով որպես հետագայում կատարվող:

Դատարան դիմելն իրավունք է, որը կոչված է անձի խախտված իրավունքները վերականգնելու համար: Դատարան դիմելու իրավունքն անձի համար ապահովում է իրավական երաշխիքներ՝ իր իրավունքների խախտումների դեպքում ստանալու արդարացի իրավական պաշտպանություն: Այստեղից հետևում է այն կարևոր կանոնը, որի համաձայն՝ դատական պաշտպանություն անձն ստանում է վերջինիս՝ Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքների և (կամ) ազատությունների խախտման դեպքում: Դատական պաշտպանությունը չի կարող լինել ինքնանպատակ, այն ունի հստակ առաքելություն, հստակ սուբյեկտներ և հասցեատեր և կոչված է ապահովելու անձի խախտված իրավունքների վերականգնումը:

Սկզբունքորեն ենթադրվում է, որ անձի իրավունքի խախտման հնարավորություն գոյություն ունի և իրավունքի ենթադրյալ խախտման դեպքում «շահագրգիռ անձն» իրավունք ունի դիմելու դատարան:

Այսպիսով, որպես ընդհանուր կանոն, դատարան դիմելու իրավունքը վերապահված է կոնկրետ այն անձին, ում իրավունքները խախտվել են, կամ առկա է նրա իրավունքների խախտման վտանգ: Օրենսդիրը, նույնպես առաջնորդվելով այս ընդհանուր կանոնով, Օրենսգրքում ամրագրել է յուրաքանչյուրի՝ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կամ պայմանագրով նախատեսված իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար դատարան դիմելու իրավունքը: Անձը կարող է դիմել դատական պաշտպանության, եթե ունի «իրական (ռեալ)» իրավունքներ⁵:

Ըստ էության դատարաններն ամեն դեպքում բախվում են նման խնդրի հետ յուրաքանչյուր գործով, քանի որ հայցի հարուցման հիմքը՝ տնօրինչականությունը, հենց բխում է իրավունքի առկայության փաստից, սույն դեպքում միայն քննարկման առարկա է այն հարցը, թե նման իրավունքի առկայությունը որ փուլում է ենթակա պարզման և ինչ դատավարական հետևանքներ է առաջացնում:

Վերը նշված վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ այդ հարցը ենթակա է պարզման վեճն ըստ էության լուծող դատական ակտով, որը, ըստ իս, ամբողջությամբ հակասում է արդար դատաքննությանը, դրա հիմքում դրված տարրերի նպատակին և դատական պաշտպանության գաղափարին:

Հենց սկզբից իր ենթադրյալ իրավունքի բացակայության փաստն արձանագրելու հնարավորության առկայության դեպքում արդար դատաքննության իրավունքն առավել արդյունավետ է կյանքի կոչվում և ապահովում դրա իրացումը, քանի որ անձը, իրավագիտակցության համապատասխան մակարդակ ունենալով, պետք է գիտակցի, որ նման կարգավորումն ուղղված է հենց իր գործի հետագա արդունավետ կարգավորմանը, անձը ի սկզբանե կի-

⁵ Տե՛ս, Կարինե Զլավյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առնչվող անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի թիվ ՎԴ/6403/05/12 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 08.05.2014 թվականի որոշումը

մանա, որ չունի կամ այդ պահին չի ներկայացրել որևէ ապացույց, որը հաստատում է այդ իրավունքի առկայությունը, և կձեռնարկի միջոցներ իր իրավունքի ենթադրյալ առկայությունը հաստատելու և խախտված իրավունքը վերականգնելու համար:

Հնարավոր է, որ հարուցման փուլում պարզ չլինի, թե արդյոք այդ անձը ուներ նման իրավունք դատարան դիմելու այդ իրավունքի վերականգման համար և դա միայն պարզվի գործի քննության ընթացքում:

Օրինակ՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների դեպքում ընկերության մասնակիցներին հեռացնելու պահանջի իրավունք ունի ընկերության մասնակիցը, որն ունի 10 տոկոսից ավել բաժնետոմսեր: Գործի քննության ընթացքում պատասխանող կողմը կարող է վկայակոչել, որ մինչ հայցադիմումը ներկայացնելը, հայցվորը ներկայացրել է օրինակ դիմում ընկերությունից դուրս գալու կամ նրա բաժնետոմսերը վաճառել է և դրանք արդեն կազմում են օրինակ 8 տոկոս: Նման պայմաններում պարզ է դառնում, որ հայցադիմում ներկայացնելու պահին, եթե ապացուցվեն վկայակոչված փաստերը, անձը չի եղել ընկերության այն մասնակիցը, որը կարող էր նման պահանջով դիմել դատարան:

Սակայն այս դեպքում ևս դատարանը չունի օրենսգրքով նախատեսված գործիքակազմ և չի կարող ըստ էության բարձրացնել իրավունքի՝ հայցադիմում այդ պահանջով ներկայացնելու իրավունքի առկայության հարցը, որը բուն հայցի առարկայից դուրս փաստ է, իսկ օրենքը չի նախատեսում այդ հարցի պարզման գործուն մեխանիզմներ:

Ի տարբերություն քաղաքացիական դատավարության կարգի՝ վարչական դատավորությունը ունի նման կարգավորումներ, մասնավորապես՝

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ վարչական դատարանը մերժում է հայցադիմումի ընդունումը, եթե հայցադիմում է ներկայացրել դրա իրավունքն ակնհայտորեն չունեցող անձը:

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի համաձայն՝ դատարանը գործի քննության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե բացահայտվել են սույն օրենսգրքի 80-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հայցադիմումի ընդունումը մերժելու հիմքերը:

Նման օրենսդրական կարգավորումների առկայությունն ամբողջությամբ տալիս է վերը նշված՝ քաղաքացիական դատավարություն բարձրացված հարցերի օրենսդրական բացերի պատասխանը:

Իհարկե իր իրավունքի հաստատված առկայության փաստը հայցի հարուցման փուլում և դրա քննության համար անհրաժեշտ է պարզել ոչ բոլոր հայցի առարկաների դեպքում, այլ միայն այն դեպքում, երբ այդ իրավունքի առկայությունից բխող հարց է ներկայացվում դատարան: Իրավունքի ճանաչման հայցերի դեպքում, օրինակ, այդ հարցը գործի հարուցման փուլում պարզման առարկա չի կարող լինել:

Միաժամանակ անդրադառնալով նախկին խմբագրությամբ «Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքին, հարկ է նշել, որ

17.06.1998 թվականին ընդունված, 01.01.1999 թվականին ուժի մեջ մտած և 09.04.2018 թվականին ուժը կորցրած «Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ Նախկին օրենսգիրք) 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ շահագրգիռ անձն իրավունք ունի նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով դիմել դատարան՝ «Սահմանադրությամբ, օրենքներով և

այլ իրավական ակտերով սահմանված կամ պայմանագրով նախատեսված իր իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության համար:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշումներով արձանագրել է, որ շահագրգռվածությունը դատարան ներկայացված **որևէ պահանջի քննության նախապայման է**, ուստի դատարանը պետք է պարզի բոլոր քննվող գործերով հայցվորի շահագրգռվածության հարցը: Դատարան դիմելով՝ հայցվորը պետք է հիմնավորի, իսկ դատարանը՝ պարզի, թե հայցվորի դր իրավունքներն են իրականում խախտվել և ինչ անբարենպաստ հետևանքների են հանգեցրել այդ խախտումները, ու ներկայացված հայցի նպատակն արդյո՞ք իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն ու վերականգնումն է, և հնարավոր է արդյո՞ք ընտրված միջոցով պաշտպանել կամ վերականգնել հայցվորի իրավունքները (կամ, համապատասխան դեպքերում, նրան պատճառված վնասը փոխհատուցել): Հայցվորն իրավունք ունի դատարան դիմելու **իր** իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության և վերականգման համար⁶:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ հայցվորի իրավունքների իրականում խախտված լինելը, դրա արդյունքում հայցվորի համար անբարենպաստ հետևանքների հանգեցումը, այդ խախտված իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն ու վերականգնումը ընտրված միջոցով պաշտպանելու կամ վերականգնելու հայցվորի իրավունքի առկայությունը իր՝ հայցվորի որևէ պահանջի քննության նախապայման է:

Նախապայման նշանակում է որևէ բանի անհրաժեշտ պայման՝ հիմք⁷, նախադրյալ⁸:

Սակայն, և՛ Նախկին օրենսգրքով, և գործող խմբագրությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով տրված չեն այդ նախադրյալներն առկա չլինելու, չհաստատվելու դատավարական հետևանքները:

Ամբողջ դատավարությունը պետք է հիմնված լինի ՀՀ Սահմանադրությամբ, Կոնվենցիայով ամրագրված արդար դատաքննության իրավունքի վրա, որի մասն է կազմում նաև իր իրավունքների համար դատարան դիմելու սկզբունքը՝ տնօրինչականությունը, արդար դատաքննության համատեքստում իրացնելու հնարավորությունը, սակայն առկա է օրենսդրական բաց, որը հակասում է դատավարական խնայողության սկզբունքին՝ չամրագրելով այդ նախապայմանի, քաղաքացիական գործի հարուցման համար հիմք հանդիսացող պայմանի բացակայության բացասական հետևանքները և դրանց լուծման մեխանիզմները:

Ամփոփելով վերոնշյալ վերլուծությունները՝ առաջարկում են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով նախատեսել իր իրավունքների ակնհայտ բացակայության պայմաններում հայցադիմումում ներկայացված լինելու դեպքում այդ հայցադիմումումը վարույթ ըն-

⁶ Տե՛ս, Ստիխտինգ Ադմինիստրատենկանտոր Ֆայնենշլ Փերֆորմանս Հոլդինգս հիմնադրամը, «Լուքսոնա Լիմիթեդ» ընկերությունը, «Յուկոս Ինթերնեյշնլ UK B.V.» ընկերությունը և Արմեն Միքայելյանն ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության Արաբկիրի տարածքային բաժնի և «Նեֆտեննայա կոմպանիա «Ռոսնեֆտ»» ԲԲԸ-ի՝ թիվ ԵԱԲԴ/1494/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 14.10.2011 թվականի որոշումը

⁷ Տե՛ս, Էդուարդ Ադայի արդի հայերենի բացատրական բառարան http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=24&dt=HY_HY&query=%D5%B6%D5%A1%D5%AD%D5%A1%D5%BA%D5%A1%D5%B5%D5%B4%D5%A1%D5%B6&forceIndex=yes

⁸ Տե՛ս, հայոց լեզվի նոր բառարան http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=8&dt=HY_HY&query=%D5%B6%D5%A1%D5%AD%D5%A1%D5%BA%D5%A1%D5%B5%D5%B4%D5%A1%D5%B6&forceIndex=yes

դուները մերժելու, իսկ գործի քննության ընթացքում այդ իրավունքի չհաստատման դեպքում՝ գործի վարույթը կարճելու օրենսդրական ինքնուրույն հիմքը:

Annotation. A person's right to fair trial is guaranteed under The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and the Constitution of the Republic of Armenia. While acknowledging it as a fundamental right, a range of issues comes forth in practice, which emerge from this right's exercise, thus causing violation that very right to fair trial. Currently, I came across a number of issues of this kind in my practice, which need to be explored, as well as development of mechanisms for their possible solution.

Аннотация. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод, Конституция республики Армения гарантируют право на справедливое судебное разбирательство. Если признавать это право основным, то при его реализации на практике возникает ряд проблем, и тем самым нарушается это право. В данной статье рассматриваются некоторые проблемы, возникшие за период профессиональной деятельности автора статьи. Анализируемые проблемы необходимо не только огласить, но и предложить механизмы их возможного решения.

Բանալի բառեր - ենթադրյալ իրավունք, պահանջի քննության նախապայման:

Keywords: presumed right, precondition for examination of the claim.

Ключевые слова: предполагаемое право, предварительное условие для рассмотрения иска.

Մ. Ստեփանյան - ՀՀ Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի հայցորդ, էլ. հասցե՝ marianna.stepanyan1990@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 23.11.2021 թ., տրվել է գրախոսության 23.11.2021 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասիստենտ, ի.գ.թ. Ա. Ռ. Ղարսլյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 25.01.2022 թ.:

ЛИЛИАНА СИСАКЯН
*Специалист первой степени Службы правовой экспертизы
Аппарата Кассационного суда РА,
Студентка 2 курса магистратуры
Юридического факультета РАУ*

ԼԻԼԻԱՆԱ ՍԻՍԱԿՅԱՆ
*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների
ծառայության առաջին կարգի մասնագետ, ՀՌՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
Մագիստրատուրայի 2-րդ կուրսի ուսանողուհի*

LILIANA SISAKYAN
*Junior specialist at the Legal Expertise Service
of the Staff of the RA Court of Cassation,
2nd year master student at RAU Faculty of law*

**СУБЪЕКТЫ ПРАВА НА АУДИОВИЗУАЛЬНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
В СООТВЕТСТВИИ С ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ РОССИЙСКОЙ
ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

**ՏԵՍԱԼՍՈՂԱԿԱՆ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ
ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՈՒՆԵՑՈՂ ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐԸ՝ ԸՍՏ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ
ԴՂՇՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ**

**SUBJECTS OF THE RIGHTS ON AUDIOVISUAL WORKS IN
ACCORDANCE TO THE LEGISLATION OF THE RUSSIAN FEDERATION
AND THE REPUBLIC OF ARMENIA**

Определение круг компетентных субъектов, претендующих права на аудиовизуальные произведения дает возможность избежать споров между лицами, которые получают доход от использования аудиовизуальных произведений, а также способствует созданию системы эффективных методов защиты авторских прав, соответствующих интересам этих субъектов.

Аудиовизуальное произведение – это продукт совместной работы и творческого вклада ряда людей. Исходя из оригинальности своей работы, некоторые из этих лиц признаются

авторами, обладающими правами интеллектуальной собственности либо на завершённое произведение, либо на свой вклад в него.

Свобода литературного, художественного и иных видов творчества, гарантированная в соответствии со статьей 44 Конституции РФ, создает предпосылки для осуществления гражданами интеллектуальной и творческой деятельности и создания объектов авторского права в результате такой деятельности¹. Статья 31 Конституции Республики Армения провозглашает, что интеллектуальная собственность защищается законом². Право автора охраняется законом в соответствии с Гражданским кодексом (статья 150 ГК РФ, глава 9 ГК РА) и другими законами, охраняется бессрочно (статья 1267 ГК РФ, статья 1103 ГК РА).

Согласно статье 1257 ГК РФ, «автором произведений науки, литературы и искусства признается гражданин, творчество которого привело к созданию произведения»³. В статье 1103 ГК РА отмечается, что «право авторства принадлежит только лицу, творческим трудом которого создан результат интеллектуальной деятельности»⁴. Следовательно, как законодатель Армении, так и России в качестве автора признают только физических лиц. Принят подход, согласно которому первоначальным субъектом аудиовизуальных произведений является физическое лицо, и только оно имеет возможность осуществлять творческую деятельность. Исключается возможность отнесения юридического лица в качестве автора произведения, так как предполагается, что только сам человек может осуществлять творческую деятельность, в результате которой можно создать что-то новое. В национальных законодательствах, например, в немецком законе об авторском праве, четко определяет, что авторское право распространяется на произведения, являющиеся результатом интеллектуальной деятельности отдельных лиц⁵. Соответственно, только работы отдельных индивидов могут быть защищены авторским правом.

Как указывает А.Р. Ермакова, несмотря на то, что в ряде случаев за юридическими лицами законодательно закреплены авторские права, в законе юридические лица не названы авторами⁶. Исследуя данную проблему, ученый А.П. Сергеев говорит, что «киностудия (юридическое лицо) лишь условно может быть признано автором произведения, так как в действительности его творцами являются конкретные физические лица»⁷.

В настоящее время произведения создаются и с помощью искусственного интеллекта, однако, пока что, в правовой сфере, компьютер не является носителем права. Так или иначе человек способствует тому, чтобы произведение создавалось с помощью

¹ «Конституция Российской Федерации» (принята всенародным голосованием 12.12.1993) (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 № 7-ФКЗ) // «Собрание законодательства РФ», 26.01.2009, № 4.

² «Конституция Республики Армения» 2015 г. (принятая всенародным голосованием 06.12.2015)

³ «Гражданский кодекс Российской Федерации» (часть четвертая) от 18.12.2006 N 230-ФЗ (ред. от 18.12.2021).

⁴ «Гражданский Кодекс Республики Армения» от 05. Мая 1998 г., ЗР-239,

⁵ Закон Германии об авторском праве 1965 года. Нем. назв.: Urheberrechtsgesetzes vom 9. September 1965. [Электронный ресурс]. – URL: https://www.copyright.ru/ru/library_old/inside/83/?doc_id=481 (дата обращения: 05.02.2020).

⁶ Ермакова А.Р., Современные вопросы права интеллектуальной собственности в сфере периодической печати: дисс. ... канд. юрид. наук. – СПб., 2002. – С. 136.

⁷ Сергеев А.П., Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации/ А.П. Сергеев. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – стр.752.

искусственного интеллекта. Соответственно, искусственный интеллект не может считаться автором аудиовизуального произведения и в настоящее время не признается таковым как в законодательствах Республики Армения и Российской Федерации, так и в законодательствах многих других развитых странах.

Установление субъекта авторского права на аудиовизуальные произведения имеет более широкие особенности, так как оно обусловлено прежде всего процессом создания и использования аудиовизуального произведения как сложного объекта.

Сочетание нескольких объектов как авторских, так и смежных прав в составе аудиовизуального произведения указывает на то, что аудиовизуальное произведение само по себе является результатом труда многих людей, которые приложили различные усилия в плане творческих, технических и финансовых вложений для создания единого произведения. Однако нельзя сказать, что отношения между лицами, которые объединились для создания единого объекта аудиовизуальных произведений, должны регулироваться традиционными нормами института соавторства. Эти отношения требуют особого регулирования в отношении субъектов авторских прав на фильм, так как в отличие от соавторства творческие вклады авторов этих произведений не однородны.

В литературе существует два подхода относительно субъектов аудиовизуальных произведений. Согласно первому подходу, субъектом аудиовизуальных произведений является лицо, которое вносит свой творческий вклад в создание кинематографического произведения. К числу таких субъектов относятся: режиссер-постановщик, автор сценария, композитор. Такой подход присущ для романо-германских стран. Согласно другому подходу, который принят в англо-американских странах, автором аудиовизуальных произведений является продюсер, т.е. то лицо, которое организует процесс создания кинофильма.

В соответствии с ГК РФ авторами аудиовизуальных произведений являются: режиссер-постановщик; автор сценария; композитор, являющийся автором музыкального произведения (с текстом или без текста), специально созданного для этого аудиовизуального произведения. В законодательстве Республики Армения наряду с перечисленными лицами также отмечается, что «авторами могут быть оператор-постановщик, а также другие лица, принимавшие участие по договору в создании целого аудиовизуального произведения и внесшие вклад в результат оригинального творческого труда»⁸.

Однако, понятно, что фильмы не могут быть созданы только с участием вышеперечисленных лиц, так как они всегда являются результатом коллективного творчества, и для их создания, например, фильма, необходимо участие также, к примеру, и актеров.

Несмотря на то, что для создания аудиовизуального произведения необходимо и участие других лиц, закон не относит их к числу авторов окончательного произведения. Круг этих лиц четко определяется законом. Например, первый автор – это режиссер-постановщик, т.е. руководитель творческой группы, который является ответственным за художественную часть проекта. Он является главным, и вся творческая команда подчиняется ему. Второй автор – сценарист, который создает сюжет этого произведения. Сценарист полностью

⁸ Закон Республики Армения «Об Авторском Праве и Смежных Правах» от 04.07.2006, ЗР-142.

описывает, как выглядит помещение, где производятся съемки, речь актеров и другие детали процесса. Композитор обеспечивает музыку фильма, которая усиливает впечатление зрителей от кинофильма. Каждый из этих субъектов выполняет свою роль для создания полного аудиовизуального произведения.

В создании фильма принимают участие также другие лица, как например, гример, звукорежиссер, стилисты, актеры и многие другие профессионалы. Выделение из всех участников этих трех субъектов имеют разные юридические толкования. Например, Л.А. Трахтенгерц, отмечает, что «значение творческих усилий указанных лиц таково, что закон связывает с ними признание авторства на все аудиовизуальное произведение в целом.»⁹. Согласно другому подходу, который также получил распространение, «предоставление авторских прав на аудиовизуальное произведение триумвирату авторов в известной мере условно и не является следствием особой значимости их творческих вкладов в создание произведения»¹⁰. Исходя из перечисленного, можно предполагать, что участие тех лиц, которые в законе указаны в качестве авторов аудиовизуального произведения необходимо, и без них его создание практически невозможно. Законодатели как Республики Армения, так и Российской Федерации, выделяя перечисленные субъекты, в качестве авторов аудиовизуального произведения, уменьшают роль других, не менее важных субъектов, например, роль актера. Как знаем, для создания фильма необходимо участие актеров, которые, в свою очередь, вносят творческий вклад в создание качественного кинофильма. Мы склонны принять второй подход, который говорит, что установление законом этих трех субъектов условно. Да, их деятельность очень важна для создания единого творческого объекта, однако нельзя игнорировать творческий вклад других субъектов, без участия которых не может создаваться аудиовизуальное произведение. Поэтому, чтобы избежать возможных споров между субъектами, список авторов, закрепленный в законодательстве, не должен ограничиваться тремя субъектами.

Нельзя не обращать внимание в этой связи на роль изготовителя фильма, которая не менее важна, чем роль остальных субъектов. Изготовителем фильма в соответствии с Законом РФ «Об авторском праве и смежных правах» является «физическое или юридическое лицо, взявшее на себя инициативу и ответственность за изготовление такого произведения; при отсутствии доказательств иного изготовителем аудиовизуального произведения признается физическое или юридическое лицо, имя или наименование которого обозначено на этом произведении обычным образом»¹¹. В статье 3 ФЗ N 126-ФЗ «О государственной поддержке кинематографии Российской Федерации», «продюсер фильма – физическое или юридическое лицо, взявшее на себя инициативу и ответственность за финансирование, производство и прокат фильма»¹². Следовательно, становится ясно, что изготовителем аудиовизуального произведения является продюсер, но этот субъект, который, можно сказать, является самым важным и главным не отмечен ни в армянском, ни российском гражданском кодексе в качестве

⁹ Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации части четвертой (постатейный) / отв. ред. Л.А. Трахтенгерц. – М.: Контракт, Инфра-М, 2009. Доступ из справочно-правовой системы «Консультант Плюс».

¹⁰ Гаврилов Э.П., Еременко В.И., Постатейный комментарий к части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации. – М.: Экзамен, 2009. Доступ из справочно-правовой системы «Консультант Плюс».

¹¹ Законом РФ «Об авторском праве и смежных правах» от 09.07.1993г., N 5351-1, город Москва.

¹² Серебровский В.И., Вопросы советского авторского права. – М.: Изд-во АН СССР, 1956.

автора аудиовизуального произведения, но законодательство передает ему исключительное право на все входящие в состав произведения, а также на фильм в целом.

Соавторы фильма обычно передают свои права продюсеру фильма. Французский кодекс относительно интеллектуальной собственности, например, подразумевает в отношениях между автором и производителем передачу основных прав на эксплуатацию производителю¹³. Немецкий законодатель тоже разделяет этот подход¹⁴. Законодатели многих европейских стран, сегодня признают, что продюсер тоже является автором аудиовизуального произведения. Например, в Италии, статья 45 Закона «Об авторском праве» предусматривает, что осуществление прав на эксплуатацию кинематографического произведения принадлежат лицу, организовавшему производство этого произведения¹⁵.

В связи с вышеперечисленным, Европейский суд отклонил положение Австралийского закона об авторском праве, которое наделяет экономическими правами авторов кинематографических произведений продюсеру. По мнению суда, прямое предоставление авторских прав продюсеру фильма противоречит конституционной гарантии собственности Хартии Европейского Союза и, следовательно, несовместимо с законодательством ЕС¹⁶. По нашему мнению, вклад продюсера имеет большое значение, так как он кроме финансирования, также занимается организацией процесса создания фильма. Право на аудиовизуальное произведение передается продюсеру путем заключения договора об отчуждении или лицензионного договора. Думаем, что деятельность продюсера имеет более низкий творческий уровень, чем деятельность других субъектов, однако является достаточным для признания его автором аудиовизуального произведения.

Важно отметить, что желание иметь исключительное право на произведение изначально возникает у первоначального автора этого произведения и лишь потом может возникать у других лиц, в том числе и у продюсера на основе договора или иными способами.

В законодательствах таких стран, как Великобритания¹⁷, Германия¹⁸, соавторство имеет место лишь в том случае, когда части, созданные соавторами, неотделимы друг от друга и не могут быть использованы самостоятельно, что в отечественной доктрине получило название «нераздельное соавторство». При таких условиях музыкальное произведение с текстом будет являться составным произведением, поскольку и текст, и музыка могут самостоятельно использоваться независимо от основного произведения, а фильм будет считаться созданным в соавторстве лишь частично, поскольку музыка к фильму представляет собой самостоятельный элемент¹⁹.

¹³ См. France, Intellectual property Code Art. 1., 132-24.

¹⁴ См. Germany, Copyright Act Art. 89 (1).

¹⁵ “Protezione del diritto d’autore e di altri diritti connessi al suo esercizio” (in Italian). (Закон № 633 от 22 апреля 1941 года).

¹⁶ Martin Luksan v. Petrus van der Let, Court of Justice EU, February 9, 2012, Case C-277/10. См. § 2.3.

¹⁷ Статья 10 Закона Великобритании об авторском праве, промышленных образцах и патентах 1998 года.

Copyright, Designs and Patents Act 1988 [Электронный ресурс]. – URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=127294 (дата обращения 06.11.2021).

¹⁸ Закон Германии об авторском праве 1965 года. Нем.назв.: Urheberrechtsgesetzes vom 9. September 1965. [Электронный ресурс]. – URL: https://www.copyright.ru/ru/library_old/inside/83/?doc_id=481 (дата обращения: 05.12.2021).

¹⁹ Pascal Kamina. Film Copyright in the European Union. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2002. P. 135.

И в России, и в Армении законодательно сохраняется исключительное право автора на свое произведение, т.е. право самостоятельно использовать ту часть произведения, автором которой является он сам, если договором между авторами не установлено иное. Если произведение исполняется публично, то автор имеет право получить вознаграждение при каждом публичном исполнении, а также требовать указания своего имени, т.е. он имеет возможность использовать свое музыкальное произведение и получать доходы независимо от других участников аудиовизуального произведения. Данное положение получило отражение в пункте 10.4 Постановления № 5/29 от 26.03.2009 г., где говорится, что судам следует учитывать, что в силу пункта 3 статьи 1263 ГК РФ композитор, являющийся автором музыкального произведения, использованного в аудиовизуальном произведении, сохраняет право на вознаграждение при публичном исполнении этого произведения, либо сообщении в эфире или по «кабелю» этого аудиовизуального произведения²⁰. Таким образом, даже если исключительное право на соответствующее музыкальное произведение в целом принадлежит другому лицу, право на вознаграждение сохраняется за композитором.

Мы пришли к выводу, что законодательства РА и РФ указывают лишь на трех авторов аудиовизуального произведения, однако, по нашему мнению, и другие авторы могут претендовать на авторство произведения, если они доказывают свой эффективный вклад в «интеллектуальное создание фильма». Лицо, которое хочет, чтобы его авторство было признано, должно представить доказательство внесения своего творческого вклада. Например, оператор, который является «техником» под руководством режиссера, так и актеры, которые внесли свой вклад в диалоги фильма и многие другие субъекты. Как правило, если член съемочной группы или актер предоставляет услуги за пределами своих основных обязанностей и вмешиваются в творческий процесс фильма, то он может претендовать на авторство фильма. Можно сделать вывод, что законодатели Армении и России не придают большое значение деятельности продюсера, однако его роль должна соразмерно оцениваться наряду с другими субъектами.

Из вышеперечисленного и анализа норм, которые регулируют отношения с авторами аудиовизуального произведения становится ясно, что субъектами прав являются только физические лица. Главным субъектом является продюсер, которому принадлежит исключительное право на результат творческого труда режиссера-постановщика, автора сценария, композитора и других участников. Именно продюсер является уполномоченным субъектом, который обладает правом распоряжения этим произведением и должен защитить его от возможных правонарушений.

Ամփոփում: Սույն հոդվածում հստակեցվել է տեսալսողական ստեղծագործությունների նկատմամբ հեղինակային իրավունքներ ունեցող սուբյեկտների շրջանակը՝ ըստ Հայաստանի Հանրապետության և

[Электронный ресурс]. – URL: <http://www.questia.com/read/105109962/film-copyright-in-the-europeanunion>. (дата обращения: 06.11.2021).

²⁰ Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации и Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации № 5/29 от 26.03.2009 г от 26 марта 2009 г. [Электронный ресурс]. – URL: http://www.arbitr.ru/as/pract/post_plenum/23485.html (дата обращения: 06.11.2021).

Ռուսաստանի Դաշնության գործող օրենսդրությունների: Հոդվածում անդրադարձ է կատարվել նաև այլ երկրների օրենսդրությանը, ինչպիսիք են Գերմանիան, Իտալիան, Ֆրանսիան և Մեծ Բրիտանիան: Շարադրյալի կոնտեքստում առանձին շեշտադրում է կատարվել պրոդյուսերի դերին և նշանակությանը, և առաջարկվել է նրան նույնպես դիտարկել որպես ստեղծագործության համահեղինակ:

Annotation. *In this article is clarified the scope of the subjects that have copyright for audiovisual works according to the current legislation of the Republic of Armenia and the Russian Federation. The article also touched upon the legislation of other countries, such as Germany, Italy, France and the United Kingdom. According to the above mentioned context, special emphasis was placed on the role and significance of the producer, and was suggested to consider him as a co-author.*

Ключевые слова: аудиовизуальное произведение, автор, субъект, исключительное право, продюсер, режиссер, кинематография, автор сценария, композитор, создание фильма.

Բանալի բաներ - տեսալսողական ստեղծագործություն, հեղինակ, սուբյեկտ, բացառիկ իրավունք, պրոդյուսեր, ռեժիսոր, կինեմատոգրաֆիա, սցենարի հեղինակ, կոմպոզիտոր, ֆիլմի ստեղծում:

Keywords: audiovisual work, author, subject, exclusive right, producer, director, cinematography, scriptwriter, composer, film creation.

Л. Сисакян - Специалист первой степени Службы правовой экспертизы, Аппарата Кассационного суда РА, Студентка 2 курса магистратуры Юридического факультета РАУ, эл. почта: Lilitiana.sisakyan.99@inbox.ru.

Статья представлена на рецензию 20.12.21 г., отправлена на рецензию 20.12.2021 г., рецензент: преподаватель Института права и политики РАУ, к.ю.н. В. Сукиасян, принято к публикации: 25.01.2022.

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ/CRIMINAL LAW AND
CRIMINOLOGY/УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ**

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՍԻՄՈՆՅԱՆ

ՀՀ ԱԱԾ տնօրենի տեղակալ, գնդապետ,

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ANDRANIK SIMONYAN

Deputy Director of the National Security Service of the Republic of Armenia

PhD in the Institute of Philosophy, Sociology and Law of NAS of the Republic of Armenia

АНДРАНИК СИМОНЯН

Заместитель директора Службы национальной безопасности

Республики Армения, полковник,

Соискатель института философии, социологии и права НАН Республики Армения

**ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՎԱՐՈՒՅԹ ԵՎ ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ
ԻՐԱՎԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՓՈԽԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

**THE TASK OF CRIME PREVENTION IN THE CONTEXT OF
INTERACTION BETWEEN THE BODIES OF CRIMINAL PROCEEDING
AND OPERATIONAL-SEARCH ACTIVITY**

**ЗАДАЧА ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА И
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետության ապահովման կարևորագույն երաշխիքներից է քրեական վարույթ և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների ներդաշնակ ու համաձայնեցված գործունեության ապահովումը:

Ակնհայտ է, որ հանցավորության դեմ պայքարի շրջանակում քրեական վարույթ և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների աշխատակիցները գտնվում են որոշակի փոխհարաբերությունների մեջ, որոնք իրենց բնույթով կարող են լինել ինչպես դատավարական, այնպես էլ ոչ դատավարական:

Այդուհանդերձ, այդ փոխհարաբերությունների համատեքստում առավել կարևորվում է նշված մարմինների խնդիրների համատեղումը՝ որոշակի նպատակի հասնելու համար: Այս իմաստով հարկ է նշել, որ թեև այդ մարմիններից յուրաքանչյուրի համար օրենսդրությամբ սահմանված են խնդիրների առանձին շրջանակ, այնուամենայնիվ քրեադատավարական փոխգործողության շրջանակում դրանք ձեռք են բերում որոշակի առանձնահատկություն, այն է՝ որոշակիացվում են ընդհանուր նպատակի շուրջ:

Հատկանշական է, որ մասնագիտական գրականության մեջ տարբեր հեղինակներ փոխգործողության հասկացությունը սահմանելիս՝ պարտադիր տարր են համարում ընդհանուր խնդիրներով և համաձայնեցված գործելը:

Այսպես, Ա. Ռ. Ռատինովը, փոխգործողություն ասելով, հասկանում է «առանց գերատեսչական ենթակայության նախաքննության և հետաքննության մարմինների՝ օրենքի հիման վրա ստեղծված համաձայնեցված գործունեություն, որն ուղղված է կոնկրետ հանցագործությունների բացահայտմանը և քննությանը, կանխարգելմանը և նախազգուշացմանը՝ նշված մարմիններին հատուկ և հնարավորինս նպատակահարմար մեթոդների ու միջոցների համատեղ կիրառմամբ»¹:

Ի. Ֆ. Գերասիմովը նախաքննության և հետաքննության մարմինների փոխգործողությունը բնորոշում է որպես օրենքի և քրեական վարույթում ընդհանուր խնդիրների հիմքով, նշված մարմիններին հատուկ աշխատանքի մեթոդների և գործառույթների արդյունավետ օգտագործման հնարավորինս խելամիտ համակցություն՝ պայմանավորված նրանց գործունեության տարբերակված բնույթով, որոնք ուղղված են հանցագործությունների բացահայտմանը, քննությանը և կանխարգելմանը²:

Ն. Ն. Գապանովիչը և Ի. Ի. Մարտինովիչը փոխգործողությունը բնորոշում են որպես «քննիչի և հետաքննության մարմնի աշխատակցի, օրենքի և ենթաօրենսդրական ակտի վրա հիմնված, նպատակով, տեղով և ժամանակով համաձայնեցված գործունեություն, որն ուղղված է հանցագործության լրիվ և արագ բացահայտմանը, քրեական գործի բազմակողմանի ու օբյեկտիվ քննությանը, թաքնված հանցագործների հետախուզմանը: Այն դրսևորվում է նախաքննության և հետաքննության մարմինների ուժերի և միջոցների համախմբման մեջ հանցավորության դեմ պայքարում՝ միջոցների ու մեթոդների ճիշտ և ռացիոնալ համակցության եղանակով, որոնք օգտագործվում են տվյալ մարմինների կողմից հնարավորինս արդյունավետ արդյունքների հասնելու համար արդարադատության խնդիրները իրականացնելիս»³:

Իսկ Գ. Վ. Դրոզովը և Ա. Ի. Զինովիչը գտնում են, որ նմանօրինակ փոխգործողությունը «քննիչի և հետաքննության մարմնի, օրենքի և ենթաօրենսդրական նորմերով պայմանավորված ընդհանուր և համաձայնեցված գործունեություն է, որն ուղղված է նախաքննության խնդիրների լուծմանը, իրականացվում է քննիչի ղեկավարությամբ և մասնակիցների մասնագիտական ունակությունների խիստ սահմանազատումով»⁴:

¹ Տե՛ս *Ратинов А.Р., Якубович Н.А.*, Взаимодействие следователей прокуратуры и органов милиции при расследовании и предупреждении преступлений, М., 1964, с. 5:

² Տե՛ս *Герасимов И.Ф.*, Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск, 1976, с. 125:

³ Տե՛ս *Гапанович Н.Н., Мартинович И.И.*, Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений. Минск, 1983, сс. 10-11:

⁴ Տե՛ս *Дроздов Г.В., Зиновкин А.И.*, Взаимодействие следователя военной прокуратуры с милицией при расследовании преступлений. М., ВКИ, 1990, с. 10:

Ն. Վ. Ժոգինը և Ֆ. Ն. Ֆատկուլինը փոխգործողության հասկացությունը բնորոշում են հետևյալ կերպ. «Նախաքննության և հետաքննության մարմինների պաշտոնական ներկայացուցիչների համաձայնեցվածության վրա հիմնված գործունեություն՝ ուղղված հանցագործությունների բացահայտմանը և մեղավորների հայտնաբերմանը, որևէ անձի հանցավոր գործունեության խափանմանն ու կանխարգելմանը և պատճառված վնասի փոխհատուցմանը՝ այս մարմինների կողմից հնարավորինս արդյունավետ մեթոդների համատեղ կիրառման եղանակով»⁵:

Ռ. Ս. Բելկինը փոխգործողությունը դիտում է որպես «հանցագործությունների քննության կազմակերպման ձևերից մեկը, որը քննիչի և հետաքննության մարմնի՝ օրենքի վրա հիմնված, տեղով, ժամանակով և նպատակներով համաձայնեցված գործունեություն է»⁶:

Ի. Մ. Գուտկինի կարծիքով, հետաքննության մարմնի և քննիչի փոխգործողություն ասելով՝ պետք է հասկանալ այդ մարմնի՝ միմյանցից անկախ և օրենքի վրա հիմնված փոխգործողությունը, որի դեպքում նրանք գործում են համաձայնեցված՝ նպատակ հետապնդելով կանխել, խափանել և բացահայտել հանցագործությունները, քրեական պատասխանատվության ենթարկել մեղավորներին, ապահովել պատճառված վնասի հատուցումը⁷:

Հայրենական մասնագիտական գրականության մեջ խնդրին անդրադարձել է պրոֆեսոր Վ. Գ. Ենգիբարյանը՝ փոխգործողությունը բնորոշելով որպես քննության և բացահայտման ընթացքում իրավապահ մարմինների փոխգործողությունը բնորոշվում է որպես օրենքի, գերատեսչական և միջգերատեսչական նորմատիվ ակտերի վրա հիմնված, տեղով, ժամանակով, խնդիրներով և նպատակներով համաձայնեցված և իրենց հատուկ ուժերի, միջոցների, հնարքների և մեթոդների օգտագործմամբ նախաքննություն և հետաքննություն իրականացնող մարմինների համատեղ գործունեություն, որն ուղղված է հանցագործությունների, հանցանք կատարած անձանց բացահայտման նպատակով ապացուցողական տեղեկություններ պարունակող աղբյուրներ որոնելուն⁸:

Ինչպես նկատում ենք, փոխգործողության գրեթե բոլոր բնորոշումներում շեշտադրվում է այդ մարմինների խնդիրների միասնականության ու համաձայնեցված գործելու անհրաժեշտությունը:

Քրեական վարույթ և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների փոխգործողության խնդիրների քննարկման տեսանկյունից ուշագրավ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի սահմանումը, որի համաձայն՝ «Քրեական դատավարություն իրականացնող մարմինները պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր միջոցառումները, որպեսզի իրենց գործունեության արդյունքում՝ քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարած յուրաքանչյուր ոք բացահայտվի և քրեական օրենքով նախատեսված դեպքերում և սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով պատասխանատվության ենթարկվի»:

Ինչ վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմին-

⁵ Տե՛ս Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н., Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М., 1965, с. 135:

⁶ Տե՛ս Белкин Р.С., Криминалистика. Учебный словарь-справочник. М., 1999, с. 25:

⁷ Տե՛ս Гуткин И.М., Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие. М., 1973, с. 70:

⁸ Մանրամասն տե՛ս, Енгибарян В.Г., Теоретические основы взаимодействия органов расследования, «Դատական իշխանություն», 2010 թ. մայիս, 5 (130), էջ 87:

ների խնդիրներին, ապա պետք է նշել, որ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ ՕՀԳ օրենք) 4-րդ հոդվածը սահմանում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նպատակները, որոնք, ըստ էության, հանդիսանում են այդ մարմինների առջև դրվող խնդիրներ: Այս իմաստով համակարծիք ենք մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետին, որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին օրենսդրությամբ անհրաժեշտ է սահմանել նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների առջև դրված խնդիրները⁹:

Թեև օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների առանձնահատուկ խնդիրները սահմանված է վերջիններիս գործունեությունը կարգավորող ճյուղային օրենսդրությամբ, այդուհանդերձ ՕՀԳ օրենքի 4-րդ հոդվածում սահմանված են օպերատիվ-հետախուզական գործունեությանը բնորոշ խնդիրները, որոնց շարքում պայմանականորեն կարող ենք առանձնացնել երկու խումբ՝ ընդհանուր և մասնավոր:

Առաջին խմբին բնորոշ են այնպիսիք, որոնք առավել ընդհանրական են և բնորոշ են օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող բոլոր մարմիններին: Ըստ այդմ՝ այդպիսիք կարելի է համարել ՕՀԳ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-4-րդ կետերով սահմանված.

- *հանցագործությունների հայտնաբերումը, բացահայտումը, կանխումը և խափանումը.*
- *հանցագործությունը նախապարաստող, կատարող կամ կատարած անձանց հայտնաբերումը.*
- *քրեական պարասխանաբնույթի խուսափող անձանց հետախուզումը և հայտնաբերումը, ինչպես նաև անհայտ կորած անձանց հետախուզումը.*
- *վկաների, դիակի, հանցագործության հետքերի, առարկաների, իրեղեն ապացույցների և այլ իրերի, փաստաթղթերի հայտնաբերումը:*

Ընդ որում, վերջիններս առավել կարևորվում են փոխգործողության կազմակերպման և իրականացման տեսանկյունից, մինչդեռ նույն հոդվածի 5-16-րդ կետերում շարադրված խնդիրներն առավել մասնավոր, ոլորտային բնույթ ունեն:

Դրանք են.

- *ազգային անվտանգության ապահովման համար անհրաժեշտ տեղեկությունների ձեռքբերումը.*
- *մաքսանենգության, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով փրանսպորտային միջոցների ապօրինի տեղափոխման խափանումն ու բացահայտումը.*
- *հարկային մարմինն հսկողության լիազորություններ վերապահող իրավական ակտերի պահանջների խախտումների նախազգուշացումը, կանխումը, խափանումն ու բացահայտումը.*
- *քրեակատարողական հիմնարկների բնականոն գործունեության ապահովումը, քրեակատարողական հիմնարկներում նախապարաստվող հանցագործությունների նախազգուշացումը, կանխումը և բացահայտումը.*
- *հարուկ պետական պաշտպանության ենթակա անձանց անվտանգությանն*

⁹ Այդ մասին մանրամասն տես Նալբանդյան Ռ., Քինսկյան Ա., Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության զարգացման որոշ հեռանկարների մասին, Գիտագործնական վերլուծություն, Երևան, 2020, էջեր 24-32:

սպառնացող հանգամանքների առկայությունը, ինչպես նաև հատուկ պետական պաշտպանություն իրականացնող մարմնի կողմից՝ օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներում օպերատիվ-հետախուզական մարմիններին տրված ցուցումները, որոնք վերաբերում են հատուկ պետական պաշտպանության ենթակա անձանց անվտանգությանն սպառնացող հանգամանքների վերացմանը.

- պետական և ծառայողական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկություններին առնչվելու թույլտվության որոշման կայացման համար տեղեկություններ հավաքելը.

- օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների աշխատակիցների, ինչպես նաև այդ մարմինների հետ համագործակցող կամ համագործակցած անձանց (և նրանց ընտանիքի անդամների) անվտանգությունն ապահովելու համար տեղեկություններ հավաքելը.

- ոստիկանության կողմից օրենքով սահմանված կարգով սահմանային գոտում գտնվելու թույլտվության համար տեղեկություններ հավաքելը.

- սահմանապահ զորքերի կողմից օրենքով սահմանված կարգով սահմանային շերտ մուտք գործելու և այնտեղ գտնվելու թույլտվության համար տեղեկություններ հավաքելը.

- օպերատիվ-հետախուզական գործունեությանը մասնակցելու կամ դրա իրականացման հետևանքով ստացված նյութերին ծանոթանալու թույլտվության մասին որոշում ընդունելու համար տեղեկություններ հավաքելը.

- ազգային անվտանգության մարմիններում և ոստիկանությունում, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված դեպքերում այլ պետական մարմիններում, աշխատանքի անցնելու համար դիմում ներկայացրած անձանց ուսումնասիրելու համար տեղեկություններ հավաքելը.

- օտարերկրյա քաղաքացիներին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձանց Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն, Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքական ապաստան կամ կացության կարգավիճակ տալու մասին եզրակացություն կազմելու և որոշում ընդունելու համար տեղեկություններ հավաքելը:

Կարող ենք փաստել, որ տարբեր հեղինակներ փոխգործողության խնդիրները սահմանելիս նկատի են ունենում առավելապես վերոգրյալ խնդիրները, թեև չի բացառվում ոլորտային ՕՀԳ խնդիրների լուծումը համատեղ գործունեության ընթացքում : Այս տեսանկյունից կարող ենք պնդել, որ ՕՀԳ-ն իրավապահ մարմինների կողմից օրենքով իրենց վերապահված լիազորությունների շրջանակում իրականացվող պետական գործունեության ինքնուրույն տեսակ է, որը նպատակ է հետապնդում բացահայտել, կանխել և խափանել հանցագործությունները, ինչպես նաև հայտնաբերել հանցագործությունը կատարող և կատարած անձանց: Այլ կերպ՝ ՕՀԳ-ի շրջանակում ձեռնարկվող միջոցառումները, ընդհանուր առմամբ, հետապնդելով հանցագործությունների բացահայտման նպատակ, օժանդակում են քրեական վարույթ իրականացնող մարմինների առջև դրված խնդիրների լուծմանը և քրեական հետապնդման արդյունավետության բարձրացմանը¹⁰:

Ամփոփելով՝ փաստենք, որ քրեական վարույթ և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների փոխգործողության խնդիրներն առավել ընդհանրա-

¹⁰ Ենգիբարյան Վ. Գ, Միմոնյան Ա. Ա., Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության որոշ հիմնախնդիրներ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության առանձնահատկությունների համատեքստում, Դատական իշխանություն, № 7-8 (265-266), Երևան, 2021, էջ 14:

կան են, որը պայմանավորված է այդ մարմինների հանցավորության դեմ պայքարի ոլորտում համատեղ աշխատանքի համաձայնեցված բնույթով՝ չբացառելով նաև այդ ընթացքում ոլորտային ՕՀԳ որոշ խնդիրների լուծումը: Վերոգրյալն անկյունաքարային նշանակություն ունի փոխգործողության ձևերի ու մեթոդների մշակման, սահմանման, դրանց հստակեցման ու հետագա կատարելագործման համար: Միևնույն ժամանակ գտնում ենք, որ հանցավորության դեմ պայքարի շրջանակում քրեական վարույթ և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների փոխգործողության կազմակերպման և իրականացման խնդիրների շարքում առանցքային և համընդհանուր նշանակություն ունի հանցագործությունների կանխարգելումը, որը կանխորոշում է նաև ընդհանուր նպատակի ձևակերպումը:

Annotation. The scientific article is devoted to the research of one of the modern interdisciplinary problems of criminal procedure law and criminology. In the process of investigating, disclosing and crossing crimes, the interaction of the investigator and the bodies of inquiry is a certain structure of law enforcement relations, which is manifested in the coordinated and identical tasks of the interacting subjects.

In the article, the author analyzes the concept of interaction between investigative and operative bodies in the context of the tasks of this activity. Therefore, the article considers different author's approaches to this issue and draws conclusions on this basis. In the end, based on the analysis, the author classifies the tasks of interaction into two groups - general and particular, emphasizing the importance of this classification for the further development of the latest forms and methods of interaction between investigative and operational bodies.

Аннотация. Научная статья посвящена исследованию одной из современных междисциплинарных проблем уголовно-процессуального права и криминологии. В процессе расследования, раскрытия и пересечения преступлений взаимодействие следователя и органов дознания, в частности органов оперативно-розыскной деятельности, представляет собой определенную организацию правоохранительной деятельности, которая находит свое проявление в согласованной деятельности взаимодействующих субъектов.

В статье анализируется понятие взаимодействия следственных и оперативных органов в контексте задач оперативно-розыскной деятельности, рассматриваются точки зрения ряда исследователей на данную проблему. В результате проведенного анализа автор классифицирует задачи взаимодействия нескольких структур на две группы – общие и частные, подчеркивая значение данной классификации для дальнейшей разработки новейших форм и методов взаимодействия следственных и оперативных органов.

Բանալի բառեր - քրեական վարույթ, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն, փոխգործողություն, խնդիրներ, հանցագործությունների կանխարգելում, խափանում, բացահայտում:

Key words - criminal proceedings, operational-search activity, interaction, tasks, prevention, crossing, detection of crimes.

Ключевые слова – уголовное производство, оперативно-розыскная деятельность, взаимодействие, задачи, предупреждение, пересечение, раскрытие преступлений.

Ա. Սիմոնյան - ՀՀ ԱԱԾ տնօրենի տեղակալ, գնդապետ, ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, էլ. հասցե՝ simonyan21@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 14.01.2022 թ., տրվել է գրախոսության 14.01.2022 թ., երաշխավորվել է ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն, Երևանի պետական համալսարանի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբաբյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 25.01.2022 թ.:

ԱՐՏԱԿ ԿՐԿՅԱՇԱՐՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահի տեղակալ – զինվորական քննչական գլխավոր վարչության պետ, արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական
ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ARTAK KRKYASHARYAN

*Deputy Chairman of the RA Investigative Committee - Head of the General Military Investigation Department, State Counselor of Justice of the Third Class
Applicant at the Institute of Philosophy, Sociology and Law of the NAS RA*

АРТАК КРКЯШАРЯН

*Заместитель председателя Следственного комитета РА – начальник
Главного военного следственного управления, государственный советник юстиции
третьего класса, соискатель Института философии, социологии и права НАН РА*

**ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԻ
ՀԻՄՔՈՒՄ ԸՆԿԱԾ ՀԱՄԱՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԸ ԵՎ
ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐԸ**

**SOCIAL PROCESSES AND PHENOMENA UNDERLYING THE REASONS
FOR THE VIOLATION OF THE CODE RULES OF RELATIONS BETWEEN
SERVICEMEN**

**СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ И ЯВЛЕНИЯ КАК ПРИЧИНЫ
НАРУШЕНИЯ УСТАВНЫХ ПРАВИЛ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ
ВОЕННОСЛУЖАЩИМИ**

Հանցավորության պատճառները և պայմանները, ինչպես նաև դրա սահմանումը, քրեաբանության առաջնակարգ խնդիրներից են: Հանցավորության ոլորտում պատճառական կապերի ուսումնասիրությունը բազմակողմանի և բավական բարդ խնդիր է, որի լուծման համար կարելի է տարբեր մեթոդական մոտեցումներ կիրառել:

Այնպիսի խնդրի լուծման համար, ինչպիսին բանակում ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների ծագման պատճառների ուսումնասիրությունն է, նպատակահարմար է դիմել տվյալ խնդրի ուսումնասիրության երկու հիմնական ուղղությունների՝ սոցիոլոգիական (մակրոքրեաբանություն) և հոգեբանական (միկրոքրեաբանություն), որոնք գործածվում են ժամա-

նակակից հայրենական քրեաբանության մեջ:

Առաջին ուղղությունը ներառում է խոշոր հասարակական երևույթների ուսումնասիրություն՝ դրանցում քրեաձին որոշիչների առանձնացմամբ և հետագայում հանցավոր վարքի հետ դրանց փոխկապվածության բացահայտմամբ¹:

Երկրորդ ուղղությունը ներառում է անհատի հանցավոր վարքի ուսումնասիրությունը, նման վարքի առաջացման բացահայտումը, արտաքին և ներքին հանգամանքները, որոնք սահմանում են այն և հանդիսանում որոշակի հանցագործության իրականացման պատճառ և պայման²:

Քրեաբանության մեջ ընդունված դրույթ կա, համաձայն որի՝ «հասարակությունը ներառում է բոլոր հնարավոր հանցագործությունների սղումները, քանի որ նրանում առկա են բոլոր այն պայմանները, որոնք անհրաժեշտ են այդ սաղմերի զարգացման համար»³: Ելնելով վերոնշյալից՝ մեր կողմից ուսումնասիրվող հանցագործությունների առաջացման հիմքերը պետք է փնտրել հասարակական մեխանիզմների գործունեության ընթացքում: Բայց և այնպես, պետք է նաև հաշվի առնել այն, որ Զինված ուժերը «հասարակության առանձին հատված է՝ իր սոցիալ-տնտեսական, դեմոգրաֆիկ, կազմակերպչական-վարչական և իրավական առանձնահատկություններով, որոնք դրական կամ բացասական ազդեցություն են ունենում զինծառայողների շրջանում հանցավորության վրա»⁴: Հետևաբար, զինծառայողների միջև կանոնադրական փոխհարաբերությունների խախտումը, ընդհանուր պատճառներից բացի, պայմանավորված է նաև մի շարք ուրույն գործոններով, որոնք բխում են զինվորական ծառայության առանձնահատկություններից:

Քրեաբանության մեջ զինված ուժերում հանցավորությունը սահմանող գործոնների ամբողջությունն ընդունված է բաժանել երեք հիմնական խմբերի.

1) հանցավորության ընդհանուր որոշիչներ, որոնք օրինազանցի կողմից ձեռք են բերվել կենսապայմանների, դաստիարակության, ուսման և աշխատանքի միջոցով մինչև բանակ զորակոչվելը,

2) հանցավորության ընդհանուր որոշիչներ, որոնք բեկվում են բանակային կենսապայմանների և կենցաղի ազդեցությամբ,

3) զինծառայողների շրջանում կատարվող հանցագործությունների զուտ զինվորական որոշիչներ⁵:

Մեր կողմից դիտարկվող հանցագործությունների պատճառների ուսումնասիրության վերաբերյալ որոշ հեղինակներ ընդլայնում են այս դասակարգումն առանձին մասնավոր առաջարկներով: Այսպես, Կ. Դ. Նեչևինն անհրաժեշտ է համարում առաջին խմբի գործոնները անհատական, բնածին և մինչև զորակոչումը ձեռքբերված առանձնահատկություններով լրացնելը⁶:

¹ Տե՛ս *Кузнецова Н.Ф.*, Проблемы криминологической детерминации. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984 г.:

² Տե՛ս *Кудрявцев В.Н.*, Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. Учебное пособие – М.: Изд-во Инфра-М, 1998:

³ *Миндагулов А.К., Рябкин Ф.К., Сердюк Л.В.*, Причины преступности. – Хабаровск, 1988. – с. 8-9:

⁴ *Лунеев В.В.*, Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции. – М.: Норма, 1997. – с. 382

⁵ Криминология: учебник / под ред. *И.И. Карпеца, В.Е. Эминова*. М.: Манускрипт, 1992. – с. 266.

⁶ Տե՛ս *Нечевин К.Д.*, Преступления против воинских уставных взаимоотношений: причины и предупреждение: дисс. канд. юрид. наук: 1996. – с. 41:

Ընդհանուր առմամբ համաձայնելով Կ. Դ. Նեչևինի կողմից առաջարկված դասակարգման և լրացումների հետ՝ մենք, մեր կողմից, անհրաժեշտ ենք համարում լրացնել երկրորդ խմբի գործոնները օրինազանցի՝ մինչև բանակ զորակոչվելը ձեռք բերած անձնական հատկություններով, որոնք, սակայն, արտահայտվել են զինվորական ծառայության առանձնահատուկ պայմանների և կենցաղի ազդեցությամբ: Բացի դրանից՝ ուսումնասիրվող դասակարգման երրորդ խմբի գործոններին առաջարկում ենք ավելացնել նաև անհատի այն հատկությունները, որոնք նա ձեռք է բերել ծառայության ընթացքում և որոնք բացառապես պայմանավորված են զինծառայության գործոնով:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ ուսումնասիրվող հանցագործությունների պատճառների ամբողջական քննության համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ընդհանուր պատճառները, որոնց հիմքում ընկած են հասարակական երևույթները և գործընթացները, հասարակական գործոնները, որոնք բեկվում են զինվորական ծառայության պայմանների ազդեցությամբ և ուսումնասիրվող հանցավորության զուտ զինվորական որոշիչները, ինչպես նաև՝ ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների հողի վրա հանցագործություն կատարող զինծառայողի հանցավոր վարքի դրդապատճառները և նրա ինքնության որոշակի քրեածին տարրերը:

Դիտարկելով ուսումնասիրվող հանցագործությունների պատճառները, որոնք զինվորական հարաբերությունների ոլորտից չեն և բխում են գլոբալ հասարակական գործընթացներից և երևույթներից, պետք է նշել, որ ավանդաբար որոշիչների այս խմբին են դասվում հասարակության սոցիալ-տնտեսական վիճակը, ընտանիքներում անբարենպաստ բարոյահոգեբանական մթնոլորտը, նախակրթական հաստատություններում և դպրոցներում դաստիարակչական աշխատանքում տեղ գտած թերությունները և սխալները, անհամապատասխանությունը դաստիարակության և կրթության մակարդակների միջև, երիտասարդության առանձին հատվածի մոտ ակոհոլիզմը և թմրամոլությունը, անչափահասների բացասական խմբավորումների ազդեցությունը բակի և փողոցի միկրոմթնոլորտի վրա, իրավական մերժողականությունը, երիտասարդության շրջանում իրավական անպաշտպանվածության և անդաստիարակության մակարդակի բարձրացումը, հասարակական լարվածությունը և այլն⁷:

Ընդհանուր առմամբ, համաձայնելով զինծառայողների միջև կանոնադրական փոխհարաբերությունների խախտման մատնանշված հասարակական պատճառների հետ և հաշվի առնելով մյուս այն պատճառները, որոնք ենթակա են վերհանման՝ մենք առաջարկում ենք հիմնականում ուշադրությունը սևեռել այն հանգամանքների վրա, որոնք սահմանողական առավել մեծ ուժ ունեն և որոնց բացակայությունը կամ վնասազերծումը կհանգեցնեն զինծառայողների միջև ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունները արմատախիլ անելուն կամ նվազագույնին հասցնելուն:

Մեր հասարակության կյանքի սոցիալ-տնտեսական ոլորտում առկա թերություններից և անհամաձայնություններից բխող պատճառները մեծ դեր են խաղում ինչպես ողջ հասարակությունում, այնպես էլ Ձինված ուժերում հանցավորության սահմանման գործում:

Հետխորհրդային տարիներին մեր հասարակությունում ընթացող ազատ շուկայական և նոր տնտեսական հարաբերությունների ձևավորման գործընթացները, տնտեսական զավթողականությունը և տնտեսական ռեսուրսների հիմնական մասի կենտրոնացումը որոշակի ներ

⁷ Տե՛ս *Хомяков А.И.*, Преступления против порядка подчиненности и воинских уставных отношений: уголовно-правовое и криминологическое исследование: дисс. канд. юрид. наук. – М. – 2002. – с. 148.

շրջանակների ձեռքբերում, բերեցին մեր հասարակության տնտեսական, և, որպես հետևանք, նաև սոցիալական շերտավորման: Հսկայական անդունդ առաջացավ ամենահարուստ և ամենաաղքատ մարդկանց եկամուտների միջև:

Այս գործընթացները չէին կարող չանդրադառնալ նաև զորակոչիկների վրա՝ բաժանելով նրանց երկու ճամբարի: Առաջինը՝ սոցիալապես պաշտպանված և տնտեսապես ապահովված, երկրորդը՝ լրիվ հակառակը: Առաջին խմբի ներկայացուցիչները կարող են իրենց թույլ տալ զինվորական ծառայությունից խուսափելու ինչպես օրինական միջոցներ (օրինակ՝ բուհ ընդունվել), այնպես էլ հակաօրինական (պաշտոնատար անձանց կաշառում): Երկրորդ՝ անապահով խմբի ներկայացուցիչները ստիպված են բանակ գնալ, քանի որ, մի կողմից, այլընտրանք չունեն, մյուս կողմից էլ որոշ երիտասարդների համար զորակոչը գոնե ժամանակավորապես իրենց կյանքը «դասավորելու» գրեթե միակ հնարավորությունն է: Այս դրությունը մի շարք բացասական հետևանքների բերեց.

1. Զինված ուժերը, ինչպես արդարացիորեն նկատել է Ի. Մ. Մացկևիչը, «աստիճանաբար վերածվեցին «աշխատավորների և գյուղացիների բանակի» (յուրաքանչյուր զորակոչի մոտավորապես 80%-ը հասարակության անապահով շերտերի ներկայացուցիչներ են)⁸»:

Արդյունքում՝ ընկնում է բանակի ինտելեկտուալ ներուժը, իսկ նրա շարքերը անգրագետ, «պայծառ ապագայի» հեռանկար չունեցող, սոցիալապես անապահով երիտասարդներով համալրելը բացասաբար է անդրադառնում ինչպես իրենց պարտականությունների նկատմամբ զինծառայողների վերաբերմունքի, այնպես էլ մյուս զինծառայողների հետ փոխհարաբերությունների որակի վրա:

2. Առավել հաճախակի են դարձել ոչ լիովին առողջ (ինչպես ֆիզիկապես, այնպես էլ հոգեպես), անգրագետ, հոգեպես ճնշված անձանց զինվորական ծառայության անցնելու դեպքերը: Վերջին 10 տարում զինվորական ծառայության զորակոչի ընթացքում գրանցվել է սոցիալական նշանակության հիվանդությունների նկատելի աճ: Բազմաթիվ զինակոչիկներ ազատվել են զինվորական ծառայությունից, քանի որ նրանց մոտ ախտորոշվել են հոգեկան շեղումներ:

Այսպիսով, պետք է ընդունել, որ այսօր բավականին հաճախ զինվորական ծառայության են անցնում անպատրաստ, ֆիզիկապես և բարոյապես թերարժեք երիտասարդներ: Արդյունքում ձևավորվում են ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների՝ մեկը մյուսով պայմանավորվող երկու բևեռներ՝ քրեաժին և վիկտիմոլոգիական (զոհաժին): Մի կողմից նման զինծառայողների հոգեբանական և բարոյական այլանդակությունը թույլ է տալիս նրանց, առանց խղճի խայթ զգալու, ստորացնել և ծեծի ենթարկել իրենց ծառայակիցներին, մյուս կողմից էլ հնարավոր զոհերի ֆիզիկական և հոգեբանական թերարժեքությունը հանդիսանում է նրանց վիկտիմացնելու (զոհ դարձնելու) հիմնական գործոնը:

Ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների համահասարակական որոշիչների մյուս խմբում **այն պատճառներն են, որոնք բխում են մեր հասարակության կյանքում դրական գաղափարական և տեղեկատվական ապահովվածության ցածր արդյունավետությունից:** Գաղափարական անորոշությունը, հստակ արտահայտվող արժեքային համակարգի, գաղափարական ուղենիշերի բացակայությունը, քաղաքական անտարբերությունը և սոցիալական կարճատեսությունը բավական հաճախ դառնում են ժամանակակից երիտասարդության ու-

⁸ Տե՛ս *Мацкевич И.М.*, Преступность военнослужащих (криминологические и социально-правовые проблемы): дисс. докт. юрид. наук. – М. – 2000. – с. 151:

ղեկիցը: Զորակոչիկների շրջանում նմանատիպ հատկությունների ձևավորման կարևորագույն պատճառներից մեկն էլ բանակի և զինվորական ծառայության պայմանների մասին հասարակական կարծիքի ձևավորման վրա լրատվամիջոցների դրական ազդեցության ցածր արդյունավետությունն է, հաճախ էլ նաև դրա ի սպառ բացակայությունը: Երիտասարդների բանակային ծառայության պատրաստման դրական գաղափարական և տեղեկատվական բաղկացուցիչները հաճախ ոչ միայն զրոյի են հավասարվում, այլև կրում են բացահայտ բացասական ուղղվածություն: Կենտրոնական թերթերն ապագա զինվորների գիտակցությունը խեղաթյուրող առաջնորդող հոդվածներ են տպում աչք ծակող վերնագրերով:

Պետական գաղափարախոսության հզորագույն ուժը չի օգտագործվում հստակ և հասկանալի գաղափարական համակարգի բացակայության պատճառով: Մինչ օրս չի ձևավորվել գաղափարական հստակ առանցք, որը կորոշեր մեր հասարակության գաղափարական արժեքները և կձևավորեր մեր երիտասարդների սոցիալական մղումները: Սպառողական կենսակերպի հոգեբանությունը, որը մեր վզին է փաթաթել զարգացած արտասահմանյան երկրների քարոզչական մեքենան, բերեց հասարակության լայն շերտերի շրջանում ինդիվիդուալիզմի վատթարագույն սկզբունքների և մակիավելիզմի («յուրաքանչյուրն իր համար», «հաղթողներին չեն դատում», «ճիշտ է նա, ով ուժեղ է», «նպատակն արդարացնում է միջոցները» և այլն) տարածմանը և արմատավորմանը: Արդյունքում, զորակոչիկները, տարիքային մաքսիմալիզմի հետևանքով, առանց մտածելու առաջնորդվում են նման սկզբունքներով նաև առօրյա կյանքում, ինչը հաճախ հանգեցնում է հակասոբինական վարքի: Դժվար է չհամաձայնել Ռ. Գ. Յանկովսկու հետ, որը պնդում էր, որ մեր հասարակությունում «...չկա ընդհանուր պետական գաղափարախոսություն և սոցիալական հոգեբանություն, որը անհատի քաղաքացիական վարքի արտահայտչամիջոց է, հասարակական ինքնագիտակցության աճ և բարոյահոգեբանական մշակույթ, հայրենասիրություն և սեփական երկրի համար հպարտության զգացում»⁹:

Գաղափարական անորոշության ընդհանուր ֆոնի վրա բանակային միջավայրում ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների լուսաբանումը լրատվամիջոցների կողմից հատկապես բացասական երանգ է ստանում:

Ներկայացված փաստերի ամբողջականությունը սնում է ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների հիմքը: Մի կողմից մեզանում իշխող ինդիվիդուալիստ-սպառողի գաղափարախոսությունը երիտասարդներին դարձնում է կոպիտ, շահամոլ, եսասեր, ուրիշների խնդիրների նկատմամբ անտարբեր, երբեմն էլ՝ բացահայտ դաժան, սեփական պահանջմունքներին հագուրդ տալու համար սրիկայության պատրաստ, դրանով իսկ հանցավոր բռնության նախապայմաններ ստեղծելով՝ բանակային միկրոմթնոլորտում սեփական արտոնյալ դիրքի ապահովման նպատակով: Մյուս կողմից, գաղափարախոսական ամենահզոր գործիքներից մեկը՝ լրատվամիջոցը, լարում է ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների նկատմամբ զորակոչիկների և նրանց ծնողների շրջանում առկա խուճապի և անպաշտպանության մթնոլորտը, ինչն էլ կանխորոշում է բռնության վրա հիմնված ոչ պաշտոնական միջանձնային հարաբերությունների համակարգի նկատմամբ նրանց պասիվությունը և հարմարվածությունը:

⁹ Տե՛ս *Яновский Р.Г.*, Духовно-нравственная безопасность России// Социологические исследования. 1995, № 12, с. 44:

նը, երիտասարդների մոտ ձևավորում է ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների զոհ դառնալու հոգեբանական և իմացական պատրաստություն, որպեսզի հետագայում, ճնշվածից ճնշողի վերածվելով, ծառայության մնացած հատվածն անցկացնեն անգործության մեջ՝ իրենց փոխարինելու եկած նոր ճնշվողների հաշվին:

Հասարակության սոցիալ-տնտեսական շերտավորման, գաղափարական անորոշության և դրական տեղեկատվական ազդեցության ցածր մակարդակի հետևանքն են հանդիսանում կանոնադրական փոխհարաբերությունների խախտման այն պատճառները, որոնք բխում են զորակոչիկների դաստիարակչական համակարգի թերություններից:

Զինծառայողների սոցիալ-հոգեբանական հիմքերի վրա բացասաբար ազդող գործոնը ավանդական, խորհրդային ժամանակաշրջանի տարիների փորձով ապացուցված դաստիարակչական միջոցների և մեթոդների կատարյալ մոռացությունն է: Դժբախտաբար, պետք է փաստել, որ ժամանակակից հասարակությունում չի գործում ավանդական դաստիարակչական համակարգերից և ոչ մեկը¹⁰: Ծնողները հաճախ հնարավորություն չեն ունենում երեխաների դաստիարակությամբ զբաղվելու համար, քանի որ ժամանակի մեծ մասը ծախսում են ընտանիքների նյութական, հաճախ նաև ֆիզիկական գոյատևման, խնդիրների լուծման համար:

Նման իրավիճակը հանգեցնում է ապագա զորակոչիկների ընտանեկան դաստիարակության համակարգի թերարժեքության, քանի որ զինվորական ծառայության նախ և առաջ անցնում են հենց հասարակության անապահով խավերի ներկայացուցիչները: Նրանց ծնողները ֆիզիկական հնարավորություն չեն ունենում դաստիարակության անհրաժեշտ մակարդակ ապահովելու և ապագա զինվորականներին միջանձնային շփման մշակույթի բավարար մակարդակ ներարկելու համար, ինչն էլ զորակոչիկների մոտ զինվորական ծառայության դժվարությունները հաղթահարելու հոգեբանական պատրաստվածության և բանակային կենցաղում հաճախ պատահող կոնֆլիկտային իրավիճակների հարթման ժամանակ օրինապահ պահվածքի կայուն կարծրատիպերի բացակայության է բերում: Իր հերթին երիտասարդ զինվորականների մոտ դաստիարակության ընթացքում տեղ գտած թերությունների հետևանքով առաջացած տարրական ինքնասպասարկման (կոճակ կարել և այլն) ունակությունների բացակայությունը հանդիսանում է նրանց վիկտիմիզացվելու հզորագույն գործոններից մեկը, քանի որ զորակոչիկների հենց այս դասակարգն է առաջին հերթին ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների կրող դառնում:

Նմանաբնույթ հետևանքների է բերում նաև ժամանակակից ընտանիքների անկայունության խնդիրը, որի հիմքում, առաջին հերթին, ընկած է սոցիալական և տնտեսական անապահովությունը: Որոշ զորակոչիկների մոտ բացասական հատկությունների առկայությունը, որը բացատրվում է դեռահասի անհատականության ձևավորման ընթացքում տղամարդկային դաստիարակչական ազդեցության և հայրական հարգանքի պակասով, հետևանքն է այն բանի, որ ոչ լիարժեք ընտանիքների մեծամասնությունում ծնողի պարտականությունները

¹⁰ Այստեղ և հետագայում հեղինակը նկատի ունի հասարակական, դպրոցական, ընտանեկան և կրոնական դաստիարակության համակարգերը: Այդ համակարգերի և նրանց գործունեության մասին առավել մանրամասն տե՛ս *Иншаков С.М., Военная криминология. Учебник в 2 частях/ Под общей ред. В.В. Лунеева. Ч. 1. – М.: – 2001. – с. 122:*

կատարում է «միայնակ մայրը»: Արդյունքում, ոչ լիարժեք ընտանիքներից դուրս եկած զորակոչիկները, որպես կանոն, չեն կարողանում «տղամարդկային հարաբերություններ» ստեղծել, պաշտպանել իրենց իրավունքները, արդարամտություն, մեծահոգություն, կայունություն և պաշտոնակիցների հետ հարաբերություններում կառուցողականություն ցուցաբերել: Դա հիմնավորվում է նաև այն փաստով, որ դիտարկվող հանցագործությունների դիմաձև անձանց շրջանում մեծ թիվ են կազմում այն զինծառայողները, ովքեր դաստիարակվել են ոչ լիարժեք ընտանիքներում:

Դիտարկվող հանցագործությունը սահմանող ոչ պակաս կարևոր գործոններից մեկն էլ մեր հասարակության կյանքի մշակութային ոլորտի թերի լինելն է: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հենց մշակույթն է քաղաքացու մոտ ձևավորում պահանջմունքների սոցիալական դասակարգումը և դրանց բավարարման միջոցները¹¹, հասկանալի է դառնում, թե որտեղից են երիտասարդների՝ երեկվա երեխաների մոտ, հակաօրինական վարքի, այդ թվում նաև բռնության, կայուն կարծրատիպ և, առանց մտածելու, սեփական պահանջմունքները բավարարելու համար բռնության դիմելու պատրաստակամություն առաջանում: Վարքի նման կարծրատիպեր զորակոչիկների կողմից ձեռք են բերվում մասսայական մշակույթի բացասական կողմերի ազդեցության հետևանքով:

Ուսումնասիրելով հասարակական կյանքի մշակութային ոլորտի վիճակը, հարկ է նշել, որ ժամանակակից հասարակությունում բացակայում է ընդհանուր մշակութային-բարոյական քաղաքականությունը: Ավելին, ժամանակակից մասսայական մշակույթը, զանգվածային լրատվամիջոցները և կինեմատոգրաֆը հիմնականում ոչ միայն չեն նպաստում արժանապատիվ քաղաքացու սոցիալ-հոգեբանական հատկությունների ձևավորմանը, այլև հակառակը, ներմուծում են իդեալներ, որոնք բացարձակապես չեն համապատասխանում օրինապահ քաղաքացու, հաճախ էլ նույնիսկ լավ մարդու կերպարին: Օրինակ՝ ուժի պաշտամունքը, որ քարոզվում է ժամանակակից հայրենական և արտասահմանյան «փոփ մշակույթի» միջոցով, հանգեցնում է երիտասարդների գիտակցության մեջ «պինդ տղայի» ինչ-որ վեհ և արկածային կերպարի առաջացման, իսկ շատ դեպքերում էլ բռնությունը ընկալվում է որպես անձնական խնդիրները լուծելու ամենադիմադրաբար, արդյունավետ և «հարգված» միջոց: Զորակոչի տարիքի երիտասարդների վրա նման «հակամշակույթի» ազդեցության արդյունքը նրանց մոտ կայուն քրեաձին հատկությունների ձևավորումն է: Դրանց շարքին կարելի է դասել այնպիսի համոզմունքներ, ինչպիսիք են. ամեն ինչ հարաբերական է (տարբերություն չկա բարու և չարի, ճշմարտության և ստի միջև), ամեն ինչ իր գինն ունի (ամեն ինչ գնվում և վաճառվում է), ոչ ոք անմեղ չէ (յուրաքանչյուր ոք հնարավոր հանցագործ է), եթե չի կարելի, բայց ցանկությունը մեծ է, ապա կարելի է, բայց զգույշ (օրենքի նկատմամբ թեթև վերաբերմունք), ազատությունն ամեն ինչ է, ավանդույթները՝ ոչինչ (տանում է եսասիրության ձևափոխման) և այլն¹²: Զարմանալի չէ, որ, հայտնվելով միջանձնային բախման իրավիճակում և չունենալով այն օրինական ճանապարհով լուծելու ունակություններ, զինծառայողներն ընտրում են հակաօրինական վարքը՝ իրավիճակը հարթելով այն միջոցներով, որոնք ընդօրինակվել էին հեռուստացույցի

¹¹ Sևս *Иншаков С.М.*, Культура и ее воздействие на преступность / Преступность и культура. Под редакцией доктора юридических наук, профессора А.И. Долговой. – М.: Криминологическая Ассоциация, 1999. с. 8:

¹² Sևս *Войцехович В.Э.*, О некоторых причинах пропаганды средствами массовой информации воровской культуры // Преступность и культура: Сб. науч. тр. / Под ред. А.И. Долговой. М., 1999. с. 107:

էկրանից:

Քրեաբանական ուսումնասիրությունները պարզել են, որ բռնի վարքը հիմնականում հատուկ է ցածր մշակույթ կրող անձանց: Զորակոչված զինծառայողների մեծ մասը ո՛չ գիրք է կարդում, ո՛չ թերթ, ոչ էլ մշակույթով է հետաքրքրվում: Անխոս, զինծառայողների մշակութային ընդհանուր մակարդակը, որ ձևավորում է նրանց աշխարհայացքը, հետաքրքրությունների, սոցիալական կողմնորոշումների, հայացքների, համոզմունքների (այդ թվում նաև քրեածին կամ հակաքրեածին) շրջանակը, զգալիորեն անդրադառնում է նրանց փոխհարաբերությունների էության վրա:

Համահասարակական գործոնների և դիտարկվող հանցագործությունների սահմանման դրանց առանձնահատկությունների քննությունը թույլ է տալիս պնդել, որ դիտարկվող հանցագործությունների հիմնական համահասարակական պատճառները, բխելով ժամանակակից հասարակական հարաբերությունների ընդհանուր բնույթից, ձևավորում են որոշ զինծառայողների անհատականության ընդհանուր քրեական ուղղվածությունը, փակում մյուսների անհատականության հակաքրեական ուղղվածությունը, ինչով և պարարտ հող են նախապատրաստում նրանց անբարոյական և հակաօրինական վարքի համար, ինչը դրսևորվում է նաև նրանց կողմից հակականոնադրական բնույթի հանցագործությունների կատարմամբ:

«Ոչ կանոնադրային փոխհարաբերությունները»՝ որպես դոմինանտ փոխհարաբերությունների ոչ ձևական համակարգ, զուտ բանակային միջավայրի արգասիք չեն: Տվյալ քրեական արտահայտումների համահասարակական պատճառները պայմաններ են ստեղծում նման հարաբերությունների առաջացման համար նաև քաղաքացիական հասարակությունում: Ավելին, «ոչ կանոնադրային փոխհարաբերությունների» գոյության դեպքերը սովորական են հենց քաղաքացիական հասարակության համար և առկա են մանկատներում, միջնակարգ կրթություն տրամադրող ուսումնական հաստատություններում և նույնիսկ բուհերի ուսանողների միկրոմիջավայրում: Կանոնադրական փոխհարաբերությունները խախտող և արդյունքում հակաօրինական գործունեության դիմող զինծառայողների քրեածին հատկությունների և ունակությունների մեծ մասը հիմնավորվում, ձևավորվում և արմատավորվում է մինչև զինվորական ծառայության անցնելը: Սա վկայում է, առաջին հերթին, մինչգորակոչային տարիքի երիտասարդների շրջանում դիտարկվող հանցագործությունների թիվը նվազագույնին հասցնելու նպատակով նախականխող և կանխարգելող միջոցառումների կազմակերպման անհրաժեշտության մասին, ինչը թույլ կտա արդեն Ձինված ուժերի պայմաններում առավել հասցեագրված և ընտրողաբար պայքարել այդ երևույթի դեմ:

Annotation. In the article, the author analyzes the reasons for the violation of the code rules of relations between servicemen. In this context, the author emphasizes that they are based on the substantiation, formation and rooting of most of the criminal characteristics, abilities and roots of servicemen who engage in illegal activities before entering military service.

Analyzing the views and positions of different authors, the author concludes that in order to minimize the number of crimes observed among young people of the above mentioned age, preventive measures should be taken, which will help to fight against such phenomena more targeted in the Armed Forces.

Аннотация. В статье анализируются причины нарушения уставных правил взаимоотношений между военнослужащими. В данном контексте автор делает акцент на том факте, что в их основе лежит обоснование, фор-

мирование и укоренение криминогенных признаков и способностей большинства военнослужащих, занимавшихся противозаконной деятельностью до поступления на военную службу.

Анализируя мнения и позиции разных исследователей, автор приходит к выводу, что для минимизации количества преступлений, наблюдаемых среди молодежи рассматриваемого возраста, необходимо проводить профилактические предупреждающие и предотвращающие преступления мероприятия, которые помогут более целенаправленно бороться с подобными явлениями в вооруженных силах.

Բանալի բաներ – զինծառայողներ, զինվորական ծառայություն, կանոնադրքային կանոններ, խախտումներ, հանցավորությանը նպաստող պատճառներ ու պայմաններ, կանարգելում, նախականխում:

Keywords: servicemen, military service, code rules, violations, causes and conditions contributing to crime, preclusion, prevention.

Ключевые слова: военнослужащие, военная служба, уставные правила, нарушения, способствующий преступлению причины и условия, предупреждение и предотвращение преступления.

Ա. Կրկյաշարյան - ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահի տեղակալ – զինվորական քննչական գլխավոր վարչության պետ, արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, էլ. հասցե՝ hramanatar@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 14.01.2022 թ., տրվել է գրախոսության 14.01.2022 թ., երաշխավորվել ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն, Երևանի պետական համալսարանի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբաբյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 25.01.2022 թ.:

ԱՐՍԵՆ ՍԱՐԴԱՐՅԱՆ
*Իրավաբանական գիտությունների
թեկնածու, փաստաբան*

ARSEN SARDARYAN
*PhD in Law
Lawyer/Attorney*

АРСЕН САРДАРЯН
*Кандидат юридических наук,
Адвокат*

**ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳԻՐՔԸ ՍՏԱՄԲՈՒԼՅԱՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻՆ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆԵՑՆԵԼՈՒ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ ԱՌԱՋԱՑԱԾ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ**

**PROBLEMS CAUSED BY BRINGING THE NEW RA CRIMINAL CODE
IN ACCORDANCE WITH THE REQUIREMENTS OF THE ISTANBUL
CONVENTION**

**ПРОБЛЕМЫ, ВЫЗВАННЫЕ ПРИВИДЕНИЕМ НОВОГО УГОЛОВНОГО
КОДЕКСА РА В СООТВЕТСТВИЕ С ТРЕБОВАНИЯМИ СТАМБУЛЬСКОЙ
КОНВЕНЦИИ**

Նոր քրեական օրենսգրքից տուժողի հակաբարոյական վարքագիծը՝ որպես հանցագործության հանրային վտանգավորությունը նվազեցնող հանգամանք, վերացնելու հետևանքով առաջացած իրավական հիմնահարցեր:

Քրեական օրենքով արգելված բռնության գործադրմամբ դրսևորված արարքի հանրային վտանգավորությունը գնահատելիս այսօր մեծ ուշադրություն է դարձվում տուժողի դրսևորած հանցագործությանը նախորդած վարքագծին, քանի որ տուժողի վարքագիծը հաճախ հանցագործության կատարմանը դրդող էական գործոն է: Դատական պրակտիկայում հաճախ են հանդիպում դեպքեր, երբ քրեորեն հետապնդելի արարք կատարած անձը մեղմ պատասխանատվության է ենթարկվում, օրինակ՝ օրենքով նախատեսված պատժից ավելի մեղմ պատիժ ստանալով կամ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելով, հենց այն հիմնավորմամբ, որ տուժողի կողմից դրսևորվել է հակաբարոյական վարքագիծ, որով էլ մեծապես պայմանավորել է հանցագործության կատարումը:

Այս առումով նոր քրեական օրենսգրքը, որը ուժի մեջ է մտնում 2022 թ. հուլիսի 1-ից (այսուհետ նաև Նոր օրենք) էական համակարգային փոփոխությունների է ենթարկվել գործող 2003 թ. ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ նաև Գործող) համեմատ, և տուժողի հակաբարոյական վարքագիծը՝ որպես հանցագործության հանրային վտանգավորությունը նվազեցնող երևույթ դուրս է բերվել օրենսգրքից: Այն այլևս ոչ միայն մեղմացնող հանգամանք չէ, այլ նույնիսկ նմանօրինակ վարքագծով պայմանավորված աֆեկտիվ վիճակը հանցագործության վտանգավորությունը նվազեցնող գործոն չէ:

Այսպես, գործող քրեական օրենսգրքի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքների ցանկից հանվել է տուժողի հակաբարոյական վարքագծով պայմանավորված լինելը¹:

Բացի դրանից՝ գործող քրեական օրենսգրքի կարգավորումների համաձայն՝ տուժողի հակաբարոյական գործողությունների հետևանքով առաջացած հոգեկան խիստ հուզմունքի կամ աֆեկտի վիճակում կատարված սպանությունը, կամ անձի առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելն արտոնյալ հանցակազմեր են², այնինչ Նոր օրենքով վերոգրյալ հանցակազմերը որևէ արտոնություն չունեն սովորական սպանության կամ անձի առողջությանը ծանր կամ միջին վնաս պատճառելու սովորական հանցակազմերի համեմատությամբ և ընդգրկված են դրանց մեջ³:

Նոր օրենքի տեքստի հեղինակները փորձում են հակաբարոյական վարքագիծ եզրույթը քրեական օրենսգրքից հանելը պատճառաբանել իբրև նրանով, որ բարոյականության չափանիշները բավարար չափով որոշակի չեն, և այն ինչ մի անձի համար բարոյական չէ, մեկ ուրիշի համար կարող է ընկալվել ավելին քան բարոյական: Ըստ նրանց՝ նշված իբրև իրավական որոշակիության խնդիրը կարգավորելու համար անհրաժեշտ է հրաժարվել նշված ինստիտուտից:

Այս առումով գտնում են, որ մոտեցումը չի կարող արդարացված համարվել, քանի որ քրեական օրենքը պատմականորեն կրում է հասարակության հարաբերությունների մեջ արդարության պահպանման և վերականգնման առաքելությունը: Եթե մենք այս օրենքում վախենում ենք բարոյականության հասարակության համընդհանուր ընկալում ստացած նորմերը պաշտպանել այն հիմնավորմամբ, որ դրանք բավարար չափով որոշակի չեն, ապա արդարության սկզբունքը նույնպես խոցվում է, որպես հետևանք հնարավոր է, որ քրեական օրենքը այլևս չկարողանա հասարակական հարաբերություններում պահպանող, հավասարակշռող և զսպող դերակատարություն ապահովել: Իմ կարծիքով, դա կվտանգի արդարության սկզբունքը, կխորացնի հասարակության մեջ քրեական արդարության նկատմամբ անվստահությունը, կխաթարի դատական իշխանության հեղինակությունը:

Այսպես, օրինակ եթե այսօր ամուսնական դավաճանության տեսարանին պատահաբար ականատես դարձած կինը հայտնվի հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում և դրանով պայմանավորված սպանի ամուսնուն, ապա նա կենթարկվի քրեական պատասխանատվության

¹ Տե՛ս գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը և Նոր օրենքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետը:

² Տե՛ս գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-րդ հոդվածը և 114-րդ հոդվածը:

³ Տե՛ս Նոր օրենքի 156-րդ և 168-րդ հոդվածների դիսպոզիցիան, որտեղ որպես աֆեկտի առաջացման պատճառ նշված է միայն տուժողի հակաիրավական վարքագիծը, իսկ հակաբարոյականը բացակայում է:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-րդ հոդվածով՝ արտոնյալ հանցակազմով միջին ծանրության հանցագործության համար, որի համար առավելագույն պատիժը մինչև 4 տարի ժամկետով ազատազրկումն է, իսկ նվազագույնը՝ 3 ամսով ազատազրկումը: Սակայն Նոր օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո նմանօրինակ արարք կատարած ամուսինը կենթարկվի քրեական պատասխանատվության ծանրացուցիչ հանգամանքներում սպանություն կատարելու համար, քանի որ Նոր օրենքով ոչ միայն հակաբարոյական վարքագծով պայմանավորված աֆեկտն արտոնյալ հանցակազմով չի որակվում և արարքի հանրային վտանգավորությունը նվազեցնող հանգամանք չի համարվում, այլ ավելին՝ սպանության ծանրացուցիչ հանգամանքներում ավելացվել է նոր հատկանիշ, այն է՝ մերձավոր ազգականի⁴ կողմից կատարված սպանությունը, որպեսզին համարվում է նաև ամուսինը⁵: Այսպիսով, ամուսնական դավաճանության փաստով կամ ամուսնու դրսևորած ցինիկ հակաբարոյական այլ վարքագծով հոգեկան խիստ հուզմունքի մեջ հայտնված կինն աֆեկտի ազդեցության տակ ամուսնու սպանություն կատարելու դեպքում Նոր օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո դատապարտվելու է ծանրացուցիչ հանգամանքներում կատարված սպանության համար և կարող է դատապարտվել ցմահ ազատազրկման, ամեն դեպքում պատիժը չի կարող պակաս լինել 14 տարի ժամկետով ազատազրկումից⁶:

Գտնում եմ, որ վերոգրյալ օրինակում ներկայացված՝ տուժողի հակաբարոյական վարքագծով պայմանավորված աֆեկտիվ վիճակում հանցագործություն կատարած անձի հանրային վտանգավորությունը անհամեմատ ցածր է սովորական պայմաններում նույնանման հանցագործություն կատարած անձի համեմատ: Հոգեբանական հատուկ ուսումնասիրությունները վկայում են այն մասին, որ տուժողի հակաբարոյական վարքագծով պայմանավորված աֆեկտիվ վիճակում հանցագործություն կատարած անձինք չունեն հակասոցիալական հակումներ/տրամադրվածություն⁷: Այսինքն՝ նմանօրինակ իրավիճակում հանցագործություն կատարած անձի կողմից նոր հանցագործություն կատարելու ռիսկ առկա չէ, այդ անձին վերասոցիալականացնելու խնդիր չկա, ուստի նույն Նոր օրենքի պատժի նպատակներից կարող է առկա լինել միայն սոցիալական արդարությունը վերականգնելու նպատակը⁸: Այս առումով նույնպես առերևույթ է, որ բերված օրինակում տուժողի հակաբարոյական վարքագծով պայմանավորված աֆեկտիվ վիճակում հայտնված կնոջը քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս սոցիալական արդարությունը վերականգնելու առումով, եթե այդ կինը նույնիսկ պետք է ենթարկվի քրեական պատասխանատվության, ապա ոչ նույն խստությամբ ինչ սովորական սպանություն կատարած անձը կամ առավել ևս ծանրացուցիչ հանգամանքներում սպանություն կատարած անձը:

Իմ համոզմամբ, վերոգրյալ փոփոխությունները հանդիսանում են քրեական իրավունքի հետընթաց, այն մասամբ վերականգնում է խորհրդային քրեական իրավունքի կարգավորում-

⁴ Մերձավոր ազգական-հակացությունը սահմանված է Նոր օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 18-րդ կետում, որի համաձայն՝ ամուսինները, նախկին ամուսինները, փաստացի ամուսնական հարաբերությունների մեջ գտնվող անձինք համարվում են այդպիսին:

⁵ Տե՛ս Նոր օրենքի 155-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ կետը:

⁶ Տե՛ս Նոր օրենքի 155-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիան, որով պատիժ է սահմանվում 14-20 տարի ժամկետով ազատազրկում կամ ցմահ:

⁷ Տե՛ս Викимологическая провокация в уголовном праве России: Учебное пособие для вузов. – Ставрополь: Ставропольский государственный университет, 2005; ст. Сидоренко Э.Л.:

⁸ Տե՛ս Նոր օրենքի 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

ները: Այսպես, օրինակ՝ խորհրդային քրեական օրենսգրքի կարգավորումների համաձայն տուժողի հակաբարոյական վարքագծով պայմանավորված ֆիզիոլոգիական աֆեկտը ընդգրկված չէր արտոնյալ հանցակազմի դիսպոզիցիայում, և այդ հոդվածով էր որակվում միայն հակաիրավական վարքագծով պայմանավորված աֆեկտը:⁹ Սակայն նշենք, որ նույնիսկ խորհրդային քրեական օրենսգրքի մեկնաբանություններից երևում էր, որ այն չէր բացառում բարոյականության համընդհանուր նորմերին վկայակոչելը արարքին իրավական գնահատական տալու համար, օրինակ՝ տուժողի հակաիրավական վարքագծի դրսևորումներից մեկի՝ վիրավորանքի ծանր գնահատելու համար կարևորվում էր խորհրդային հասարակության վերաբերմունքը այդ արարքին¹⁰:

Նշենք նաև, որ 2003 թ. ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքում աֆեկտով վիճակում կատարված արտոնյալ հանցակազմում տուժողի հակաբարոյական վարքագծով պայմանավորված լինելը ավելացնելը որպես դրական երևույթ է նշվել նաև ԵՊՀ քրեական իրավունքի Հատուկ մասի դասագրքում: Դասագրքում այս երևույթը գնահատվում է, որպես «համապատասխանեցում օբյեկտիվ իրականությանը»¹¹:

Տուժողի հակաբարոյական վարքագծի կարևորությունը հանցագործության և այն կատարող անձի հանրային վտանգավորության գնահատման առումով բազմիցս կարևորվել է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներում: Վճռաբեկ դատարանը մասնավորապես նշել է՝

«(...) [Ինչ վերաբերում է տուժողի վարքագծի հակաբարոյականությանը, ապա այն գնահատելու համար անհրաժեշտ է ելնել հասարակության մեջ համընդհանուր ճանաչում գտած բարոյական և էթիկական կանոնների դիրքերից, այնպիսի կատեգորիաների մասին պատկերացումներից, ինչպիսիք են արդարությունը, պատիվը, բարին ու չարը և այլն: Հակաբարոյական վարքագծի դրսևորումներից է խաբեությունը, դավաճանությունը, խարդավանքը, պահպանության վստահված փողերը վատնելը, բամբասանքներ տարածելը, ամուսնական դավաճանությունը և այլն (...)»¹²,

«(...) [Ա]նձի նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս դատարանը անձին մեղսագրվող հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի ու բնույթի, ինչպես նաև պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանքների համատեքստում պետք է պատշաճ գնահատման ենթարկի նաև հանցանքի կատարումից առաջ և դրա ընթացքում տուժողի դրսևորած վարքագիծը: Նշված հանգամանքի գնահատումը կարևոր է հանցավորի և տուժողի վարքագծի հնարավոր փոխապայմանավորվածությունը և հանցավոր վարքագծի մեխանիզմում տուժողի դերակատարությունը պարզելու համար (...)»¹³,

«(...) [Յ]անկացած հանցագործություն հանցավորի և որոշակի իրադրության փոխներ-

⁹ Տե՛ս ՀԽՍՀ քրեական օրենսգրքի 101-րդ հոդվածը:

¹⁰ «Հարցը, թե որ վիրավորանքը պետք է համարվի ծանր, պետք է որոշվի գործի բոլոր հանգամանքների համատեքստում: Ընդ որում պետք է հաշվի առնել, թե որքանով է ձևը և բնույթը, որոնցով արտահայտվել է վիրավորական գործողությունը հակասում կոմունիստական բարոյականության նորմերին»: См. Уголовное право, Особенная часть, Юридическая литература; Москва, 1969, ст.- 157:

¹¹ Տե՛ս ՀՀ Քրեական իրավունքի Հատուկ մասի դասագիրք բուհերի համար, ԵՊՀ-2009, էջ 108:

¹² Տե՛ս Խաչիկ Ղազարյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2010 թվականի հուլիսի 23-ի թիվ ԵԷԴ/0138/01/09 որոշման 16-րդ կետը:

¹³ Տե՛ս Նիկոլայ Չաքմազյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ԵԱՆԴ/0060/01/13 որոշման 16-րդ կետը:

գործության արդյունք է, հետևաբար հանցավոր վարքագծի մեխանիզմում վճռորոշ դերը պատկանում է ոչ միայն հանցավորին, այլև կոնկրետ իրադրությանը, որի բաղկացուցիչ մաս է կազմում նաև տուժողի վարքագիծը: Այլ կերպ ասած՝ հանցավորի գործողությունները հաճախ պայմանավորված են լինում ոչ թե նրա անձնական առանձնահատկություններով, հակումներով կամ ձգտումներով, այլ տուժողի վարքագծով: Մասնավորապես, տուժողն իր սադրիչ՝ հակասորինական կամ հակաբարոյական վարքագծով որոշ դեպքերում նպաստում է հանցավոր իրադրության ստեղծմանը՝ «դրդելով» այլ անձի կամ անձանց կողմից հանցագործություն կատարելուն: Նման դեպքերում վերջինս հանրորեն վրանգավոր արարքի և հետևանքների առաջացման հարցում բավականին ակտիվ դերակատարություն է ցուցաբերում և հանցավոր վարքագծի մեխանիզմում «մեղքի» համեմատաբար մեծ չափաբաժին ունի, ինչը պետք է համարժեք գնահատականի արժանանա դատարանի կողմից պատիժ նշանակելիս և այն պայմանականորեն չկիրառելու հարցը լուծելիս: Բացի դրանից՝ կոնկրետ իրադրության վերլուծության ընթացքում տուժողի վարքագծի համակողմանի և օբյեկտիվ գնահատումը թույլ է տալիս բացահայտել հանցագործության շարժառիթները, հանցավորի դիտարկության ուղղվածությունը և պատիժ նշանակելիս որոշել հանցավորի անձի և նրա արարքի հանրային վրանգավորության իրական աստիճանը»¹⁴:

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանի կայացրած նախադեպային պրակտիկան նույնպես փաստում է տուժողի վարքագծի հակաբարոյականության իրավական գնահատման կարևորությունը հանցագործի պատժի և պատասխանատվության հարցերը լուծելիս, բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցագործության կատարումը պայմանավորված է եղել տուժողի համապատասխան վարքագծով: Ընդ որում՝ Վճռաբեկ դատարանը տալիս է հակաբարոյականության գնահատման հստակ չափանիշներ՝ հղում անելով հասարակության մեջ համընդհանուր ճանաչում գտած բարոյական և էթիկական կանոններին:

Հատկանշական է նաև այն հանգամանքը, որ Նոր օրենքում կան ձևակերպումներ, որոնք հղում են անում բարոյական նորմերին: Այսպես, օրինակ՝ խուլիգանության հանցակազմի դիսպոզիցիայում օգտագործվել է հետևյալ ձևակերպումը. «Խուլիգանությունը՝ հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունք ցուցաբերելը (...)»¹⁵:

Հարց է առաջանում, եթե նախագծի հեղինակների նպատակը Նոր օրենքն ավելի որոշակիացնելն էր, և բարոյական նորմերի իբր տարրնկալման խնդիրը կարգավորելն էր, ապա ինչպես է ստացվել, որ նույն օրենսգրքի մեջ այնուամենայնիվ օգտագործվել է բարոյական նորմերի հասկացությունը, ավելին՝ այն օգտագործվել է հանցագործության հանցակազմի տարրի նկարագրության մեջ, և էական նշանակություն է ունենալու խուլիգանության հանցակազմի առկայությանը հարցը որոշելիս:

Վերոգրյալի համատեքստում, գնահատելով Քրեական օրենսգրքում մատնանշած փոփոխությունների կատարման հանգամանքը, ունենք մտավախություն, որ իրականում նախագծի հեղինակները փորձել են ամեն գնով համապատասխանեցնել քրեական նոր օրենսգրքը **Ստամբուլյան Կոնվենցիային, որի համաձայն՝ «Մասնակից պետությունները պետք է ապա-**

¹⁴ Տես Միեր Ախնյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի հունիսի 5-ի թիվ ՍԴ-3/0174/01/14 որոշման 15-րդ կետը:

¹⁵ Տես Նոր օրենքի 297-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

հովեն, որպեսզի մշակույթը, սովորույթը, կրոնը, ավանդույթը կամ այսպես կոչված “պատիվը” չվկայակոչվեն սույն Կոնվենցիայի առարկա հանդիսացող բռնության որևէ գործողություն արդարացնելու համար»¹⁶:

Եթե այդպես է, ապա այն պայմաններում, երբ Հայաստանի Հանրապետությունը չի վավերացրել նշված կոնվենցիան, նշված կոնվենցիայի հասարակության կողմից առավել անընդունելի դրույթները քրեական օրենքի կարևորագույն կարգավորումների մեջ արհեստականորեն ներարկելը չի կարող ընդունելի համարվել: Այս փոփոխությունները զրկելու են ՀՀ իրավապահ մարմիններին և դատարաններին արդարացի ու օբյեկտիվ որակումներ տալ վերոնշված հանցագործությունները կատարած անձանց գործողություններին՝ արհեստականորեն ստիպելով փաստացի հասարակության համար վտանգ չներկայացնող կամ չնչին վտանգ ներկայացնող անձի, օրինակ՝ ամուսնական դավաճանությամբ պայմանավորված աֆեկտիվ վիճակում սպանություն կատարած կնոջ գործողությունները որակել նույն հոդվածով և նույն պատիժը սահմանել, ինչը որ, օրինակ, շահադիտական նպատակներով սպանություն կատարած անձի նկատմամբ:

Կարծում եմ, պետք չէ լինել քրեական իրավունքի մասնագետ, հասկանալու համար, որ նմանօրինակ փոփոխություններն անընդունելի են: Դրանք խարխլում են քրեական իրավունքի հիմունքները, վտանգում արդարության և համաչափության սահմանադրորեն ամրագրված սկզբունքները¹⁷: Լուրջ վտանգ է ստեղծվում, որ, դատարանները շղթայված լինելով Նոր օրենքի պահանջներով, ստիպված են լինելու տուժողի հակաբարոյական վարքագծով պայմանավորված հանցագործությունների համար ոչ համաչափ խիստ պատիժներ տալ՝ խեղելով մարդկանց ճակատագրերը և հեղինակազրկելով դատական իշխանությունը: Ուստի գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է հրաժարվել Նոր օրենքի այն բոլոր փոփոխություններից, որոնք ուղղված են տուժողի հակաբարոյական վարքագիծը արտոնյալ հանցակազմերից հանելուն, նշված մեղմացնող հանգամանքը վերացնելուն և այդ ճանապարհով ՀՀ քրեական օրենսգրքը արհեստականորեն Ստամբուլյան կոնվենցիային համապատասխանեցնելուն: Անհրաժեշտ է հրաժարվել նաև բռնությամբ դրսևորված վերոհիշատակված հանցակազմերում մերձավոր ազգականի կողմից կատարված լինելը որպես որակյալ հատկանիշ սահմանելուց, քանի որ դրանից արարքի հանրային վտանգավորությունը առերևույթ չի բարձրանում:

Annotation. The article discusses the changes introduced to the new Criminal Code of the Republic of Armenia related to the requirements of the Istanbul Convention. In particular, innovations are criticized that they do not allow the anti-moral behavior of the victim to be taken into account, when qualifying criminal acts, and also considered as a mitigating circumstance. The article also refers to the problem of introducing a new qualifying element of the murder - committed by a close relative, who is also considered a spouse. Examples are given pointing the disproportion of punishments under the new criminal code. For example, to the time of printing this article, murder in a state of passion caused by adultery is punished from three months to four years, however, after the entry into force of the new Criminal Code of the Republic of Armenia, the punishment for this crime will be from 14 to 20 years in prison or life imprisonment.

¹⁶ Տես Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի Խորհրդի կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

¹⁷ Տես ՀՀ Սահմանադրության 71-րդ, 78-րդ հոդվածները:

Аннотация. В статье рассматриваются изменения, внесенные в новый Уголовный кодекс Республики Армения, связанные с требованиями Стамбульской конвенции. В частности, критикуются нововведения, не позволяющие учитывать антинравственное поведение потерпевшего при квалификации преступных деяний, а также рассматривать такое поведение в качестве смягчающего обстоятельства. В статье также затрагивается проблема введения нового квалифицирующего признака убийства – преступление, совершенное близким родственником, которым считается также супруг. Приведены примеры, показывающие несоразмерность наказаний по новому уголовному кодексу. Например, на момент печати этой статьи лицу, совершившее убийство в состоянии аффекта в результате супружеской неверности, выносится наказание от трех месяцев до четырех лет, однако после вступления в силу нового УК РА наказание за это преступление составит от 14 до 20 лет лишения свободы или пожизненное лишение свободы.

Բանալի բառեր - քրեական իրավունք, ՀՀ նոր քրեական օրենսգիրք, Ստամբուլյան կոնվենցիա, տուժողի հակաբարոյական վարքագիծ:

Keywords: criminal law, new Criminal Code of RA, Istanbul Convention, antimoral behavior of the victim.

Ключевые слова: уголовное право, новый Уголовный кодекс РА, Стамбульская конвенция, антиморальное поведение потерпевшего.

Ա. Սարգսյան - իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, փաստաբան, էլ. հասցե՝ sardarian@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 22.01.2022 թ., տրվել է գրախոսության 22.01.2022 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, փաստաբան Գ. Գևորգյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 25.01.2022 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

ԶԱՐՈՒՀԻ ՊԱՊՈՅԱՆ

*ԵՊՀ, Իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրոս,
ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան,
«ԱՐԱՏՏԱ ՔԸՆՍԱԼԹԻՆԳ» սահմանափակ պատասխանատվության
ընկերության իրավախորհրդատու*

ZARUHI PAPOYAN

*YSU, Master of the Faculty of Law
Member of the RA Chamber of Advocates, lawyer,
Legal Advisor of “ARATTA CONSULTING” Limited Liability Company*

ЗАРУИ ПАПОЯН

*ЕГУ, магистр юридического факультета
член Палаты адвокатов РА, адвокат,
Юрисконсульт ООО «АРАТТА КОНСАЛТИНГ»*

**ԲԶՋԱՅԻՆ ՍԱՐՔԵՐԻ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴՐԱՆՑ
ԱՐԴՅՈՒՆՔՈՒՄ ՍՏԱՑՎԱԾ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ԱՊԱՑՈՒՑՈՂԱԿԱՆ
ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

**PROBLEMS OF EXPERIENCE OF MOBILE EXPERIENCE AND DATA
RECEIVED AS A RESULT**

**ПРОБЛЕМЫ ЗНАЧЕНИЯ ДОКАЗАТЕЛЬСТВА ИССЛЕДОВАНИЯ
МОБИЛЬНЫХ УСТРОЙСТВ И ПОЛУЧЕННЫХ В РЕЗУЛЬТАТЕ ДАННЫХ**

Անլար տեխնոլոգիաների և շարժական սարքերի ի հայտ գալը հսկայական փոփոխություններ են կատարել մեր կյանքում: Բջջային հեռախոսների վերջին տեխնոլոգիական առաջխաղացումները և «խելացի» հեռախոսների զարգացումը հանգեցրել են բջջային հեռախոսի օգտագործման և կախվածության աճին: Այդ մասին էին վկայում նաև «Էրիքսոն» ընկերության գործադիր տնօրեն Հանս Վեստրեբրգի կողմից 2010 թվականին կատարված կանխա-

տեսումները, որոնք մինչև 2020 թվականը 50 միլիարդ սարք կմիացվի ցանցին՝ այժմ հինգ միլիարդի համեմատ¹: Այն հաստատում է ավելի վաղ արված կանխատեսումը, որ մինչև 2020 թվականը բջջային հեռախոսները կլինեն թվային հաղորդակցության առաջնային սարքերը²: Չնայած փոքր չափսերին, սմարթֆոններն ի վիճակի են կատարել շատ առաջադրանքներ՝ ուղարկել անձնական հաղորդագրություններ, լուսանկարներ և տեսանյութեր նկարել, առցանց գնումներ և բանկային գործարքներ կատարել, սակայն բջջային սարքերն օգտագործվում են նաև հանցավոր նպատակներով, օրինակ՝ էլեկտրոնային փոստով խարդախություն, տեքստային հաղորդագրությունների միջոցով ոտնձգություններ կատարելը, ինչպես նաև ահաբեկչությունը և թմրանյութեր վաճառելը³:

Հեռախոսն այլևս մեզ ուղղակիորեն կապում է այլոց հետ, երբ մենք միջանձնային աշխարհից աստիճանաբար տեղափոխվում են թվայինի, արդյունքում ոչինչ մասնավոր չի մնում, ուստի սմարթֆոնում առկա առանձնահատկությունները տրամադրում են տեղեկատվության «ոսկու հանք», որը կարող է օգտակար լինել հանցագործությունների քննության համար: Բջջային հեռախոսները, ընդհանուր առմամբ, պատկանում են մեկ անձի, հետևաբար դրա վերլուծությունը կարող է բացահայտել բազմաթիվ անձնական տեղեկություններ: Իրավական միտքի կողմից ձևավորվել է տեսակետ, որ սմարթֆոններում գտնվող տեղեկատվության աղբյուրները կարող են լինել տեքստային հաղորդագրությունները, զանգերի տեղեկամատյանները, հեռախոսահամարների ցուցակը, էլ. փոստի հաղորդագրությունները, զննարկչի պատմությունը, զրույցի տեղեկամատյանները և նույնիսկ GPS հետագծի կետերը⁴: Հետևաբար, բջջային սարքն այժմ հսկայական զգայուն տվյալների պահեստ է:

Ակներև է, որ սմարթֆոններում պահվում են տեղեկություններ, որոնք կարող են օգտագործվել իրավապահների կողմից որպես հանցագործությունների բացահայտման արդյունավետ միջոցներ: Այս հանգամանքն ինքնին հանգեցրել է բջջային սարքերի փորձաքննությունների էվոլյուցիայի, որը թվային դատական փորձաքննության ճյուղ է, զբաղվում է բջջային սարքից տվյալների ստացմամբ⁵:

Հարկ է նկատել, որ բջջային սարքերի փորձաքննությունը թվային փորձաքննության այն տեսակն է, որը տարբերվում է համակարգչային փորձաքննությունից, քանի որ շարժական

¹ Տե՛ս Higginbotham S. Ericsson CEO Predicts 50 Billion Internet Connected Devices by 2020 2010. Available from: <https://gigaom.com/2010/04/14/ericsson-sees-the-internet-of-things-by-2020/>, (ղիսվել է 15.12.2021 թ.):

² Տե՛ս Brodtkin J. Mobile phones to be primary Internet device by 2020, experts predict 2008. Available from: <http://www.networkworld.com/article/2271392/lan-wan/mobile-phones-to-be-primary-internet-device-by2020—experts-predict.html>, (ղիսվել է 20.12.2021 թ.):

³ Տե՛ս Ali A., Razak S.A., Othman S.H., Mohammed A., editors. Towards Adapting Metamodeling approach for the Mobile Forensics Investigation Domain. International Conference on Innovation in Science and Technology (IICIST); 2015; UniversitiTeknologi Malaysia, Kuala Lumpur, Malaysia:

⁴ Տե՛ս Alexios Mylonas, Vasilis Meletiadis, Bill Tsoumas, Lilian Mitrou and Dimitris Gritzalis, “Smartphone Forensics: A Proactive Investigation Scheme for Evidence Acquisition.”, a chapter in Information Security and Privacy Research, էջ 249-260, Springer Berlin Heidelberg, 2012:

⁵ Տե՛ս H. Rohit, T. Bommisetty Forensics. A hands-on guide to mastering mobile forensics for the iOS, Android, and the Windows Phone platforms Second Edition 2016 էջ 25:

սարքերն ունեն ներկառուցված կապի համակարգ, որն օգտակար է գտնվելու վայրի հետ կապված տեղեկատվություն ստանալու համար⁶:

Այսպիսով, բջջային հեռախոսի փորձագիտական վերլուծությունն ընդունված մեթոդների միջոցով՝ բջջային հեռախոսից թվային ապացույցները վերականգնելու գիտությունն է: Բջջային սարքերի փորձաքննությունը գիտելիքների և պրակտիկայի բնագավառ է, որի նպատակն է՝ բարձրորակ, փաստական, համապատասխան և վավերական ապացույցներ ձեռք բերել ու այդպիսով օժանդակել իրավապահ մարմիններին: Բջջային սարքերի փորձաքննությունն իրականացվում է հատուկ տեխնիկական միջոցներով, որոնք հնարավոր են դարձնում բջջային սարքից տվյալների առգրավումը, պահպանումը, որոնց վերլուծության արդյունքում ստացվում են ապացույցներ, որոնք կարող են հաջողությամբ օգտագործվել իրավապահ մարմինների կողմից հանցագործություններ բացահայտելու համար⁷: ՀՀ-ում ևս իրականացվում են բջջային սարքերից տվյալների ստացմանն ուղղված փորձաքննություններ⁸:

Այնուհանդերձ, թվային փորձագիտական հանրությունը կանգնած է մշտական մարտահրավերի առջև իրազեկ լինելու այն վերջին տեխնոլոգիաներին, որոնք կարող են օգտագործվել հետաքննության մեջ անհրաժեշտ բացահայտումներ կատարելու համար⁹: Այլ խոսքով՝ իրավապահ մարմինները կարող են մարտահրավերների հանդիպել՝ սմարթֆոնում պահվող կարևոր տեղեկատվության և կենսական տվյալների կորստի հարցում: Սմարթֆոնների դատական փորձաքննությունը, որպես թվային փորձաքննությունների կարևոր ձև, դարձել է տեղեկատվական անվտանգության ոլորտում հետազոտությունների նոր ուղղություն:

Այս հոդվածում մենք փորձ կանենք ներկայացնել, թե ինչպես ուսումնասիրել և վերլուծել սմարթֆոններում առկա տվյալները՝ օգտագործելով արդի տեխնոլոգիական մեթոդները և միջոցները: Մասնագիտական գրականության մեջ տարբեր հեղինակների տեսակետները վերլուծելով՝ կարող ենք հավաստել, որ փորձաքննության այս տեսակի խնդիրների վերհանման համար անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել սմարտֆոնի հայտնաբերումից մինչև դրանում առկա տվյալների վերլուծություն փուլերն՝ անհրաժեշտ ուշադրությամբ: Հոդվածի հաջորդող հատվածը կնվիրենք վերը նշված բոլոր հարցերին՝ ավելի մանրամասն անդրադարձ կատարելուն:

Տեղեկատվական անվտանգության եվրոպական գործակալության (ENISA), 2015 թվականի հրատարակած ուղեցույցում նշվում է, որ բջջային սարքերի փորձաքննությունը և ընդհանուր առմամբ թվային հետազոտությունները կարող են բաժանվել մի քանի փուլերի՝ բջջային սարքի առգրավում և տվյալների ձեռքբերում, քննություն և վերլուծություն, պատճառաբանու-

⁶ Տե՛ս https://www.tutorialspoint.com/python_digital_forensics/python_digital_mobile_device_forensics.htm:

⁷ Տե՛ս "Mobile Threats Incident Handling" European Union Agency for Network and Information Security (ENISA), էջ 10, 2015:

⁸ Տե՛ս <http://www.nbe.am/>, «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո», (ղիտվել է 25.11.2021 թ.):

⁹ Տե՛ս <http://gcn.com/Articles/2014/06/16/forensics-technology-race.aspx?Page=2> [http://Jackson, W., Can digital forensics keep up with Smartphone Tech, \(ղիտվել է 10.12.2021 թ.\):](http://Jackson, W., Can digital forensics keep up with Smartphone Tech, (ղիտվել է 10.12.2021 թ.):)

թյուն և զեկուցում¹⁰: Այսպիսով, գիտական և փորձագիտական հանրությունն առանձնացնում են փորձաքննության իրականացման հետևյալ փուլերը՝ **առգրավում, պահպանում, ձեռքբերում, փորձաքննություն, ինչպես նաև վերլուծություն և ներկայացում**¹¹:

Շարժական սարքի առգրավման փուլը կարևոր նշանակություն ունի, քանի որ բջջային հեռախոսները հանդես են գալիս, որպես մատնահետքերի և այլ կենսաբանական հետքերի ապացույցի լավ աղբյուրներ, ուստի կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է խուսափել այլ հետքաբանական տվյալների կորստից: Ակներև է, որ ապացույցների պահպանումը թվային փորձաքննության ոլորտում խիստ կարևոր է, քանի որ պահպանելով ապացույցների ստացման շղթայի ամբողջականությունը քննության ընթացքում, կարող ենք որոշել գործի դրական ելքը:

Թվային ապացույցները պահպանելու համար անհրաժեշտ է փաստաթղթավորել՝ սմարթֆոնի առգրավումից մինչև դրանցից ստացված տվյալների ներկայացում, ինչպիսիք են՝ քննիչի անունը, առգրավման ժամանակը և ամսաթիվը յուրաքանչյուր քայլի ընթացքում, ապացույցների տեղափոխման այլ մանրամասները: Ապացույցների պահպանման փուլում քննիչը պետք է պահպանի բջջային հեռախոս սարքն իր սկզբնական վիճակում: Սա նշանակում է, որ ոչ մի տվյալ չպետք է փոփոխության ենթարկվի հանցագործության վայրը պահպանության առնելուց հետո¹²: Անհրաժեշտ է նշել՝ սարքի կարգավիճակը, անկախ նրանից անջատված է, թե միացված: Եթե այն միացված է, ապա անհրաժեշտ է ստուգել մարտկոցի կարգավիճակը, ցանցի կարգավիճակը: Հնարավոր է, որ հանցագործը կարող է հեռակա կերպով ջնջել տվյալները կամ որևէ՝ նոր գործողություն կարող է ազդել առկա տվյալների մեջ փոփոխություններ մտցնելու հարցում: Մեծ Բրիտանիայի ոստիկանության գլխավոր սպաների ասոցիացիան (ACPO) մշակել է համակարգչային էլեկտրոնային ապացույցների համար ուղեցույց, որը պարունակում է այդպիսի ապացույցների վարման կանոններ:

Ուղեցույցում առաջարկվում է, որ բջջային հեռախոսը պետք է մեկուսացված լինի ցանցից՝ սարքը անջատելով կամ այն վահանով ապահով կոնտեյներով տեղադրելով, որպեսզի անցանկալի փոփոխություններ չլինեն, ինչը կարող է վտանգել կարևոր տեղեկատվությունը: Այսպիսով, առաջին քայլը պետք է լինի բջջային սարքը ցանցից մեկուսացնելը¹³: Տվյալների ձեռքբերման փուլը սկսվում է այն ժամանակ, երբ սարքը ստացված է փորձագիտական լաբորատորիա՝ պատշաճ պահպանումից, փաթեթավորումից և փոխադրումից հետո: Այս փուլում փորձագետի առաջադրանքն է ձեռք բերել բջջային հեռախոսից տվյալները: Կան մի քանի եղանակներ, որոնք կարելի է կիրառել գնահատելով առկա իրավիճակը: Փորձագետը կարող

¹⁰ Տե՛ս "Mobile Threats Incident Handling" European Union Agency for Network and Information Security (ENISA), էջ 15, 2015:

¹¹ Տե՛ս *W. Jansen and R. Ayers*, "Guidelines on Cell Phone Forensics," National Institute of Standards and Technology NIST, Technology Administration, U.S. Department of Commerce, USA, Tech. Rep. NIST Special Publication 800-101, 2007:

¹² Տե՛ս http://ec.europa.eu/anti_fraud "Guidelines on Digital Forensic Procedures for OLAF Staff" from 1 January 201, (դիտվել է 20.12.2021 թ.):

¹³ Տե՛ս *A. Zareen and S. Baig*, "Mobile Phone Forensics Challenges, Analysis and Tools Classification," in 5th Int. Workshop on Systematic Approaches to Digital Forensic Engineering (SADFE.2010):

է հեռացնել SIM քարտը, անցնել «Ինքնաթիռ» ռեժիմին: Փորձագետները նշում են, որ գրեթե անհնար է համագործակցել բջջային սարքի հետ, առանց այն գործարկելու:

Բջջային սարքի փորձաքննության վերլուծության հիմնական դրդապատճառն այն է, որ անհրաժեշտ տվյալները հանվեն սարքից: Հետևաբար, արդյունավետ վերլուծության համար անհրաժեշտ է իմանալ, թե ինչպիսի տվյալներ են պահվում սարքում, որտեղ է այն պահվում, ինչպես է այն պահվում, և այն ֆայլերի համակարգերի մանրամասները, որոնց վրա պահվում են տվյալները: Այս գիտելիքը շատ կարևոր է փորձագետի համար՝ իրազեկ որոշում կայացնել, թե որտեղ պետք է փնտրել տվյալները և այն մեթոդները, որոնք կարող են օգտագործվել տվյալները հանելու համար:

Ըստ փորձագիտական հանրության տվյալների ձեռքբերումը սմարտֆոններից իրականացվում է հետևյալ եղանակներով.

1. **Իբրև օգտագործող (ձեռքի) տվյալների ձեռքբերում.** այս տեսակի ձեռքբերման մեջ դատական փորձաքննությունը հավաքում է ապացույցները բջջային սարքից ձեռքով՝ այն օգտագործելով այնպես, ինչպես սովորական օգտագործողը¹⁴: Փորձաքննության այս եղանակը հազվադեպ է կիրառվում, քանի որ շատ շարժական սարքեր ունեն գաղտնաբառ կամ այլ անվտանգություն կոդ: Տվյալների կորստի մեծ հավանականություն է առկա այս մեթոդի կիրառման դեպքում:

2. **Ֆիզիկական եղանակներով տվյալների ձեռքբերում.** այս տեսակի ձեռքբերման դեպքում դատական փորձաքննությունը փորձում է պատճենել բջջային սարքի ամբողջ ֆիզիկական պահեստը («Flash» հիշողություն)¹⁵: Այս ձեռքբերումը քննիչին հնարավորություն է տալիս հայտնաբերելու ջնջված ֆայլերն ու տվյալները՝ որոշ տեխնիկական գործիքների օգնությամբ:

3. **Տրամաբանական եղանակներով տվյալների ձեռքբերում.** ապացույցների ստացման երեք տեսակներից տրամաբանականը դիտվում է որպես ամենաարագ, նվազագույնը ներխուժող, բայց առավել սահմանափակ: Այն ստեղծում է օգտագործողի համար մատչելի ֆայլերի պատճենները, ինչպիսիք են՝ հեռախոսագիրքը, զանգերը, հաղորդագրությունները, որոշ ծրագրի տվյալները և այլ տվյալներ, որոնք կարող եք ակնկալել «iTunes»-ից կամ «Android»-ի կրկնօրինակից:

4. **Ֆայլային համակարգի վերականգնման միջոցով տվյալների ձեռքբերում.** տրամաբանական արդյունքը չի արտացոլում ջնջված ֆայլերում առկա տեղեկատվությունը: «IOS» և «Android» օպերացիոն համակարգերի դեպքում տվյալների բազաները «SQLite» ձևաչափով են: Երբ տվյալների բազան ջնջվում է, այն պարզապես նշվում է հիշողության մեջ և չի հանվում: Ֆայլային համակարգի ձեռքբերման դեպքում նույնիսկ այդ ջնջված տվյալների բազա-

¹⁴ Տե՛ս https://ec.europa.eu/ecn/ecn_recommendation__digital_evidence_en.pdf, (դիտվել է 30.12.2021 թ.):

¹⁵ Տե՛ս *W., Ayers, R.* (2007) Guidelines on Cell Phone Forensics, National Institute of Standards and Technology special publication 800-101, May 2007, <http://csrc.nist.gov/publications/nistpubs/800-101/SP800-101.pdf>, (դիտվել է 20.12.2021 թ.):

ները կարող են հանվել հիշողությունից:

5. **Կոպիտ միջոցներով տվյալների ձեռքբերում.** տվյալների ձեռքբերման այս եղանակի դեպքում փորձագետը օգտագործում է «Փորձություն և սխալ» մեթոդը, որտեղ ճիշտ գաղտնաբառ ձեռք բերելու համար փոստային ծածկագրերի շարքը 0000-ից 9999-ին ուղարկվում է բջջային սարք: Կան որոշ տեխնիկական գործիքներ և «python» գրություններ, որոնք օգնում են մեզ բջջային սարքի անձնագրերը ձեռք բերել: Կողը կոտրելուց հետո բջջային հեռախոսում առկա տվյալների ձեռքբերումը դառնում է հասանելի է¹⁶:

Հարկ է նկատել, որ բջջային սարքերից տվյալների ստացումը կատարվում է տեխնիկական միջոցների գործադրմամբ, իսկ ստացված տվյալներն ունեն թվային բնույթ, այսինքն՝ **տեղեկատվություն և տվյալներ, որոնք պահվում, ստացվում կամ փոխանցվում են էլեկտրոնային սարքի միջոցով:**

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական գործով ապացույցներ են ցանկացած փաստական տվյալը, որոնց հիման վրա օրենքով որոշված կարգով հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը, դատարանը պարզում են քրեական օրենսգրքով նախատեսված արարքի առկայությունը կամ բացակայությունը, այդ արարքը կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից կատարելը կամ չկատարելը և մեղադրյալի մեղավորությունը կամ անմեղությունը, ինչպես նաև գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ¹⁷: Նույն հոդվածի 2-րդ մասում՝ որպես ապացույցի տեսակներ նշվում են՝ (...) փորձագետի եզրակացությունը և իրեղեն ապացույցները, քննչական և դատական գործողությունների արձանագրությունները, այլ փաստաթղթերը:

Այս համատեքստում հարց է ծագում, թե բջջային սարքերի փորձաքննության արդյունքում ստացված տվյալներն ապացույցների որ տեսակին են պատկանում՝ ըստ քրեական դատավորության օրենսգրքի, մասնավորապես դրանք փորձագիտական եզրակացություն չենք կարող դիտել, քանի որ ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի՝ փորձագետի եզրակացությունն իրենից ներկայացնում է գրավոր շարադրված հետևություններ, որտեղ փորձագետը հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ կատարված հետազոտությունների հիման վրա պատասխանում է վարույթն իրականացնող մարմնի առաջադրած հարցերին, այս պայմաններում փորձաքննություն իրականացվում է, առավելապես տվյալների բջջային սարքից արդյունահանման նպատակով, ուստի փորձագետի կողմից հատուկ գիտելիքների գործադրումը պայմանավորվում է տեխնիկական միջոցներ գործադրելու կարողությամբ, ուստի տրամաբանական եզրահանգման արդյունք չէ, արդյունքում փորձագետի եզրակացություն ապացույցի տեսակի մեջ բովանդակային իմաստով չի ընկալվում: Ինդիքն առավել բարդանում է իրեղեն ապացույցների բովանդակության մեկնաբանման դեպքում, մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական դատավարության 105-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրեղեն ապացույցներ են այն

¹⁶ Տե՛ս Willassen, S.Y. (2003) Forensics and the GSM mobile telephone system, International Journal of Digital Evidence, Spring 2003, Vol. 2, No. 1., pp: 12-24:

¹⁷ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը, ընդունվել է 01.07.1998 թ., ՀՀՊՏ 1998.09.21/22(55)

առարկաները, որոնք **հանցագործության գործիք են ծառայել կամ իրենց վրա հանցագործության հետքեր են պահպանել, կամ հանցավոր գործողությունների օբյեկտներ են եղել, ինչպես նաև հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված դրամը, այլ արժեքները և մյուս բոլոր առարկաները, որոնք կարող են հանցագործությունը հայտնաբերելու, գործի փաստական հանգամանքները պարզելու, մեղավորներին ի հայտ բերելու, մեղադրանքը հերքելու կամ պատասխանատվությունը մեղմացնելու միջոցներ ծառայել:**

Անշուշտ, կարելի է բջջային սարքը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի այս հոդվածի տառացի մեկնաբանման արդյունքում համարել իրեղեն ապացույց, սակայն կարծում ենք, որ միջազգային իրավական միտքն արդարացիորեն գնացել է դեպի թվային ապացույցների՝ որպես ապացույցի նոր տեսակի ընդունման ճանապարհով: Քանի որ թվային ապացույցները կամ էլեկտրոնային ապացույցներն ունեն այլ իրավական բնութագիր, որում հստակ ընդգծվում է դրանց ձևավորման բնույթն առանձնահատուկ, մասնավորապես՝ **թվային ապացույցներ են համարվում ցանկացած տեղեկատվություն, որը պահվում կամ էլեկտրոնային ճանապարհով փոխանցվում է**¹⁸: Ասվածի վկայություն է այն, որ վերջին մի քանի տարիների ընթացքում թվային ապացույցների օգտագործումը հազվադեպ հանդիպող դեպք չէ, ավելին՝ դատարանները թույլ են տալիս օգտագործել թվային ապացույցներ՝ էլեկտրոնային փոստերից ստացված տեղեկություններ, թվային լուսանկարներ, հաղորդագրությունների պատմություններ, աղյուսակներ, ինտերնետ դիտարկիչի պատմություններ, տվյալների բազաներ, համակարգչային հիշողության պարունակություն, ուստի ավելի քան անհրաժեշտ է հատուկ իրավական կարգավորման ենթարկել՝ թվային ճանապարհով ստացված ապացույցներին:

Թվային ապացույցների՝ որպես ապացույցի առանձին տեսակի նախատեսում, հնարավորություն կտա խուսափելու բջջային սարքերի փորձաքննության արդյունքում ստացված ապացույցների թույլատրելիության, արժանահավատության և վերաբերելիության հետ կապված բարդությունների առաջացումից, ի լրումն արտահայտված մտահոգության նշենք, որ ապացույցի այս տեսակի վերաբերյալ անդրադարձ չկա նաև ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում, ինչը մեր գնահատմամբ ժամանակավրեպ կարգավորում է, քանի որ իրավական միտքը և պրակտիկան վաղուց ընդունում են թվային ճանապարհով ստացված ապացույցների առանձին գոյությունը, ուստի գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասում անհրաժեշտ է կատարել լրացում՝ որպես ապացույցի տեսակ նշելով «Թվային ապացույցները», այն է՝ **տեղեկատվություն և տվյալներ, որոնք պահվում, ստացվում կամ փոխանցվում են էլեկտրոնային սարքի միջոցով:**

Անդրադառնալով, բջջային սարքից ստացված տվյալների վերլուծությանը, պետք է նկատենք, որ որպես ստանդարտ գործընթաց, վերլուծության գործիքները պետք վերականգնեն բջջային հեռախոսի հետևյալները տվյալները, մասնավորապես.

¹⁸ Տե՛ս Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on electronic evidence (Council of Europe Committee of Ministers website), (դիտվել է 13.12.2021 թ.):

1. Ինտեգրացված միկրոշրջանի ID (ICCID), յուրաքանչյուր SIM քարտ միջազգայնորեն նույնացվում է իր «ICCID»-ի միջոցով: Այս 18 կամ 19 թվանշանային համարը պահվում է SIM-ում: Այս համարի նույնականացման միջոցով փորձագետը պարզում է, թե որտեղից է միջազգային SIM քարտը:

2. Բջջային բաժանորդների միջազգային ինքնություն (IMSI), այս համարը նույնացնում է անհատ օպերատորի ցանցը, որի վրա գործում է SIM քարտը, օրինակ.

Բջջային երկրի ծածկագիր (MCC), այս եռանիշ համարն օգտագործվում է՝ նշելու, թե որտեղից է եղել SIM քարտը: Այս կոդերը նույնպես անհրաժեշտ է հավաքել բջջային հեռախոսից միջազգային հեռախոսազանգեր կատարելիս:

3. Բջջային ցանցի ծածկագիր (MNC), այս ծածկագիրը օգտագործվում է վերը նշված «MCC»-ի հետ համատեղ՝ ցանցի մատակարարին նույնականացնելու համար, որին պատկանում է SIM քարտը, սա 15 նիշանոց թիվ է, որը եզակիորեն նույնացնում է բաժանորդագրությունը կամ «UTMS» կամ «GSM» ցանցում:

4. Կրճատված համարակալման համարներ (ADN), սա այն թվերի ցուցակն է, որը SIM քարտի օգտագործողը պահել է, որպեսզի համարները հեշտությամբ կիրառվեն: Սա պարզապես օգտվողի կոնտակտներն են: Այս թվերը նայելուց հետո վերլուծաբանը կարողանում է տեսնել, թե ով է օգտատերը, կապի մանրամասները, ինչպես նաև այդ համարներին մուտքային և ելքային զանգերը: SIM-ի կողմից կատարված կամ ստացված ցանկացած զանգի ժամանակն ու ամսաթիվը նույնպես կարող են վերականգնվել:

5. Կարճ հաղորդագրությունների ծառայություններ (SMS), ավելի հաճախ հայտնի են որպես տեքստային հաղորդագրություններ, դրանք կարճ հաղորդագրություններ են, որոնք օգտագործողը կարող է ուղարկել մեկ այլ օգտվողի: Նայելով դրանց՝ փորձագետը կարողանում է ոչ միայն տեսնել, թե ում հետ էր շփվում օգտագործողը, այլև կարգա նրանց կողմից ուղարկված և ստացված հաղորդագրությունները:

Հաղորդագրությունն ուղարկելու ժամանակը և ամսաթիվը նույնպես պահվում են SIM-ում՝ ցանկացած ջնջված հաղորդագրության մեջ: SIM քարտը կարգացվում է խելացի քարտի ընթերցողի միջոցով, և քանի որ ֆայլերը հնարավոր է կարդալ անմիջապես խելացի քարտի գործառնական համակարգից, հնարավոր է առբերել ջնջված տեղեկատվությունը: Երբ հաղորդագրությունը ջնջվում է SIM-ից, կարգավիճակի բայթը սահմանված է 0: Ջնջված տեքստային հաղորդագրությունները կարող են վերականգնվել: Վերականգնումը կատարվում է պահված հաղորդագրության 2-176 բայթը մեկնաբանելով¹⁹:

6. Բջջային փորձագիտական տեխնոլոգիաները լայնորեն օգտագործում են բջջային օպերատորների կողմից մշակված և տրամադրված տվյալները: Սա կարող է ներառել բիլինգի և զանգի տվյալների գրառումները (CDR), բաժանորդի տվյալները, սակագները և ծառայու-

¹⁹ Stéu Hylton, H, (2007) What Your Cell Knows About You, Time Magazine, August 15th 2007, <http://www.time.com/time/health/article/0,8599,1653267,00.html?xid=rss-health>, (դիտվել է 03.12.2021 թ.):

թյունների կազմաձևերը, «IP» տրաֆիկի գրառումները, ռոումինգի տվյալներ, ձայնային փոստի ձայնագրություններ, բջջային սարքի տեղաբաշխման և ծառայությունների վերաբերյալ հատուկ տեղեկությունները²⁰:

Ներքոշարադրյալի լույսի ներքո, հարկ է անդրադառնալ նաև Բջջային սարքերի փորձաքննության արդյունքում, անձի վերաբերյալ ահռելի քանակությամբ անձնական տվյալների հավաքագրման փաստին, կարծում ենք այստեղ ևս առկա է խնդիր, քանի որ ըստ գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ հետաքննության մարմինը մինչև քրեական գործ հարուցելը նախապատրաստվող նյութերով կատարում է դեպքի վայրի զննություն, հետազոտման համար վերցնում է նմուշներ և նշանակում փորձաքննություն, կարծում ենք, որ հիմք ընդունելով այն ամենը, որ բջջային սարքերը հանդիսանում անձի անձնական օգտագործման գույքը, և ակնհայտ է, որ պարունակում են անձի ՀՀ սահմանադրության և միջազգային կոնվենցիաներով հատուկ պաշտպանության ներքո գտնվող անձնական և մասնավոր կյանքի իրավունքի մաս կազմող տեղեկություններ, իսկ դրանց պաշտպանության համար նախատեսված են իրավական երաշխիքներ, ուստի գտնում ենք, որ փորձաքննության այս տեսակն արդարացված չէ կիրառել չհարուցված քրեական գործի շրջանակում, հիմք ընդունելով, այն, որ փաստն էականորեն միջամտում է անձի անձնական և մասնավոր կյանքի իրավունքին: Բացի դրանից՝ նշենք, որ բջջային սարքում առկա տեղեկություններն՝ իրենց անձնական և մասնավոր կյանքի իրավունքի մաս կազմող տեղեկություններ պարունակելու ուժով ենթակա են բացահայտման, միայն մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիքների առկայության դեպքում ինչպիսին է՝ անկախ դատական իշխանության կողմից իրականացվող վերահսկողությունը, սակայն ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքում նման կարգավորում առկա չէ՝ ինչն էական վսաս կարող է պատճառել ժողովրդավարական և իրավական պետության մեջ ապրող անհատին: Հարկ ենք համարում նկատել նաև, որ բջջային սարքերի դատական փորձաքննության դատական վերահսկողության վերաբերյալ դրույթ չի նախատեսվել նոր քրեական դատավարության օրենսգրքում:

Այսպիսով, ամփոփելով կարող ենք հավաստել, որ բջջային սարքերի դատական փորձաքննությունը ներառում է բջջային հեռախոսների տեխնիկական զննման և այդ սարքերից տվյալների որոնման գործընթաց: Քրեադատավարական ինստիտուտի իրավական հիմքերի կատարելագործման առումով, գործող քրեադատավարական օրենսդրության մեջ խնդիրներ են առկա, մասնավորապես՝ թվային ապացույցները՝ որպես ապացույցի տեսակ առանձին նախատեսված չեն, որի արդյունքում կարող են խնդիրներ առաջանալ դրանց՝ թույլատրելիության, արժանահավատության հետ, որոնց իրավական մեխանիզմները գործող քրեական դատավարության օրենսգրքը չի նախատեսում: Հարկ է նկատել, որ դատական փորձաքն-

²⁰ Տե՛ս *Gratzer, V., Naccache, D., Znaty, D.* (2006) Law Enforcement, Forensics and Mobile Communications. PerCom Workshop, Pisa - Italy, 13-17 March 2006, pp: 256-260:

նության այս տեսակն առավելապես վտանգներ է պարունակում անձի անձնական և մասնավոր կյանքի իրավունքի նկատմամբ ներգործության առումով, ինչը ևս խնդրահարույց է ՀՀ քրեական արդարադատության արդիականացման ճանապարհին, քանի որ փորձաքննության անցկացումն անմիջականորեն ենթադրում է առերեսվել անձի անձնական տվյալներին, մինչդեռ ժամանակ քրեական դատավարության մեջ նախատեսված չեն այդ գործընթացում անձի իրական պաշտպանության գործուն մեխանիզմների հետ:

Annotation. In the present article, the author discusses the conceptual issues related to the examination of mobile devices and the evidence obtained as a result of them. The author analyzes the international standards for the recognition of digital evidence obtained as a result of examination of mobile devices and the gaps in domestic legislation. The author provided the reasons for the need to amend the provisions of the procedural codes related to the recognition of digital evidence obtained as a result of examination of mobile devices.

Аннотация. В настоящей статье автор рассматривает концептуальные вопросы, связанные с экспертизой мобильных устройств и доказательствами, полученными в результате их проведения. Автор анализирует международные стандарты признания цифровых доказательств, полученными в результате их проведения. Автор анализирует международные стандарты признания цифровых доказательств, полученных в результате экспертизы мобильных устройств, и пробелы в отечественном законодательстве. Автор обосновал необходимость реформирования положений процессуальных кодексов, касающихся признания цифровых доказательств, полученных в результате экспертизы мобильных устройств.

Բանալի բառեր – բջջային սարքեր, դատական փորձաքննություն, թվային ապացույցներ, բջջային սարքից ստացված տվյալների վերլուծություն, հանցագործության գործիք:

Keywords: Mobile devices, forensic examination, digital evidence, data analysis from mobile device, crime tool.

Ключевые слова: мобильные устройства, судебная экспертиза, цифровые доказательства, анализ данных с мобильного устройства, инструмент преступления.

Ձ. Պապոյան - ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, «ԱՐԱՏՏԱ ՔԸՆՍԱԼԹԻՆԳ» սահմանափակ պատասխանատվության ընկերության իրավախորհրդատու, էլ. հասցե՝ papoyan.zaruhi@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 14.01.2022 թ., տրվել է գրախոսության 14.01.2022 թ., երաշխավորվել է Հայաստանում Եվրոպական համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Ա. Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 25.01.2022 թ.:

ԵԴ/0558/01/18

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՐԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի հոկտեմբերի 15-ին

ք.Երևանում

գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով Արմեն Զիվանի Հովհաննիսյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի օգոստոսի 18-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Աֆանդյանի և տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցիչ Ա.Նարագյոզյանի վճռաբեկ բողոքները,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության հատկապես կարևոր գործերի ավագ քննիչ Հ.Մանանդյանի (այսուհետ՝ նաև Նախաքննության մարմին)՝ 2018 թվականի մարտի 26-ի որոշմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասով հարուցվել է թիվ 62209118 քրեական գործը:

2018 թվականի ապրիլի 6-ին Արմեն Հովհաննիսյանը ձերբակալվել է:

Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի ապրիլի 9-ի որոշմամբ Ա.Հովհաննիսյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով և 314-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 9-ի որոշմամբ Ա.Հովհաննիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը՝ երկու ամիս ժամկետով, որը հետագայում երկարացվել է:

Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի հուլիսի 7-ի որոշմամբ Ա.Հովհաննիսյանին առաջադրված մեղադրանքը լրացվել է և նույն օրը նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով և 314-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի հուլիսի 11-ի որոշմամբ թիվ 62209118 քրեական գործից մեղադրյալ Ա.Հովհաննիսյանի վերաբերյալ գործն անջատվել է առանձին վարույ-

թում, որին շնորհվել է 62221118 համարը:

2018 թվականի հուլիսի 23-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի նոյեմբերի 26-ի դատավճռով ամբաստանյալ Ա.Հովհաննիսյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 314-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքներում: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին, 4-րդ և 5-րդ մասերի կանոններով՝ պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով, Ա.Հովհաննիսյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 4 (չորս) տարի ժամկետով՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքի զրկմամբ՝ 3 (երեք) տարի ժամկետով: Միաժամանակ, Ա.Հովհաննիսյանի նկատմամբ կիրառվել է 2018 թվականի նոյեմբերի 1-ին ընդունված՝ «Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-ամյակի և Հայաստանի առաջին հանրապետության անկախության հռչակման 100-ամյակի կապակցությամբ քրեական գործերով համաներում հայտարարելու մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և նա ազատվել է ազատազրկման ձևով նշանակված պատժի կրումից: Նույն դատական ակտով Ա.Հովհաննիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանավորումը վերացվել է և նա ազատ է արձակվել:

3. Պաշտպաններ Ի.Գազարովայի, Հ.Սուքիասյանի, մեղադրող Վ.Սարգսյանի, տուժողի իրավահաջորդ Գ.Աղաջանյանի և ներկայացուցիչ Ա.Ղարազյոզյանի վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան), 2020 թվականի օգոստոսի 18-ի որոշմամբ բողոքները մերժել է՝ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 նոյեմբերի 26-ի դատավճիռը թողնելով օրինական ուժի մեջ:

4. Վերը նշված որոշման դեմ վճռաբեկ բողոքներ են ներկայացրել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Աֆանդյանը և տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցիչ Ա.Ղարազյոզյանը: Վճռաբեկ դատարանի՝ 2021 թվականի մարտի 5-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքներն ընդունվել են վարույթ: Վճռաբեկ դատարանի՝ 2021 թվականի հուլիսի 14-ի որոշմամբ սահմանվել է վճռաբեկ բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Դատավարության մասնակիցները վճռաբեկ բողոքների պատասխան չեն ներկայացրել:

Վճռաբեկ բողոքների քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

5. Նախաքննության մարմնի կողմից *Արմեն Հովհաննիսյանին* ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով և 314-րդ հոդվածի 1-ին մասով, մեղադրանք է առաջադրվել հետևյալ արարքների համար. «[Ն]ա 2014 թվականի նոյեմբերի 5-ից ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակադրոնական վարչության պետի N 478-Ա հրամանով զբաղեցնելով ՀՀ արդարադատության նախարարության «Նուբարաշեն» քրեակադրոնական հիմնարկի հերթապահ խմբի առաջին կարգի մասնագետի պաշտոնը և հանդիսանալով մշտապես իշխանության ներկայացուցչի գործառույթներով օժտված պետական ծառայություն իրականացնող պաշտոնավար անձ, 2018 թվականի մարտի 16-ին՝ ժամը 00:35-ից մինչև 01:15-ն ընկած ժամանակահատվածում, ՀՀ արդարադատության նախարարության

«Նուբարաշեն» քրեակարարողական հիմնարկի շենքում կատարած արարքի համար պատժելու նպատակով մի խումբ անձանց կազմում խոշտանգել է Արմեն Աղաջանյանին՝ վերջինիս դիտավորությամբ պատճառելով ֆիզիկական ուժեղ ցավ, ինչից հետո խոշտանգման դեպքը թաքցնելու խմբային շահերից ելնելով, մի խումբ պաշտոնատար անձանց կազմում կատարել է պաշտոնեական կեղծիք:

Այսպես.

2018 թվականի մարտի 15-ի լույս մարտի 16-ի գիշերը ՀՀ ոստիկանության Շենգավիթի բաժնի աշխատակիցները հիշյալ բաժնից ՀՀ արդարադատության նախարարության «Նուբարաշեն» քրեակարարողական հիմնարկ են տեղափոխել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ և 7-րդ կետերով որպես մեղադրյալ ներգրավված Արմեն Աղաջանյանին, ում նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրված եղել կալանավորումը: Հիշյալ քրեակարարողական հիմնարկ մուտք գործելիս՝ 2018 թվականի մարտի 16-ին՝ ժամը 00:35-ին, Արմեն Աղաջանյանին ընդունել է նույն քրեակարարողական հիմնարկի հերթապահ խմբի առաջին կարգի մասնագետ, արդարադատության մայրո Արմեն Հովհաննիսյանը: Այդ ժամանակ Արմեն Աղաջանյանի կողմից չբարևելու հարցի շուրջ խոսակցություն է ծավալվել վերջինիս և Արմեն Հովհաննիսյանի միջև, որի ընթացքում միջանցքում Արմեն Աղաջանյանը տվել է անհասցե հայհոյանքներ: Արմեն Հովհաննիսյանը դիտողություն է արել Արմեն Աղաջանյանին՝ պահանջելով իրեն կարգի հրավիրել և հայհոյանքներ չտալ՝ զգուշացնելով, որ շարունակելու դեպքում կտեղափոխի պատժախուց, ինչին Արմեն Աղաջանյանը հայհոյանք տալով պատասխանել է, որ չկա մեկը, ով կարող է իրեն տանել պատժախուց:

Այնուհետև Արմեն Հովհաննիսյանը Արմեն Աղաջանյանին ուղեկցել է հիմնարկի հավաքակայանում գտնվող խուզարկության կատարման համար նախատեսված սենյակ, և մինչ այդ հայհոյանքներ տալու համար պատժելու նպատակով առանց որևէ բառ ասելու ձեռքով հարվածել է նրա դեմքին, այնուհետև քրեակարարողական հիմնարկի մի խումբ ծառայողների հետ նշված սենյակում խոշտանգել է վերջինիս՝ դիտավորությամբ պատճառել է ֆիզիկական ուժեղ ցավ, այն է՝ ձեռքերով ու ոտքերով հարվածներ է հասցրել Արմեն Աղաջանյանի մարմնի տարբեր մասերին՝ պատճառելով առողջությանը թեթև վնասի հատկանիշներ չպարունակող՝ աջ և ձախ այրային շրջանների, ձախ սրունքի շրջանների քերծվածքների, վերին շրթունքի շրջանի սալջարդ վերքի ձևով մարմնական վնասվածքներ:

Այնուհետև, կարճ ժամանակ անց Արմեն Աղաջանյանին խոշտանգելու դեպքը թաքցնելու խմբային շահերից ելնելով, Արմեն Հովհաննիսյանը նույն քրեակարարողական հիմնարկի մի խումբ պաշտոնատար անձանց կազմում կատարել է պաշտոնեական կեղծիք, այն է՝ կալանավոր Արմեն Աղաջանյանի նկատմամբ ֆիզիկական ուժ՝ ձեռքի հնարք, կիրառելու վերաբերյալ քրեակարարողական հիմնարկի մի խումբ ծառայողների հետ 2018 թվականի մարտի 16-ին կազմել է իրականությանը չհամապատասխանող պաշտոնական փաստաթուղթ հանդիսացող կեղծ արձանագրություն առ այն, թե իբր նույն օրը՝ ժամը 00:45-ի սահմաններում, հավաքակայանում Արմեն Աղաջանյանին խուզարկելու ժամանակ վերջինս չի ենթարկվել իրենց օրինական պահանջներին, քրեակարարողական ծառայողների հասցեին տվել է հայհոյանքներ և զագրախոսել՝ խոչընդոտելով իրենց օրինական գործողությունների կատարմանը: Նկատի ունենալով, որ զգուշացվելուց հետո Արմեն Աղաջանյանը շարունակել է իրեն ագրեսիվ պահել և խոչընդոտել է իրենց օրինական գործողությունների կատարմանը, նրա ագրեսիվ վարքա-

գիծը կանխելու նպատակով իրենց կողմից կիրառվել է ֆիզիկական ուժ՝ ձեռնամարտի հնարք:

Մինչդեռ, նախաքննությամբ պարզվել է, որ հիշյալ արձանագրության մեջ նշված՝ հավաքակայանում խուզարկելու ժամանակ Արմեն Աղաջանյանի կողմից քրեակատարողական հիմնարկի ծառայողների օրինական պահանջներին չենթարկվելու և զազրախոսելով նրանց օրինական գործողությունների կատարմանը խոչընդոտելու վերաբերյալ տեղեկություններն իրականությանը չեն համապատասխանում:

Այսպիսով, Արմեն Աղաջանյանի կողմից հայիոյանքներ տալու համար պատժելու նպատակով քրեակատարողական հիմնարկի մի խումբ ծառայողների հետ Արմեն Հովհաննիսյանը խոչտանգել է նրան՝ դիտարկությամբ պատճառել ֆիզիկական ուժեղ ցավ, որից հետո խոչտանգման դեպքը թաքցնելու խմբային շահերից ելնելով, նույն քրեակատարողական հիմնարկի մի խումբ ծառայողների հետ կատարել է պաշտոնեական կեղծիք»¹:

6. Առաջին աստիճանի դատարանի դատավճռում նշվել է հետևյալը. «(...) Դատարանը գտնում է, որ Ա.Հովհաննիսյանի արարքը որպես խոչտանգում որակելու համար բավարար չէ միայն այն հանգամանքը, որ ամբաստանյալը հանդիսանում է քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակից՝ պաշտոնատար անձ և, որ նա բռնություն է գործադրել ՔԿՀ-ում գտնվող անձի նկատմամբ, քանի որ անհրաժեշտ է նաև, որ առկա լինի այլ պայման, մասնավորապես անհրաժեշտ է որպեսզի Արմեն Հովհաննիսյանն այդ բռնությունը գործադրի այնպիսի արարքի համար Ա.Աղաջանյանին պատժելու նպատակով, որը վերջինս կատարել է և այդպիսի արարք կատարելու հանգամանքը կամ փաստը պետք է հաստատված լինի համապատասխան ընթացակարգերով, այլ ոչ թե արարք կատարած լինելու հանգամանքը կազմի Ա.Հովհաննիսյանի սուբյեկտիվ ընկալման արդյունքը: Գործի նյութերի համաձայն Ա.Հովհաննիսյանը բռնություն է գործադրել կալանավոր Ա.Աղաջանյանի նկատմամբ նրա կողմից դրսևորած վարքագծի պատճառով: Կոնկրետ դեպքում պետք է հաշվի առնել, որ Ա.Հովհաննիսյանը դիտարկությամբ կատարել է այնպիսի գործողություններ, որոնք ակնհայտորեն դուրս են եկել նրա լիազորությունների շրջանակից և էական վնաս են պատճառել Ա.Աղաջանյանի իրավունքներին ու օրինական շահերին, ուստի նրա կատարած արարքը ենթակա էր որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով:

(...)

Գնահատելով Արմեն Հովհաննիսյանի կատարած գործողությունները ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքով ձևավորված պահանջների ներքո, պետք է արձանագրել հետևյալը,

- դատան վերաբերմունքի բնույթը - դատան վերաբերմունքը դրսևորվել է անձին ծեծի ենթարկելով,
- կիրառված միջոցները և մեթոդները - Արմեն Աղաջանյանը ծեծի է ենթարկվել ձեռքերով ու ոտքերով, ծեծի ընթացքում հատուկ միջոցներ չեն կիրառվել, ծեծը չի ուղեկցվել մշակված հատուկ մեթոդների կիրառմամբ,
- դատան վերաբերմունքի կրկնությունը և տևողությունը - ըստ գործի նյութերի՝ դատան վերաբերմունքը տևել է ոչ ավել քան երկու րոպե, ինչը երկարատև չի կարելի համարել: Դատան վերաբերմունքը չի կրկնվել, չի կիրառվել ընդհատումներով,
- դատան վերաբերմունքի ենթարկվող անձի տարիքը, սեռը և առողջական վիճակը-դատան

¹ Տե՛ս քրեական գործ. հատոր 2, թերթեր 263-282:

ժան վերաբերմունքի ենթարկված անձը 30 փարեկան փողամարդ է, վափառողջ, նրա վափառողջ լինելու մասին (որովայնի հատվածում առկա պարկի, որում գտնվում են աղիները) Արմեն Հովհաննիսյանը տեղեկացել է մինչ Արմեն Աղաջանյանի ՔԿՀ մուտք գործելը (նրա վերաբերյալ կազմված փաստաթղթերն ուսումնասիրելիս), Արմեն Աղաջանյանին հասցված վնասվածքներն ուղղված չեն եղել որովայնի շրջանին:

- հավանականությունը, որ նման վերաբերմունքը կարող է վնասել անձի ֆիզիկական, հոգեկան և հոգեբանական վիճակը - ցուցաբերված վերաբերմունքը չի վնասել Արմեն Աղաջանյանի ֆիզիկական, հոգեկան և հոգեբանական վիճակը, քանի որ հակառակ դեպքում նա չէր բարձրաձայնի այդ մասին: Հարկ է նշել նաև, որ դեպքից հետո ՔԿՀ-ի ծառայողներն Ա.Աղաջանյանին ուղեկցել են լվացվելու, նրա հետ հանգիստ պայմաններում զրուցել են, վերջինիս նկատմամբ վատ վերաբերմունքի որևէ դրսևորում այլևս չի կատարվել:

- հասցված վնասվածքների լուրջ հետևանքների կարծ և երկար փնտրությունը,

- հասցված վնասվածքները առողջության թեթև վնասի հատկանիշներ չեն պարունակում, իսկ քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնի կողմից տուժողի հոգեկան վիճակը պարզելու համար դատաբանական փորձաքննություն չի նշանակվել, հետևաբար՝ չկան փյուջաներ հետևանքների կարծարության կամ երկարատևության մասին:

Այսպիսով, համակցության մեջ դիտարկելով ՄԻԵԴ-ի մարնանշած չափանիշները՝ դատարանն արձանագրում է, որ հաստատված փաստական փյուջաներով ու գործի հանգամանքներով Արմեն Հովհաննիսյանի կատարած արարքը ենթակա չէ որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածով:

(...)

Դատարանը հնարավոր է համարում սույն քրեական գործով ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքը վերոնշյալ իրավական նորմի համարեքստում փոփոխելը, նկատի ունենալով, որ նրա արարքին տրվել է սխալ քրեաիրավական գնահատական և մեղադրանքի նման փոփոխությունը ոչ միայն չի խախտում ամբաստանյալի պաշտպանության իրավունքը, այլև բարելավում է նրա վիճակը: Ընդ որում նման դիրքորոշում է հայտնել նաև պաշտպանական կողմը: Նման պայմաններում դատարանը գտնում է, որ Արմեն Հովհաննիսյանի կատարած արարքը համապատասխանում է ոչ թե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի հատկանիշներին, այլ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներին: (...)²:

7. Վերաքննիչ դատարանի որոշման համաձայն՝ «(...) Դատարանը, անդրադառնալով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի հանցակազմի, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հանցակազմի քրեաիրավական բնութագրին, դրանց համարեքստում գնահատելով ամբաստանյալ Արմեն Հովհաննիսյանի գործողությունները և գործի փաստական հանգամանքները, եկել է իրավաչափ եզրահանգման այն մասին, որ վերջինիս գործողությունները խոչտանգման տարրեր չեն պարունակում:

Դատարանը գործով հաստատված փաստական փյուջաները գնահատելով «խոչտանգումների և այլ դատան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» ՄԱԿ-ի 1984 թվականի դեկտեմբերի 10-ի Կոնվենցիայի, խոչտանգման արգելքն ամրագրած

² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4-րդ, թերթեր 11-39:

ՄԻԵԿ-ի 3-րդ հոդվածի լույսի ներքո, հղում կատարելով Վիրաբյանն ընդդեմ Հայաստանի, Սելմունին ընդդեմ Ֆրանսիայի վճիռներով ՄԻԵԴ-ի արտահայտած իրավական դիրքորոշումներին, գտել է, որ Արմեն Հովհաննիսյանի գործողություններում բացակայում է խոշտանգման հանցակազմը:

(...) [Ն]շված փաստական փյուռքները համակցության մեջ դիտարկելով ՄԻԵԴ-ի սահմանած՝ խոշտանգման չափորոշիչների լույսի ներքո, Դատարանն իրավաչափ եզրահանգման է եկել Արմեն Հովհաննիսյանի արարքում խոշտանգման հանցակազմի բացակայության մասին: Այս առումով Դատարանի կողմից կատարված իրավական վերլուծությունները և դրանցից բխող եզրահանգումներն ընդունելի են Վերաքննիչ դատարանի համար: Դատարանը կատարել է դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցների բազմակողմանի և խորը իրավական վերլուծություն ու գնահատում, որոնց հետ Վերաքննիչ դատարանը համակարծիք է:

Մեղադրանքի կողմի փաստարկներն այն մասին, որ ամբաստանյալի գործողությունները նպատակ են ունեցել նվաստացնել փուժողին, վրեժխնդիր լինել նրանից, սուբյեկտիվ դատողության արդյունք է: Ճիշտ է, Արմեն Աղաջանյանը ՔԿՀ է մուտք գործել վաթսուհին վիճակում (հաստ աղիքը եղել է պարկի մեջ, մարմնից դուրս), սակայն գործով չի հաստատվել, որ Արմեն Հովհաննիսյանը խմբի կազմում հարվածներ է հասցրել նաև փուժողի որովայնի շրջանին: Այդ մասին են վկայում փուժողի մարմնական վնասվածքների բնույթն ու տեղակայումը, ինչը հիմնավորվել է դատաբժշկական փորձաքննությամբ: Գործի ելքով շահագրգիռ անձի՝ փուժողի մոր ցուցմունքն այն մասին, որ Արմեն Հովհաննիսյանը խմբի կազմում ծեծի ենթարկելով իր որդուն, խփել են նաև աղիքներին ու վնասել հաստ աղիքը, չի հաստատվել որևէ այլ օբյեկտիվ ապացույցով: Անհիմն են նաև մեղադրանքի կողմի փաստարկներն այն մասին, թե Արմեն Աղաջանյանի նկատմամբ դատան վերաբերմունքը ունեցել է շարունակություն, քանի որ նրան պատշաճ բժշկական օգնություն չի ցուցաբերվել, ու փուժողը հարկադրված դիմել է ջրադուլի և հացադուլի: Գործով չի հիմնավորվել, որ կալանավորված անձ Արմեն Աղաջանյանի կողմից ջրադուլ և հացադուլ հայտարարելը ուղղակիորեն պայմանավորված է եղել խուզարկության սենյակում ծեծի ենթարկվելու հանգամանքով, ու որ նրա նկատմամբ շարունակական պատշաճ բժշկական օգնություն չի ցուցաբերվել: Այն հանգամանքը, որ Արմեն Աղաջանյանը հրաժարվել է ՔԿՀ-ի բժշկի կողմից մարմնական զննության ենթարկվելուց, չի նշանակում, որ դա հետևանք է իր նկատմամբ կիրառված բռնության, դրա հետևանքով առաջացած տագնապի և անվստահության:

Ամփոփելով Վերաքննիչ դատարանը արձանագրում է, որ մեղադրանքի կողմի փաստարկները՝ Արմեն Հովհաննիսյանի գործողություններում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1 հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի հանցակազմի առկայության մասին, բավարար չափով փաստարկված չեն, դրանք սուբյեկտիվ դատողության արդյունք են, չեն բխում գործի նյութերից:

Միաժամանակ Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ ընդունելի չէ Դատարանի այն պնդումը, թե տեղի ունեցած բռնությունը խոշտանգում որակելու համար անհրաժեշտ պայման է, որ դեպքին նախորդած լինի փուժողի կողմից այնպիսի հակաօրինական արարքի կատարում, որը հաստատված է համապատասխան ընթացակարգով: Այդ պնդումը հակասում է ՄԻԵԴ կայուն նախադեպային իրավունքին, ինչպես իրավացիորեն ընդգծել է մեղադրողը իր բողոքի մեջ:

Ամփոփելով՝ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ բերված վերաքննիչ բողոքներ-

րը պետք է մերժել, քանի որ Դատարանի կողմից նյութական կամ դատավարական նորմերի այնպիսի խախտումներ թույլ չեն տրվել, որոնք ազդել են կամ կարող էին ազդել գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, բացակայում են վիճարկվող դատական ակտը բեկանելու հիմքերը: Վիճարկվող դատավճիռն օրինական է, հիմնավորված և պատճառաբանված (...)³:

Վճռաբեկ բողոքների հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքները քննվում են հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

8. ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալը, վկայակոչելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական կոնվենցիա) 3-րդ հոդվածի վերաբերյալ ձևավորած նախադեպային պրակտիկան, նշել է, որ սույն գործով տուժող Ա.Աղաջանյանի նկատմամբ կիրառված բռնությունը նպատակ է հետապնդել պատժել վերջինիս, ինչի արդյունքում էլ նրան պատճառվել է ուժեղ ցավ և տառապանք՝ հատկապես նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ ունեցած առողջական խնդիրների պատճառով Ա.Աղաջանյանն արդեն իսկ գտնվել է հյուծված վիճակում, իսկ նրա նկատմամբ գործադրված բռնությունն ուղղված է եղել վերջինիս դիմադրությունը կոտրելուն:

Բողոքաբերն ընդգծել է, որ Ա.Աղաջանյանի կողմից քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցներին դիմադրություն ցույց տալու կամ որևէ այլ կերպ նրանց պարտականությունների կատարմանը խոչընդոտելու վերաբերյալ որևէ փաստական տվյալ քրեական գործում առկա չէ:

Ըստ բողոքի հեղինակի՝ Ա.Աղաջանյանի նկատմամբ քրեակատարողական հիմնարկի ծառայողների կողմից ձեռքերով ու ոտքերով հարվածներ հասցնելն ունեցել է վրեժխնդրության բնույթ, այն չի նպաստել քրեակատարողական հիմնարկի ծառայողների կողմից իրենց առջև դրված խնդիրների լուծմանը և տուժողի նկատմամբ ցուցաբերված վերաբերմունքի նպատակն է եղել նվաստացնել և հարկադրաբար ենթարկեցնել վերջինիս:

Բողոք բերած անձը նշել է, որ գործով ձեռք բերված փաստական տվյալների ամբողջության պայմաններում, ստորադաս դատարանները, տուժող Ա.Աղաջանյանի նկատմամբ դրսևորված դաժան վերաբերմունքի բնույթի, տևողության, հասցված վնասվածքների և դրանց արդյունքում առաջացած հետևանքների վերաբերյալ եկել են սխալ եզրահանգումների:

Բողոքաբերի պնդմամբ, Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ գնահատման չի ենթարկել գործով ձեռք բերված և մեղադրողի կողմից ներկայացված բողոքում վկայակոչված՝ թույլատրելի, վերաբերելի և հավաստի այն փաստական տվյալները, որոնք «հիմնավոր կասկածից վեր» ապացուցողական չափանիշին համապատասխան հաստատում են ամբաստանյալ Ա.Հովհաննիսյանի կողմից խմբի կազմում կալանավորված անձ Արմեն Աղաջանյանին խոչտանգելու հանգամանքը: Այդ կերպ ստորադաս դատարանը խախտել է բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության վրա հիմնված՝ համակցության մեջ ապացույցները գնահատելու՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածով սահմանված պահանջը: Արդյուն-

³ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 49-րդ, թերթեր 74-109:

քում՝ ստորադաս դատարանները սխալ են կիրառել քրեական օրենքը, մասնավորապես՝ չեն կիրառել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը, որը ենթակա էր կիրառման, և կիրառել են նույն օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որը ենթակա չէր կիրառման:

8.1. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել և փոփոխել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի օգոստոսի 18-ի որոշումը, ամբաստանյալ Արմեն Հովհաննիսյանին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով՝ նրա նկատմամբ նշանակելով համաչափ պատիժ:

9. Ըստ տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցիչ Ա.Նարագյոզյանի վճռաբեկ բողոքի՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված որոշման արդյունքում խախտվել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 126-րդ և 127-րդ հոդվածների պահանջները, ինչի հետևանքով ամբաստանյալի արարքներում չի հաստատվել խոշտանգման փաստը:

Բողոքի հեղինակը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից մի շարք գործերով կայացված վճռիների և որոշումների լույսի ներքո՝ փաստարկել է, որ տուժողի նկատմամբ գործադրված բռնությունը պարունակել է խոշտանգման տարրեր, իսկ ստորադաս դատարանների դատական ակտերը հակասել են դրանցով արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին:

9.1. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոքաբերը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի օգոստոսի 18-ի որոշումը, ամբաստանյալ Արմեն Հովհաննիսյանին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով և կայացնել մեղադրական դատավճիռ:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

10. Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյոք Ա.Հովհաննիսյանի արարքը վերաորակելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները:

11. ՀՀ Սահմանադրության 26-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *«Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պապժի»:*

Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ ՄԱԿ-ի կոնվենցիա) 1-ին հոդվածի համաձայն՝ *«(...) «[խոշտանգում» հասկացությունը նշանակում է ցանկացած գործողություն, որով որևէ անձի դիրավորությամբ պատճառվում է մարմնական կամ մտավոր ուժեղ ցավ կամ տառապանք՝ նրանից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն կորզելու, այն գործողության համար պատժելու, որը կատարել կամ կատարման մեջ կասկածվում է նաև կամ երրորդ անձը, կամ նրան կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ հարկադրելու նպատակով, կամ ցանկացած տեսակի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով, երբ նման ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող այլ անձի կողմից կամ նրանց դրդմամբ կամ համաձայնությամբ: Սա չի ներառում այն ցավն ու տառապանքը, որոնք բխում են օրինական պատժամիջոցներից միայն կամ հատուկ են դրանց»:*

Նույն կոնվենցիայի 16-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«(...) Յուրաքանչյուր մասնակից պետու-*

թյուն պարտավորվում է իր իրավագործության ներքո գտնվող ցանկացած փարածքում կանխել դաժան, անմարդկային և նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի մյուս ձևերը, որոնք չեն դասվում 1-ին հոդվածում որպես խոշտանգում սահմանվածների շարքը, երբ այդպիսի գործողությունները կատարվում են պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող մեկ այլ անձի կողմից, կամ նրանց հրահրմամբ, կամ նրանց գիտությամբ կամ լուռ համաձայնությամբ(...):»:

12. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի»:

12.1. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, հղում կատարելով ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի ձևակերպմանը, սահմանել է, որ խոշտանգում է համարվում տեղեկություն ստանալու կամ պատժելու կամ վախեցնելու նպատակով անձին դիտավորյալ կերպով սաստիկ ցավ կամ տառապանք պատճառելը⁴:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, անդրադառնալով Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածում սահմանված՝ վատ վերաբերմունք հավաքական հասկացությանը և խոշտանգման՝ այլ վերաբերմունքի ձևերից տարբերակելուն, իրավական դիրքորոշում է արտահայտել հետևյալի մասին. «Որոշելու համար, թե արդյո՞ք վատ վերաբերմունքի կոնկրետ դրսևորումը պետք է որակվի որպես խոշտանգում, Դատարանը պետք է հաշվի առնի 3-րդ հոդվածում ներկայացված այս հասկացության և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի հասկացության փոխհարաբերությունները: Ինչպես Դատարանը նախկինում գտել է, պարզ է դառնում, որ մտադրությունը եղել է այն, որ այս փոխհարաբերական միջոցով Կոնվենցիայով պետք է հատուկ ամոթի խարան դրվեր շատ լուրջ և դաժան փառապանք պատճառող կանխամտածված անմարդկային վերաբերմունքի վրա (...): Բացի վերաբերմունքի լրջությունից առկա է նաև նպատակային տարր, ինչպես ճանաչվում է Միացյալ ազգերի կազմակերպության՝ խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի և պատժի դեմ (...) կոնվենցիայով, որով խոշտանգումը սահմանվում է որպես սուր ցավի կամ փառապանքի դիտավորյալ պատճառում, *inter alia*, տեղեկություն ստանալու, **պատժելու կամ ահաբեկելու** նպատակով (...):»⁵:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է. «(...) Վատ վերաբերմունքը պետք է որոշակի նվազագույն աստիճանի ծանրության լինի, որպեսզի այն դիտարկվի 3-րդ հոդվածի ներքո: Այս նվազագույն աստիճանի գնահատումը հարաբերական է, այն կախված է գործի բոլոր հանգամանքներից, ինչպես օրինակ՝ վերաբերմունքի տևողությունը, դրա ֆիզիկական և մտավոր ազդեցությունը, իսկ որոշ դեպքերում նաև՝ սեռը, տարիքը և փոստոկի առողջական վիճակը (...):»⁶:

Միաժամանակ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ.

⁴ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Salman v. Turkey* գործով 2000 թվականի հունիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 21986/93, կետ 114:

⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Վիրաբյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով 2012 թվականի հոկտեմբերի 2-ի վճիռը, գանգատ թիվ 40094/05, կետ 156:

⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Jalloh v. Germany [GC]* գործով 2006 թվականի հուլիսի 11-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54810/00, § 67:

«(...) [Յ]անկացած դեպքում ազատությունից զրկված անձի նկատմամբ ֆիզիկական ուժ գործադրելը, որը նրա վարքագծի պատճառով խիստ անհրաժեշտ չի եղել, նսեմացնում է մարդու արժանապատվությունը և, ըստ էության, խախտում է 3-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքը (...):

(...) [Կ]րած «ցավը կամ տառապանքը» կարող է համարվել «դաժան»՝ ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի իմաստով: Դատարանը գտնում է, որ այս «դաժանությունը», ինչպես և 3-րդ հոդվածով պահանջվող «նվազագույն խստությունը» հարաբերական են. դա կախված է գործի հանգամանքներից, ինչպիսիք են վերաբերմունքի տևողությունը, դրա ֆիզիկական կամ հոգեկան հետևանքները, իսկ որոշ դեպքերում՝ զոհի սեռը, տարիքը, առողջական վիճակը և այլն»⁷:

Ընդ որում՝ խոշտանգման միջոցով գործադրված բռնության ֆիզիկական կամ հոգեկան հետևանքները, պարտադիր չէ, որ տուժողի առողջությանը պատճառեն տևական վնաս, և ցանկացած դեպքում հասցված ֆիզիկական ցավի կամ հոգեկան տառապանքի խոշտանգման տարրեր պարունակելու հարցը կախված է կոնկրետ գործի հանգամանքների ամբողջությունից: Մասնավորապես, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ «(...) [Ի]շխանությունների գործադրած չիմնավորված բռնության նպատակն էր եղել ճնշել բողոքի շարժումը, պատժել բանտարկյալներին վերջիններիս խաղաղ հացադուլի համար և օրորոցում խեղդել բողոքի ձայն բարձրացնելու բոլոր մտադրությունները: Դատարանի կարծիքով, գանգադարձությունների նկատմամբ կիրառված վերաբերմունքը պետք է որ նրանց ծանր ցավ և տառապանք պատճառած լինե՞ր՝ Խոշտանգման և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի 1-ին մասի իմաստով (...), թեպետ այն ըստ երևույթին որևէ տևական վնաս չէր պատճառել նրանց առողջությանը: Այս հանգամանքներում Դատարանը եզրակացնում է, որ գանգադարձությունների նկատմամբ կիրառվել էր վերաբերմունք, որը կարող է բնորոշվել որպես ոչ այլ ինչ, քան խոշտանգում»⁸:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը միաժամանակ արձանագրել է, որ. «(...) Վերաբերմունքը Դատարանի կողմից ճանաչվել է որպես նվաստացնող և այդպիսով համարվել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով նախատեսված արգելք, եթե այն իր զոհի մոտ առաջացնում է վախի, տառապանքի և նվաստ լինելու զգացում⁹, եթե այն նվաստացնում կամ ցածրացնում է անհատին (նվաստացում իր իսկ աչքերում¹⁰, և (կամ) այլ անձանց աչքերում¹¹, անկախ նրանից՝ դա եղել է նպատակը, թե ոչ¹², եթե այն կոտորում է անձի ֆիզիկական կամ մտավոր

⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Selmouni v. France* գործով 2012 թվականի հոկտեմբերի 2-ի վճիռը, 1999 թվականի հուլիսի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 25803/94, կետեր 99-100, *Bouyid v. Belgium* [GC] գործով 2015 թվականի սեպտեմբերի 28 վճիռը, գանգատ թիվ 23380/09, կետեր 88 և 100:

⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Karabet and Others v. Ukraine* գործով 2013 թվականի հունվարի 17-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 38906/07 և 52025/07, կետ 332:

⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Ireland v. the United Kingdom* գործով 1978 թվականի հունվարի 18-ի վճիռը, գանգատ թիվ 5310/71, կետ 167, *Stanev v. Bulgaria* [GC], 2012 թվականի հունվարի 12-ի վճիռը, գանգատ թիվ 36760/06, կետ 203:

¹⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Raninen v. Finland* գործով 1997 թվականի դեկտեմբերի 16-ի վճիռը, գանգատ թիվ 20972/92, կետ 32:

¹¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Gutsanovi v. Bulgaria* գործով 2013 թվականի հոկտեմբերի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 34529/10, կետ 136:

¹² Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Labita v. Italy* [GC] գործով 2000 թվականի ապրիլի 6-ի

դիմադրությունը կամ դրդում է նրան գործել իր կամքին կամ գիտակցությանը հակառակ¹³, կամ այն ցուցաբերում է հարգանքի բացակայություն կամ ցածրացնում մարդկային արժանապատվությունը¹⁴, (...)»¹⁵:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը համարելով ժողովրդավարական հասարակությունների ամենահիմնարար արժեքներից մեկը¹⁶, նշել է, որ նույնիսկ ամենաբարդ իրավիճակներում, ինչպես օրինակ՝ ահաբեկչության և կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարում, Կոնվենցիայով բացարձակ իմաստով արգելվում են խոշտանգումները և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը՝ **անկախ տուժողի վարքագծից**¹⁷ և որևէ բացառություն չի նախատեսվում, ու Եվրոպական կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ չի թույլատրվում որևէ շեղում կատարել այդ պայմանից, նույնիսկ բնակչության կյանքին սպառնացող արտակարգ դրության դեպքում¹⁸:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, հարկ է նկատել, որ *Մուշեղ Սաղաթեյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է. «(...) երբ անհատը զրկված է ազատությունից կամ, ընդհանուր առմամբ, բախվել է իրավապահների հետ, ֆիզիկական ուժի ցանկացած կիրառում, որը խիստ անհրաժեշտ չի եղել այդ անձի վարքագծի պարճառով, նվաստացնում է մարդկային արժանապատվությունը և սկզբունքորեն հանդիսանում է Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով ամրագրված իրավունքի խախտում:

Դատարանը շեշտում է, որ «սկզբունքորեն» բառը չի կարող ընկալվել այն իմաստով, թե կարող են լինել իրավիճակներ, որոնցում խախտման հայտնաբերում չի նախատեսվում, քանի որ վերոնշյալ խստության շեմը (...) չի գերազանցվել: Մարդկային արժանապատվության ցանկացած ունեցողություն խախտում է Կոնվենցիայի բուն էությունը (...): Այդ պարճառով *vis-à-vis* անհատի իրավապահների ցանկացած վարքագիծ, որը նվաստացնում է մարդկային արժանապատվությունը, հանդիսանում է Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում: Դա հատկապես վերաբերում է նրանց կողմից անհատի նկատմամբ ֆիզիկական ուժի կիրառմանը, երբ դա խիստ անհրաժեշտ չէ վերջինի վարքագծի պարճառով՝ անկախ փյալ անձի վրա այդ ուժի ունեցած ազդեցությունից:

(...)

Ամեն դեպքում Դատարանը շեշտում է, որ իրավապահի կողմից լիովին իր հսկողության

վճիռը, գանգատ թիվ 26772/95, կետ 120:

¹³ Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Jalloh v. Germany* [GC] գործով 2006 թվականի հուլիսի 11-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54810/00, կետ 68:

¹⁴ Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Svinarenko and Slyadnev v. Russia* [GC] գործով 2014 թվականի հուլիսի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 32541/08 և 43441/08, կետեր 118 և 138:

¹⁵ Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Hovhannisyán v. Armenia* գործով 2018 թվականի հուլիսի 19-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18419/13, կետեր 48-49:

¹⁶ Տես, *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Նալբանդյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով 2015 թվականի մարտի 31-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 9935/06 և 2339/06, կետ 95:

¹⁷ Տես, *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Labita v. Italy* գործով 2000 թվականի ապրիլի 6-ի վճիռը, գանգատ թիվ 26772/95, կետ 119, *Chahal v. The United Kingdom* գործով 1996 թվականի նոյեմբերի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 22414/93, կետ 79:

¹⁸ Տես, *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Selmouni v. France* գործով 1999 թվականի հուլիսի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 25803/94, կետ 95, *Assenov and Others v. Bulgaria* գործով 1998 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 90/1997/874/1086, կետ 93:

դակ գտնվող անհատին հասցված ապօրինի լուրջ հարձակում է անհատի արժանապատվության վրա:

Ապօրինի խորն ազդեցություն է թողնում անձի վրա: Դեմքին հասցված ապօրինի ազդում է անձի մարմնի այն մասի վրա, որն արտահայտում է նրա անհատականությունը, դրսևորում նրա սոցիալական ինքնությունը և հանդիսանում նրա զգայարանների՝ տեսողության, խոսքի և լսողության կենտրոնը, որոնք օգտագործվում են այլոց հետ հաղորդակցվելու համար: Հիրավի Դատարանն արդեն առիթ ունեցել է նշելու դեմքի նշանակությունը սոցիալական փոխազդեցության համար (...): Այն նաև հաշվի էր առել մարմնի այդ մասի առանձնահատկությունը Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի համալրման նշանակությամբ՝ նշելով, որ «հատկապես իր տեղակայման պարճառով» անհատի գլխին հասցված հարվածը նրա ձերբակալության ժամանակ, որն առաջացրել է այսուհետև և 2 սանտիմետրանոց արյունազեղում նրա ճակատին, բավականին լուրջ հիմք էր 3-րդ հոդվածով հարց բարձրացնելու համար (...):

Դա հատկապես ճիշտ է, երբ ապօրինի հասցվել է իրավապահների կողմից իրենց վերահսկողության ներքո գտնվող անձանց, քանի որ դա ընդգծում է այն առավելությունը և ստորադասությունը, որոնք, ըստ սահմանման, բնորոշում են առաջինի և երկրորդի միջև հարաբերությունները նշված հանգամանքներում: (...)

Բացի այդ, անձինք, ովքեր գտնվում են ոստիկանական կալանքի տակ կամ նույնիսկ պարզապես բերման են ենթարկվել կամ կանչվել են ոստիկանատան ինքնության ստուգման կամ հարցաքննության համար, ինչպես դիմումատուների դեպքում, և, ընդհանուր առմամբ, բոլոր անձինք, ովքեր գտնվում են ոստիկանության կամ համանման մարմնի վերահսկողության ներքո, խոցելի իրավիճակում են: Իշխանությունները, հետևաբար, նրանց պաշտպանելու պարտականություն ունեն (...): Իրենց ոստիկաններից որևէ մեկի կողմից ապօրինի միջոցով նվաստացում պարճառելով՝ իշխանություններն արհամարհում են այս պարտականությունը:

Այն փաստը, որ ապօրինի կարող է ոստիկանի կողմից հասցված լինել չմտածված, ում համբերությունից հանել էր զոհի անհարգալից կամ սադրիչ վարքագիծը, այստեղ տեղին չէ: Հետևաբար, Մեծ Պալատն այս կետում հրաժարվում է Պալատի մոտեցումից: Ինչպես նախկինում նշել է Դատարանը, նույնիսկ ամենադժվարին հանգամանքներում Կոնվենցիան բացարձակ իմաստով արգելում է խոշտանգումները և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պարիժը՝ անկախ փոխյալ անձի վարքագծից (...): Ժողովրդավարական հասարակությունում վարչական վերաբերմունքը երբեք իշխանությունների առջև ի հայտ եկած խնդիրներին պարզաճ արձագանքը չէ»¹⁹:

13. ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի և ներպետական օրենսդրությամբ խոշտանգման համար քրեական պատասխանատվության ոլորտում գործող իրավակարգավորումների միջև համապատասխանություն ապահովելու անհրաժեշտությամբ, ինչպես նաև Եվրոպական դատարանի վճիռների կատարման պահանջով²⁰ 2015 թվականի հունիսի 5-ի՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-69 օրենքի ընդունմամբ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխություններով

¹⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Mushegh Saghatelian v. Armenia* գործով 2018 թվականի սեպտեմբերի 20-ի վճիռը, գանգատ թիվ 23086/08, կետեր 100-101, 103-104, 106-108:

²⁰ Տե՛ս օրենքի հիմնավորումները՝ www.parliament.am կայքում:

և լրացումներով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածով քրեական պատասխանատվություն նախատեսվեց խոշտանգում հանցագործության կատարման համար, որի դիսպոզիցիան ունի հետևյալ բովանդակությունը. «Պաշտոնատար անձի կամ պետական մարմնի անունից հանդես գալու իրավասություն ունեցող այլ անձի կողմից կամ նրա դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ որևէ անձի դիտարկությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը՝ այդ կամ երրորդ անձից տեղեկություն կամ խոստովանություն ստանալու նպատակով կամ այն **արարքի համար պատժելու նպատակով, որն այդ կամ երրորդ անձը կատարել է կամ որի կատարման մեջ կասկածվում կամ մեղադրվում է, ինչպես նաև այդ կամ երրորդ անձին վախեցնելու** կամ որևէ արարք կատարելուն կամ կատարումից ձեռնպահ մնալուն հարկադրելու նպատակով կամ ցանկացած բնույթի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով

(...)

2. Նույն արարքը, որը կատարվել է՝

(...)

4) մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից (...):»:

14. Սույն որոշման 12-13-րդ կետերում կատարված իրավական վերլուծության, այդ թվում նաև դրանցում վկայակոչված միջազգային չափանիշների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի իմաստով դրսևորված վատ վերաբերմունքը, որպես խոշտանգում որակելու, հետևաբար նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության կատարման փաստը հաստատված համարելու համար անհրաժեշտ է, որ ի կատարումը դրանում նշված նպատակների՝ դրսևորված վերաբերմունքի արդյունքում հասցված ուժեղ ցավը կամ հոգեկան տառապանքն իր բնույթով լինի «դաժան», ինչն էլ հաստատված համարելու չափորոշիչներ են հանդիսանում՝ **գործադրված բռնության տևողությունը, դրա արդյունքում հասցված ֆիզիկական կամ հոգեկան հետևանքները, ազատությունից զրկված կամ ոստիկանությունում կամ համանման մարմնում հանցավորի վերահսկողության ներքո լինելը**, իսկ որոշ դեպքերում՝ **տուժողի տարիքային, առողջական վիճակի և այլ առանձնահատկությունները**:

15. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Նախաքննության մարմնի կողմից Արմեն Հովհաննիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով և 314-րդ հոդվածի 1-ին մասով, մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, 2018 թվականի մարտի 16-ին՝ ժամը 00:35-ից մինչև 01:15-ն ընկած ժամանակահատվածում, ՀՀ արդարադատության նախարարության «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի շենքում կատարած արարքի համար պատժելու նպատակով մի խումբ անձանց կազմում խոշտանգել է Արմեն Աղաջանյանին՝ վերջինիս դիտարկությամբ պատճառելով ֆիզիկական ուժեղ ցավ, ինչից հետո խոշտանգման դեպքը թաքցնելու խմբային շահերից ելնելով, մի խումբ պաշտոնատար անձանց կազմում կատարել է պաշտոնեական կեղծիք²¹,

- Առաջին ատյանի դատարանը դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցների գնահատման արդյունքում հաշվի առնելով, որ *դաժան վերաբերմունքը դրսևորվել է անձին ծեծի*

²¹ Տես սույն որոշման 5-րդ կետը:

ենթարկելով, ծեծի ընթացքում հատուկ միջոցներ չեն կիրառվել, ծեծը չի ուղեկցվել մշակված հատուկ մեթոդների կիրառմամբ, դաժան վերաբերմունքը տևել է ոչ ավել քան երկու ռուպե, չի կրկնվել, չի կիրառվել ընդհատումներով, դաժան վերաբերմունքի ենթարկված անձը 30 փարեկան փողամարդ է, վատառողջ, նրա վատառողջ լինելու մասին (որովայնի հատվածում առկա պարկի, որում գտնվում են աղիները) Ա.Հովհաննիսյանը տեղեկացել է մինչ Ա.Աղաջանյանի քրեակատարողական հիմնարկ մուտք գործելը (նրա վերաբերյալ կազմված փաստաթղթերն ուսումնասիրելիս), Ա.Աղաջանյանին հասցված վնասվածքներն ուղղված չեն եղել որովայնի շրջանին, ցուցաբերված վերաբերմունքը չի վնասել նրա ֆիզիկական, հոգեկան և հոգեբանական վիճակը, քանի որ հակառակ դեպքում նա չէր բարձրաձայնի այդ մասին, դեպքից հետո քրեակատարողական հիմնարկի ծառայողներն Ա.Աղաջանյանին ուղեկցել են լվացվելու, նրա հետ հանգիստ պայմաններում գրուցել են, վերջինիս նկատմամբ վատ վերաբերմունքի որևէ դրսևորում այլևս չի կատարվել, հասցված վնասվածքները առողջության թեթև վնասի հատկանիշներ չեն պարունակում, իսկ քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնի կողմից տուժողի հոգեկան վիճակը պարզելու համար դատախոզաբանական փորձաքննություն չի նշանակվել, հետևաբար՝ չկան տվյալներ հետևանքների կարճատևության կամ երկարատևության մասին, հանգել է այն հետևության, որ Ա.Հովհաննիսյանի արարքը ենթակա էր որակման ոչ թե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի, այլ 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով: Միևնույն ժամանակ, դատարանը նշել է, որ Ա.Հովհաննիսյանի արարքը որպես խոշտանգում որակելու համար անհրաժեշտ է նաև, որ նա այդ բռնությունը գործադրի այնպիսի արարքի համար Ա.Աղաջանյանին պատժելու նպատակով, որը վերջինս կատարել է, և այդպիսի արարք կատարելու հանգամանքը կամ փաստը պետք է հաստատված լինի համապատասխան ընթացակարգերով, այլ ոչ թե արարք կատարած լինելու հանգամանքը կազմի Ա.Հովհաննիսյանի սուբյեկտիվ ընկալման արդյունքը²²,

- Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, արձանագրել է, որ բերված վերաքննիչ բողոքները պետք է մերժել, քանի որ Առաջին ատյանի դատարանի կողմից նյութական կամ դատավարական նորմերի այնպիսի խախտումներ, որոնք ազդել են կամ կարող էին ազդել գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, թույլ չեն տրվել, բացակայում են դատական ակտը բեկանելու հիմքերը, իսկ վիճարկվող դատավճիռն օրինական է, հիմնավորված և պատճառաբանված: Միևնույն ժամանակ, Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ ընդունելի չի համարում Առաջին ատյանի դատարանի այն պնդումը, թե տեղի ունեցած բռնությունը խոշտանգում որակելու համար անհրաժեշտ պայման է, որ դեպքին նախորդած լինի տուժողի կողմից այնպիսի հակաօրինական արարքի կատարում, որը հաստատված է համապատասխան ընթացակարգով: Դատարանը գտել է, որ այդ պնդումը հակասում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կայուն նախադեպային իրավունքին²³:

16. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 11-14-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտած իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարաններն Ա.Հովհաննիսյանի արարքում խոշտանգման հատկանիշների առկայության, հետևա-

²² Տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը:

²³ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

բար նաև Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի նյութական բաղադրիչն առկա համարելու փաստը գնահատելիս համակողմանի ուշադրության չեն արժանացրել գործի փաստական հանգամանքները: Մասնավորապես, Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի նյութական բաղադրիչի համատեքստում ստորադաս դատարանները հաշվի չեն առել այն, որ՝

- **տուժողի նկատմամբ ֆիզիկական ուժի գործադրումը խիստ անհրաժեշտություն չի եղել.** տուժող Ա.Աղաջանյանը գտնվել է քրեակատարողական հիմնարկի տարածքում, փաստացի անազատության վիճակում և նրա նկատմամբ բռնություն է գործադրվել քրեակատարողական հիմնարկի տարածքում անհասցե հայիոյանքներ հնչեցնելու կապակցությամբ: Ա.Աղաջանյանը որևէ մեկի նկատմամբ բռնություն չի գործադրել, նրան որևէ պահանջ չի ներկայացվել, որը վերջինս հրաժարվել է կատարել, նա որևէ դիմադրություն ցույց չի տվել, ուստի տուժող Ա.Աղաջանյանի վարքագծով պայմանավորված նրա նկատմամբ ֆիզիկական ուժի գործադրման անհրաժեշտությունը հիմնավորված չի եղել,

- **տուժողի առողջական վիճակը, վերջինիս վիճակի խոցելիության աստիճանը.** տուժող Ա.Աղաջանյանը գտնվել է քրեակատարողական հիմնարկում՝ պետության վերահսկողության ներքո գտնվող փակ տարածքում և դրանով իսկ պայմանավորված՝ խոցելի իրավիճակում²⁴: Ամբաստանյալ Ա.Հովհաննիսյանը մինչ միջադեպը զննել է Ա.Աղաջանյանի անձնական գործը և տեղեկացել վերջինիս առողջական վիճակի մասին առ այն, որ նա վիրահատվել է, նրա ձախ կողմում պարկ է առկա, որի մեջ է նրա աղին, բացի այդ քրեակատարողական հիմնարկ մուտք գործելուն պես Ա.Աղաջանյանը պահանջել է շտապօգնություն հրավիրել: Գործի այս փաստական հանգամանքները համադրելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ սույն որոշման 12.1-րդ կետում մեջբերված իրավական դիրքորոշումների հետ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պետության պոզիտիվ պարտականությունն է հանդիսացել ապահովելու իր վերահսկողության ներքո, փակ տարածքում, առողջական վիճակով պայմանավորված արդեն իսկ խոցելի իրավիճակում գտնվող Ա.Աղաջանյանի պաշտպանությունը: Այս առումով կարևոր է ընդգծել այն հանգամանքը, որ նշված պարտականության կատարումն ապահովելու համար պետության ներկայացուցիչները՝ ի դեմս քրեակատարողական հիմնարկի ծառայողների, պետք է անհրաժեշտ շրջահայացություն ցուցաբերեն քրեակատարողական հիմնարկ ընդունվող անձանց նկատմամբ դրսևորվող վերաբերմունքի առումով: Ինչպես նշվել է ՄԱԿ-ի խոշտանգումների վերաբերյալ Հատուկ զեկուցողի թեմատիկ զեկույցում՝ տարածված պրակտիկա են կալանավայրերում նոր կալանավորների նկատմամբ տարբեր կերպ արտահայտվող չարաշահումները՝ «ընդունելության հատուկ վերաբերմունք» ցույց տալու և վերջիններիս իրենց ենթարկեցնելու համար²⁵, որպիսի մոտեցումն անընդունելի է Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի համատեքստում,

- **տուժողի նկատմամբ ցուցաբերված վատ վերաբերմունքի բնույթը, եղանակը, դրա արդյունքում վերջինիս մոտ առաջացած առողջական և հոգեբանական հետևանքները.** դատաբժշկական փորձաքննության թիվ 0467 եզրակացության համաձայն՝ Ա.Աղաջանյանի մարմնական վնասվածքները՝ **աջ և ձախ այտային շրջանների, ձախ սրունքի շրջանների**

²⁴ Տե՛ս սույն որոշման 12.1-րդ կետը:

²⁵ Տե՛ս ՄԱԿ-ի խոշտանգումների, դաժան, անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ այլ պատժի վերաբերյալ Հատուկ զեկուցողի 2010 թվականի փետրվարի 5-ի թեմատիկ զեկույցը, A/HRC/13/39/Add.5, կետ 69:

քերծվածքների, վերին շրջանի շրջանի սալջարդ վերքի ձևով, հասցվել են՝ բույժ, կոշտ առարկաներով, չի բացառվում նաև՝ ձեռքերով, ոտքերով, հնարավոր է՝ որոշման մեջ նշված ժամկետին, որոնք առողջության թեթև վնասի հատկանիշներ չեն պարունակում²⁶։ Դեպքից մի քանի օր անց՝ 2018 թվականի մարտի 19-ին, Ա.Աղաջանյանը գրավոր դիմում է ներկայացրել քրեակատարողական հիմնարկի պետին և հայտնել, որ քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցների կողմից իրեն դաժանաբար ծեծի ենթարկելու և բուժօգնություն չցուցաբերելու կապակցությամբ հայտարարում է հացադուլ և ջրադուլ։ Ավելին, գործի քննության ընթացքում մահացած տուժող Ա.Աղաջանյանի նախաքննական ցուցմունքի համաձայն՝ քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցների կողմից իր նկատմամբ գործադրված բռնությունը, ծառայել է իրեն նվաստացնելու և պատժելու միջոց²⁷։

Գործի փաստական հանգամանքների համատեքստում Վճռաբեկ դատարանի համար ընդունելի չէ ստորադաս դատարանների կողմից ամբաստանյալ Ա.Հովհաննիսյանի արարքը խոշտանգումից որպես բռնության գործադրմամբ զուգորդված պաշտոնեական լիազորությունների անցում վերադարձվելու հիմքում դրվող այն փաստարկը, թե *ծեծի ընթացքում հատուկ միջոցներ չեն կիրառվել, ծեծը չի ուղեկցվել մշակված հատուկ մեթոդների կիրառմամբ, դաժան վերաբերմունքը տևել է ոչ ավել քան երկու րոպե, ինչը երկարատև չի կարելի համարել, դաժան վերաբերմունքը չի կրկնվել, չի կիրառվել ընդհատման երկու, Ա.Աղաջանյանին հասցված վնասվածքներն ուղղված չեն եղել որովայնի շրջանին, հասցված վնասվածքներն առողջության թեթև վնասի հատկանիշներ չեն պարունակել, իսկ քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնի կողմից տուժողի հոգեկան վիճակը պարզելու համար դատաբանական փորձաքննություն չի նշանակվել, հետևաբար՝ չկան տվյալներ հետևանքների կարճատևության կամ երկարատևության մասին*։ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նշված հանգամանքներն իրենց համակցության մեջ չեն կարող բացառել քրեախրավական իմաստով խոշտանգման հանցակազմի հատկանիշների առկայությունը, խոշտանգման արդյունքում անձի առողջությանը կարող է նույնիսկ առհասարակ վնաս չպատճառվել, տվյալ դեպքում կարևոր է ֆիզիկական ուժեղ ցավի կամ հոգեկան ուժեղ տառապանքի պատճառումը։ Նշված հատկանիշի բովանդակությանը Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *էրիկ Եղիսյանի* գործով կայացված որոշմամբ, որտեղ միջազգային չափորոշիչների հաշվառմամբ, ի թիվս այլնի, ընդգծվել է, որ «ֆիզիկական ուժեղ ցավի կամ հոգեկան ուժեղ տառապանքի» այլընտրանքային հետևանքների առաջացումը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել, որ **ցավի առկայությունը չի պահանջում, որ պարտադիր այն լինի ծայրահեղ, երկար, մշտական, սուբյեկտի համար դժվար դիմանալու, չպետք է ներառի մահ, օրգանի անբավարարություն կամ որոշակի ֆունկցիայի լուրջ խանգարում, ուժեղ ցավը կարող է նաև կարճատև լինել**²⁸։ Նշված դիրքորոշումները կիրառելով սույն գործի փաստական հանգամանքների նկատմամբ Վճռաբեկ դատարանի համար անընդունելի է նաև Առաջին ատյանի դատարանի այն պնդումը, թե *ցուցաբերված վերաբերմունքը չի վնասել Արմեն Աղաջանյանի ֆիզիկական, հոգեկան և հոգեբանական վիճակը, քանի որ հակառակ դեպքում նա չէր բարձրաձայնի այդ*

²⁶ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4-րդ, թերթեր 11-39:

²⁷ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4-րդ, թերթեր 11-39:

²⁸ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *էրիկ Եղիսյանի* գործով 2021 թվականի սեպտեմբերի 3-ի թիվ ԼԴ1/0030/01/16 որոշումը, կետ 19:

մասին, որպիսի դիրքորոշումն ըստ էության ընդունելի է համարել նաև Վերաքննիչ դատարանը: Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ հանցանքի կատարման մասին տուժողի կողմից իրավասու մարմիններին հայտնելը չի կարող որևէ կերպ վկայել այն մասին, որ տուժողի նկատմամբ ցուցաբերած վերաբերմունքը չի վնասել նրա ֆիզիկական, առավել ևս՝ հոգեկան և հոգեբանական վիճակը: Նշված մոտեցումը բացարձակապես անընդունելի է և ողջամտորեն չի կարող օգտագործվել դատարանի կողմից որպես դատական ակտի պատշաճ պատճառաբանություն:

Ինչ վերաբերում է դեպքից հետո քրեակատարողական հիմնարկի ծառայողների կողմից *Ա.Աղաջանյանին լվացվելու ուղեկցելուն, նրա հետք հանգիստ պայմաններում զրուցելուն, վերջինիս նկատմամբ վատ վերաբերմունքի որևէ դրսևորում այլևս չկատարելուն*, ապա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանցանքի կատարմանը հաջորդող նշված հանգամանքները որևէ կերպ չեն կարող անդրադառնալ ամբաստանյալին մեղսագրվող արարքի քրեաիրավական որակման վրա: Ամբաստանյալի հետհանցավոր վարքագիծը՝ արտահայտված ամբաստանյալի նկատմամբ դրսևորած վերաբերմունքից հետո նրան լվացվելուն ուղեկցելու կամ առանց բռնության գործադրման զրուցելու (ինչը կարող էր նաև հետապնդել ամբաստանյալի նկատմամբ դրսևորած վերաբերմունքը թաքցնելու, քողարկելու նպատակ, որպիսի դատողությունը պայմանավորված է նաև հետագայում՝ խոշտանգման դեպքը թաքցնելու խմբային շահերից ելնելով, մի խումբ պաշտոնատար անձանց կազմում պաշտոնեական կեղծիք կատարելու հանգամանքով) կամ կրկին վատ վերաբերմունք չդրսևորելու ձևով չէր կարող որևէ կերպ ազդել ամբաստանյալին մեղսագրված արարքի քրեաիրավական որակման վրա:

17. Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ խոշտանգման հանցակազմի պարտադիր հատկանիշներից է օրենսդրի կողմից նախատեսված հատուկ նպատակների առկայությունը, որոնք նաև համապատասխանում են ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածով սահմանված նպատակներին: Դրանց շարքում ներառված է նաև *այն արարքի համար պատժելու նպատակը, որն այդ կամ երրորդ անձը կատարել է կամ որի կատարման մեջ նա կասկածվում կամ մեղադրվում է*: Այս նպատակի բովանդակության առումով Վճռաբեկ դատարանի համար ընդունելի է Վերաքննիչ դատարանի անհամաձայնությունն Առաջին ատյանի դատարանի այն պնդման հետ, որ արարքը որպես խոշտանգում որակելու համար անհրաժեշտ է նաև, որ ամբաստանյալն այդ բռնությունը գործադրի այնպիսի արարքի համար տուժողին պատժելու նպատակով, որը վերջինս կատարել է և այդպիսի արարք կատարելու հանգամանքը կամ փաստը պետք է հաստատված լինի համապատասխան ընթացակարգերով: Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ այդպիսի պահանջը չի համապատասխանում ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածում և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածում նշված նպատակի բովանդակությանը: Խնդրո առարկա նպատակի իմաստով «արարք»-ը ենթադրում է ցանկացած վարքագծային դրսևորման ակտ, որը պաշտոնատար անձի կամ պետական մարմնի անունից հանդես գալու իրավասություն ունեցող այլ անձի մոտ առաջացնում է այդպիսի վարքագիծ դրսևորած անձին խոշտանգելու միջոցով պատժելու նպատակ: Պետական մարմնի ներկայացուցիչն իր դրսևորած վերաբերմունքով պետք է նպատակ հետապնդի իր առավելությունն ընդգծել անձի նկատմամբ, ցուցադրել իր գերակա դիրքը՝ տուժողին հնազանդեցնելու, իրեն ենթարկեցնելու նպատակով: Միաժամանակ, հարկ է նշել, որ խոշտանգման հանցակազմի հատկանիշների առկայության համար պարտադիր

կերպով տուժողի դրսևորած վարքագծի ընթացակարգային ամրագրման որևէ պահանջ նախատեսված չէ, այս առումով նախադատելի նշանակություն ունեցող պայմանի նախատեսումը չի բխում խոշտանգման դիսպոզիցիայի պահանջներից:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ, սույն գործի փաստական հանգամանքների համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը հիմնավոր է համարում Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտում տեղ գտած դիրքորոշումը, որով անընդունելի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին հակասող է համարվել Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունն առ այն, որ տեղի ունեցած բռնությունը խոշտանգում որակելու համար անհրաժեշտ պայման է, որ դեպքին նախորդած լինի տուժողի կողմից այնպիսի հակաօրինական արարքի կատարումը, որը հաստատված է համապատասխան ընթացակարգով:

18. Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ա.Հովհաննիսյանի արարքը վերաորակելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները հիմնավոր չեն:

19. Ուստի, հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ կատարված վերլուծությունը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալ Ա.Հովհաննիսյանին մեղսագրված արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետից նույն օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասով վերաորակելու մասով Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտն անփոփոխ թողնելիս՝ Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել խոշտանգման հանցակազմի հատկանիշները, ինչպես նաև պատշաճ գնահատման չի ենթարկել գործով ձեռքբերված ապացույցները: Այսինքն՝ թույլ են տրվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ և 398-րդ հոդվածներով նախատեսված՝ նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումներ, որոնք իրենց բնույթով էական են և հիմք են ստորադաս դատարանի դատական ակտը բեկանելու և գործը Վերաքննիչ դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու համար:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նոր քննության ընթացքում Վերաքննիչ դատարանը, վերացնելով արձանագրված խախտումները, յուրաքանչյուր ապացույց գնահատելով վերաբերելիության, թույլատրելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից, արարքի քրեաիրավական որակման հարցում պետք է հանգի համապատասխան հետևության:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատավարության տվյալ փուլում չհեռանալու մասին ստորագրությունը կարող է լինել պատշաճ երաշխիք՝ ամբաստանյալ Ա.Հովհաննիսյանի՝ ազատության մեջ գտնվելու դեպքում նրա հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագիծը չեզոքացնելու համար: Ուստի, ամբաստանյալ Ա.Հովհաննիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց պետք է ընտրել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքը» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361.1-րդ, 403-406-րդ, 415.1-րդ, 418.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքները բավարարել մասնակիորեն: Արմեն Զիվանի Հովհաննիսյանի վերաբերյալ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2019 թվականի նոյեմբերի 26-ի դատավճիռն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի օգոստոսի 18-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Ամբաստանյալ Արմեն Զիվանի Հովհաննիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԵԿԴ/4634/02/16

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՎԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի սեպտեմբերի 30-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով «Շանտան» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) և Հարություն Ղազարյանի վճռաբեկ բողոքները ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 17.08.2018 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Անահիտ Ղազարյանի ընդդեմ Հարություն Ղազարյանի, Ընկերության, երրորդ անձինք Արմեն Մարտիրոսյանի, ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության (այսուհետ՝ Գործակալություն)՝ սեփականության իրավունքը ճանաչելու, գրառումը մասնակի անվավեր ճանաչելու և բաժնեմասի նկատմամբ իրավունքը գրանցելու պահանջների մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Անահիտ Ղազարյանը պահանջել է ճանաչել իր սեփականության իրավունքը Հարություն Ղազարյանի կողմից Ընկերությանը փոխանցված և Ընկերության կանոնադրական կապիտալի 50% բաժնեմասի կեսի՝ 25% բաժնեմասի նկատմամբ, մասնակի՝ 25%-ի մասով վերացնել Գործակալության կողմից 21.11.2016 թվականին պետական միասնական գրանցամատյանում կատարված գրառումը՝ անվավեր ճանաչելով Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի՝ Ընկերության անվամբ կատարված գրանցումը, ինչպես նաև պարտավորեցնել Գործակալությանը իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մատյանում կատարել գրառում Ընկերության կանոնադրական կապիտալը կազմող 100% բաժնեմասից 25% բաժնեմասը Անահիտ Ղազարյանի անվամբ գրանցելու վերաբերյալ:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Է. Ավետիսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 22.03.2018 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 17.08.2018 թվականի որոշմամբ Ընկերության և Հարություն Ղազարյանի վերաքննիչ բողոք-

ները մերժվել են, և Դատարանի 22.03.2018 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոքներ են ներկայացրել Ընկերությունը (ի պաշտոնե ներկայացուցիչ՝ Հ.Ղազարյան) և Հարություն Ղազարյանը:

Վճռաբեկ բողոքների պատասխաններ չեն ներկայացվել:

2. Հարություն Ղազարյանի վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածը, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածը:

Վերաքննիչ դատարանը սխալ է գնահատել կորպորատիվ իրավահարաբերությունների առանձնահատկությունները, մասնավորապես այն, որ Հարություն Ղազարյանը ունեցել է բացառիկ, որևէ մեկի կողմից չվերահսկվող Ընկերությունից դուրս գալու իրավունք: Կորպորատիվ իրավահարաբերություններն ունեն մի շարք առանձնահատկություններ և էականորեն տարբերվում են քաղաքացիաիրավական այլ իրավահարաբերություններից: Հետևաբար՝ այդ իրավահարաբերությունները չեն կարող նույնացվել քաղաքացիական իրավահարաբերության համատեղ սեփականության ինստիտուտի հետ:

Վերաքննիչ դատարանը, Ընկերության կազմից դուրս գալը գնահատելով որպես գործարք, հաշվի չի առել, որ հայցապահանջում չի ներկայացվել պահանջ պատասխանողի կողմից կատարված գործարքն անվավեր ճանաչելու մասին: Գործարքներից բխող հետևանքները կարող են վերացվել բացառապես դատարանի կողմից այդ գործարքներն անվավեր ճանաչելուց հետո, մինչդեռ գործարքը վիճահարույց դիտարկելու և այն անվավեր ճանաչելու պահանջի բացակայության պայմաններում ստորադաս դատարանը, առանց անվավեր ճանաչված գործարքի առկայության, անվավեր է ճանաչել այդ գործարքից բխող հետևանքը՝ իրավունքի գրանցումը:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ հայցադիմումը ներկայացնելու պահին Հարություն Ղազարյանը չի հանդիսացել բաժնեմասի սեփականատեր:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 17.08.2018 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ հայցը մերժել կամ գործն ուղարկել նոր քննության:

2.1. Ընկերության վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածը, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ, 23-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը, Հարություն Ղազարյանի՝ Ընկերության մասնակիցներից դուրս

գալը դիտարկելով իբրև հատուցելիության հատկանիշ ունեցող գործարք, դասել է անվավեր գործարքների շարքին, այն դեպքում երբ հայցվորը չի ներկայացրել գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջ:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Հարություն Ղազարյանը իրացրել է «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով իրեն վերապահված ընկերությունից դուրս գալու բացառիկ իրավունքը և այլևս չի հանդիսանում Ընկերության մասնակից: Ավելին, Վերաքննիչ դատարանը հաստատված համարելով Հարություն Ղազարյանի Ընկերությունում մասնակից չհանդիսանալու փաստը, բավարարել է հայցվորի հիմնական պահանջը՝ ճանաչել է Անահիտ Ղազարյանի սեփականության իրավունքը Հարություն Ղազարյանին չպատկանող բաժնեմասի նկատմամբ:

Ստորադաս դատարաններն անտեսել են, որ այս իրավահարաբերությունները կրում են յուրօրինակ կորպորատիվ բնույթ, հետևաբար Ընկերության մասնակցի բացառիկ իրավունքները չեն կարող նույնացվել այլ գույքային իրավունքների հետ: Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի ամուսինը չի կարող ձեռք բերել ընկերության նկատմամբ այն նույն իրավունքների և պարտականությունների ամբողջությունը, որով օժտվում է հենց գրանցված մասնակիցը:

Բացի այդ, Դատարանը հայցի բավարարման, իսկ Վերաքննիչ դատարանը Դատարանի վճիռը անփոփոխ թողնելու հիմքում դրել են այն հանգամանքը, որ Հարություն Ղազարյանը տնօրինել է համատեղ գույքը՝ անտեսելով, որ մասնակցի իրավունքները տարանջատում են բաժնեմասի զուտ գույքային իրավունքների և ընկերության մասնակցության իրավունքի:

Վերագրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 17.08.2018 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ հայցը մերժել կամ գործն ուղարկել նոր քննության:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման բաժնի կողմից 31.05.1989 թվականին տրված թիվ II CL N 452884 ամուսնության վկայականի համաձայն՝ Անահիտ Վարդանյանը (վերջինս ամուսնությունից հետո կրել է Ղազարյան ազգանունը) և Հարություն Ղազարյանը ամուսնացել են 31.05.1989 թվականին (**հատոր 1-ին, գ. թ. 10**).

2) Ընկերությունը (գրանցման համար՝ 273.110.03187, ՀՎՀՀ՝ 01542462, գտնվելու վայրը՝ ք. Երևան, Ալ. Մանուկյան 7 շենք, 48 բնակարան) գրանցվել է 15.04.2002 թվականին (**հատոր 1-ին, գ. թ. 96**).

3) Գործակալության 17.10.2016 թվականի N 3-2/1622-16 գրության համաձայն՝ պետական միասնական գրանցամատյանում 17.10.2016 թվականին առկա տեղեկություններով Ընկերության մասնակիցներն են Հարություն Ղազարյանը (բաժնեմաս 50%) և Արմեն Մարտիրոսյանը (բաժնեմաս 50%) (**հատոր 1-ին, գ. թ. 11**).

4) Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցչի կողմից 07.11.2016 թվականին դիմում է ներկայացվել Գործակալության պետին՝ խնդրելով իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մատյանում կատարել գրառում Ընկերության մասնակից Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի կեսը՝ 25% բաժնեմասը Անահիտ Ղազարյանին սեփականության

իրավունքով պատկանելու վերաբերյալ (**հատոր 1-ին, գ. թ. 42-43**).

5) Գործակալության պետի 16.11.2016 թվականի թիվ 3-2/1752-16 գրությամբ, ի պատասխան 07.11.2016 թվականի դիմումի, Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցչին հայտնվել է, որ հիմք ընդունելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածը, կարելի է հաստատված համարել այն հանգամանքը, որ Ընկերության մասնակից Հարություն Ղազարյանին Ընկերության կանոնադրական կապիտալում սեփականության իրավունքով պատկանող 50% չափով բաժնեմասի կեսը՝ 25% չափով բաժնեմասը օրենքի ուժով պատկանում է Անահիտ Ղազարյանին: (...) Հայտնվել է նաև, որ ընկերության մասնակիցների փոփոխության պետական գրանցման համար, ի լրումն դիմումատուի կողմից ներկայացված փաստաթղթերի, անհրաժեշտ է ներկայացնել ընկերության մասնակից Հարություն Ղազարյանի համաձայնությունը կամ դատարանի համապատասխան վճիռը, ինչպես նաև «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված մյուս փաստաթղթերը (**հատոր 1-ին, գ. թ. 92-93**).

6) Հարություն Ղազարյանը 16.11.2016 թվականին դիմում է ներկայացրել Գործակալությանը՝ հայտնելով, որ օգտվելով «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածով և «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի 5-րդ մասով իրեն՝ որպես մասնակցի ընձեռած հնարավորությունից և հիմք ընդունելով Ընկերության կողմից մասնակիցների կազմից իր դուրս գալու մասին դիմումը փաստացի ստանալու հանգամանքը, խնդրել է իրեն հանել Ընկերության մասնակիցների կազմից՝ կատարելով համապատասխան գրանցում (**հատոր 1-ին, գ. թ. 50**).

7) Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցչի կողմից 23.12.2016 թվականին դիմում է ներկայացվել Գործակալության պետին՝ խնդրելով տրամադրել տեղեկատվություն, թե ովքեր են Ընկերության մասնակիցները (**հատոր 1-ին, գ. թ. 56**).

8) Գործակալության պետի 27.12.2016 թվականի թիվ 3-212015-16 գրությամբ, ի պատասխան 23.12.2016 թվականի դիմումի, տրամադրվել է տեղեկանք պետական միասնական գրանցամատյանում առկա տեղեկությունների վերաբերյալ առ այն, որ 27.12.2016 թվականի դրությամբ Ընկերության մասնակիցներն են՝ Արմեն Մարտիրոսյանը (բաժնեմասի չափը՝ 50%, բաժնեմասի չափը ՀՀ դրամով՝ 25.000) և Ընկերությունը (բաժնեմասի չափը՝ 50%, բաժնեմասի չափը ՀՀ դրամով՝ 25.000): Գործակալությունը 21.11.2016 թվականին պետական միասնական գրանցամատյանում կատարել է գրառում, համաձայն որի՝ Հարություն Ղազարյանի բաժնեմասը գրանցել է Ընկերության անվամբ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 17, 18, 25, 26**).

9) Ըստ հայցի Անահիտ Ղազարյանի ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության, մասնակցությամբ՝ երրորդ անձինք Հարություն Ղազարյանի, Ընկերության՝ մասնակիորեն՝ 25%-ի մասով, Գործակալության կողմից 21.11.2016 թվականին պետական միասնական գրանցամատյանում կատարված գրառումը վերացնելու՝ Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասը Ընկերության անվամբ գրանցելն անվավեր ճանաչելով, Ընկերության Հարություն Ղազարյանին իր բաժնեմասի արժեքի 25%-ից ավել չափով չվճարելուն պարտավոր-

րեցնելու պահանջների մասին թիվ ՎԴ/0480/05/17 վարչական գործով ՀՀ վարչական դատարանը 07.07.2017 թվականի վճռով հայցը բավարարել է մասնակի՝ անվավեր է ճանաչել (վերացրել) ՀՀ ԱՆ աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության կողմից պետական միասնական գրանցամատյանում Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի նկատմամբ Ընկերության անվամբ 21.11.2016 թվականին կատարված գրանցումը: Վարչական գործի վարույթն՝ ըստ հայցի Անահիտ Ղազարյանի ընդդեմ ՀՀ ԱՆ աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության, երրորդ անձ Հարություն Ղազարյան, Ընկերության՝ մասնակի՝ 25%-ի մասով, ՀՀ ԱՆ աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության կողմից պետական միասնական գրանցամատյանում Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի նկատմամբ Ընկերության անվամբ 21.11.2016 թվականին կատարված գրանցումն անվավեր ճանաչելու (վերացնելու), Ընկերությանը՝ Հարություն Ղազարյանին իր բաժնեմասի արժեքի 25%-ից ավել չափով չվճարելուն պարտավորեցնելու պահանջների մասով, կարճվել է:

Նույն գործով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 12.07.2018 թվականի որոշմամբ «Շանտան» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և ՀՀ վարչական դատարանի 07.07.2017 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 05.09.2018 թվականի և 24.10.2018 թվականի որոշումներով համապատասխանաբար Հարություն Ղազարյանի և «Շանտան» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության վճռաբեկ բողոքները թողնվել են առանց քննության:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքները վարույթ ընդունելը և բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկության կարգով վերանայման ենթարկելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ մասի 3-րդ կետերով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության համար, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի և «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Հաշվի առնելով, որ սույն գործով ներկայացված վճռաբեկ բողոքների հիմքերը և հիմնավորումները, ըստ էության, նույնաբովանդակ են, Վճռաբեկ դատարանը նպատակահարմար է համարում դրանց անդրադառնալ ներքոշարադրյալ՝ ընդհանուր պատճառաբանությամբ.

Սույն վճռաբեկ բողոքների քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն հարկ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին.

- արդյո՞ք սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի բաժնեմասը՝ դրանում ներառված իրավունքների և պարտականությունների ամբողջ ծավալով, կարող է համարվել ամուսինների համատեղ սեփականություն.

- արդյո՞ք սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալիս ամուսնության ընթացքում ամուսինների կողմից ձեռք բերված գույքի տնօրինում է, թե միայն ընկերության մասնակցի՝ կորպորատիվ սուբյեկտի իրավունքի իրացում:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի համաձայն՝ ամուսինների ընդհանուր համատեղ սեփականության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով, ինչպես նաև ամուսինների միջև կնքված ամուսնական պայմանագրով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ համատեղ սեփականության մասնակիցները միասին տիրապետում և օգտագործում են ընդհանուր գույքը, եթե այլ բան նախատեսված չէ նրանց համաձայնությամբ: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ համատեղ սեփականության ներքո գտնվող գույքը տնօրինվում է բոլոր մասնակիցների համաձայնությամբ, անկախ այն բանից, թե մասնակիցներից ով է կնքում գույքը տնօրինելու գործարքը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 199-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընդհանուր գույքը բաժանելիս և դրանից բաժին առանձնացնելիս համատեղ սեփականության մասնակիցների բաժինները համարվում են հավասար, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ մասնակիցների համաձայնությամբ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ամուսնության ընթացքում ամուսինների ձեռք բերած գույքը նրանց համատեղ սեփականությունն է, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ նրանց միջև կնքված պայմանագրով: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ մինչև ամուսնությունն ամուսիններից յուրաքանչյուրի գույքը, ինչպես նաև ամուսնության ընթացքում ամուսիններից մեկի նվեր կամ ժառանգություն ստացած գույքը նրա սեփականությունն է: Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ անհատական օգտագործման գույքը (հագուստը, կոշիկը և այլն), բացառությամբ թանկարժեք իրերի և պերճանքի առարկաների, եթե նույնիսկ այն ձեռք է բերվել ամուսնության ընթացքում ամուսինների ընդհանուր միջոցների հաշվին, համարվում է այն ամուսնու սեփականությունը, որն այդ գույքն օգտագործել է:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտներն են գույքը՝ ներառյալ դրամական միջոցները, արժեթղթերը և **գույքային իրավունքները:**

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացված որոշումներով բազմիցս անդրադարձել է ամուսինների համատեղ սեփականության հարցին՝ մասնավորապես արձանագրելով, որ ամուսինների միջև կնքված համապատասխան պայմանագրի բացակայության դեպքում ամուսնության ընթացքում ձեռք բերված գույքը, անկախ նրանից, թե այն որ ամուսինն է ձեռք բերել, ձեռք է բերվել ընդհանուր, թե ամուսիններից մեկին պատկանող միջոցներով, ստեղծվել է կամ պատրաստվել երկուսի, թե մեկի կողմից, ում անունով է ձևակերպված, միևնույնն է, հանդիսանում է ամուսինների համատեղ սեփականությունը (տես, Ռաֆայել Աբազյանը և Անժիկ Երիցյանն ընդդեմ Ռուբեն Աբազյանի և «Կենտրոն» նոտարական տարածքի նոտարի թիվ 3-415(ՎԴ) քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 01.06.2007 թվականի որոշումը): ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևորել է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ

հողվածի իմաստով բացառություն է կազմում այն գույքը, որն ամուսիններից յուրաքանչյուրն ունեցել է մինչև ամուսնությունը, ամուսնության ընթացքում ամուսիններից մեկի նվեր կամ ժառանգություն ստացած գույքը, անհատական օգտագործման առարկաները, ինչպես նաև սեփականաշնորհմամբ ձեռք բերված գույքը (տե՛ս, *Ռուզաննա Ծափուրյանն ընդդեմ Գևորգ Թաթոսյանի և մյուսների թիվ ԵԱԲԴ/2304/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.06.2009 թվականի որոշումը*):

Վճռաբեկ դատարանը, վերահաստատելով նախկինում հայտնած դիրքորոշումը, այդուհանդերձ գտնում է, որ կորպորատիվ հարաբերությունների զարգացումը պահանջում է, որ Վճռաբեկ դատարանը՝ որպես օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունն ապահովող սահմանադրական մարմին, հստակեցնի ամուսինների համատեղ սեփականության հարաբերակցությունը սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունում մասնակցի ունեցած բաժնեմասի հետ՝ այդպիսով զարգացնելով իրավունքը ինչպես ամուսինների համատեղ սեփականության զանգվածի մեջ մտնող գույքի, այնպես էլ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունում մասնակցի ունեցած բաժնեմասի էության մասով:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության՝ որպես ինքնուրույն կազմակերպարավական ձևի առանձնահատկություններին, ինչպես նաև ընկերության մասնակիցներին պատկանող բաժնեմասից բխող իրավունքների և պարտականությունների ծավալին:

Այսպես, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություն (այսուհետ՝ ընկերություն) է համարվում մեկ կամ մի քանի անձանց հիմնադրած ընկերությունը, որի կանոնադրական կապիտալը բաժանված է ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված չափերով բաժնեմասերի:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության ստեղծումն իրականացվում է հիմնադրի (հիմնադիրների) որոշմամբ: Նույն հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության ստեղծման (հիմնադրման) մասին հիմնադրի (հիմնադիրների) որոշումը կամ ընկերության հիմնադիր ժողովի արձանագրությունը պետք է բովանդակի դրույթներ ընկերության հիմնադրման, մասնակիցների **կազմի**, մասնակիցների **բաժնեմասերի չափերի**, ընկերության կանոնադրության հաստատման, ընկերության գործադիր մարմնի ձևավորման մասին, դրույթ այն մասին, որ բոլոր որոշումներն ընդունվել են միաձայն: Ընկերության ստեղծման (հիմնադրման) մասին հիմնադրի (հիմնադիրների) որոշումը կամ ընկերության հիմնադիր ժողովի արձանագրությունը ստորագրում են ընկերության **բոլոր հիմնադիրները**:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերություն հիմնադրել ցանկացող անձինք (հիմնադիրները) կնքում են գրավոր պայմանագիր: (...) Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության հիմնադրման մասին պայմանագրով սահմանվում են նրա հիմնադրման համար համատեղ գործունեության կարգը, ընկերությանն իրենց գույքը հանձնելու և նրա կառավարմանն իրենց մասնակցության պայմանները, (...) ընկերության հիմնադիրների կազմը, ընկերության կանոնադրական կապիտալի և յուրաքանչյուր հիմնադրի բաժնեմասի չափը, (...):

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության հիմնադիր փաստաթուղթ է հանդիսանում նրա **հիմնադիրների (մասնակիցների) կողմից հաստատված** կանոնադրությունը: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ կանոնադրությունը հաստատելու մասին որոշումը հիմնադիրները (մասնակիցները) պետք է ընդունեն միաձայն: Ընկերության կանոնադրությունը պետք է պարունակի՝

(...) գ) ընկերության կանոնադրական կապիտալի չափը, **մասնակիցների բաժնեմասերի չափերը**.

դ) տեղեկություններ **ընկերության մասնակիցների մասին**, (...):

Նույն հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության կանոնադրությունում փոփոխությունները կատարվում են ընդհանուր ժողովի կողմից: Ընկերության կանոնադրությունում կատարված փոփոխությունները երրորդ անձանց համար իրավաբանական ուժ են ձեռք բերում նրանց պետական գրանցման պահից, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ իրավաբանական անձանց պետական գրանցում իրականացնող մարմնին տեղյակ պահելուց հետո:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե ընկերության կանոնադրությանը համապատասխան, մասնակցի բաժնեմասի (դրա մասի) օտարումը երրորդ անձանց հնարավոր չէ, իսկ ընկերության մյուս մասնակիցները հրաժարվում են այն գնելուց, ապա ընկերությունը պարտավոր է մասնակցի պահանջով ձեռք բերել մասնակցի բաժնեմասը: Բաժնեմասն ընկերությանը փոխանցվում է մասնակցի կողմից այն ձեռք բերելու պահանջն ընկերությանը ներկայացնելու պահից, կամ ընկերության մասնակցին ընկերությունից հեռացնելու մասին դատարանի որոշումն օրինական ուժի մեջ մտնելու, **կամ եթե ընկերության որևէ մասնակցից ստացվել է մերժում բաժնեմասն ընկերության մասնակցի ժառանգներին (իրավահաջորդներին) փոխանցելու**, կամ այն ընկերության մասնակից լուծարված իրավաբանական անձի մասնակիցների միջև բաշխելու կապակցությամբ, ինչպես նաև ընկերության կողմից նրա մասնակիցների պարտատերերի պահանջով բաժնեմասի (դրա մասի) արժեքի վճարման դեպքում:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակցին պատկանող բաժնեմասն ընկերությանն անցնելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, **ընդհանուր ժողովի միաձայն որոշմամբ** պետք է բաշխվի ընկերության բոլոր մասնակիցների միջև՝ նրանց բաժնեմասերին համապատասխան կամ ընկերության մեկ կամ մի քանի մասնակիցների կամ, եթե դա արգելված չէ ընկերության կանոնադրությամբ՝ երրորդ անձանց, և **ամբողջությամբ վճարվի**: Բաժնեմասի չբաշխված մասը պետք է մարվի՝ ընկերության կանոնադրական կապիտալի նվազեցման միջոցով:

Վերոգրյալ նորմերի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը բաժնեմասերի միավորմամբ գործող տնտեսական ընկերություն է, այսինքն՝ ընկերություն, որի գործունեությանն անձի մասնակցության աստիճանը որոշվում է այդ անձի բաժնեմասի՝ ընդհանուր կանոնադրական կապիտալում ունեցած տոկոսով: Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ ընկերության ստեղծման և գործունեության ընթացքում առանցքային նշանակություն ունի հենց ընկերության մասնակիցների ունեցած բաժնեմասը և դրա հարաբերակցությունն ընդհանուր կանոնադրական կապիտալին:

Մասնավորապես, ընկերության բարձրագույն մարմնում՝ ընդհանուր ժողովում, ընկերության յուրաքանչյուր մասնակցի ձայների քանակը որոշվում է ըստ ընկերության կանոնադրական կապիտալում ունեցած բաժնեմասերի քանակի («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդված):

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ օրենսդիրը կարևորել է ընկերության հիմնադիրների և մասնակիցների դերն ընկերության համար բոլոր առանցքային որոշումների կայացման հարցում: Այսպես, ընկերությունը ստեղծվում է հիմնադրման պայմանագրով, որը հիմնադիրների համաձայնությունն է՝ համատեղ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու կանոնները որոշելու վերաբերյալ: Այնուհետև ընկերությունը հիմնադրած անձինք **միաձայն** հաստատում են ընկերության կանոնադրությունը, որն ընկերության հիմնադիր փաստաթուղթն է:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ փաստել է, որ կանոնադրությունն ընկերության իրավական կարգավիճակը սահմանող կարևորագույն փաստաթուղթ է: Կանոնադրությունը կարգավորում է հիմնադիրների (մասնակիցների) ներքին փոխհարաբերությունները, դրանով սահմանվում են, մասնավորապես, ընկերության անվանումը, գտնվելու վայրը, գործունեության նպատակը և առարկան, կառավարման և վերահսկողության մարմինները, շահույթի բաշխման կարգը և այլն: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ընկերության, ընկերության մասնակիցների, ընկերության կանոնադրության (նաև փոփոխությունների) գրանցումն ինքնանպատակ չէ: Բացի այն, որ պետական գրանցումը հնարավորություն է տալիս միասնական ամբողջական տեղեկատվություն հավաքել պետության տարածքում գործող իրավաբանական անձանց մասին, այն նաև հնարավորություն է տալիս հանրությանը՝ ամբողջական տեղեկություններ ստանալ իրավաբանական անձանց մասին: Դա հատկապես կարևորվում է առևտրային գործունեություն իրականացնող իրավաբանական անձանց, այդ թվում՝ ընկերությունների համար, քանի որ վերջիններիս ապագա հնարավոր կոնտրագենտները հնարավորություն են ունենում տեղեկություններ ձեռք բերել իրենց ապագա գործընկերների մասին՝ բացահայտելով վերջիններիս գործունեության նպատակները, կառավարման մարմինների արդյունավետությունը, մասնակիցների շրջանակը, ինչը ոչ պակաս կարևոր է, քանի որ մասնակիցների շրջանակով պայմանավորված՝ ապագա կոնտրագենտները կարող են հրաժարվել պայմանագրային հարաբերությունների մեջ մտնել տվյալ իրավաբանական անձի հետ: Հետևաբար՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևորել է, որ անկախ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակիցների կամ հնարավոր մասնակիցների ներքին հարաբերություններից, ներքին պայմանավորվածությունից՝ բաժնեմասը ձեռք բերող անձի իրավունքը ծագում է միայն ընկերության մասնակիցների գրանցամատյանում գրանցվելու, ընկերության կանոնադրությունում փոփոխություն կատարելու և այն գրանցելու պահից (*տե՛ս, Սուսաննա Խաչատրյանն ընդդեմ Վիգեն Ասլանյան Ավանեսյանսի թիվ ԵԿԴ/0779/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.04.2018 թվականի որոշումը*):

Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է, որ ընկերության կանոնադրությունը՝ որպես ընկերության վերաբերյալ առանցքային տեղեկություններ պարունակող փաստաթուղթ, հաստատվում է մասնակիցների կողմից **միաձայն**, ինչը ենթադրում է, որ դրանում փոփոխությունները՝ ներառյալ մասնակիցների կազմի կապակցությամբ, նույնպես պետք է կատարվեն մասնա-

կիցների՝ ընդհանուր ժողովի կողմից: Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանը նաև ընդգծում է, որ օրենսդիրը հստակ սահմանել է ընկերության մասնակիցների կողմից բաժնեմասի տնօրինման հետ կապված հարաբերությունները: Մասնավորապես, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակիցն իրավունք ունի ընկերության կանոնադրական կապիտալում իր բաժնեմասը (դրա մասը) վաճառել կամ այլ ձևով օտարել տվյալ ընկերության մեկ կամ մի քանի մասնակիցների: Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակիցներն իրենց բաժնեմասերին համամասնորեն օգտվում են մասնակցի բաժնեմասը (դրա մասը) **գնելու նախապատվության իրավունքից** (...): Նույն հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ նույն օրենքով նախատեսված բաժնեմասը գնելու նախապատվության իրավունքի զիջում չի թույլատրվում:

Ավելին, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ անգամ մասնակցի բաժնեմասի վրա բռնագանձում տարածելիս գործում է հատուկ կարգավորում: Մասնավորապես, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակցի պարտքերի համար պարտատերերի պահանջով նրա բաժնեմասի վրա կարող է բռնագանձում տարածվել միայն այդ մասնակցի պարտքերը մարելու համար **այլ գույքի անբավարարության դեպքում**՝ դատարանի վճռի հիման վրա:

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը վստահության ավելի բարձր աստիճանի վրա հիմնված ընկերություն է, որով էլ պայմանավորված է ընկերության մասնակիցների առավելագույն քանակը՝ 49 («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդված): Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը ենթադրում է ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման ավելի անմիջական ձև, քան, օրինակ, բաց բաժնետիրական ընկերությունն է: Այլ կերպ ասած, սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակիցների շրջանակն ավելի սահմանափակ է, վերջիններս գործնականում հիմնականում իրենք էլ իրականացնում են ընկերության անմիջական ղեկավարումը:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վերոգրյալով է պայմանավորված նաև օրենսդրական այն կարգավորումը, ըստ որի՝ ընկերության մասնակիցը (մասնակիցները), որը (որոնք) գումարային առումով տնօրինում է (են) ընկերության առնվազն 10 տոկոս բաժնեմասը, իրավունք ունի (ունեն) դատական կարգով պահանջել ընկերության այլ մասնակցի հեռացումն ընկերությունից, եթե նա իր գործողություններով կամ անգործությամբ դժվարացնում կամ անհնարին է դարձնում ընկերության բնականոն գործունեությունը: Ընդ որում, ընկերությունից հեռացված մասնակցի բաժնեմասն անցնում է ընկերությանը, իսկ ընկերությունը պարտավոր է մասնակցին վճարել բաժնեմասի արժեքը («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդված):

Ավելին, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ անգամ ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալու դեպքում այդ մասնակցի բաժնեմասը մնում է նույն անձանց շրջանակում (երրորդ անձանց կարող է փոխանցվել միայն այն դեպքում, երբ դա արգելված չէ ընկերության կանոնադրությամբ): Այսպես, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակիցն

իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ դուրս գալ ընկերությունից՝ անկախ ընկերության կամ նրա մասնակիցների համաձայնությունից: (...) Նույն օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալու դիմումը ներկայացնելու պահից նրա բաժնեմասը փոխանցվում է ընկերությանը: Ընկերությունը պարտավոր է ընկերությունից դուրս գալու դիմումը ներկայացնելու պահից՝ 6 ամսվա ընթացքում, մասնակցին վճարել բաժնեմասի (կանոնադրական կապիտալում նրա ավանդի ոչ լրիվ վճարման դեպքում՝ վճարված մասին համապատասխան բաժնեմասի) արժեքը (...): Նույն օրենքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակցին պատկանող բաժնեմասն ընկերությանն անցնելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, ընդհանուր ժողովի միաձայն որոշմամբ պետք է բաշխվի ընկերության բոլոր մասնակիցների միջև՝ նրանց բաժնեմասերին համապատասխան կամ ընկերության մեկ կամ մի քանի մասնակիցների կամ, եթե դա արգելված չէ ընկերության կանոնադրությամբ՝ երրորդ անձանց, և ամբողջությամբ վճարվի: Բաժնեմասի չբաշխված մասը պետք է մարվի՝ ընկերության կանոնադրական կապիտալի նվազեցման միջոցով:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նաև նշել, որ բաժնեմասով պայմանավորված՝ ընկերության մասնակիցները ձեռք են բերում իրավունքներ և կրում պարտականություններ՝ մասնավորապես իրավունք ունեն մասնակցել ընկերության կառավարմանը, ստանալ տեղեկություններ ընկերության գործունեության վերաբերյալ, ստանալ ընկերության գործունեությունից ստացվող՝ օրենքով սահմանված շահույթի մասը, իր բաժնեմասը (դրա մասը) օտարել ընկերության մեկ կամ մի քանի մասնակիցների կամ երրորդ անձանց, անկախ մյուս մասնակիցների համաձայնությունից, ցանկացած պահի դուրս գալ ընկերությունից, ընկերության լուծարման դեպքում բաժին ստանալ ընկերության մնացած գույքից («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդված): Միաժամանակ մասնակիցները պարտավոր են ներդրումներ կատարել ընկերության կանոնադրական կապիտալում ընկերության հիմնադրման մասին պայմանագրով կամ ընկերության մասնակիցների միաձայն որոշմամբ սահմանված կարգով, չիրապարակել ընկերության գործունեության վերաբերյալ գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ, բացի օրենքով սահմանված դեպքերից («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդված):

Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է, որ անգամ բաժնեմասի օտարման դեպքում գործում են սահմանափակումներ, և օտարվող բաժնեմասի իրավական ճակատագիրը կախված է ընկերության մասնակիցների կամքից: Այսպես, վերջիններս կանոնադրությամբ կարող են արգելել բաժնեմասի օտարումը երրորդ անձանց, և եթե անգամ մասնակիցները հրաժարվեն բաժնեմասը գնելուց, բաժնեմասն օտարող մասնակիցն իրավունք չունի այն օտարել երրորդ անձի. տվյալ դեպքում բաժնեմասը ձեռք է բերում ընկերությունը՝ այնուհետ մեկ տարվա ընթացքում բոլոր մասնակիցների միաձայն որոշմամբ բաշխվում է բոլոր կամ մեկ կամ մի քանի մասնակիցների միջև:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում հավելել, որ համանման կարգավորում գործում է նաև այն դեպքում, երբ ընկերության որևէ մասնակցից ստացվել է մերժում բաժնեմասն ընկերության մասնակցի ժառանգներին (իրավահաջորդներին) փոխանցելու վերաբերյալ: Այլ կերպ ասած՝ եթե անգամ ընկերության մասնակիցը մահացել է, իսկ ընկերության թեկուզ մեկ մասնակից համաձայն չէ, որ վերջինիս ժառանգները դառնան ընկերության մասնակից, ապա

այդ մասնակիցն ունի բացարձակ իրավունք՝ խոչընդոտելու այլ երրորդ անձի՝ ընկերության մասնակից դառնալուն: Այսինքն՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների դեպքում մասնակիցների շրջանակը որոշվում է միայն մասնակիցների ցանկությամբ, և անգամ օրենքի ուժով ծագող իրավունքը (օրինակ՝ ժառանգման իրավունքը) չի կարող սահմանափակել ընկերության մասնակցի իրավունքը:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ նման մոտեցումը պայմանավորված է սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության առանձնահատուկ կարգավիճակով, մասնակիցների առավել սերտ գործընկերային հարաբերություններով, սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների՝ իրավաբանական անձի ավելի պարզ կազմակերպատիրական ձևով:

Ամփոփելով սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի բաժնեմասի և դրանից բխող՝ ընկերության մասնակցի իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ վերոգրյալ կարգավորումները՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ բաժնեմասն ընկերության և ընկերության մասնակցի միջև կորպորատիվ հարաբերությունների ծագման հիմքն է, որի միջոցով որոշվում է ընկերության և ընկերության մասնակցի՝ միմյանց միջև փոխադարձ իրավունքների և պարտականությունների ծավալը:

Այդուհանդերձ, Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ, կորպորատիվ բնույթի օբյեկտ լինելուց բացի, բաժնեմասը հիմք է հանդիսանում նաև այլ գույքի (ներառյալ՝ գույքային իրավունքների առաջացման համար): Մասնավորապես, բաժնեմասն իրավունք է տալիս մասնակցին՝ ստանալ ընկերության գործունեությունից ստացվող շահույթի մասը, ընկերության լուծարման դեպքում բաժին ստանալ ընկերության մնացած գույքից, բաժնեմասի օտարման դեպքում ստանալ դրա արժեքը:

Վերոգրյալը հիմք է տալիս Վճռաբեկ դատարանին եզրահանգելու, որ բաժնեմասն իրենում ներառում է ինչպես *զուտ քաղաքացիաիրավական, այնպես էլ կորպորատիվ բնույթի տարրեր*: Հետևաբար՝ գնահատելու համար, թե որքանով կարող է բաժնեմասը համարվել ամուսինների համատեղ կյանքում ձեռք բերված գույք, անհրաժեշտ է տարանջատել բաժնեմասի այդ երկու առանցքային տարրերը:

Այսպես, կորպորատիվ տեսանկյունից բաժնեմասը չի կարող համարվել ընդհանուր համատեղ սեփականություն՝ նկատի ունենալով, որ ամուսինը չի կարող համարվել ընկերության մասնակից օրենքի ուժով՝ առանց ընկերության մյուս մասնակիցների համաձայնության և առանց ընկերության հանդեպ պարտականությունների կատարման (մասնավորապես՝ ավանդի վճարման): Ավելին, հակառակ մեկնաբանության դեպքում խախտվում են ոչ միայն ընկերության մյուս մասնակիցների, այլ նաև ընկերության կոնտրագենտների շահերը, ովքեր լիարժեք տեղեկություն չեն ունենում ընկերության մասնակիցների կազմի վերաբերյալ:

Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում փաստել, որ եթե բաժնեմասի նկատմամբ ամուսնու իրավունքը ծագեր օրենքի ուժով ամբողջ ծավալով՝ և կորպորատիվ իմաստով և քաղաքացիաիրավական գույքի իմաստով, ապա բազմաթիվ իրավիճակներում կարող էին ծագել իրավական խնդիրներ: Օրինակ, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանրային պաշտոն զբաղեցնող անձինք և հանրային ծառայողները չեն կարող (...) զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, (...) *(նույն օրենքի իմաստով՝ ձեռնարկատիրական գործունեություն է համարվում նաև առևտրային կազմակեր-*

պության մասնակից լինելը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ առևտրային կազմակերպության մասնակցի բաժնեմասն ամբողջությամբ հանձնվել է հավաքարմագրային կառավարման): Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է, որ եթե բաժնեմասն ամբողջությամբ համարվի համատեղ կյանքի ընթացքում ձեռք բերված գույք, ապա այն բոլոր հանրային ծառայողները կամ հանրային պաշտոն զբաղեցնող անձինք, որոնց ամուսիններն ընկերության մասնակից են, կհամարվեն անհամատեղելիության պահանջը խախտած:

Վետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է, որ կորպորատիվ իրավունքներն իրականացնելու նպատակով և իմաստով ամուսինների համատեղ կյանքի ընթացքում ձեռք բերված գույք կարող է համարվել միայն բաժնեմասի միջոցով ձեռք բերվող այլ գույքը՝ ընկերության գործունեությունից ստացվող շահույթը, ընկերության լուծարումից հետո ստացվող գույքը, բաժնեմասի օտարման դիմաց ստացվող հատուցումը, իսկ ընդհանուր քաղաքացիաիրավական իմաստով՝ ամուսինների համատեղ գույքը բաժանելու կամ ժառանգման կարգով բաժնեմասը փոխանցվելու, ինչպես նաև ոչ կորպորատիվ բնույթի այլ իրավունքների դեպքերում: Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ ամուսնուն բաժնեմասը կորպորատիվ առումով չի կարող պատկանել, քանի դեռ վերջինս օրենքով կամ ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված կարգով չի դարձել ընկերության մասնակից:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ նաև ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալու հարցին՝ մասնավորապես պատասխանելով այն հարցին, թե արդյոք այս իրավունքը համատեղ գույքի տնօրինում է, թե կորպորատիվ իրավունքի իրացում:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակիցն իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ դուրս գալ ընկերությունից՝ անկախ ընկերության կամ նրա մասնակիցների համաձայնությունից:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածից ուղղակիորեն բխում է, որ ընկերության մասնակցի ընկերությունից ցանկացած պահի դուրս գալու իրավունքի իրացման համար որևէ նախապայման չի պահանջվում, և դա կախված է բացարձակապես մասնակցի կամահայտնությունից: Սա նշանակում է, որ մասնակցի (նույն գործով հայցվորի) նշված իրավունքի իրացման հիմքում ընկած չէ այս կամ այն սուբյեկտի (նույն գործով պատասխանողների) պարտականությունը՝ դրսևորելու որոշակի վարքագիծ (գործողություն, անգործություն), որի կատարումն անհրաժեշտ կլինի մասնակցի այդ իրավունքի իրացման համար (տես, «Ազուր-Քոմփ» ՍՊԸ-ի հիմնադիր անդամ Գոմիդաս Հարթունյանն ընդդեմ «Ազուր-Քոմփ» ՍՊԸ-ի, նույն ընկերության հիմնադիր անդամ և տնօրեն Ռաֆայել Մկրտչյանի, հիմնադիր անդամ Գուրգեն Մարտիրոսյանի թիվ ԵԱԴԴ/0832/02/09 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 14.11.2011 թվականի որոշումը):

Սույն որոշմամբ արդեն իսկ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ընկերությունից դուրս գալն ընկերության մասնակցի բացարձակ՝ որևէ մեկի կամքով չպայմանավորված կորպորատիվ իրավունք է, որը մասնակցի և ընկերության համար առաջացնում է կորպորատիվ բնույթի հարաբերություն: Մասնավորապես՝ բաժնեմասը, որպես կանոն, մնում է ընկերության նույն անձանց շրջանա-

կում, իսկ դուրս եկող մասնակիցը ստանում է բաժնեմասի արժեքը: Ուստի Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալը մասնակցի՝ կորպորատիվ իրավունքի իրացում է, այլ ոչ թե համատեղ ամուսնության ընթացքում ձեռք բերված գույքի տնօրինում:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստական հանգամանքների նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Անահիտ Ղազարյանը և Հարություն Ղազարյանը ամուսնացել են 31.05.1989 թվականին: Ընկերությունը գրանցվել է 15.04.2002 թվականին: 17.10.2016 թվականին առկա տեղեկություններով Ընկերության մասնակիցներն են հանդիսացել Հարություն Ղազարյանը (բաժնեմաս 50%) և Արմեն Մարտիրոսյանը (բաժնեմաս 50%): 07.11.2016 թվականին Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցչի կողմից դիմում է ներկայացվել Գործակալության պետին՝ խնդրելով իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մատյանում կատարել գրառում Ընկերության մասնակից Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի կեսը՝ 25% բաժնեմասը Անահիտ Ղազարյանին սեփականության իրավունքով պատկանելու վերաբերյալ:

Գործակալության պետի 16.11.2016 թվականի գրությամբ Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցչին հայտնվել է, որ անհրաժեշտ է ներկայացնել ընկերության մասնակից Հարություն Ղազարյանի համաձայնությունը կամ դատարանի համապատասխան վճիռը, ինչպես նաև օրենքով սահմանված մյուս փաստաթղթերը: Հարություն Ղազարյանը 16.11.2016 թվականի դիմումով Գործակալությանը խնդրել է իրեն հանել Ընկերության մասնակիցների կազմից՝ կատարելով համապատասխան գրանցում: Գործակալությունը 21.11.2016 թվականին պետական միասնական գրանցամատյանում կատարել է գրառում, համաձայն որի՝ Հարություն Ղազարյանի բաժնեմասը գրանցել է Ընկերության անվամբ: 27.12.2016 թվականի դրությամբ Ընկերության մասնակիցներն են եղել՝ Արմեն Մարտիրոսյանը (բաժնեմասի չափը՝ 50%, բաժնեմասի չափը ՀՀ դրամով՝ 25.000) և Ընկերությունը (բաժնեմասի չափը՝ 50%, բաժնեմասի չափը ՀՀ դրամով՝ 25.000):

Թիվ ՎԴ/0480/05/17 վարչական գործով ՀՀ վարչական դատարանը 07.07.2017 թվականի վճռով անվավեր է ճանաչել (վերացրել) ՀՀ ԱՆ աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության կողմից պետական միասնական գրանցամատյանում Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի նկատմամբ Ընկերության անվամբ 21.11.2016 թվականին կատարված գրանցումը: Նշված դատական ակտը մտել է օրինական ուժի մեջ:

Դատարանը հայցը բավարարել է՝ հիմքում դնելով այն հանգամանքը, որ Հարություն Ղազարյանի իրավունքն Ընկերության բաժնեմասի նկատմամբ գրանցվել է օրենքով սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության ընթացքում, իսկ գույքն ամուսիններից մեկի սեփականությունը հանդիսանալու հիմքերը բացակայում են: Հետևաբար Դատարանը գտել է, որ Հարություն Ղազարյանի անվամբ դեռևս 2002 թվականի դրությամբ գրանցված Ընկերության բաժնեմասերի կեսի նկատմամբ պետք է ճանաչել հայցվոր Անահիտ Ղազարյանի սեփականության իրավունքը:

Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Դատարանի վճիռը, հիմնավոր է համարել

Դատարանի եզրահանգումը և հավելել է, որ Հարություն Ղազարյանի կողմից ձեռք է բերվել բաժնեմաս, որի կեսի նկատմամբ ձեռքբերման պահից, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի հիմքով, ծագել է Անահիտ Ղազարյանի սեփականության իրավունքը: Վերաքննիչ դատարանը արձանագրել է, որ Հարություն Ղազարյանը իրեն պատկանող 50% բաժնեմասն օտարել է Ընկերությանը՝ չունենալով կնոջ համաձայնությունը, ով օրենքի ուժով հանդիսացել է այդ 50% բաժնեմասի կեսի՝ 25% բաժնեմասի սեփականատերը, այսինքն՝ առանց վերջինիս գիտության և համաձայնության՝ օտարվել է ընդհանուր համատեղ սեփականություն հանդիսացող գույքը:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Սույն գործի փաստերի գնահատմամբ պարզ է դառնում, որ Հարություն Ղազարյանը համատեղ ամուսնական կյանքի ընթացքում ձեռք է բերել բաժնեմաս Ընկերությունում: Այդուհանդերձ, հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Անահիտ Ղազարյանը, որպես համատեղ գույք, կարող է հավակնություններ ունենալ ոչ թե բաժնեմասի նկատմամբ ամբողջությամբ, այլ միայն բաժնեմասի միջոցով ստացվող այլ գույքի նկատմամբ: Վճռաբեկ դատարանի նման մոտեցումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ գործով ներկայացված չեն ապացույցներ այն մասին, որ Անահիտ Ղազարյանն օրենքով կամ Ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված կարգով դարձել է Ընկերության մասնակից՝ այդպիսով ձեռք բերելով հավակնություններ բաժնեմասից բխող կորպորատիվ իրավունքների նկատմամբ:

Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է, որ կորպորատիվ հարաբերությունների տեսանկյունից Անահիտ Ղազարյանը չի կարող օրենքի ուժով համարվել Ընկերության մասնակից՝ օրենքի ուժով ունենալով, օրինակ, Ընկերության գործերի կառավարմանը մասնակցելու, որոշումներ կայացնելու կամ Ընկերության փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Անահիտ Ղազարյանի՝ օրենքի ուժով ծագով համատեղ սեփականության իրավունքը տարածվում է միայն Ընկերության բաժնեմասի՝ ոչ կորպորատիվ բնույթի իրավունքների վրա:

Մինչդեռ Դատարանը և Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չեն առել բաժնեմասի՝ նաև կորպորատիվ բնույթ ունենալու հանգամանքը և անհիմն կերպով եզրահանգել են, որ Անահիտ Ղազարյանի իրավունքն ամբողջ ծավալով տարածվում է Հարություն Ղազարյանի բաժնեմասի նկատմամբ: Ավելին, դատարաններն անհիմն կերպով նաև արձանագրել են, որ Հարություն Ղազարյանի կողմից Ընկերությունից դուրս գալու կորպորատիվ իրավունքը համատեղ գույքի տնօրինում է, որն իրականացվել է առանց Անահիտ Ղազարյանի համաձայնության: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նման մեկնաբանության արդյունքում խաթարվել է ինչպես սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի բաժնեմասի էությունը, այնպես էլ անտեսվել են սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության՝ որպես ինքնուրույն կազմակերպարավական ձևի առանձնահատկությունները:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը սույն որոշմամբ արտահատված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ եզրահանգում է, որ տվյալ դեպքում կիրառման էր ենթակա «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը,

մինչդեռ ստորադաս դատարանները կիրառել են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 198-րդ հոդվածը, որը չէր կարող կիրառվել:

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքների հիմքերի առկայությունը բավարար է՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 364-րդ հոդվածի և 390-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար՝ նկատի ունենալով, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել նյութական իրավունքի նորմերի այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով պետք է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունը՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Սահմանադրության նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված հիմնական իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում, Վճռաբեկ դատարանի կողմից դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր փաստ հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են [«Դատական ծախսերը» վերտառությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ] գլխի կանոններին համապատասխան: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ բողոքարկված դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու դեպքում վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարանը եզրափակիչ դատական ակտով գործին մասնակցող անձանց միջև վերաբաշխում է դատական ծախսերը՝ [ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ] գլխի կանոնների համաձայն:

Սույն գործով նկատի ունենալով, որ վճռաբեկ բողոքների բավարարման և Վերաքննիչ դատարանի որոշման բեկանման արդյունքում հայցը ենթակա է մերժման, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Անահիտ Ղազարյանից հոգուտ Հարություն Ղազարյանի ենթակա է բռնագանձման 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար, և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար: Միաժամանակ Անահիտ Ղազարյանից հոգուտ Ընկերության ենթակա է բռնագանձման 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար, և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար: Առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության համար վճարման ենթակա պետական տուրքի հարցը պետք է համարել լուծված, քանի որ Անահիտ Ղազարյանի կողմից պետական տուրքի գումարը վճարվել է:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ և 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Հարություն Ղազարյանի և «Շանտան» ՍՊԸ-ի վճռաբեկ բողոքները բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 17.08.2018 թվականի որոշումը և փոփոխել:

Անահիտ Ղազարյանի հայցն ընդդեմ Հարություն Ղազարյանի, «Շանտան» ՍՊԸ-ի, երրորդ անձինք Արմեն Մարտիրոսյանի, ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության՝ սեփականության իրավունքը ճանաչելու, գրառումը մասնակի անվավեր ճանաչելու և բաժնեմասի նկատմամբ իրավունքը գրանցելու պահանջների մասին, մերժել:

2. Անահիտ Ղազարյանից հոգուտ Հարություն Ղազարյանի բռնագանձել 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար, և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար:

Անահիտ Ղազարյանից հոգուտ «Շանտան» ՍՊԸ-ի բռնագանձել 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար, և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՎԴ/11082/05/20

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի դեկտեմբերի 17-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով «Էյ Քեյ Էյ Ջի» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության (այսուհետ՝ Ընկերություն) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 03.03.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Ընկերության տնօրեն Արբեն Ղուլյանի ընդդեմ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի (այսուհետ՝ նաև Տեսչական մարմին)՝ Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը, 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա որոշումը և 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-72-Ա որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ընկերության տնօրեն Արբեն Ղուլյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը, 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա և թիվ 04/-72-Ա որոշումները:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Ա. Հարությունյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 08.01.2021 թվականի որոշմամբ հայցադիմումը՝ Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա և թիվ 04/-72-Ա որոշումները վիճարկելու պահանջների մասով ընդունվել է վարույթ, իսկ Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը վիճարկելու պահանջի մասով հայցադիմումի ընդունումը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 03.03.2021 թվականի որոշմամբ Ընկերության տնօրեն Արբեն Ղուլյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է և Դատարանի 08.01.2021 թվականի որոշումը հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասով թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերությունը (ի պաշտոնե ներկայացու-

ցիչ, տնօրեն Արթեն Ղուլյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը կիրառել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածը, որը չպիտի կիրառել, չի կիրառել «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որը պետք է կիրառել, սխալ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը չի անդրադարձել բողոքարկվող որոշումը վերացնելու պահանջի հիմնավորվածությանը վերաքննիչ բողոքում նշված՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածին վերաբերող հիմնավորումների սահմաններում:

Վերաքննիչ դատարանի դատողությունները չեն բխում «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից, որը, ըստ էության, ստուգման ակտի հասցեատիրոջ համար (կամ այն անձանց համար, ում իրավունքները և օրինական շահերը կարող են շոշափվել ստուգման ակտով) սահմանում է դատական կարգով ստուգման ակտը վիճարկելու երաշխիք: Վերաքննիչ դատարանը քննարկվող օրենքի համեմատ սահմանափակել է բողոքարկվող ակտերի շրջանակը օրենքից չբխող հանգամանքներով և պայմաններով՝ ստուգման ակտերի մի մասի հասցեատերերին զրկելով ստուգման ակտը բողոքարկելու հնարավորությունից, իսկ գործնականում զրկելով օրենքով սահմանված երաշխիքից:

Վարչական դատարան դիմելու փուլում իր իրավունքների խախտման փաստը կամ անմիջական խախտման հնարավորությունը որոշում է հայցվորը՝ իր սուբյեկտիվ գնահատմամբ: Տվյալ դեպքում հայցվորը համարել է, որ վիճարկվող ստուգման ակտով անմիջականորեն կարող էին խախտվել իր իրավունքները և օրինական շահերը, որովհետև ակտով արձանագրվել են իրավախախտման մասին վկայող, հայցվորի գնահատմամբ իրականությանը չհամապատասխանող փաստեր, արձանագրվել է ՀՀ ջրային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի պահանջի խախտում, որը կարող էր հետագայում հիմք հանդիսանալ հայցադիմումով վիճարկվող մյուս երկու վարչական ակտերի կայացման համար, որոնցով Հայցվորի նկատմամբ նշանակվել է տուգանք՝ 200.000 ՀՀ դրամի չափով, և իրեն ներկայացվել է պատճառված 1.135.642 ՀՀ դրամի չափով մխար հատուցելու պահանջ:

Ստուգման ակտի իրավաչափության վիճարկումը ընդգրկում է նաև վարչական կարգով բողոքարկման ընթացքում պատասխանողի ոչ իրավաչափ գործողությունների վիճարկումը: Ստուգման ակտն այնքանով, որքանով դրանով արձանագրված են իրավաբանական պատասխանատվության հիմքեր, արդեն իսկ միջամտում է հայցվորի իրավունքներին:

Նշվածից հետևում է, որ Դատարանը սխալ է կիրառել և մեկնաբանել «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է վերացնել Վերաքննիչ դատարանի 03.03.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը և փոփոխել այն, կայացնել նոր դատական ակտ՝ Ընկերության տնօրեն Արբեն Ղուլյանի ներկայացրած հայցադիմումը Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասով վարույթ ընդունելու մասին:

3. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, նույն հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի իմաստով, այն է՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ, 80-րդ հոդվածների, «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ այն իրավական հարցադրմանը, թե արդյո՞ք վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթը եզրափակող փաստաթուղթը, որում արձանագրվել են կոնկրետ ոլորտը կարգավորող իրավական ակտերի պահանջների խախտումներ, Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում կարող է որակվել վարչական ակտ և ըստ այդմ վիճարկվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով նախատեսված վիճարկման հայցով:

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները կամ նրան ներկայացրած ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք (...):

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմելու վարչական դատարան, եթե համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ՝

1) խախտվել են կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել նրա՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով կամ այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքները և ազատությունները, ներառյալ, եթե՝

ա. խոչընդոտներ են հարուցվել այդ իրավունքների և ազատությունների իրականացման համար,

բ. չեն ապահովվել անհրաժեշտ պայմաններ այդ իրավունքների իրականացման համար, սակայն դրանք պետք է ապահովվեին Սահմանադրության, միջազգային պայմանագրի, օրենքի կամ այլ իրավական ակտի ուժով.

2) նրա վրա ոչ իրավաչափորեն դրվել է որևէ պարտականություն.

3) նա վարչական կարգով ոչ իրավաչափորեն ենթարկվել է վարչական պատասխանատվության:

Վկայակոչված իրավանորմերը սահմանում են, որ յուրաքանչյուր ոք իր իրավունքների պաշտպանության համար իրավունք ունի դիմելու վարչական դատարան: Այսինքն՝ սկզբունքորեն ենթադրվում է, որ անձի իրավունքի խախտման հնարավորություն գոյություն ունի և իրավունքի ենթադրյալ խախտման դեպքում շահագրգիռ անձն իրավունք ունի դիմելու վարչական դատարան:

ՀՀ Սահմանադրությամբ և Կոնվենցիայով նախատեսված է, որ որպես ընդհանուր կանոն՝ դատարան դիմելու իրավունքը վերապահված է կոնկրետ այն անձին, ում իրավունքները խախտվել են, կամ առկա է նրա իրավունքների խախտման վտանգ: Օրենսդիրը, նույնպես առաջնորդվելով այս ընդհանուր կանոնով, վարչական դատավարության օրենսգրքում ամրագրել է յուրաքանչյուրի՝ իր խախտված իրավունքների պաշտպանության համար վարչական դատարան դիմելու իրավունքը: Անձը կարող է դիմել դատական պաշտպանության, եթե ունի «իրական (ռեալ)» իրավունքներ (*տե՛ս, Կարինե Զլավյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի թիվ ՎԴ/6403/05/12 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 08.05.2014 թվականի որոշումը*):

ՀՀ սահմանադրական դատարանը 07.09.2010 թվականի թիվ ՍԴՈ-906 որոշման մեջ արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ բոլոր դեպքերում ընդհանուր կանոնն այն է, որ դատարան դիմելու իրավունքը վերապահված է կոնկրետ այն անձին, ում իրավունքները խախտվել են կամ առկա է նրա իրավունքների խախտման վտանգ:

Մեկ այլ՝ 17.04.2012 թվականի թիվ ՍԴՈ-1022 որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ օրենսդիրը, նախատեսելով վարչական դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների ցանկը, նրանց՝ դատարան դիմելու իրավունքի իրականացումը յուրաքանչյուր դեպքում պայմանավորել է որոշակի իրավական նախադրյալների, այն է՝ «իրավական շահի» առկայությամբ: Ընդ որում, յուրաքանչյուր դատավարական սուբյեկտի պարագայում այն կրում է իրեն ներհատուկ բնույթ: Նրանց «իրավական շահը», կախված գործի փաստական հանգամանքներից, ինչպես նաև կոնկրետ սուբյեկտի իրավական կարգավիճակից, կրում է անհատականացված, կոնկրետ հասցեավորված բնույթ, և դրա առկայությունը յուրաքանչյուր դեպքում ենթակա է պարտադիր բացահայտման վարչական դատավարության՝ հայցադիմումի ընդունելիության փուլում: Արդյունքում սահմանադրական դատարանը գտել է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորման առարկայի իմաստով դատարան դիմելու իրավունքի առկայության համար բավարար չէ միայն սուբյեկտների անհրաժեշտ կազմի վերաբերյալ պահանջի բավարարումը: Այն, ի թիվս այլ պայմանների, պետք է դիտարկվի նաև համապատասխան սուբյեկտի մոտ դատարան դիմելու նկատմամբ իրավական շահի առկայության համատեքստում՝ ելակետ ընդունելով օրենսդրորեն սահմանված

իրավական նախադրյալները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախկին որոշումներից մեկում արձանագրել է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորման առարկայի իմաստով դատարան դիմելու իրավունքի առկայության համար բավարար չէ միայն սուբյեկտների անհրաժեշտ կազմի վերաբերյալ պահանջի բավարարումը: Այն, ի թիվս այլ պայմանների, պետք է դիտարկվի նաև համապատասխան սուբյեկտի մոտ դատարան դիմելու իրավական շահի առկայության համատեքստում՝ ելակետ ընդունելով օրենսդրորեն սահմանված իրավական նախադրյալները: Այսինքն՝ «շահագրգիռ անձ» հասկացությունը գնահատման ենթակա հասկացություն է, և գործը քննող դատարանն իրավասու է գնահատելու այս հասկացությունը յուրաքանչյուր գործով՝ հաշվի առնելով կոնկրետ գործի հանգամանքները և, պարզելով, թե արդյոք տվյալ անձն ունի իրավական շահագրգռվածություն, թե ոչ (*տե՛ս, Տիգրան Սանասարյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/3477/05/13 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.12.2014 թվականի որոշումը*):

Վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ իր ձևավորած իրավական դիրքորոշումը, ևս մեկ անգամ փաստում է, որ անձը կարող է դիմել դատական պաշտպանության, եթե ունի «իրական (ռեալ)» իրավունքներ: Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների վարչական ակտերը, գործողությունները կամ անգործությունը վարչական դատավարության կարգով վիճարկելու դեպքում անձը պետք է հիմնավորի, որ այդ վարչական ակտերով, գործողություններով կամ անգործությամբ խախտվել են նրա՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով կամ միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված իրավունքները, ազատությունները կամ օրինական շահերը: Եթե գործի քննության ընթացքում բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ անմիջականորեն գնահատելով գործում եղած բոլոր ապացույցները՝ վարչական դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ վիճարկվող վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ հայցով դատարան դիմած անձի որևէ իրավունք չի խախտվել, կամ վիճարկվող վարչական ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը որևէ կերպ չեն առնչվում տվյալ անձի ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով կամ միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված իրավունքներին, ազատություններին կամ օրինական շահերին, ապա գործի քննության պահին գործող՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի համաձայն պետք է վճիռ կայացնի վերջինիս հայցը մերժելու վերաբերյալ:

Օրենսդիրը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով ամրագրելով, որ վարչական դատարանում գործ հարուցելու հիմքը հայցն է, նույն օրենսգրքի մյուս հոդվածներում սահմանել է հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործերով իրավասու սուբյեկտների կողմից վարչական դատարան դիմելու հայցատեսակները՝ որպես վարչական գործի հարուցման հիմքեր: Վարչական դատարանում գործի հարուցման հիմք հանդիսացող առանձին հայցատեսակներից են նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված վիճարկման հայցը, որով հայցվորը կարող է պահանջել վերացնել իր իրավունքները և ազատությունները խախտող ոչ իրավաչափ վարչական ակտը (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի միջամտող դրույթները):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ նշել է, որ վիճարկման հայցի առարկան միջամտող վարչական ակտն ամբողջությամբ կամ մասամբ վերացնելու պա-

հանջն է: Հայցի առարկայի բաղկացուցիչ մասն է կազմում, կամ որ նույնն է՝ հայցի առարկայի նյութական հիմքն է հայցի նյութական օբյեկտը: Վիճարկման հայցի դեպքում հայցի նյութական օբյեկտը վիճարկվող վարչական ակտն է: Վերջինս վարչական դատավարությունում հանդիսանում է դատական քննության հիմնական օբյեկտը (*տես, Սամվել Մելքումյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարության թիվ ՎԴ/1346/05/10 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 24.05.2013 թվականի որոշումը*):

Անդրադառնալով դատական կարգով վարչական ակտի իրավաչափության վիճարկման հարցին՝ Վճռաբեկ դատարանն իր նախկինում կայացրած որոշումներից մեկում արձանագրել է, որ վարչական ակտը վիճարկելիս դատական պաշտպանությունից օգտվելը չի կարող լինել ինքնանպատակ, այլ այն պետք է ուղղված լինի անձի խախտված իրավունքների վերականգնման ապահովմանը: Ուստի, դիմելով վարչական դատարան՝ անձը ոչ միայն պետք է հիմնավորի, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական ակտերն ընդունվել, գործողությունները կամ անգործությունը կատարվել են օրենքի խախտմամբ, այլ նաև պետք է մատնանշի իր այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք խախտվել են (*տես, Սվետլանա Օհանյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/0909/05/10 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 05.04.2013 թվականի որոշումը*):

Այսպես. ՀՀ վարչական դատավարության գործող օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի համաձայն՝ վիճարկման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն վերացնել միջամտող վարչական ակտը (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի միջամտող դրույթները):

Վերոգրյալ իրավանորմերի վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդրի կողմից անձին իրավունք է վերապահվել հայց ներկայացնել ՀՀ վարչական դատարան այն դեպքում, երբ վարչական մարմնի կողմից կայացված վարչական ակտով խախտվում են կամ կարող են խախտվել իր իրավունքները: Այսինքն՝ դատարան վիճարկման հայց ներկայացնելու համար պարտադիր պայման է հանդիսանում վարչական ակտի առկայությունը, որն այն վիճարկող անձի համար պետք է ունենա միջամտող ազդեցություն: Այլ կերպ ասած՝ գործող վարչադատավարական կանոնների համաձայն՝ վիճարկման հայցի առարկա կարող է հանդիսանալ բացառապես միջամտող վարչական ակտը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսդրությամբ սահմանված վիճարկման հայցատեսակով որևէ փաստաթուղթ անվավեր ճանաչելու պահանջի քննությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, թե արդյոք այդ փաստաթուղթը ՀՀ իրավական համակարգում հանդիսանում է վարչական ակտ, թե ոչ, հետևաբար վիճարկման հայցի հիման վրա հարուցված վարչական գործերի քննության ընթացքում առաջին հերթին անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք ներկայացված հայցապահանջի նյութական օբյեկտը վարչական ակտ է, թե ոչ:

Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, ում նույն կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք:

Վարչական մարմինների հետ հարաբերություններում ֆիզիկական ու իրավաբանական

անձանց՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության պատշաճ երաշխիք ապահովելու նպատակով ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 18.02.2004 թվականին ընդունվել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը, որի 1-ին հոդվածում ամրագրվել է որ նույն օրենքը սահմանում է վարչարարության հիմունքները, կարգավորում է վարչական ակտեր ընդունելու, վարչական ակտերը, վարչական մարմինների գործողությունները և անգործությունը բողոքարկելու, վարչական ակտի կատարման, վարչական ծախսերի, ինչպես նաև վարչարարությամբ հասցված վնասի հատուցման հետ կապված՝ վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց միջև ծագած հարաբերությունները:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի իմաստով վարչարարությունը վարչական մարմինների արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն է, **որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև գործողություն կամ անգործություն, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ:**

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վարչական մարմնի արտաքին ներգործություն ունեցող որևէ գործունեություն բնավ ինքնանպատակ չէ և պետք է հետապնդի նպատակներ, որոնց հասնելով էլ՝ այդ գործունեությունը պետք է եզրափակվի: Վարչական մարմինը չի կարող գործունեություն ծավալել լրկ գործելու պատրանք առաջացնելու համար: Դա էական չափով հարկատուների միջոցների հաշվին գոյացող պետական բյուջեի միջոցների վատնում կլինի:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վարչական մարմինների արտաքին ներգործությանն ուղղված գործունեությունը պետք է իր տրամաբանական ավարտին հասնի, արտահայտվելով որոշակի վարչական (իրավական) ակտի կամ փաստացի ներգործության տեսքով: Այդ գործունեությունը, ըստ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի, եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտի ընդունմամբ, ինչպես նաև գործողությամբ կամ անգործությամբ, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ: Այլ կերպ ասած վարչարարության արդյունքը վրա է հասնում հետևյալ եղանակներով.

- վարչական կամ նորմատիվ ակտի ընդունում,
- ռեալ ակտի ընդունում (գործողության կամ անգործության կատարում):

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական ակտն արտաքին ներգործություն ունեցող այն որոշումը, կարգադրությունը, հրամանը կամ այլ անհատական իրավական ակտն է, որը վարչական մարմինն ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով, և **ուղղված է** անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն:

Անդրադառնալով վերոգրյալ իրավանորմի բովանդակությանը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ յուրաքանչյուր գործով վարչական ակտի հատկանիշների պարզաբանման համար դատարանը պետք է գնահատի վիճարկվող ակտի անհատական ակտ լինելու, վարչական մարմնի կողմից ընդունված լինելու, արտաքին ներգործություն ունենալու, հանրային իրավունքի բնագավառում ընդունված լինելու, կոնկ-

րետ գործի կարգավորման նպատակ հետապնդելու, անձի համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելու հանգամանքների միաժամանակյա առկայությունը (տե՛ս «Օլիմպ» արտադրական կոոպերատիվի ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԴ/4538/05/09 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 29.10.2010 թվականի որոշումը):

Ընդհանրացնելով վարչական ակտի հասկացության մեջ մտնող տարրերը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկ այլ որոշմամբ գտել է, որ վարչական ակտին բնորոշ են հետևյալ հատկանիշները.

1) վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ է. այն պաշտոնական գրավոր փաստաթուղթ է (բացառությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով նախատեսված բանավոր և այլ ձևի վարչական ակտերի), որը չի պարունակում իրավական նորմեր և սահմանում է պարտադիր ճանաչման, պահպանության, պաշտպանության, կատարման կամ կիրառման ենթակա իրավունքներ, պարտականություններ, սահմանափակումներ կամ այլ վարքագծի կանոններ միայն դրանում ուղղակիորեն անհատապես նշված կամ նախատեսված ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար, այսինքն՝ ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր,

2) վարչական ակտն ընդունվում է վարչական մարմինների՝ ՀՀ գործադիր իշխանության հանրապետական, տարածքային կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև վարչարարություն իրականացնող այլ պետական մարմինների կողմից,

3) վարչական ակտն ունի արտաքին ներգործություն. նրա հասցեատերն այնպիսի ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ է, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում այն ընդունած մարմնի հետ,

4) վարչական ակտն ընդունվում է հանրային իրավունքի բնագավառում. այն հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի՝ համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին ուղղված միակողմանի կարգադրություն է, որը հիմնված է ի սկզբանե հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից իրագործվելու նպատակով ընդունված իրավական նորմերի վրա,

5) վարչական ակտն ընդունվում է կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով. այն ուղղված է հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից հանրային իրավունքի ոլորտում կոնկրետ անձին առնչվող կոնկրետ հարցի կարգավորմանը,

6) վարչական ակտն ուղղակի իրավական հետևանքներ է առաջացնում վարչական մարմնի հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար. դրանով վարչական մարմինը սահմանում, փոփոխում, վերացնում կամ ճանաչում է իրավունքներ և պարտականություններ այդ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար:

Ընդ որում, թվարկված որակական հատկանիշներից յուրաքանչյուրն անհրաժեշտ է, իսկ դրանց համակցությունը՝ բավարար՝ գրավոր փաստաթուղթը վարչական ակտ որակելու համար. այդ հատկանիշներից որևէ մեկի բացակայության դեպքում փաստաթուղթը չի կարող դիտարկվել որպես վարչական ակտ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վարչական ակտին բնորոշ կարևորագույն հատկանիշն այն է, որ վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ է. այն պաշտոնա-

կան գրավոր փաստաթուղթ է (բացառությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով նախատեսված բանավոր և այլ ձևի վարչական ակտերի), որը չի պարունակում իրավական նորմեր և սահմանում է պարտադիր ճանաչման, պահպանության, պաշտպանության, կատարման կամ կիրառման ենթակա իրավունքներ, պարտականություններ, սահմանափակումներ կամ այլ վարքագծի կանոններ միայն դրանում ուղղակիորեն անհատապես նշված կամ նախատեսված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար (տե՛ս *Վարդիթեր Ավոյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/2659/05/14 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նույնանման դիրքորոշում է հայտնել նաև ՀՀ բնապահպանության նախարարության բնապահպանական պետական տեսչության բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների օբյեկտ համարվող փաստացի ծավալների չափաքանակների ստուգման ակտերի կապակցությամբ՝ դրանք չհամարելով վարչական ակտ (տե՛ս, *օրինակ, «Հայջրմուղկոյուղի» ՓԲԸ-ն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր հարկային պետական ծառայության և ՀՀ բնապահպանության նախարարության բնապահպանական պետական տեսչության թիվ 3-1655(ՏԴ) գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 09.11.2007 թվականի որոշումը, «Հայջրմուղկոյուղի» ՓԲԸ-ն ընդդեմ ՀՀ բնապահպանության նախարարության և ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԴ/0155/05/10 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 14.10.2011 թվականի որոշումը*):

Անդրադառնալով վարչական ակտի բնորոշման վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել հետևյալը.

Վկայակոչված իրավական դիրքորոշումները վերաբերում են միայն «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությանը, այսինքն՝ վարչական ակտի ընդհանուր բնորոշմանը, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասում նշված բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտերին ներկայացվող կոնկրետացված պահանջների վերաբերյալ որևէ վերլուծություն ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից չի արվել:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենքի իմաստով.

ա) **բարենպաստ վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմիններն անձանց տրամադրում են իրավունքներ կամ **նրանց համար ստեղծում են այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման.**

բ) **միջամտող վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմինները մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում են անձանց իրավունքների իրականացումը, որևէ պարտականություն են դնում նրանց վրա **կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարացնում են նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը:**

Վերահաստատելով վարչական ակտի բնորոշմանը վերաբերող վեց հատկանիշներից առաջին հինգի, մասնավորապես՝ վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ հանդիսանալու, վարչական մարմինների կողմից հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով ընդունված լինելու և արտաքին ներգործություն ունենալու վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները և անհրաժեշտ համարելով անդրադառնալ ֆիզիկական կամ իրավաբանական

անձի համար վարչական ակտով ուղղակի իրավական հետևանքներ առաջացնելու, դրանով վերջիններին համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելու, փոփոխելու, վերացնելու կամ ճանաչելու մասով վարչական ակտի բնորոշմանը վերաբերող հատկանիշին, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Ինչպես վերն արդեն նշվել է՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադարձել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված վարչական ակտի ընդհանուր բնորոշմանը՝ նշված իրավանորմի վերլուծությամբ հանգելով նաև այն հետևության, որ վարչական ակտն **ուղղակի իրավական հետևանքներ է առաջացնում** վարչական մարմնի հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար. դրանով վարչական մարմինը սահմանում, փոփոխում, վերացնում կամ ճանաչում է իրավունքներ և պարտականություններ այդ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար:

Անհրաժեշտ համարելով զարգացնել վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում կրկին անդրադառնալ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի բովանդակությանը:

Այսպես. Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վարչական ակտի հասկացությունը և տեսակները սահմանող «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածը պետք է մեկնաբանվի՝ հաշվի առնելով նշված նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը՝ ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից, տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը նպատակ է հետապնդել պատշաճ երաշխիք ապահովելու ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության վարչական մարմինների հետ հարաբերություններում: Ընդ որում, նշված օրենքի 2-րդ գլխում, որպես իրավաչափ վարչարարության իրականացման լրացուցիչ երաշխիքներ, ամրագրվել են նաև վարչարարության հիմնարար սկզբունքները, որոնցից ամենակարևորը թերևս վարչարարության օրինականության սկզբունքն է, որն անհրաժեշտ նախադրյալ է հանդիսանում նաև մյուս բոլոր սկզբունքները պահպանելու համար: Ըստ այդմ, օրենսդրի նպատակը միտված է եղել նրան, որ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք հնարավորություն ունենան արդյունավետ կերպով պաշտպանվել վարչական մարմինների միջամտող վարչական ակտերից, գործողություններից և անգործությունից: Օրենսդիրն անձանց իրավունքների և օրինական շահերի վարչական կամ դատական կարգով պաշտպանության միջոցները պայմանավորել է վարչական մարմնի գործունեության եզրափակման եղանակով: Մասնավորապես, վարչական կամ նորմատիվ ակտերից իրավական պաշտպանությունն այդ ակտերի իրավաչափության վիճարկումն է վարչադատավարական կարգով՝ անվավերության կամ առոչնչության հիմքերով, ինչպես նաև պարտավորեցման հայցը, եթե ոչ իրավաչափ կերպով մերժվել է հայցվող բարենպաստ վարչական ակտի ընդունումը, իսկ ռեալ ակտից, այսինքն՝ վարչական մարմնի

դրսևորած ոչ իրավաչափ գործողությունից կամ անգործությունից իրավական պաշտպանությունը գործողության կատարման հայցն է, եթե ոչ իրավաչափ կերպով մերժվել է հայցվող գործողության կատարումը կամ դրսևորվել է անգործություն: Ընդ որում, նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ վիճարկման հայցի առարկա կարող է լինել միայն միջամտող վարչական ակտը (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի միջամտող դրույթները), կարևորվում է վիճարկվող փաստաթուղթը վարչական ակտ որակելու հարցը:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում առանձնահատուկ ուշադրության արժանացնել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված իրավակարգավորումը, ըստ որի՝

ա) **բարենպաստ վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմիններն անձանց տրամադրում են իրավունքներ կամ **նրանց համար ստեղծում են այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման:**

բ) **միջամտող վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմինները մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում են անձանց իրավունքների իրականացումը, որևէ պարտականություն են դնում նրանց վրա **կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարացնում են նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը:**

Վերոգրյալ իրավանորմի վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը, նշված հոդվածի 1-ին մասով, որպես ընդհանուր կանոն, վարչական ակտը սահմանել է որպես արտաքին ներգործություն ունեցող որոշում, կարգադրություն, հրաման կամ այլ անհատական իրավական ակտ, որը վարչական մարմինն ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով, և **ուղղված է անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն:**

Այսինքն՝ վարչական ակտի որակումն օրենսդիրը պայմանավորել է ոչ թե դրանով ուղղակի իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելու, փոփոխելու, վերացնելու կամ ճանաչելու հանգամանքով, այլ միայն նշված իրավական հետևանքների առաջացմանն ուղղված լինելու հանգամանքով: Այլ կերպ ասած, բնավ պարտադիր չէ, որ վարչական ակտը անպայմանորեն անձանց համար ուղղակիորեն սահմանի, փոփոխի, վերացնի կամ ճանաչի իրավունքներ և պարտականություններ, բավարար է միայն այն, որ այդ վարչական ակտն ուղղված լինի այդ իրավունքների և պարտականությունների սահմանմանը, փոփոխմանը, վերացմանը կամ ճանաչմանը:

Միևնույն ժամանակ, նույն հոդվածի 2-րդ մասում օրենսդիրը կոնկրետացրել է բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտերին ներկայացվող պահանջները, ի թիվս այլնի, ամրագրելով նաև վարչական ակտի միջոցով անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող կամ վատթարացնող պայմանը: Այսինքն՝ վարչական վարույթը եզրափակող իրավական ակտի բնորոշումն օրենսդիրը պայմանավորել է նաև վարչական ակտի միջոցով անձանց **իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող կամ վատթարացնող հետևանքի առաջացմամբ:** Այլ կերպ ասած, եթե վարչական վարույթը եզրափակվել է այնպիսի վարչական ակտի ընդունմամբ, որի միջոցով ցանկացած եղանակով բարելավել կամ վատթարացել է անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը, ապա իրավական համակարգում այդ ակտը չի կարող բնորոշվել այլ կերպ, քան համապատասխանաբար որպես բարենպաստ կամ միջամտող վարչական ակտ:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումը, սակայն, չի բացառում վարչական ակտով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար ուղղակի հետևանքներ առաջացնելը, հետևաբար վարչական վարույթը եզրափակող փաստաթուղթը Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ պետք է որակվի որպես վարչական ակտ ինչպես այն դեպքում, երբ դրանով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար առաջանում են ուղղակի հետևանքներ, այնպես էլ այն դեպքում, երբ ուղղված (միտված) են այդ հետևանքների առաջացմանը և ակներև է, որ դրանում արձանագրված խախտումներն ինքնին վատթարացնում են վերջիններիս իրավական կամ փաստացի դրությունը:

ՀՀ Սահմանադրության 171-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանը դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակներում վերանայելու միջոցով ապահովում է օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունը:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ՝ օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման Վճռաբեկ դատարանի գործառույթը ենթադրում է ոչ միայն միասնական դիրքորոշման ձևավորում՝ իրավական նորմի մեկնաբանության արդյունքում, այլև՝ ձևավորված դիրքորոշման հետագա զարգացում: Նման իրավիճակներում իրավունքի զարգացման արդյունքում ձևավորված նոր դիրքորոշումը պետք է գերակայի նախորդ դիրքորոշման նկատմամբ և հիմք ընդունվի Վճռաբեկ դատարանի նոր դիրքորոշումը՝ ձևավորած որոշման կայացման պահին դատարանների վարույթներում գտնվող գործերի լուծման համար:

Այսպիսով, զարգացնելով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ որպես վարչական ակտին բնորոշող հատկանիշներ անհրաժեշտ է դիտարկել հետևյալները.

1) վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ է. այն պաշտոնական գրավոր փաստաթուղթ է (բացառությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով նախատեսված բանավոր և այլ ձևի վարչական ակտերի), որը չի պարունակում իրավական նորմեր և սահմանում է պարտադիր ճանաչման, պահպանության, պաշտպանության, կատարման կամ կիրառման ենթակա իրավունքներ, պարտականություններ, սահմանափակումներ կամ այլ վարքագծի կանոններ միայն դրանում ուղղակիորեն անհատապես նշված կամ նախատեսված ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար, այսինքն՝ ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր,

2) վարչական ակտն ընդունվում է վարչական մարմինների՝ ՀՀ գործադիր իշխանության հանրապետական, տարածքային կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև վարչարարություն իրականացնող այլ պետական մարմինների կողմից,

3) վարչական ակտն ունի արտաքին ներգործություն. նրա հասցեատերն այնպիսի ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ է, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում այն ընդունած մարմնի հետ,

4) վարչական ակտն ընդունվում է հանրային իրավունքի բնագավառում. այն հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի՝ համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին ուղղված միակողմանի կարգադրություն է, որը հիմնված է ի սկզբանե հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից իրագործվելու նպատակով ընդունված իրավական նոր-

մերի վրա,

5) վարչական ակտն ընդունվում է կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով. այն ուղղված է հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից հանրային իրավունքի ոլորտում կոնկրետ անձին առնչվող կոնկրետ հարցի կարգավորմանը,

6) **վարչական ակտն առաջացնում է ուղղակի իրավական հետևանքներ կամ ուղղված (միտված) է այդ հետևանքների առաջացմանը վարչական մարմնի հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար, դրանով վարչական մարմինը վերջիններիս համար սահմանում, փոփոխում, վերացնում կամ ճանաչում է իրավունքներ և պարտականություններ, ինչպես նաև նրանց տրամադրում է իրավունքներ կամ ստեղծում է այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման, կամ մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում է նրանց իրավունքների իրականացումը, որևէ պարտականություն է դնում նրանց վրա կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարացնում է նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը:**

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վարչական վարույթը եզրափակող փաստաթուղթը, ի թիվս այլ հատկանիշների, վարչական ակտ պետք է որակվի ոչ միայն այն պարագայում, երբ դրանով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար ուղղակի իրավական հետևանքներ են առաջանում, այլ նաև այն դեպքում, երբ տվյալ վարչական ակտն ուղղված է իրավական հետևանքներ առաջացնելուն և ակներև է, որ դրանում արձանագրվածն ինքնին բավարար է վերջիններիս իրավական կամ փաստացի դրությունը վատթարացնելու համար:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ ՀՀ վարչական դատարան ներկայացրած վիճարկման հայցով Ընկերությունը պահանջել է անվավեր ճանաչել Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը, 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա և թիվ 04/-72-Ա որոշումները:

Դատարանը 08.01.2021 թվականի որոշմամբ Ընկերության կողմից ներկայացված հայցադիմումը՝ Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա և թիվ 04/-72-Ա որոշումները վիճարկելու պահանջների մասով ընդունել է վարույթ, իսկ Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը վիճարկելու պահանջի մասով հայցադիմումի ընդունումը մերժել է՝ գտնելով, որ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը որևէ միջամտող հետևանք չի առաջացրել հայցվորի համար, ինչն էլ իր հերթին վկայում է այն մասին, որ հայցվորի որևէ իրավունք վիճարկվող ստուգման ակտով չի խախտվել:

Վերաքննիչ դատարանը 03.03.2021 թվականի որոշմամբ մերժել է Ընկերության տնօրեն Արբեն Ղուլյանի վերաքննիչ բողոքը և Դատարանի 08.01.2021 թվականի որոշումը՝ հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասով թողել է անփոփոխ՝ պատճառաբանելով, որ «*վարչական մարմինների գործունեության ոչ բոլոր արդյունքներն են հանդիսանում վարչարարության արդյունք (վարչական կամ ռեալ ակտ) և, ըստ այդմ, դրանցից ոչ բոլորն են ինքնուրույն առաջացնում անձանց համար իրավական կամ փաստական հետևանքներ: Վարչական մարմիններն իրենց գործունեության ընթացքում կարող են ստեղծել մի շարք փաստաթղթեր, որոնք*

ինքնին չեն միջամտում անձանց իրավունքներին ու ազատություններին: Դրանք, թեև, կարող են հետագայում հիմք հանդիսանալ անձի համար հետևանքներ առաջացնելուն, սակայն քանի դեռ չեն դրվել որևէ վարչական կամ ռեալ ակտի հիմքում, չեն հանդիսանում իրավական հետևանքներ առաջացնող (օրինակ՝ վարչական վարույթի ապացույց հանդիսացող՝ վարչական մարմնի սրեղծած որևէ փաստաթուղթ կամ վարչական վարույթի վերաբերյալ ծանուցմանն ուղղված որևէ գործողություն): Ուստի նման փաստաթղթերը կամ գործողությունները ենթակա չեն ինքնուրույն վիճարկման: Դրանց իրավաչափության հարցը կարող է վարչադատական վերահսկողության առարկա դառնալ բացառապես վերջնական ակտի իրավաչափության ստուգման շրջանակներում:

Փաստորեն, վարչական մարմնի կողմից սրեղծված ոչ բոլոր փաստաթղթերն են միաված անձանց համար իրավունքներ և պարտավորություններ սահմանելուն: Դրանք թեև կրում են ապացուցողական բնույթ և հետագայում կարող են դրվել արդեն պարտավորություն առաջացնող վարչական ակտի հիմքում (օգտագործվել որպես ապացույց), սակայն վերջնական վարչական ակտի բացակայության պայմաններում դրանք առանձին վիճարկման առարկա չեն կարող դառնալ:

Տվյալ պարագայում հայցվորի կողմից վիճարկման առարկա է դարձվել ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը, որպիսի ակտով արձանագրվել է, որ տեղի է ունեցել ՀՀ ջրային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի խախտում:

(...) այդ ստուգման ակտն ինքնին որևէ հետևանք չի առաջացնում որևէ սուբյեկտի, այդ թվում հայցվորի համար: Այն թեև հետագայում որպես ապացույց դրվել վիճարկվող ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա և ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-72-Ա որոշումների հիմքում, սակայն ինքնին այդ ստուգման ակտը որևէ հետևանք չի առաջացրել, որպիսի պայմաններում, հայցվորի մոտ չէր կարող առաջանալ դատական պաշտպանության դիմելու հնարավորություն:

Ի վերջո վիճարկվող ստուգման ակտն այս պահին կրում է բացառապես ապացուցողական փաստաթղթի բնույթ»:

Մինչդեռ վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով սույն վարչական գործի փաստերին և Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի ղեկավարը, ղեկավարվելով «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 4-րդ հոդվածի 3.1-րդ մասի 2-րդ կետով, 08.06.2020 թվականին հրապարակել է թիվ 59-Ա հանձնարարագիրը (այսուհետ՝ թիվ 59-Ա հանձնարարագիր), որով ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի ավագ պետական տեսուչներ Լևոն Թադևոսյանին և Հայկ Մանուկյանին հանձնարարել է Ընկերությունում իրականացնել ստուգում, որպես ստուգմամբ ընդգրկվող ժամանակաշրջան նշելով 13.07.2020 թվականից մինչև ստուգման

ավարտը, ստուգման ժամկետ նշելով 5 աշխատանքային օր, իսկ ստուգման նպատակ նշելով բնապահպանության ոլորտը կարգավորող օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջներին ստուգվող սուբյեկտի ծավալած փաստացի գործունեության համապատասխանությունը պարզելը: Թիվ 59-Ա հանձնարարագիրը, ըստ դրա դարձերեսին առկա գրառման, ստուգվող տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավար Արբեն Ղուլյանին է հանձնվել 08.06.2020 թվականին **(գ.թ. 20)**:

Ստուգումն իրականացրած պաշտոնատար անձանց՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի ավագ պետական տեսուչներ Լևոն Թադևոսյանի և Հայկ Մանուկյանի կողմից 18.06.2020 թվականին կազմվել է թիվ 59 ստուգման ակտի նախագիծը, որը նույն օրը հանձնվել է ստուգվող տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավար Արբեն Ղուլյանին՝ վերջինիս նաև ծանուցելով «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության պահանջների համաձայն 5 աշխատանքային օրվա ընթացքում ակտի նախագծում նշված խախտումների վերաբերյալ առարկություններ ներկայացնելու իրավունքի մասին **(գ.թ. 21)**:

Ընկերության տնօրենի կողմից ներկայացվել են առարկություններ **(գ.թ. 22-23)**:

Ստուգումն իրականացրած պաշտոնատար անձանց՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի ավագ պետական տեսուչներ Լևոն Թադևոսյանի և Հայկ Մանուկյանի կողմից 26.06.2020 թվականին կազմվել է թիվ 59 ստուգման ակտը, որով, որպես ստուգմամբ բացահայտված խախտում, արձանագրվել է, որ Ընկերությունն իր գործունեության ընթացքում 2019 թվականի հոկտեմբեր ամսին թիվ 000143 առ 11.09.2013 թվականին տրված ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված նորմերից ավել ջուր է վերցրել, որպես խախտված իրավական նորմ է նշվել ՀՀ ջրային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը, իսկ որպես պատասխանատվություն առաջացնող իրավանորմ՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 63-րդ հոդվածի 2-րդ մասը **(գ.թ. 27-28)**:

ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի ավագ պետական տեսուչ Լևոն Թադևոսյանի կողմից 26.06.2020 թվականին կազմվել է ««Էյ Քեյ Էյ Ջի» ՍՊԸ-ի կողմից ջրօգտագործման թույլտվությունից ավելի ջրային ռեսուրսների ջրառի իրականացման հետևանքով ջրային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման» Հաշվարկ **(գ.թ. 29)**, ըստ որի՝ վճարման ենթակա գումար է հաշվարկվել 1.135.642 ՀՀ դրամ և որը կցվել է ստուգման ակտին:

Վճարեկ դատարանի գնահատմամբ 26.06.2020 թվականին կազմված թիվ 59 ստուգման ակտը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի իմաստով հանդիսանում է վարչական ակտ, որպիսի եզրահանգումը հիմնավորվում է ներքոշարադրյալով.

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը բաղկացած է միմյանց փոխկապակցված՝ վարույթի հարուցման, ընթացիկ և եզրափակիչ փուլերից:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը հարուցվում է անձի (անձանց) դիմումի կամ վարչական մարմնի նախաձեռնության հիման վրա **(հարուցման փուլ)**:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դիմումին կամ վարչական մարմնի նախաձեռնությանը համապատասխան իրականացվում են վարչական գործի քննարկման հետ կապված՝ նույն օրենքով նախատեսված գործառույթները (**ընթացիկ փուլ**): Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը եզրափակվում է վարչական ակտի ընդունմամբ (**եզրափակիչ փուլ**):

Սույն գործի փաստական հանգամանքների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթի եզրափակմանը:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 30-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթ հարուցելու հիմքերն են՝

(...)

բ) վարչական մարմնի նախաձեռնությունը:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական վարույթը հարուցվում է այն գործողության (գործողությունների) սկսման օրվանից, որը **նպատակամղված է վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական ակտի ընդունմանը**:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական վարույթ հարուցելու հիմքերն են՝ **վարչական ակտ ընդունելու վերաբերյալ օրենքի պահանջը**, դրանից բխող անհրաժեշտությունը կամ օրենքով վարչական մարմնին վերապահված հայեցողական լիազորությունը:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներից մեկով գտել է, որ վարչական վարույթը մի գործընթաց է, որը կարող է բաղկացած լինել մի քանի փուլերից, և այդ բոլոր փուլերը հետապնդում են միասնական նպատակ, այն է՝ վարչական ակտի ընդունումը (*տես*, ՀՀ կառավարությանն առընթեր հարկային պետական ծառայության հանքարտադրողների ոլորտային հարկային տեսչությունն ընդդեմ «Գևորգ-Ա» ՍՊԸ-ի թիվ 3-918(ՏԴ) գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 06.07.2007 թվականի որոշումը):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում վարչական ակտն ընդունվում է վարչական մարմնի հատուկ գործունեության արդյունքում, որը կոչվում է վարչական վարույթ: Օրենսդիրը, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում սպառիչ կերպով թվարկել է վարչական վարույթի հարուցման համար հիմք հանդիսացող հանգամանքները. դրանք են՝ (1) ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դիմումը կամ բողոքը և (2) վարչական մարմնի նախաձեռնությունը: Ընդ որում, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական վարույթի հարուցումը կարող է տեղի ունենալ միայն օրենքով վարչական մարմնին համապատասխան վարչական ակտ ընդունելու իմպերատիվ կամ հայեցողական լիազորություն վերապահված լինելու դեպքում: Իրացնելով իր այդ լիազորությունը՝ վարչական մարմինը հարուցում է վարչական վարույթ, որը եզրափակվում է վարչական ակտի ընդունմամբ (*տես*, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի ընդդեմ «Էդ-Վան» ՍՊԸ-ի թիվ ՎԴ/0883/05/16 վարչական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 07.04.2018 թվա-

կանի որոշումը):

Հիմք ընդունելով նաև ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավակարգավորումը, համաձայն որի՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վարչական մարմինն իրավասու է իր նախաձեռնությամբ հարուցել վարչական վարույթ միայն **վարչական ակտ ընդունելու վերաբերյալ օրենքի պահանջի**, դրանից բխող անհրաժեշտության կամ օրենքով վարչական մարմինն վերապահված հայեցողական լիազորության առկայության դեպքում, քանի որ վարչական մարմինների հիմնական գործառույթային նպատակը Սահմանադրության և օրենքների իրականացումն է (կատարումը) իրավական պետության սկզբունքներին և կանոններին համապատասխան:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ օրենսդիրը վարչական մարմինն իր նախաձեռնությամբ վարչական վարույթ հարուցելու իրավասություն է տվել միայն այն դեպքում, երբ առկա է վարչական ակտ ընդունելու վերաբերյալ օրենքի պահանջ, դրանից բխող անհրաժեշտություն կամ օրենքով վարչական մարմինն վերապահված հայեցողական լիազորություն: Ընդ որում, որպես վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական վարույթ հարուցելու օր, օրենսդիրը դիտարկել է վարչական ակտի ընդունմանը նպատակամղված գործողությունն (գործողությունները) սկսելու օրը, որին փաստորեն հաջորդում է գործի քննարկման հետ կապված՝ օրենքով նախատեսված գործառույթների իրականացումը (**ընթացիկ փուլ**) և վարչական ակտի ընդունումը (**եզրափակիչ փուլ**): Այսինքն՝ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթը չի կարող եզրափակվել այլ կերպ, քան վարչական ակտի ընդունմամբ:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ առանձին տեսակի վարչական վարույթների առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքներով և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ անդրադառնալով վերոգրյալ իրավանորմի մեկնաբանությանը, արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ դրանում ամրագրված իրավակարգավորումը բնավ չի բացառում առանձին տեսակի վարչական վարույթների նկատմամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի կիրառումը, հատկապես այն հարաբերությունների մասով, որոնք իրենց կարգավորումը չեն ստացել հատուկ օրենքներում կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերում (*տե՛ս, Սարգիս Խարիկյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի և ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի թիվ ՎԴ/12466/05/13 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.07.2016 թվականի որոշումը*):

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքով կարգավորվող վարույթի առանձնահատկությունները սահմանվում են նշված օրենքով, հետևաբար «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի ընդհանուր դրույթները կիրառելի են վեճի առարկա իրավահարաբերությունների նկատմամբ միայն «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման

և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված վարույթի առանձնահատկությունների հաշվառմամբ, այլ խոսքով, «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով իրականացված վարչական վարույթի ընթացքում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը կիրառելի է միայն այն հարաբերությունների մասով, որոնք «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքով կամ կարգավորված են մասամբ կամ առհասարակ կարգավորված չեն:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ստուգումն օրենքի հիման վրա իրականացվող ընթացակարգ է, որով պարզվում է տնտեսավարող սուբյեկտի ներկայացրած հաշվետվությունների, հաշվարկների, ելակետային տվյալների, այլ փաստաթղթերի (այսուհետ՝ հաշվետվություն) արժանահավատությունը և վերջինիս ծավալված փաստացի գործունեության համապատասխանությունն օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջներին:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ի թիվս այլ մարմինների, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում իր լիազորությունների շրջանակներում ստուգումներ իրականացնելու իրավասությամբ օժտված են նաև Հայաստանի Հանրապետության տեսչական մարմինները:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ստուգումը սկսելուց առաջ համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարը (փոխարինող պաշտոնատար անձը) ստուգում իրականացնելու մասին հրապարակում է հրաման կամ հանձնարարագիր, որտեղ նշվում են ստուգում իրականացնող մարմնի անվանումը, ստուգվող տնտեսավարող սուբյեկտի լրիվ անվանումը ստուգումն իրականացնող պաշտոնատար անձի (անձանց) պաշտոնը, անունը, ազգանունը, ստուգաթերթով նախատեսված այն հարցերի շրջանակը, որոնք անհրաժեշտ է պարզաբանել տվյալ ստուգման ընթացքում (Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի կատարման ուղղությամբ տարվող աշխատանքների՝ ներառյալ պետական պատվերի տեղադրման (գնումների գործընթացի) ճշտության և օրինականության նկատմամբ հսկողության դեպքերում ստուգման հարցերը), ստուգմամբ ընդգրկվող ժամանակաշրջանը, ստուգման նպատակը, ժամկետը, ստուգման իրավական հիմքերը, նույն օրենքի 4-րդ հոդվածի 3.1-ին մասով նախատեսված դեպքերում՝ նաև ստուգումն անցկացնելու անհրաժեշտությունը հիմնավորող հանգամանքները, իսկ նույն մասով նախատեսված դիմում կամ տեղեկատվություն ստանալու դեպքերում՝ նաև դրանք տրամադրողի տվյալները: Հրամանում կամ հանձնարարագրում չնշված պաշտոնատար անձինք չեն կարող մասնակցել ստուգմանը: Ծառայողական պարտականությունները կատարելու անհնարինության պատճառով ստուգումն իրականացնող պաշտոնատար անձին այլ անձով փոխարինելու դեպքում փոփոխությունը կատարվում է հրամանով, որի մասին տնտեսավարող սուբյեկտը ծանուցվում է սույն հոդվածով սահմանված կարգով:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ստուգման հրամանում կամ հանձ-

նարարագրում նշված ժամկետն ավարտվելուց հետո՝ 10 աշխատանքային օրվա ընթացքում, ստուգումն իրականացնող անձը (...) հրամանի կամ հանձնարարագրի հիման վրա ամփոփում է ստուգման արդյունքները՝ խախտումներ չհայտնաբերելու դեպքում կազմում տեղեկանք, իսկ խախտումներ հայտնաբերելու դեպքում՝ ակտի նախագիծ: Տեղեկանքը՝ ստորագրված ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի կողմից, 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) ներկայացվում է տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձին: Ակտի նախագիծը ստուգում իրականացնող անձը 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) ներկայացնում է տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձին՝ առարկություններ ներկայացնելու նպատակով:

Տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարը կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձը 5 աշխատանքային օրվա ընթացքում ուսումնասիրում է ակտի նախագիծը:

Սույն մասի երկրորդ պարբերությամբ նախատեսված ժամկետում տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի կողմից առարկություններ չներկայացվելու դեպքում ստուգող մարմինը կազմում է ակտը և դրա մեկ օրինակը՝ ստորագրված ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի կողմից, ժամկետի ավարտից հետո՝ 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում, պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) ներկայացնում տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձին:

Տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի կողմից սույն մասի երկրորդ պարբերությամբ նախատեսված ժամկետում ակտի նախագծի վերաբերյալ առարկություններ ներկայացնելու դեպքում ստուգող մարմինը ուսումնասիրում է դրանք և առարկություններ ստանալու օրվան հաջորդող 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում ակտի մեկ օրինակը՝ ստորագրված ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի կողմից, պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) ներկայացնում է տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի ստորագրմանը: Տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի ներկայացրած առարկությունները կցվում են ակտին և կազմում դրա անբաժանելի մասը:

Տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի՝ ակտը ստորագրելուց հրաժարվելու դեպքում ակտում այդ մասին կատարվում է համապատասխան գրառում:

(...)

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ խախտումներ չհայտնաբերվելու դեպքում կազմված տեղեկանքում արձանագրվում են այն կազմելու ամսաթիվն ու վայրը, ստուգումն իրականացնող համապատասխան պետական մարմնի և տնտեսավարող սուբյեկտի անվանումները, ստուգող պաշտոնատար անձանց կազմը, ստուգման նպատակը, ժամկետը, արդյունքները:

Ակտում նշվում են՝

- 1) ակտի անվանումը, համարը, կազմելու տարին, ամիսը, ամսաթիվը և վայրը.
- 2) ստուգում իրականացնող պետական մարմնի անվանումը.
- 3) ստուգում նշանակելու մասին հրամանի կամ հանձնարարագրի ամսաթիվն ու համարը.
- 4) ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի (անձանց) պաշտոնը, անունը, ազգանունը.

5) ստուգվող տնտեսավարող սուբյեկտի անվանումը, ինչպես նաև վերջինիս պաշտոնատար անձի կամ նրան փոխարինող անձի անունը, ազգանունը.

6) ստուգում անցկացնելու ամսաթիվը, վայրը և ժամանակահատվածը.

7) փորձագիտական եզրակացությունը՝ ստուգման ընթացքում փորձաքննություն անցկացնելու դեպքում: Փորձագիտական եզրակացությունը կցվում է ակտին և կազմում է դրա անբաժանելի մասը.

8) ստուգաթերթի անվանումը, ընդունման ամսաթիվը, հերթական համարը, որում ընդգրկված հարցերի շրջանակներում իրականացվել է ստուգումը, ինչպես նաև ստուգաթերթի այն հարցերը, որոնց պատասխանները հիմք են հանդիսացել խախտումն արձանագրելու համար, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի կատարման ուղղությամբ տարվող աշխատանքների՝ ներառյալ պետական պատվերի տեղադրման (գնումների գործընթացի) ճշտության և օրինականության նկատմամբ հսկողության դեպքերի.

9) ստուգմամբ բացահայտված խախտումները, խախտումների նկարագրությունը, խախտման ժամկետը (եթե հնարավոր է որոշել) և այն իրավական նորմերը, որոնց պահանջները չեն կատարվել.

10) պատասխանատվության կիրառման համապատասխան իրավական հիմքերը.

11) տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի ներկայացրած առարկությունների ընդունման վերաբերյալ նշումները:

«Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներից մեկում արձանագրել է, որ «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ստուգման արդյունքներն ամփոփվում են տեղեկանքում (խախտումներ չհայտնաբերելու դեպքում) կամ ստուգման ակտում (խախտումներ հայտնաբերելու դեպքում), ստուգման ակտը՝ որպես վարչական ակտ, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 60-րդ հոդվածին համապատասխան ուժի մեջ է մտնում տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող անձին պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) հանձնելուն հաջորդող օրվանից, իսկ նույն օրենքի 71-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով ստուգման ակտը դառնում է բողոքարկման ոչ ենթակա (անբողոքարկելի), եթե բաց է թողնված դրա ուժի մեջ մտնելուն հաջորդող՝ վարչական կարգով բողոքարկման համար սահմանված վեցամսյա ժամկետը:

Վերոհիշյալ նորմերի հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ստուգման վարչական վարույթը սկսվում է ստուգումն իրականացնող մարմնի ղեկավարի (փոխարինող պաշտոնատար անձի) կողմից ստուգում իրականացնելու մասին հրաման կամ հանձնարարագիր հրապարակելու միջոցով ստուգումն իրականացնող մարմնի նախաձեռնության դրսևորմամբ և ավարտվում ստուգման ակտի կազմմամբ (տե՛ս, «Դուրեն Գևորգյան» ՍՊԸ-ն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԴ2/0302/05/12 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.10.2013 թվականի որոշումը):

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ստուգում իրականացնելու վարույթը հարուցվում է համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարի (փոխարինող պաշտոն-

նատար անձի) ստուգում իրականացնելու մասին հրամանի կամ հանձնարարագրի հրապարակմամբ, որին հաջորդում է այդ վարույթի ընթացիկ փուլը՝ հանձնարարագրում նշված պաշտոնատար անձանց կողմից փաստացի ստուգողական գործողությունների իրականացումը սահմանված ժամկետներում և ստուգման նպատակների շրջանակներում, որը եզրափակվում է տեղեկանքի կազմմամբ, եթե խախտումներ չեն հայտնաբերվում և ակտի կազմմամբ, եթե հայտնաբերվում են խախտումներ: Այսինքն՝ տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ստուգում իրականացնելու վարույթի եզրափակման հնարավոր եղանակները երկուսն են.

- տեղեկանքի կազմումը,
- ակտի կազմումը:

Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ վարչական վարույթը եզրափակող նշված երկու փաստաթուղթը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով հանդիսանում են համապատասխանաբար բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտեր, քանի որ տեղեկանքի կազմումը հաստատում է խախտումների բացակայությունը, ինչը տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի համար ունի նրա իրավական և փաստացի դրությունը բարելավող ազդեցություն, իսկ ակտի կազմումը հաստատում է խախտումների առկայությունը՝ վատթարացնելով տնտեսավարող սուբյեկտի իրավական և փաստացի դրությունը: Այլ կերպ ասած, եթե տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ստուգում իրականացնելու վարույթը եզրափակվում է տեղեկանք կազմելով, այսինքն՝ նրա գործունեությունը գնահատվում է օրենքի պահանջներին համահունչ, ապա այդ վարույթում քննարկված հարցերով պայմանավորված այլևս բացառվում է նշված սուբյեկտի գործունեությանը հետագա միջամտությունը, մինչդեռ ստուգման վարույթն ակտի կազմմամբ եզրափակվելու պարագայում տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի ծավալած գործունեությունը գնահատվում է օրենքի պահանջների խախտմամբ իրականացված՝ դրանից բխող բացասական հետևանքներով:

ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է մուծել օրենքին համապատասխան սահմանված հարկեր, տուրքեր, կատարել պետական կամ համայնքային բյուջե մուտքագրվող պարտադիր այլ վճարումներ:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի (այսուհետ՝ նաև Օրենսգրք) 3-րդ հոդվածում ամրագրվել են Հայաստանի Հանրապետության հարկային համակարգի սկզբունքները, համաձայն որի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է միասնական հարկային համակարգ՝ հիմնված հետևյալ սկզբունքների վրա.

(...)

7) **ինքնահայտարարագրում և հարկային կարգապահություն**՝ հարկ վճարողները պետք է Օրենսգրքով և վճարների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով սահմանված կարգով ինքնուրույն հաշվարկեն ու վճարեն հարկերը, վճարները:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 33-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ հարկ վճարողը (հարկային գործակալը) և դրա պաշտոնատար անձը պարտավոր է Օրենսգրքով այլ բան սահմանված չլինելու դեպքում Օրենսգրքով և վճարների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով սահմանված կարգով և ժամկետներում ինքնուրույն հաշվարկել և կատարել իր հարկային պարտավորությունները՝ Օրենսգրքով և վճարների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով սահմանված դեպքերում և կարգով կատարելով

նաև հարկի և (կամ) վճարի կանխավճարներ:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում կիրառվում են՝

1) պետական վճարներ, որոնց տեսակներն են՝

(...)

բ. բնօգտագործման վճարը:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բնօգտագործման վճարը պետական սեփականություն համարվող բնական պաշարների արդյունավետ և համալիր օգտագործման, ինչպես նաև բնական պաշարների օգտագործումը փոխհատուցելու նպատակով այդ պաշարների օգտագործման համար սույն բաժնին համապատասխան Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջե վճարվող վճար է:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ բնօգտագործման վճար վճարող են համարվում Օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ բնօգտագործման վճարի օբյեկտ համարվող գործունեություն և (կամ) գործառույթ իրականացնող՝ նույն հոդվածում նշված կազմակերպությունները և ֆիզիկական անձինք՝

1) մակերևութային ջրերի օգտագործման համար բնօգտագործման վճար վճարողներ են համարվում Հայաստանի Հանրապետության մակերևութային ջրային ռեսուրսների (գետեր, լճեր) ջրօգտագործողները:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ բնօգտագործման վճարի օբյեկտներ են համարվում մակերևութային ջրերի օգտագործումը:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ բնօգտագործման վճարի բազա է համարվում բնօգտագործման վճարի օբյեկտի արժեքային կամ ֆիզիկական մեծությունը կամ այն բնութագրիչը, որի հիման վրա նույն բաժնով սահմանված դրույքաչափերով ու կարգով հաշվարկվում է բնօգտագործման վճարի գումարը:

Մասնավորապես՝

1) մակերևութային ջրերի օգտագործման համար բնօգտագործման վճարի բազա է համարվում մակերևութային ջրային ռեսուրսներից ջրառի՝ բնական ջրաղբյուրներից օգտագործման նպատակով վերցրված ջրի փաստացի ծավալը:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 203-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ բնօգտագործման վճարի հաշվարկման և դրույքաչափերի կիրառության համար սահմանվում են բնօգտագործման վճարի բազայի հետևյալ չափաքանակները.

1) մակերևութային ջրերի օգտագործման համար՝ Հայաստանի Հանրապետության ջրային օրենսգրքի համաձայն տրամադրված ջրօգտագործման թույլտվություններով սահմանված ջրօգտագործման (մակերևութային ջրերի ջրառի) ծավալները:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 211-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ բնօգտագործման վճարի հաշվարկման և վճարման համար հաշվետու ժամանակաշրջան է համարվում յուրաքանչյուր հաշվետու եռամսյակը, (...):

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 214-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ մակերևութային ջրերի օգտագործման համար պետական բյուջե վճարման ենթակա բնօգտագործման վճարը հաշվարկվում է հաշվետու ժամանակաշրջանում բնական ջրաղբյուրներից օգտագործման նպատակով անմիջապես վերցրած ջրի ծավալի հիման վրա՝ հաշվի առնելով բնօգտագործ-

ման վճարի բազայի չափաքանակները, ինչպես նաև նույն հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված առանձնահատկությունները:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 220-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բնօգտագործման վճար վճարողները մինչև հաշվետու եռամսյակին հաջորդող ամսվա 20-ը ներառյալ, Օրենսգրքի 52-րդ և 53-րդ հոդվածներին համապատասխան, կազմում և Կառավարության սահմանած կարգով բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմին և հարկային մարմին են ներկայացնում բնապահպանական հարկի և բնօգտագործման վճարի միասնական հարկային հաշվարկները:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ բնօգտագործման վճար վճարողները ներկայացված բնապահպանական հարկի և բնօգտագործման վճարների միասնական հարկային հաշվարկներում սխալների ինքնուրույն հայտնաբերման դեպքում դրանց ճշտման արդյունքներով, Օրենսգրքի 52-54-րդ հոդվածներին համապատասխան, կարող են կազմել և բնապահպանական հարկի և բնօգտագործման վճարների ճշտված միասնական հարկային հաշվարկները Կառավարության սահմանած կարգով ներկայացնել բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմին և հարկային մարմին:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ Օրենսգրքի 213-219-րդ հոդվածներով սահմանված կարգով հաշվարկված՝ պետական բյուջե վճարման ենթակա բնօգտագործման վճարի գումարները պետական բյուջե են վճարվում մինչև հաշվետու ժամանակաշրջանին հաջորդող ամսվա 20-ը ներառյալ, բացառությամբ սույն հոդվածով սահմանված դեպքերի:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումները կառուցված են կարգապահ և օրինապահ հարկատուի կանխավարկածով, որը պարտավոր է ինքնուրույն հաշվարկել ու վճարել օրենքով նախատեսված հարկերն ու վճարները: Այսինքն՝ կարգապահ և օրինապաշտ հարկատուն, համապատասխան ելակետների առկայության պարագայում, հիմք ընդունելով այդ ելակետներում պարունակվող տվյալներն ու տեղեկությունները, պետք է ինքնուրույն հաշվարկի վճարման ենթակա հարկերն ու վճարները և կատարի համապատասխան վճարումները: Հետևաբար, եթե վարչական վարույթի արդյունքում ընդունված վարչական ակտով արձանագրվում են խախտումներ, որոնք հանգեցնում են կամ կարող են հանգեցնել հարկային կամ այլ պարտավորությունների առաջացմանը, ապա կարգապահ և օրինապահ հարկատուն, հիմք ընդունելով արձանագրված տվյալներն ու տեղեկությունները, եթե չի վիճարկում դրանց առկայությունը, պարտավոր է ինքնուրույն հաշվարկել ու վճարել օրենքով նախատեսված հարկերն ու վճարները: Հակառակ պարագայում հարկային կամ այլ պարտավորությունների հաշվարկը կկատարի հարկային կամ համապատասխան լիազորություններով օժտված այլ վարչական մարմինը: Այլ կերպ ասած՝ տնտեսավարող սուբյեկտի գործունեության ստուգմամբ խախտումներ հայտնաբերելու և արձանագրելու պարագայում բնավ պարտադիր չէ, որ դրանցում ներառված տվյալների և տեղեկությունների հիման վրա հնարավոր հարկային կամ այլ պարտավորությունների առաջացման հարցը քննարկվի ու լուծվի հարկային կամ այլ մարմնի կողմից, այլ դա կարող է և նույնիսկ պարտավոր է կատարել հարկատուն՝ հիմք ընդունելով արձանագրված ելակետները:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ ՀՀ բնապահպանության նախարարության ջրային ռեսուրսների կառավարման գործակալության կողմից 11.09.2013 թվականին Ընկերությանը

տրամադրվել է թիվ 000143 ջրօգտագործման թույլտվությունը, որի 5-րդ կետով մակերևութային ջրային ռեսուրսների ջրօգտագործման ծավալ է սահմանվել. IV-0.327^մ/վրկ, V-2.5^մ/վրկ, VI-2.245^մ/վրկ, VII-1.68^մ/վրկ, VIII-1.657^մ/վրկ, IX-0.727^մ/վրկ, X-0.292^մ/վրկ:

Տվյալ դեպքում ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի ղեկավարը, հիմք ընդունելով **վարչական ակտ ընդունելու վերաբերյալ օրենքի պահանջը** և դրանից բխող անհրաժեշտությունը, 08.06.2020 թվականին հրապարակած թիվ 59-Ա հանձնարարագրով հարուցել է վարչական վարույթ, որն ուղղված է եղել բնապահպանության ոլորտը կարգավորող օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջներին Ընկերության ծավալած փաստացի գործունեության համապատասխանությունը պարզելուն: Վարչական վարույթի ընթացիկ փուլում պարզվել է, որ Ընկերությունն իր գործունեության ընթացքում 2019 թվականի հոկտեմբեր ամսին թիվ 000143 առ 11.09.2013 թվականին տրված ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված նորմերից ավել ջուր է վերցրել:

Վերոգրյալ վարչական վարույթը եզրափակվել է թիվ 59 ստուգման ակտի կազմմամբ, որում արձանագրվել է բացահայտված խախտումն ու խախտված իրավական նորմը՝ ՀՀ ջրային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը: Միևնույն ժամանակ ակտին կցված՝ ««Էյ Քեյ Էյ Ջի» ՍՊԸ-ի կողմից ջրօգտագործման թույլտվությունից ավելի ջրային ռեսուրսների ջրառի իրականացման հետևանքով ջրային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման» Հաշվարկով ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի ավագ պետական տեսուչ Լևոն Թադևոսյանը ՀՀ կառավարության 03.04.2003 թվականի «Ջրերի հաշվառման այլընտրանքային կարգը հաստատելու մասին» թիվ 499-Ն որոշմամբ սահմանված բանաձևով հաշվարկել է ջրի ծավալը և, հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված չափաքանակից ավել օգտագործված ջրի քանակը 567821լիտր է, արձանագրել է վճարման ենթակա 1.135.642 ՀՀ դրամ:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ 08.06.2020 թվականին հրապարակած թիվ 59-Ա հանձնարարագրով վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթը եզրափակվել է թիվ 59 ստուգման ակտի ընդունմամբ, որով Ընկերությանը վերագրվել են ՀՀ ջրային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի խախտումներ այն բանի համար, որ Ընկերությունն իր գործունեության ընթացքում 2019 թվականի հոկտեմբեր ամսին թիվ 000143 առ 11.09.2013 թվականին տրված ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված նորմերից ավել ջուր է վերցրել:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ հարկային օրենսգրքի վերոգրյալ իրավակարգավորումների հաշվառմամբ Ընկերությունը պարտավոր է թիվ 000143 ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված ծավալներով ջրօգտագործման համար ինքնուրույն հաշվարկել և բյուջե վճարել բնապահպանական վճար: Ընդ որում, նշված ծավալներից ավելի չափով ջրօգտագործման փաստն արձանագրելու պարագայում ևս Ընկերությունը պարտավոր է ինքնուրույն հաշվարկել և բյուջե վճարել այդ ծավալին համապատասխան բնօգտագործման վճարներ: Ավելին, նշված ստուգման ակտն ուժի մեջ մնալու պարագայում այն մեկ այլ վարչական վարույթ հարուցելու և ստուգման ակտով արձանագրված խախտումների համար պատասխանատվություն սահմանող վարչական ակտ ընդունելու նախադրյալ է հանդիսանալու:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ թիվ 59 ստուգման ակտը համապա-

տասխանում է վարչական ակտի բնորոշմանը, մասնավորապես, այն ընդունվել է վարչական մարմնի՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի կողմից, հանրային իրավունքի, այն է՝ պետական վճարների վերահսկողության իրականացման բնագավառում, կոնկրետ գործի կարգավորման, այն է՝ բնապահպանության ոլորտը կարգավորող օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջներին Ընկերության ծավալած փաստացի գործունեության համապատասխանությունը պարզելու նպատակով, իրավական ակտ է և ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր՝ Ընկերությունը, ունի արտաքին ներգործություն, մասնավորապես, նշված ակտն **ուղղված (միտված) է որոշակի հետևանքների առաջացմանը և ակնհայտ է, որ դրանով վատթարանում է Ընկերության իրավական կամ փաստացի դրությունը, քանի որ նախ՝** ակտին կցված ««Էյ Քեյ Էյ Ջի» ՍՊԸ-ի կողմից ջրօգտագործման թույլտվությունից ավելի ջրային ռեսուրսների ջրառի իրականացման հետևանքով ջրային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման» Հաշվարկի համաձայն՝ ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված չափաքանակից ավել օգտագործված 567821խմ ջրի քանակի համար հաշվարկվել է վճարման ենթակա 1.135.642 ՀՀ դրամ, երկրորդ՝ այն նախադրյալ է հանդիսանում վարչական իրավախախտման վարույթ հարուցելու և վարչական պատասխանատվություն կիրառելու համար:

Սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը վիճարկելու պահանջի մասով հայցադիմումի ընդունումը չէր կարող մերժվել, մինչդեռ նշված պահանջի մասով Դատարանը մերժել է Ընկերության հայցադիմումի ընդունումը՝ վերջինիս զրկվելով դատական կարգով իր խախտված իրավունքները վերականգնելու հնարավորությունից: Ընդ որում, Դատարանն իր որոշմամբ չի վկայակոչել հայցադիմումի ընդունումը մասով մերժման ենթակա լինելու իր եզրահանգման իրավական հիմքը: Մասնավորապես, հայցադիմումի ընդունումը մերժելու հիմքերը նախատեսված են ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածով, սակայն Դատարանն իր որոշմամբ չի արձանագրել, թե նշված իրավանորմում թվարկված՝ հայցադիմումի ընդունումը մերժելու յոթ հիմքերից որն է կիրառել: Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածում թվարկված հիմքերից կոնկրետ հիմքին անդրադարձ չի կատարել նաև ՀՀ վերաքննիչ դատարանը:

Ամփոփելով վերոգրյալ փաստական և իրավական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշման հաշվառմամբ Ընկերության կողմից ներկայացված հայցադիմումը՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը վիճարկելու պահանջի մասով ևս պետք է ընդունվեր վարույթ:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 152-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը վերացնելու և նոր դատական ակտ կայացնելու համար:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 153-րդ, 163-րդ, 169-րդ և 171-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Վերացնել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 03.03.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը և կայացնել նոր դատական ակտ. մասնակի՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը վիճարկելու պահանջի մասով հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասով, վերացնել ՀՀ վարչական դատարանի 08.01.2021 թվականի որոշումը:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

**Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական
և վարչական պալատի կողմից թիվ ՎԴ/11082/05/20 վարչական գործով
17.12.2021 թվականին կայացված որոշման պատճառաբանական և եզրափակիչ
մասերի վերաբերյալ**

17.12.2021 թվական

Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատը (այսուհետ՝ Վճռաբեկ դատարան), գրավոր ընթացակարգով քննելով «Էյ Քեյ Էյ Ջի» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության (այսուհետ՝ Ընկերություն) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 03.03.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Ընկերության տնօրեն Արբեն Ղուլյանի ընդդեմ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի (այսուհետ՝ նաև Տեսչական մարմին)՝ Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը, 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա որոշումը և 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-72-Ա որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին, 17.12.2021 թվականին որոշել է «Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Վերացնել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 03.03.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը և կայացնել նոր դատական ակտ. մասնակի՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը վիճարկելու պահանջի մասով հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասով, վերացնել ՀՀ վարչական դատարանի 08.01.2021 թվականի որոշումը»:

Վճռաբեկ դատարանի դատավորներ Ս. Անտոնյանս, Էդ. Սեդրակյանս, Ա. Բարսեղյանս, Տ. Պետրոսյանս համաձայն չլինելով վերը նշված որոշման պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի դատավորների մեծամասնության կարծիքի հետ, ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 6-րդ և 7-րդ մասերով, շարադրում ենք մեր հատուկ կարծիքը որոշման այդ մասերի վերաբերյալ:

Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Ընկերության տնօրեն Արբեն Ղուլյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը, 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա և թիվ 04/-72-Ա որոշումները:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Ա. Հարությունյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 08.01.2021 թվականի որոշմամբ հայցադիմումը՝ Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա և թիվ 04/-72-Ա որոշումները վիճարկելու պահանջների մասով ընդունվել է վարույթ, իսկ Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը վիճարկելու պահանջի մասով հայցադիմումի ընդունումը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 03.03.2021

թվականի որոշմամբ Ընկերության տնօրեն Արբեն Ղուլյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է և Դատարանի 08.01.2021 թվականի որոշումը հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասով թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերությունը (ի պաշտոնե ներկայացուցիչ, տնօրեն Արբեն Ղուլյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ դատարանը բողոքը քննել է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը կիրառել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածը, որը չափտի կիրառեր, չի կիրառել «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որը պետք է կիրառեր, սխալ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը չի անդրադարձել բողոքարկվող որոշումը վերացնելու պահանջի հիմնավորվածությանը վերաքննիչ բողոքում նշված՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածին վերաբերող հիմնավորումների սահմաններում:

Վերաքննիչ դատարանի դատողությունները չեն բխում «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից, որը, ըստ էության, ստուգման ակտի հասցեատիրոջ համար (կամ այն անձանց համար, ում իրավունքները և օրինական շահերը կարող են շոշափվել ստուգման ակտով) սահմանում է դատական կարգով ստուգման ակտը վիճարկելու երաշխիք: Վերաքննիչ դատարանը քննարկվող օրենքի համեմատ սահմանափակել է բողոքարկվող ակտերի շրջանակը օրենքից չբխող հանգամանքներով և պայմաններով՝ ստուգման ակտերի մի մասի հասցեատերերին զրկելով ստուգման ակտը բողոքարկելու հնարավորությունից, իսկ գործնականում զրկելով օրենքով սահմանված երաշխիքից:

Վարչական դատարան դիմելու փուլում իր իրավունքների խախտման փաստը կամ անմիջական խախտման հնարավորությունը որոշում է հայցվորը՝ իր սուբյեկտիվ գնահատմամբ: Տվյալ դեպքում Հայցվորը համարել է, որ վիճարկվող ստուգման ակտով անմիջականորեն կարող էին խախտվել իր իրավունքները և օրինական շահերը, որովհետև ակտով արձանագրվել են իրավախախտման մասին վկայող, Հայցվորի գնահատմամբ իրականությանը չհամապատասխանող փաստեր, արձանագրվել է ՀՀ ջրային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի պահանջի խախտում, որը կարող էր հետագայում հիմք հանդիսանալ հայցադիմումով վիճարկվող մյուս երկու վարչական ակտերի կայացման համար, որոնցով Հայցվորի նկատմամբ նշանակվել է տուգանք՝ 200.000 ՀՀ դրամի չափով, և իրեն ներկայացվել է պատճառված 1.135.642 ՀՀ դրամի չափով մասը հատուցելու պահանջ:

Ստուգման ակտի իրավաչափության վիճարկումը ընդգրկում է նաև վարչական կարգով բողոքարկման ընթացքում Պատասխանողի ոչ իրավաչափ գործողությունների վիճարկումը:

Ստուգման ակտն այնքանով, որքանով դրանով արձանագրված են իրավաբանական պատասխանատվության հիմքեր, արդեն իսկ միջամտում է Հայցվորի իրավունքները:

Նշվածից հետևում է, որ Դատարանը սխալ է կիրառել և մեկնաբանել «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է վերացնել Վերաքննիչ դատարանի 03.03.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը և փոփոխել այն, կայացնել նոր դատական ակտ՝ Ընկերության տնօրեն Արթուր Դուլյանի ներկայացրած հայցադիմումը Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասով վարույթ ընդունելու մասին:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, նույն հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի իմաստով, այն է՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ, 80-րդ հոդվածների, «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ այն իրավական հարցադրմանը, թե արդյո՞ք վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթը եզրափակող փաստաթուղթը, որում արձանագրվել են կոնկրետ ոլորտը կարգավորող իրավական ակտերի պահանջների խախտումներ, Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում կարող է որակվել վարչական ակտ և, ըստ այդմ, վիճարկվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով նախատեսված վիճարկման հայց:

(...) Անդրադառնալով վարչական ակտի բնորոշման վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարել արձանագրել հետևյալը.

Վկայակոչված իրավական դիրքորոշումները վերաբերում են միայն «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությանը, այսինքն՝ վարչական ակտի ընդհանուր բնորոշմանը, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասում նշված բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտերին ներկայացվող կոնկրետացված պահանջների վերաբերյալ որևէ վերլուծություն ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից չի արվել:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենքի իմաստով.

ա) **բարենպաստ վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմիններն անձանց տրամադրում են իրավունքներ կամ **նրանց համար ստեղծում են այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման.**

բ) **միջամտող վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմինները մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում են անձանց իրավունքների իրա-

կանացումը, որևէ պարտականություն են դնում նրանց վրա կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարացնում են նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը:

Վերահաստատելով վարչական ակտի բնորոշմանը վերաբերվող վեց հատկանիշներից առաջին հինգի, մասնավորապես՝ վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ հանդիսանալու, վարչական մարմինների կողմից հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով ընդունված լինելու և արտաքին ներգործություն ունենալու վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները և անհրաժեշտ համարելով անդրադառնալ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար վարչական ակտով ուղղակի իրավական հետևանքներ առաջացնելու, դրանով վերջիններիս համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելու, փոփոխելու, վերացնելու կամ ճանաչելու մասով վարչական ակտի բնորոշմանը վերաբերող հատկանիշին, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է հետևյալը.

Ինչպես վերն արդեն նշվել է՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադարձել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված վարչական ակտի ընդհանուր բնորոշմանը՝ նշված իրավանորմի վերլուծությամբ հանգելով նաև այն հետևության, որ վարչական ակտն **ուղղակի իրավական հետևանքներ է առաջացնում** վարչական մարմնի հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար. դրանով վարչական մարմինը սահմանում, փոփոխում, վերացնում կամ ճանաչում է իրավունքներ և պարտականություններ այդ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար:

Անհրաժեշտ համարելով զարգացնել վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարել կրկին անդրադառնալ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի բովանդակությանը:

Այսպես. Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վարչական ակտի հասկացությունը և տեսակները սահմանող «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածը պետք է մեկնաբանվի՝ հաշվի առնելով նշված նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը՝ ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից, տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը նպատակ է հետապնդել պատշաճ երաշխիք ապահովելու ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության վարչական մարմինների հետ հարաբերություններում: Ընդ որում, նշված օրենքի 2-րդ գլխում, որպես իրավաչափ վարչարարության իրականացման լրացուցիչ երաշխիքներ, ամրագրվել են նաև վարչարարության հիմնարար սկզբունքները, որոնցից ամենակարևորը, թերևս, վարչարարության օրինականության սկզբունքն է, որն անհրաժեշտ նախադրյալ է հանդիսանում նաև մյուս բոլոր սկզբունքները պահպանելու համար: Ըստ այդմ, օրենսդրի նպատակը միտված է եղել նրան, որ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք հնարավորություն ունենան արդյունավետ

կերպով պաշտպանվել վարչական մարմինների վարչական ակտերից, գործողություններից և անգործությունից: Օրենսդիրն անձանց իրավունքների և օրինական շահերի վարչական կամ դատական կարգով պաշտպանության միջոցները պայմանավորել է վարչական մարմինի գործունեության եզրափակման եղանակով: Մասնավորապես, վարչական կամ նորմատիվ ակտերից իրավական պաշտպանությունն այդ ակտերի իրավաչափության վիճարկումն է վարչադատավարական կարգով՝ անվավերության կամ առոչնչության հիմքերով, ինչպես նաև պարտավորեցման հայցը, եթե ոչ իրավաչափ կերպով մերժվել է հայցվող բարենպաստ վարչական ակտի ընդունումը, իսկ ռեալ ակտից, այսինքն՝ վարչական մարմնի դրսևորած ոչ իրավաչափ գործողությունից կամ անգործությունից իրավական պաշտպանությունը գործողության կատարման հայցն է, եթե ոչ իրավաչափ կերպով մերժվել է հայցվող գործողության կատարումը կամ դրսևորվել է անգործություն: Ընդ որում, նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ վիճարկման հայցի առարկա կարող է լինել միայն միջամտող վարչական ակտը (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի միջամտող դրույթները), կարևորվում է վիճարկվող փաստաթուղթը վարչական ակտ որակելու հարցը:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարել առանձնահատուկ ուշադրության արժանացնել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված իրավակարգավորմանը, ըստ որի՝

ա) **բարենպաստ վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմիններն անձանց տրամադրում են իրավունքներ կամ **նրանց համար ստեղծում են այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման:**

բ) **միջամտող վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմինները մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում են անձանց իրավունքների իրականացումը, որևէ պարտականություն են դնում նրանց վրա **կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարացնում են նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը:**

Վերոգրյալ իրավանորմի վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը, նշված հոդվածի 1-ին մասով, որպես ընդհանուր կանոն, վարչական ակտը սահմանել է որպես արտաքին ներգործություն ունեցող որոշում, կարգադրություն, հրաման կամ այլ անհատական իրավական ակտ, որը վարչական մարմինն ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով, և **ուղղված է անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն:**

Այսինքն՝ վարչական ակտի որակումն օրենսդիրը պայմանավորել է ոչ թե դրանով ուղղակի իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելու, փոփոխելու, վերացնելու կամ ճանաչելու հանգամանքով, այլ միայն նշված իրավական հետևանքների առաջացմանն ուղղված լինելու հանգամանքով: Այլ կերպ ասած, բնավ պարտադիր չէ, որ վարչական ակտն անպայմանորեն անձանց համար ուղղակի սահմանի, փոփոխի, վերացնի կամ ճանաչի իրավունքներ և պարտականություններ, բավարար է միայն այն, որ այդ վարչական ակտն ուղղված լինի այդ իրավունքների և պարտականությունների սահմանմանը, փոփոխմանը, վերացմանը կամ ճանաչմանը:

Միևնույն ժամանակ, նույն հոդվածի 2-րդ մասում օրենսդիրը կոնկրետացրել է բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտերին ներկայացվող պահանջները, ի թիվս այլնի, ամրագրելով նաև վարչական ակտի միջոցով անձանց իրավական կամ փաստացի դրույթու-

նր բարելավող կամ վատթարացնող պայմանը: Այսինքն՝ վարչական վարույթը եզրափակող իրավական ակտի բնորոշումն օրենսդիրը պայմանավորել է նաև վարչական ակտի միջոցով անձանց **իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող կամ վատթարացնող հետևանքի առաջացմամբ**: Այլ կերպ ասած, եթե վարչական վարույթը եզրափակվել է այնպիսի վարչական ակտի ընդունմամբ, որի միջոցով ցանկացած եղանակով բարելավել կամ վատթարացել է անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը, ապա իրավական համակարգում այդ ակտը չի կարող բնորոշվել այլ կերպ, քան համապատասխանաբար որպես բարենպաստ կամ միջամտող վարչական ակտ:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումը, սակայն, չի բացառում վարչական ակտով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար ուղղակի հետևանքներ առաջացնելը, հետևաբար վարչական վարույթը եզրափակող փաստաթուղթը Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ պետք է որակվի որպես վարչական ակտ ինչպես այն դեպքում, երբ դրանով **ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար առաջանում են ուղղակի հետևանքներ, այնպես էլ այն դեպքում, երբ ուղղակի հետևանքներ թեև չեն առաջանում, սակայն ուղղված (միտված) են այդ հետևանքների առաջացմանը և ակներև է, որ դրանում արձանագրված խախտումներն ինքնին վատթարացնում են կամ կարող են վատթարացնել վերջիններիս իրավական կամ փաստացի դրությունը**:

ՀՀ Սահմանադրության 171-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանը դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակներում վերանայելու միջոցով ապահովում է օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունը:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ՝ օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման Վճռաբեկ դատարանի գործառույթը ենթադրում է ոչ միայն միասնական դիրքորոշման ձևավորում՝ իրավական նորմի մեկնաբանության արդյունքում, այլև՝ ձևավորված դիրքորոշման հետագա զարգացում: Նման իրավիճակներում իրավունքի զարգացման արդյունքում ձևավորված նոր դիրքորոշումը պետք է գերակայի նախորդ դիրքորոշման նկատմամբ և հիմք ընդունվի Վճռաբեկ դատարանի նոր դիրքորոշումը՝ ձևավորած որոշման կայացման պահին դատարանների վարույթներում գտնվող գործերի լուծման համար:

Այսպիսով, զարգացնելով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, **Վճռաբեկ դատարանը արձանագրել է, որ որպես** վարչական ակտին բնորոշող հատկանիշներ անհրաժեշտ է դիտարկել հետևյալները.

1) վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ է. այն պաշտոնական գրավոր փաստաթուղթ է (բացառությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով նախատեսված բանավոր և այլ ձևի վարչական ակտերի), որը չի պարունակում իրավական նորմեր և սահմանում է պարտադիր ճանաչման, պահպանության, պաշտպանության, կատարման կամ կիրառման ենթակա իրավունքներ, պարտականություններ, սահմանափակումներ կամ այլ վարքագծի կանոններ միայն դրանում ուղղակիորեն անհատապես նշված կամ նախատեսված ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար, այսինքն՝ ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր,

2) վարչական ակտն ընդունվում է վարչական մարմինների՝ ՀՀ գործադիր իշխանության

հանրապետական, տարածքային կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև վարչարարություն իրականացնող այլ պետական մարմինների կողմից,

3) վարչական ակտն ունի արտաքին ներգործություն. նրա հասցեատերն այնպիսի ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ է, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում այն ընդունած մարմնի հետ,

4) վարչական ակտն ընդունվում է հանրային իրավունքի բնագավառում. այն հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի՝ համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին ուղղված միակողմանի կարգադրություն է, որը հիմնված է ի սկզբանե հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից իրագործվելու նպատակով ընդունված իրավական նորմերի վրա,

5) վարչական ակտն ընդունվում է կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով. այն ուղղված է հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից հանրային իրավունքի ոլորտում կոնկրետ անձին առնչվող կոնկրետ հարցի կարգավորմանը,

6) վարչական ակտն առաջացնում է ուղղակի իրավական հետևանքներ կամ թեև չի առաջացնում ուղղակի իրավական հետևանքներ, սակայն ուղղված (միտված) է այդ հետևանքների առաջացմանը վարչական մարմնի հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար, դրանով վարչական մարմինը վերջիններիս համար սահմանում, փոփոխում, վերացնում կամ ճանաչում է իրավունքներ և պարտականություններ, ինչպես նաև նրանց տրամադրում է իրավունքներ կամ ստեղծում է այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման, կամ մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում է նրանց իրավունքների իրականացումը, որևէ պարտականություն է դնում նրանց վրա կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարացնում է նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վարչական վարույթը եզրափակող փաստաթուղթը, ի թիվս այլ հատկանիշների, վարչական ակտ պետք է որակվի ոչ միայն այն պարագայում, երբ դրանով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար **ուղղակի իրավական հետևանքներ են առաջանում, այլ նաև այն դեպքում, երբ տվյալ վարչական ակտն ուղղված է իրավական հետևանքներ առաջացնելուն և ակներև է, որ դրանում արձանագրվածն ինքնին վատթարացնում է վերջիններիս իրավական կամ փաստացի դրությունը:**

(...) Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի ղեկավարը, ղեկավարվելով «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 4-րդ հոդվածի 3.1-րդ մասի 2-րդ կետով, 08.06.2020 թվականին հրապարակել է թիվ 59-Ա հանձնարարագիրը (այսուհետ՝ թիվ 59-Ա հանձնարարագիր), որով ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի ավագ պետական տեսուչներ Լևոն Թադևսյանին և Հայկ Մանուկյանին հանձնարարել է Ընկերությունում իրականացնել ստուգում, որպես ստուգմամբ ընդգրկվող ժամանակաշրջան նշելով 13.07.2020 թվականից մինչև ստուգման ավարտը, ստուգման ժամկետ նշելով 5 աշխատանքային օր, իսկ ստուգման նպատակ նշելով բնապահպանության ոլորը կարգավորող օրենքների և այլ իրավական

ակտերի պահանջներին ստուգվող սուբյեկտի ծավալած փաստացի գործունեության համապատասխանությունը պարզելը: Թիվ 59-Ա հանձնարարագիրը, ըստ դրա դարձերեսին առկա գրառման, ստուգվող տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավար Արբեն Ղուլյանին է հանձնվել 08.06.2020 թվականին (գ.թ. 20):

Ստուգումն իրականացրած պաշտոնատար անձանց՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի ավագ պետական տեսուչներ Լևոն Թադևոսյանի և Հայկ Մանուկյանի կողմից 18.06.2020 թվականին կազմվել է թիվ 59 ստուգման ակտի նախագիծը, որը նույն օրը հանձնվել է ստուգվող տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավար Արբեն Ղուլյանին՝ վերջինիս նաև ծանուցելով «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության պահանջների համաձայն 5 աշխատանքային օրվա ընթացքում ակտի նախագծում նշված խախտումների վերաբերյալ առարկություններ ներկայացնելու իրավունքի մասին (գ.թ. 21):

Ընկերության տնօրենի կողմից ներկայացվել են առարկություններ (գ.թ. 22-23):

Ստուգումն իրականացրած պաշտոնատար անձանց՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի ավագ պետական տեսուչներ Լևոն Թադևոսյանի և Հայկ Մանուկյանի կողմից 26.06.2020 թվականին կազմվել է թիվ 59 ստուգման ակտը, որով, որպես ստուգմամբ բացահայտված խախտում, արձանագրվել է, որ Ընկերությունն իր գործունեության ընթացքում 2019 թվականի հոկտեմբեր ամսին թիվ 000143 առ 11.09.2013 թվականին տրված ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված նորմերից ավել ջուր է վերցրել, որպես խախտված իրավական նորմ է նշվել ՀՀ ջրային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը, իսկ որպես պատասխանատվություն առաջացնող իրավանորմ՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 63-րդ հոդվածի 2-րդ մասը (գ.թ. 27-28):

ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի ավագ պետական տեսուչ Լևոն Թադևոսյանի կողմից 26.06.2020 թվականին կազմվել է «Էյ Քեյ Էյ Ջի» ՍՊԸ-ի կողմից ջրօգտագործման թույլտվությունից ավելի ջրային ռեսուրսների ջրառի իրականացման հետևանքով ջրային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման» Հաշվարկ (գ.թ. 29), ըստ որի՝ վճարման ենթակա գումար է հաշվարկվել 1.135.642 ՀՀ դրամ և որը կցվել է ստուգման ակտին:

Վճարքի դատարանի գնահատմամբ 26.06.2020 թվականին կազմված թիվ 59 ստուգման ակտը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի իմաստով հանդիսանում է վարչական ակտ, որպիսի եզրահանգումը հիմնավորել է ներքոշարադրյալով.

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը բաղկացած է միմյանց փոխկապակցված՝ վարույթի հարուցման, ընթացիկ և եզրափակիչ փուլերից:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը հարուցվում է անձի (անձանց) դիմումի կամ վարչական մարմնի նախաձեռնության հիման վրա (հարուցման փուլ): Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դիմումին կամ վարչական մարմնի նախաձեռնությանը համապատասխան իրականացվում են վարչական գործի քննարկման հետ կապված՝ նույն

օրենքով նախատեսված գործառույթները (ընթացիկ փուլ): Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը եզրափակվում է վարչական ակտի ընդունմամբ (եզրափակիչ փուլ):

Սույն գործի փաստական հանգամանքների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարել անդրադառնալ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթի եզրափակմանը:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 30-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթ հարուցելու հիմքերն են՝

(...)

բ) վարչական մարմնի նախաձեռնությունը:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական վարույթը հարուցվում է այն գործողության (գործողությունների) սկսման օրվանից, որը նպատակամղված է վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական ակտի ընդունմանը:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական վարույթ հարուցելու հիմքերն են՝ վարչական ակտ ընդունելու վերաբերյալ օրենքի պահանջը, դրանից բխող անհրաժեշտությունը կամ օրենքով վարչական մարմնին վերապահված հայեցողական լիազորությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներից մեկով գտել է, որ վարչական վարույթը մի գործընթաց է, որը կարող է բաղկացած լինել մի քանի փուլերից, և այդ բոլոր փուլերը հետապնդում են միասնական նպատակ, այն է՝ վարչական ակտի ընդունումը (*տես*, ՀՀ կառավարությանն առընթեր հարկային պետական ծառայության հանքարտադրողների ոլորտային հարկային տեսչությունն ընդդեմ «Գևորգ-Ա» ՍՊԸ-ի թիվ 3-918(ՏԴ) գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 06.07.2007 թվականի որոշումը):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում վարչական ակտն ընդունվում է վարչական մարմնի հատուկ գործունեության արդյունքում, որը կոչվում է վարչական վարույթ: Օրենսդիրը, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում սպառիչ կերպով թվարկել է վարչական վարույթի հարուցման համար հիմք հանդիսացող հանգամանքները. դրանք են՝ (1) ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դիմումը կամ բողոքը և (2) վարչական մարմնի նախաձեռնությունը: Ընդ որում, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական վարույթի հարուցումը կարող է տեղի ունենալ միայն օրենքով վարչական մարմնին համապատասխան վարչական ակտ ընդունելու իմպերատիվ կամ հայեցողական լիազորություն վերապահված լինելու դեպքում: Իրացնելով իր այդ լիազորությունը՝ վարչական մարմինը հարուցում է վարչական վարույթ, որը եզրափակվում է վարչական ակտի ընդունմամբ (*տես*, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեն ընդդեմ «Էդ-Վան» ՍՊԸ-ի թիվ ՎԴ/0883/05/16 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.04.2018 թվականի որոշումը):

Հիմք ընդունելով նաև ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավակարգավորումը, համաձայն որի՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մար-

միններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վարչական մարմինն իրավասու է իր նախաձեռնությամբ հարուցել վարչական վարույթ միայն վարչական ակտ ընդունելու վերաբերյալ օրենքի պահանջի, դրանից բխող անհրաժեշտության կամ օրենքով վարչական մարմնին վերապահված հայեցողական լիազորության առկայության դեպքում, քանի որ վարչական մարմինների հիմնական գործառնությին նպատակը Սահմանադրության և օրենքների իրականացումն է (կատարումը) իրավական պետության սկզբունքներին և կանոններին համապատասխան:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ օրենսդիրը վարչական մարմնին իր նախաձեռնությամբ վարչական վարույթ հարուցելու իրավասություն է տվել միայն այն դեպքում, երբ առկա է վարչական ակտ ընդունելու վերաբերյալ օրենքի պահանջ, դրանից բխող անհրաժեշտություն կամ օրենքով վարչական մարմնին վերապահված հայեցողական լիազորություն: Ընդ որում, որպես վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական վարույթ հարուցելու օր, օրենսդիրը դիտարկել է վարչական ակտի ընդունմանը նպատակամղված գործողությունն (գործողությունները) սկսելու օրը, որին փաստորեն հաջորդում է գործի քննարկման հետ կապված՝ օրենքով նախատեսված գործառնությունների իրականացումը (ընթացիկ փուլ) և վարչական ակտի ընդունումը (եզրափակիչ փուլ): Այսինքն՝ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթը չի կարող եզրափակվել այլ կերպ, քան վարչական ակտի ընդունմամբ:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ առանձին տեսակի վարչական վարույթների առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքներով և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ անդրադառնալով վերոգրյալ իրավանորմի մեկնաբանությանը, արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ դրանում ամրագրված իրավակարգավորումը բնավ չի բացառում առանձին տեսակի վարչական վարույթների նկատմամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի կիրառումը, հատկապես այն հարաբերությունների մասով, որոնք իրենց կարգավորումը չեն ստացել հատուկ օրենքներում կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերում (տե՛ս, *Սարգիս Խարիկյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի* և ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի թիվ ՎԴ/12466/05/13 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.07.2016 թվականի որոշումը):

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքով կարգավորվող վարույթի առանձնահատկությունները սահմանվում են նշված օրենքով, հետևաբար «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի ընդհանուր դրույթները կիրառելի են վեճի առարկա իրավահարաբերությունների նկատմամբ միայն «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված վարույթի առանձնահատկությունների հաշվառմամբ, այլ խոսքով, «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով իրականացված վարչական վարույթի:

թի ընթացքում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը կիրառելի է միայն այն հարաբերությունների մասով, որոնք «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքով կամ կարգավորված են մասամբ կամ առհասարակ կարգավորված չեն:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ստուգումն օրենքի հիման վրա իրականացվող ընթացակարգ է, որով պարզվում է տնտեսավարող սուբյեկտի ներկայացրած հաշվետվությունների, հաշվարկների, ելակետային տվյալների, այլ փաստաթղթերի (այսուհետ՝ հաշվետվություն) արժանահավատությունը և վերջինիս ծավալած փաստացի գործունեության համապատասխանությունն օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջներին:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ի թիվս այլ մարմինների, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում իր լիազորությունների շրջանակներում ստուգումներ իրականացնելու իրավասությամբ օժտված են նաև Հայաստանի Հանրապետության տեսչական մարմինները:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ստուգումը սկսելուց առաջ համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարը (փոխարինող պաշտոնատար անձը) ստուգում իրականացնելու մասին հրապարակում է հրաման կամ հանձնարարագիր, որտեղ նշվում են ստուգում իրականացնող մարմնի անվանումը, ստուգվող տնտեսավարող սուբյեկտի լրիվ անվանումը ստուգումն իրականացնող պաշտոնատար անձի (անձանց) պաշտոնը, անունը, ազգանունը, ստուգաթերթով նախատեսված այն հարցերի շրջանակը, որոնք անհրաժեշտ է պարզաբանել տվյալ ստուգման ընթացքում (Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի կատարման ուղղությամբ տարվող աշխատանքների՝ ներառյալ պետական պատվերի տեղադրման (գնումների գործընթացի) ճշտության և օրինականության նկատմամբ հսկողության դեպքերում ստուգման հարցերը), ստուգմամբ ընդգրկվող ժամանակաշրջանը, ստուգման նպատակը, ժամկետը, ստուգման իրավական հիմքերը, նույն օրենքի 4-րդ հոդվածի 3.1-ին մասով նախատեսված դեպքերում՝ նաև ստուգումն անցկացնելու անհրաժեշտությունը հիմնավորող հանգամանքները, իսկ նույն մասով նախատեսված դիմում կամ տեղեկատվություն ստանալու դեպքերում՝ նաև դրանք տրամադրողի տվյալները: Հրամանում կամ հանձնարարագրում չնշված պաշտոնատար անձինք չեն կարող մասնակցել ստուգմանը: Ծառայողական պարտականությունները կատարելու անհնարինության պատճառով ստուգումն իրականացնող պաշտոնատար անձին այլ անձով փոխարինելու դեպքում փոփոխությունը կատարվում է հրամանով, որի մասին տնտեսավարող սուբյեկտը ծանուցվում է սույն հոդվածով սահմանված կարգով:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ստուգման հրամանում կամ հանձնարարագրում նշված ժամկետն ավարտվելուց հետո՝ 10 աշխատանքային օրվա ընթացքում, ստուգումն իրականացնող անձը (...) հրամանի կամ հանձնարարագրի հիման վրա ամփոփում է ստուգման արդյունքները՝ խախտումներ չհայտնաբերելու դեպքում կազմում տեղեկանք,

իսկ խախտումներ հայտնաբերելու դեպքում՝ ակտի նախագիծ: Տեղեկանքը՝ ստորագրված ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի կողմից, 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) ներկայացվում է տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձին: Ակտի նախագիծը ստուգում իրականացնող անձը 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) ներկայացնում է տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձին՝ առարկություններ ներկայացնելու նպատակով:

Տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարը կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձը 5 աշխատանքային օրվա ընթացքում ուսումնասիրում է ակտի նախագիծը:

Սույն մասի երկրորդ պարբերությամբ նախատեսված ժամկետում տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի կողմից առարկություններ չներկայացվելու դեպքում ստուգող մարմինը կազմում է ակտը և դրա մեկ օրինակը՝ ստորագրված ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի կողմից, ժամկետի ավարտից հետո՝ 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում, պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) ներկայացնում տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձին:

Տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի կողմից սույն մասի երկրորդ պարբերությամբ նախատեսված ժամկետում ակտի նախագծի վերաբերյալ առարկություններ ներկայացնելու դեպքում ստուգող մարմինը ուսումնասիրում է դրանք և առարկություններ ստանալու օրվան հաջորդող 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում ակտի մեկ օրինակը՝ ստորագրված ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի կողմից, պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) ներկայացնում է տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի ստորագրմանը: Տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի ներկայացրած առարկությունները կցվում են ակտին և կազմում դրա անբաժանելի մասը:

Տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի՝ ակտը ստորագրելուց հրաժարվելու դեպքում ակտում այդ մասին կատարվում է համապատասխան գրառում:

(...)

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ խախտումներ չհայտնաբերվելու դեպքում կազմված տեղեկանքում արձանագրվում են այն կազմելու ամսաթիվն ու վայրը, ստուգումն իրականացնող համապատասխան պետական մարմնի և տնտեսավարող սուբյեկտի անվանումները, ստուգող պաշտոնատար անձանց կազմը, ստուգման նպատակը, ժամկետը, արդյունքները:

Ակտում նշվում են՝

- 1) ակտի անվանումը, համարը, կազմելու տարին, ամիսը, ամսաթիվը և վայրը.
- 2) ստուգում իրականացնող պետական մարմնի անվանումը.
- 3) ստուգում նշանակելու մասին հրամանի կամ հանձնարարագրի ամսաթիվն ու համարը.
- 4) ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի (անձանց) պաշտոնը, անունը, ազգանունը.
- 5) ստուգվող տնտեսավարող սուբյեկտի անվանումը, ինչպես նաև վերջինիս պաշտոնատար անձի կամ նրան փոխարինող անձի անունը, ազգանունը.
- 6) ստուգում անցկացնելու ամսաթիվը, վայրը և ժամանակահատվածը.

7) փորձագիտական եզրակացությունը՝ ստուգման ընթացքում փորձաքննություն անցկացնելու դեպքում: Փորձագիտական եզրակացությունը կցվում է ակտին և կազմում է դրա անբաժանելի մասը.

8) ստուգաթերթի անվանումը, ընդունման ամսաթիվը, հերթական համարը, որում ընդգրկված հարցերի շրջանակներում իրականացվել է ստուգումը, ինչպես նաև ստուգաթերթի այն հարցերը, որոնց պատասխանները հիմք են հանդիսացել խախտումն արձանագրելու համար, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի կատարման ուղղությամբ տարվող աշխատանքների՝ ներառյալ պետական պատվերի տեղադրման (գնումների գործընթացի) ճշտության և օրինականության նկատմամբ հսկողության դեպքերի.

9) ստուգմամբ բացահայտված խախտումները, խախտումների նկարագրությունը, խախտման ժամկետը (եթե հնարավոր է որոշել) և այն իրավական նորմերը, որոնց պահանջները չեն կատարվել.

10) պատասխանատվության կիրառման համապատասխան իրավական հիմքերը.

11) տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի ներկայացրած առարկությունների ընդունման վերաբերյալ նշումները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներից մեկում արձանագրել է, որ «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ստուգման արդյունքներն ամփոփվում են տեղեկանքում (խախտումներ չհայտնաբերելու դեպքում) կամ ստուգման ակտում (խախտումներ հայտնաբերելու դեպքում), ստուգման ակտը՝ որպես վարչական ակտ, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 60-րդ հոդվածին համապատասխան ուժի մեջ է մտնում տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող անձին պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) հանձնելուն հաջորդող օրվանից, իսկ նույն օրենքի 71-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով ստուգման ակտը դառնում է բողոքարկման ոչ ենթակա (անբողոքարկելի), եթե բաց է թողնված դրա ուժի մեջ մտնելուն հաջորդող՝ վարչական կարգով բողոքարկման համար սահմանված վեցամսյա ժամկետը:

Վերոհիշյալ նորմերի հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ստուգման վարչական վարույթն սկսվում է ստուգումն իրականացնող մարմնի ղեկավարի (փոխարինող պաշտոնատար անձի) կողմից ստուգում իրականացնելու մասին հրաման կամ հանձնարարագիր հրապարակելու միջոցով ստուգումն իրականացնող մարմնի նախաձեռնության դրսևորմամբ և ավարտվում ստուգման ակտի կազմմամբ (տե՛ս, «Ռուբեն Գևորգյան» ՍՊԸ-ն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԴ2/0302/05/12 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.10.2013 թվականի որոշումը):

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ստուգում իրականացնելու վարույթը հարուցվում է համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարի (փոխարինող պաշտոնատար անձի) ստուգում իրականացնելու մասին հրամանի կամ հանձնարարագրի հրապարակմամբ, որին հաջորդում է այդ վարույթի ընթացիկ փուլը՝ հանձնարարագրում նշված պաշտոնատար անձանց կողմից փաստացի ստուգողական գործողությունների իրականացումը

սահմանված ժամկետներում և ստուգման նպատակների շրջանակներում, որը եզրափակվում է տեղեկանքի կազմմամբ, եթե խախտումներ չեն հայտնաբերվում և ակտի կազմմամբ, եթե հայտնաբերվում են խախտումներ: Այսինքն՝ տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ստուգում իրականացնելու վարույթի եզրափակման հնարավոր եղանակները երկուսն են.

- տեղեկանքի կազմումը,
- ակտի կազմումը:

Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարել ընդգծել, որ վարչական վարույթը եզրափակող նշված երկու փաստաթուղթը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով հանդիսանում են համապատասխանաբար բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտեր, քանի որ տեղեկանքի կազմումը հաստատում է խախտումների բացակայությունը, ինչը տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի համար ունի նրա իրավական և փաստացի դրությունը բարելավող ազդեցություն, իսկ ակտի կազմումը հաստատում է խախտումների առկայությունը՝ վատթարացնելով տնտեսավարող սուբյեկտի իրավական և փաստացի դրությունը: Այլ կերպ ասած, եթե տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ստուգում իրականացնելու վարույթը եզրափակվում է տեղեկանք կազմելով, այսինքն՝ նրա գործունեությունը գնահատվում է օրենքի պահանջներին համահունչ, ապա այդ վարույթում քննարկված հարցերով պայմանավորված այլևս բացառվում է նշված սուբյեկտի գործունեությանը հետագա միջամտությունը, մինչդեռ ստուգման վարույթն ակտի կազմմամբ եզրափակվելու պարագայում տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի ծավալած գործունեությունը գնահատվում է օրենքի պահանջների խախտմամբ իրականացված՝ դրանից բխող բացասական հետևանքներով:

ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է մուծել օրենքին համապատասխան սահմանված հարկեր, տուրքեր, կատարել պետական կամ համայնքային բյուջե մուտքագրվող պարտադիր այլ վճարումներ:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի (այսուհետ՝ նաև Օրենսգիրք) 3-րդ հոդվածում ամրագրվել են Հայաստանի Հանրապետության հարկային համակարգի սկզբունքները, համաձայն որի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է միասնական հարկային համակարգ՝ հիմնված հետևյալ սկզբունքների վրա.

(...)

7) ինքնահայտարարագրում և հարկային կարգապահություն՝ հարկ վճարողները պետք է Օրենսգրքով և վճարների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով սահմանված կարգով ինքնուրույն հաշվարկեն ու վճարեն հարկերը, վճարները:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 33-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ հարկ վճարողը (հարկային գործակալը) և դրա պաշտոնատար անձը պարտավոր է Օրենսգրքով այլ բան սահմանված չլինելու դեպքում Օրենսգրքով և վճարների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով սահմանված կարգով և ժամկետներում ինքնուրույն հաշվարկել և կատարել իր հարկային պարտավորությունները՝ Օրենսգրքով և վճարների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով սահմանված դեպքերում և կարգով կատարելով նաև հարկի և (կամ) վճարի կանխավճարներ:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում կիրառվում են՝

1) պետական վճարներ, որոնց տեսակներն են՝
(...)

բ. բնօգտագործման վճարը:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բնօգտագործման վճարը պետական սեփականություն համարվող բնական պաշարների արդյունավետ և համալիր օգտագործման, ինչպես նաև բնական պաշարների օգտագործումը փոխհատուցելու նպատակով այդ պաշարների օգտագործման համար սույն բաժնին համապատասխան Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջե վճարվող վճար է:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ բնօգտագործման վճար վճարող են համարվում Օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ բնօգտագործման վճարի օբյեկտ համարվող գործունեություն և (կամ) գործառույթ իրականացնող՝ նույն հոդվածում նշված կազմակերպությունները և ֆիզիկական անձինք՝

1) մակերևութային ջրերի օգտագործման համար բնօգտագործման վճար վճարողներ են համարվում Հայաստանի Հանրապետության մակերևութային ջրային ռեսուրսների (գետեր, լճեր) ջրօգտագործողները:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ բնօգտագործման վճարի օբյեկտներ են համարվում մակերևութային ջրերի օգտագործումը:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ բնօգտագործման վճարի բազա է համարվում բնօգտագործման վճարի օբյեկտի արժեքային կամ ֆիզիկական մեծությունը կամ այն բնութագրիչը, որի հիման վրա նույն բաժնով սահմանված դրույքաչափերով ու կարգով հաշվարկվում է բնօգտագործման վճարի գումարը:

Մասնավորապես՝

1) մակերևութային ջրերի օգտագործման համար բնօգտագործման վճարի բազա է համարվում մակերևութային ջրային ռեսուրսներից ջրառի՝ բնական ջրաղբյուրներից օգտագործման նպատակով վերցրված ջրի փաստացի ծավալը:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 203-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ բնօգտագործման վճարի հաշվարկման և դրույքաչափերի կիրառության համար սահմանվում են բնօգտագործման վճարի բազայի հետևյալ չափաքանակները.

1) մակերևութային ջրերի օգտագործման համար՝ Հայաստանի Հանրապետության ջրային օրենսգրքի համաձայն տրամադրված ջրօգտագործման թույլտվություններով սահմանված ջրօգտագործման (մակերևութային ջրերի ջրառի) ծավալները:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 211-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ բնօգտագործման վճարի հաշվարկման և վճարման համար հաշվետու ժամանակաշրջան է համարվում յուրաքանչյուր հաշվետու եռամսյակը, (...):

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 214-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ մակերևութային ջրերի օգտագործման համար պետական բյուջե վճարման ենթակա բնօգտագործման վճարը հաշվարկվում է հաշվետու ժամանակաշրջանում բնական ջրաղբյուրներից օգտագործման նպատակով անմիջապես վերցրած ջրի ծավալի հիման վրա՝ հաշվի առնելով բնօգտագործման վճարի բազայի չափաքանակները, ինչպես նաև նույն հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված առանձնահատկությունները:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 220-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բնօգտագործման վճար

վճարողները մինչև հաշվետու եռամսյակին հաջորդող ամսվա 20-ը ներառյալ, Օրենսգրքի 52-րդ և 53-րդ հոդվածներին համապատասխան, կազմում և Կառավարության սահմանած կարգով բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմին և հարկային մարմին են ներկայացնում բնապահպանական հարկի և բնօգտագործման վճարի միասնական հարկային հաշվարկները:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ բնօգտագործման վճար վճարողները ներկայացված բնապահպանական հարկի և բնօգտագործման վճարների միասնական հարկային հաշվարկներում սխալների ինքնուրույն հայտնաբերման դեպքում դրանց ճշտման արդյունքներով, Օրենսգրքի 52-54-րդ հոդվածներին համապատասխան, կարող են կազմել և բնապահպանական հարկի և բնօգտագործման վճարների ճշտված միասնական հարկային հաշվարկները Կառավարության սահմանած կարգով ներկայացնել բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմին և հարկային մարմին:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ Օրենսգրքի 213-219-րդ հոդվածներով սահմանված կարգով հաշվարկված՝ պետական բյուջե վճարման ենթակա բնօգտագործման վճարի գումարները պետական բյուջե են վճարվում մինչև հաշվետու ժամանակաշրջանին հաջորդող ամսվա 20-ը ներառյալ, բացառությամբ սույն հոդվածով սահմանված դեպքերի:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումները կառուցված են կարգապահ և օրինապաշտ հարկատուի կանխավարկածով, որը պարտավոր է ինքնուրույն հաշվարկել ու վճարել օրենքով նախատեսված հարկերն ու վճարները: Այսինքն՝ կարգապահ և օրինապաշտ հարկատուն, համապատասխան ելակետների առկայության պարագայում, հիմք ընդունելով այդ ելակետներում պարունակվող տվյալներն ու տեղեկությունները, պետք է ինքնուրույն հաշվարկի վճարման ենթակա հարկերն ու վճարները և կատարի համապատասխան վճարումները: Հետևաբար, եթե վարչական վարույթի արդյունքում ընդունված վարչական ակտով արձանագրվում են խախտումներ, որոնք հանգեցնում են կամ կարող են հանգեցնել հարկային կամ այլ պարտավորությունների առաջացմանը, ապա կարգապահ և օրինապաշտ հարկատուն, հիմք ընդունելով արձանագրված տվյալներն ու տեղեկությունները, եթե չի վիճարկում դրանց առկայությունը, պարտավոր է ինքնուրույն հաշվարկել ու վճարել օրենքով նախատեսված հարկերն ու վճարները: Հակառակ պարագայում հարկային կամ այլ պարտավորությունների հաշվարկը կկատարի հարկային կամ համապատասխան լիազորություններով օժտված այլ վարչական մարմինը: Այլ կերպ ասած՝ տնտեսավարող սուբյեկտի գործունեության ստուգմամբ խախտումներ հայտնաբերելու և արձանագրելու պարագայում բնավ պարտադիր չէ, որ դրանցում ներառված տվյալների և տեղեկությունների հիման վրա հնարավոր հարկային կամ այլ պարտավորությունների առաջացման հարցը քննարկվի ու լուծվի հարկային կամ այլ մարմնի կողմից, այլ դա կարող է և նույնիսկ պարտավոր է կատարել հարկատուն՝ հիմք ընդունելով արձանագրված ելակետները:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ ՀՀ բնապահպանության նախարարության ջրային ռեսուրսների կառավարման գործակալության կողմից 11.09.2013 թվականին Ընկերությանը տրամադրվել է թիվ 000143 ջրօգտագործման թույլտվությունը, որի 5-րդ կետով մակերևութային ջրային ռեսուրսների ջրօգտագործման ծավալ է սահմանվել. IV-0.327 մ/վրկ, V-2.5 մ/վրկ, VI-2.245 մ/վրկ, VII-1.68 մ/վրկ, VIII-1.657 մ/վրկ, IX-0.727 մ/վրկ, X-0.292 մ/վրկ:

Տվյալ դեպքում ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի ղեկավարը, հիմք ընդունելով վարչական ակտ ընդունելու վերաբերյալ օրենքի պահանջը և դրանից բխող անհրաժեշտությունը, 08.06.2020 թվականին հրապարակած թիվ 59-Ա հանձնարարագրով հարուցել է վարչական վարույթ, որն ուղղված է եղել բնապահպանության ոլորտը կարգավորող օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջներին Ընկերության ծավալած փաստացի գործունեության համապատասխանությունը պարզելուն: Վարչական վարույթի ընթացիկ փուլում պարզվել է, որ Ընկերությունն իր գործունեության ընթացքում 2019 թվականի հոկտեմբեր ամսին թիվ 000143 առ 11.09.2013 թվականին տրված ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված նորմերից ավել ջուր է վերցրել:

Վերոգրյալ վարչական վարույթը եզրափակվել է թիվ 59 ստուգման ակտի կազմմամբ, որում արձանագրվել է բացահայտված խախտումն ու խախտված իրավական նորմը՝ ՀՀ ջրային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը: Միևնույն ժամանակ ակտին կցված՝ ««Էյ Քեյ Էյ Ջի» ՍՊԸ-ի կողմից ջրօգտագործման թույլտվությունից ավելի ջրային ռեսուրսների ջրառի իրականացման հետևանքով ջրային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման» Հաշվարկով ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի ավագ պետական տեսուչ Լևոն Թադևոսյանը ՀՀ կառավարության 03.04.2003 թվականի «Ջրերի հաշվառման այլընտրանքային կարգը հաստատելու մասին» թիվ 499-Ն որոշմամբ սահմանված բանաձևով հաշվարկել է ջրի ծավալը և, հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված չափաքանակից ավել օգտագործված ջրի քանակը 567821 խմ է, արձանագրել է վճարման ենթակա 1.135.642 ՀՀ դրամ:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ 08.06.2020 թվականին հրապարակած թիվ 59-Ա հանձնարարագրով վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթը եզրափակվել է թիվ 59 ստուգման ակտի ընդունմամբ, որով Ընկերությանը վերագրվել են ՀՀ ջրային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի խախտումներ այն բանի համար, որ Ընկերությունն իր գործունեության ընթացքում 2019 թվականի հոկտեմբեր ամսին թիվ 000143 առ 11.09.2013 թվականին տրված ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված նորմերից ավել ջուր է վերցրել:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ՀՀ հարկային օրենսգրքի վերոգրյալ իրավակարգավորումների հաշվառմամբ Ընկերությունը պարտավոր է թիվ 000143 ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված ծավալներով ջրօգտագործման համար ինքնուրույն հաշվարկել և բյուջե վճարել բնապահպանական վճար: Ընդ որում, նշված ծավալներից ավելի չափով ջրօգտագործման փաստն արձանագրելու պարագայում ևս Ընկերությունը պարտավոր է ինքնուրույն հաշվարկել և բյուջե վճարել այդ ծավալին համապատասխան բնօգտագործման վճարներ: Ավելին, նշված ստուգման ակտն ուժի մեջ մնալու պարագայում այն մեկ այլ վարչական վարույթ հարուցելու և ստուգման ակտով արձանագրված խախտումների համար պատասխանատվություն սահմանող վարչական ակտ ընդունելու նախադրյալ է հանդիսանալու:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ թիվ 59 ստուգման ակտը համապատասխանում է վարչական ակտի բնորոշմանը, մասնավորապես, այն ընդունվել է վարչական մարմնի՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի կողմից, հանրային իրավունքի, այն է՝ պետական վճարների վերահսկողության իրականացման բնագավառում, կոնկրետ գործի

կարգավորման, այն է՝ բնապահպանության ոլորտը կարգավորող օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջներին Ընկերության ծավալած փաստացի գործունեության համապատասխանությունը պարզելու նպատակով, իրավական ակտ է և ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր՝ Ընկերությունը, ունի արտաքին ներգործություն, մասնավորապես, նշված ակտը թեև չի առաջացնում ուղղակի իրավական հետևանքներ, այդուհանդերձ ուղղված (միտված) է այդ հետևանքների առաջացմանը և ակնհայտ է, որ դրանով վատթարանում է Ընկերության իրավական կամ փաստացի դրությունը, քանի որ նախ՝ ակտին կցված ««Էյ Քեյ Էյ Ջի» ՍՊԸ-ի կողմից ջրօգտագործման թույլտվությունից ավելի ջրային ռեսուրսների ջրառի իրականացման հետևանքով ջրային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման» Հաշվարկի համաձայն՝ ջրօգտագործման թույլտվությամբ սահմանված չափաքանակից ավել օգտագործված 567821խմ ջրի քանակի համար հաշվարկվել է վճարման ենթակա 1.135.642 ՀՀ դրամ, երկրորդ՝ այն նախադրյալ է հանդիսանում վարչական իրավախախտման վարույթ հարուցելու և վարչական պատասխանատվություն կիրառելու համար:

Սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը վիճարկելու պահանջի մասով հայցադիմումի ընդունումը չէր կարող մերժվել, մինչդեռ նշված պահանջի մասով Դատարանը մերժել է Ընկերության հայցադիմումի ընդունումը՝ վերջինիս զրկվելով դատական կարգով իր խախտված իրավունքները վերականգնելու հնարավորությունից: Ընդ որում, Դատարանն իր որոշմամբ չի վկայակոչել հայցադիմումի ընդունումը մասով մերժման ենթակա լինելու իր եզրահանգման իրավական հիմքը: Մասնավորապես, հայցադիմումի ընդունումը մերժելու հիմքերը նախատեսված են ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածով, սակայն Դատարանն իր որոշմամբ չի արձանագրել, թե նշված իրավանորմում թվարկված՝ հայցադիմումի ընդունումը մերժելու յոթ հիմքերից որն է կիրառել: Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածում թվարկված հիմքերից կոնկրետ հիմքին անդրադարձ չի կատարել նաև ՀՀ վերաքննիչ դատարանը:

Ամփոփելով վերոգրյալ փաստական և իրավական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշման հաշվառմամբ Ընկերության կողմից ներկայացված հայցադիմումը՝ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը վիճարկելու պահանջի մասով ևս պետք է ընդունվեր վարույթ:

Հատուկ կարծիքը հիմնավորող պատճառաբանությունները.

Գտնում ենք, որ սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումը ուղղակի հակասում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 20.05.2021 թվականի թիվ ՎԴ/4610/05/19 վարչական գործով նույնանման հարցով արտահայտված իրավական դիրքորոշմանը և բացակայում են այնպիսի ծանրակշիռ փաստարկներ, որոնք թույլ կտային հիմնավորել այդպիսի շեղումը:

Հատկանշական է, որ քննարկվող որոշման բովանդակությունը կազմում է նույն իրա-

վական հարցի վերաբերյալ նախկինում վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացված որոշման առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի երեք դատավորի կողմից ներկայացված հատուկ կարծիքը:

Վճռաբեկ դատարանի կողմից նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումների կտրուկ փոփոխությունն առանց դրա խորը և համակողմանի հիմնավորման բերում է ոչ թե իրավունքի զարգացման, այլ իրավական անվտանգության հիմնախնդրի, քանի որ խաթարում է կայուն դատական պրակտիկան:

Մասնավորապես՝ որոշման իրավական վերլուծություններում նշված է, որ Վճռաբեկ դատարանը նախկին որոշումներում անդրադարձել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասին, չբացահայտելով նույն հոդվածի 2-րդ մասի «բարենպաստ» և «միջամտող» վարչական ակտերի բովանդակությունը և քննարկվող որոշման պատճառաբանական մասում վերլուծություններ են արված բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտերի մասին՝ արդյունքում եզրահանգելով, որ այս դեպքում կիրառելի է վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված վիճարկման հայցատեսակը:

Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կառուցելով իրավունքի զարգացման համատեքստում և պարզաբանելով միջամտող և բարենպաստ վարչական ակտերի բովանդակությունը, պետք է նշել, որ այդպես էլ չեն հերքվել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից այս հարցի կապակցությամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հիմքում դրված այն փաստարկները, որոնք թույլ կտային կայացնելու դրան տրամագծորեն հակառակ այս որոշումը: Այսինքն՝ չհերքելով կամ զարգացնելով վարչական ակտին տրված **ընդհանուր** նկարագիրը, անհնար է **մասնավոր** բնորոշմամբ որոշել դրա **վարչական ակտ** լինելը և վերագրել իրավական հետևանքներ:

Գտնում ենք, որ այդ եզրահանգման արդյունքում չի կարող վերանայվել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումը, քանի որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծության արդյունքում անմիջական ազդեցություն չունեցող ստուգման ակտը վարչական ակտ չհամարելու և վիճարկման հայց ներկայացնելը բացառելու պայմաններում իմաստազուրկ է դառնում նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտի բովանդակության իրավական վերլուծությամբ որոշել, որ կարող է ներկայացվել վիճարկման հայց:

Դիմելով դատարան՝ Ընկերության տնօրեն Արբեն Ղուլյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը, 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա և թիվ 04/-72-Ա որոշումները:

Սույն գործի փաստերից հետևում է, որ հայցվորի կողմից վիճարկման առարկա է դարձվել ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 26.06.2020 թվականի թիվ 59 ստուգման ակտը, որպիսի ակտով արձանագրվել է, որ տեղի է ունեցել ՀՀ ջրային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի խախտում:

Այն որպես ապացույց դրվել է վիճարկվող ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-07-Ա և ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի Արագածոտնի տարածքային բաժնի 08.12.2020 թվականի թիվ 04/-72-Ա որոշումների հիմքում:

Պետական մարմնի և տնտեսավարող սուբյեկտի միջև իրավահարաբերություններ են առաջացել ջրօգտագործման պայմանագրի առնչությամբ, և ստուգվել է ջրօգտագործողի կողմից ստացված ջրի փաստացի և պայմանագրով որոշված ծավալների համապատասխանությունը, որը չէր կարող իրականացվել առանց «Ստուգումների կազմակերպման և իրականացման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով տնտեսավարող սուբյեկտից անհրաժեշտ տեղեկությունները ստանալու, քանի որ ՀՀ իրավական համակարգում առկա է ձեռնարկատիրական գործունեությանը միջամտելու արգելք:

Ստուգման ակտով արձանագրված տեղեկությունները վերաբերում են ջրառի թույլտվությանը և դրա հիման վրա կնքված պայմանագրով պարտավորությունների պատշաճ կատարմանը: Եթե ստուգման ակտի արդյունքը պետք է լիներ վարչական տույժ կիրառելի և պատճառված վնասը գանձելը, ապա այդ մասին պետք է հստակ ամրագրվեր ստուգման ակտի եզրափակիչ մասում՝ հստակ սահմանելով դրա կատարման ժամկետը, վարչական հարկադրանք կիրառելու հնարավորությունը՝ կամավոր չկատարելու դեպքում: Պետական մարմնի կազմած ստուգման ակտն ինքնին տնտեսավարող կազմակերպության համար կատարման ենթակա պարտականություններ և անմիջական իրավական հետևանքներ չի սահմանել, որպեսզի հնարավոր լինի վիճարկման հայց ներկայացնել: Ստուգման ակտում ամրագրված փաստական տեղեկություններն իրավական գնահատական են ստացել համապատասխանաբար վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ վարույթի և վնասի հատուցման վերաբերյալ դատարան ներկայացված հայցապահանջի շրջանակներում: Ընդ որում՝ հատկանշական է, որ այս հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո տվյալ ստուգման ակտը չի կարող ունենալ նաև պարտադիր լինելու հատկանիշ, որը հատուկ է վարչական ակտին:

Ի վերջո, հնարավոր չէ հավասարության նշան դնել անձի համար ուղղակի իրավական հետևանքներ առաջացնող վարչական ակտի և այն ակտի միջև, որից անձի համար ուղղակի իրավական հետևանքներ չեն բխում: Դա էլ հանգեցնում է նրան, որ նման տարբեր ակտերից անձը կարող է պաշտպանվել իրավական պաշտպանության տարբեր եղանակներով ուղղակի իրավական հետևանքներ առաջացնող ակտը անմիջականորեն կարող է դատական կարգով վիճարկվել վիճարկման հայցի միջոցով, իսկ ուղղակի իրավական հետևանքներ չառաջացնող ակտից նման եղանակով իրավական պաշտպանությունը կարող է տեղի ունենալ միայն այն դեպքում, երբ արձանագրված փաստերի հիման վրա իրողություն դառնա անձի իրավական դրության վատթարացումը, այն է՝ նրան առաջադրվեն կոնկրետ պարտավորություններ: Քանի դեռ անձի նկատմամբ ակտի հիման վրա իրավական հետևանքներ չեն կիրառվել, նա իր փաստական դրությունը վատթարացնող ակտից կարող է պաշտպանվել նման փաստերի արձանագրումը ոչ իրավաչափ չճանաչելու միջոցով և այս դեպքում էլ էական չէ որ դա կարող է արվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված հինգ տարվա ժամկետում: Այդ ժամկետը կարող է կրճատվել ցանկացած ժամանակ, երբ վարչական մարմինը վարչական ակտով անձին կառաջադրի կոնկրետ պարտավորություններ:

Վճռաբեկ դատարանի որոշման պատճառաբանական մասում մեջբերումներ են արված վճռաբեկ դատարանի որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներից, որոնք, սակայն, ունեն բոլորովին այլ փաստական հանգամանքներ՝ մասնավորապես կասկած չի հարուցել փաստաթղթի վարչական ակտ լինելու և հետևաբար վիճարկման հայց ներկայացնելու

իրավունքը:

Անթույլատրելի ենք համարում քննարկվող որոշման պատճառաբանական մասում արված ցուցումը՝ այլևս կիրառելու սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումը, նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումների փոխարեն: Գտնում ենք, որ վճռաբեկ դատարանը չունի նման լիազորություն ինչպես սահմանադրական առաքելության իրականացման, այնպես էլ դատական օրենսգրքով վերապահված իրավասությունների շրջանակում: Ընդունելով այն անվիճելի իրողությունը, որ հասարակական հարաբերությունների զարգացումը բերում է նաև դրանց իրավակարգավորումների փոփոխության և զարգացման, պետք է նկատել, որ օրենքի միատեսակ կիրառումն ապահովող դատական ատյանում հատկապես կարևորվում <<ինստիտուցիոնալ հիշողության>> սկզբունքի պահպանումը և հարգանքը նախկինում կայացված որոշումների նկատմամբ, որպիսի սկզբունքով է գործում նաև մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը:

Գտնում ենք նաև, որ վճռաբեկ դատարանը դուրս է եկել վճռաբեկ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններից և ըստ էության վճռաբեկ բողոքի փաստարկները գնահատելիս հիմք է ընդունել ոչ թե վճռաբեկ դատարանի կողմից այս հարցին առնչվող իրավական դիրքորոշումը, այլ այդ կապակցությամբ ներկայացված հատուկ կարծիքը:

Վերոգրյալի հիման վրա գտնում ենք, որ ներկայացված վճռաբեկ բողոքը ենթակա էր մերժման:

Դատավորներ՝

Ս. ԱՆՏՈՆՅԱՆ
Ա. ԲԱՐՍԵԴՅԱՆ
Տ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ
Է. ՍԵԴՐԱԿՅԱՆ

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Ելենա ԱՌԱՔԵԼՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

*մաղթում նրան առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*